GELECEĞİ İCAT ETMEK
NICK SRNICEK & ALEX WILLIAMS
Deli Dolu

#NE YAPMALI?

NICK SRNICEK
ALEX WILLIAMS

GELECEĞİ İCAT ETMEK

POSTKAPİTALİZM VE ÇALIŞMANIN OLMADIĞI BİR DÜNYA

Deli Dolu

TÜRKÇELEŞTİREN:
AHMET A. SABANCI

Nick Srnicek

Kanadalı yazar ve akademisyen. Doktora derecesini 2013 yılında London School of Economics'ten alan Srnicek, hızlanmacılık (accelerationism), siyaset teorisi ve kıtlık-sonrası (post-scarcity) ekonomi üzerine araştırmalar yapmaktadır. Halihazırda, King's College London'da Dijital Ekonomi alanında öğretim görevlisidir.

Alex Williams

Londra Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim görevlisidir. Hegemonya ve toplumsal karmaşıklık kuramlarını ele aldığı *Hegemony Now* (Verso) ve *Political Hegemony & Social Complexity* (Palgrave Macmillan) adlı çalışmalarının 2019 yılında yayımlanması beklenmektedir.

Ahmet Alphan Sabancı

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden mezun oldu. Yazar ve gazeteci olarak yaptığı çalışmalar, ulusal ve uluslararası basında yer aldı. Sosyal bilimler alanında çeşitli yayınevlerine çeviriler yaptı. Halen Medya ve İletişim Çalışmaları alanında yüksek lisans eğitimini sürdürüyor ve aynı alanda yürütülen projelerde yer alıyor.

GELECEĞİ İCAT ETMEK

© 2017, Tudem Yayın Grubu
1476/1 Sok. No:10/51 Alsancak-Konak/İZMİR

metin hakları © 2015, Nick Srnicek ve Alex Williams

İlk baskı 2015 yılında, İngiltere'de *Inventing the Future: Postcapitalism and a World Without Work* adı ile Verso tarafından yapılmıştır.

Bu kitabın telif hakları Metis Yayıncılık aracılığıyla alınmıştır.

YAZARLAR: Nick Srnicek ve Alex Williams
TÜRKÇELEŞTİREN: Ahmet Alphan Sabancı
EDİTÖR: Yasemin Ertuğrul
DÜZELTİ: Hilâl Aydın
SON OKUMA: Ayşegül Utku Günaydın
KAPAK TASARIMI: Burak Tuna
GRAFİK UYGULAMA: Aynur Sarıbüyük

BASKI VE CİLT: Ertem Basım Yayın Dağıtım San. Tic. Ltd. Şti.
Eskişehir Yolu 40. Km. Başkent OSB 22. Cadde No:6 Malıköy/Ankara
Tel: 0 312 284 18 14

Birinci Baskı: Kasım 2018 (2000 adet)

ISBN: 978-605-2349-45-8
Yayınevi sertifika no: 11945
Matbaa sertifika no: 16031

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin önceden yazılı izni olmaksızın tekrar üretilemez, bir erişim sisteminde tutulamaz, herhangi bir biçimde elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt ya da diğer yollarla iletilemez.

DELİDOLU, Tudem Eğitim Hizmetleri San. Tic. A.Ş.nin tescilli markasıdır.

www.delidolu.com.tr

#NE YAP-MALI?

NICK SRNICEK
ALEX WILLIAMS

GELECEĞİ İCAT ETMEK

POSTKAPİTALİZM VE ÇALIŞMANIN OLMADIĞI BİR DÜNYA

Deli

TÜRKÇELEŞTİREN:
AHMET A. SABANCI

İçindekiler

Giriş **7**

I. Siyasi Sağduyumuz: Folk Siyasetine Giriş **15**
Eyleme Giderken Komik Bir Şey Oldu 18
Folk Siyasetini Tanımlamak 25
Bunalmış 30
Zaman Aşımına Uğramak 36
Hareket Üstünlüğünü Yitirmek 41
İleriye Bakmak 47

II. Neden Biz Kazanamıyoruz? Günümüz Solunun Eleştirisi **49**
Yataycılık 52
Occupy Hareketi 58
Arjantin 71
Yerelcilik 76
Yerel Gıda 77
Yerel Ekonomi 82
Direnmek Boşuna 87
Her Siyaset Yerel midir? 91

III. Onlar Nasıl Kazanıyor? Neoliberal Hegemonyanın Yapımı **95**
Neoliberal Düşünce Kolektifi 101
Pek de Deneysel Olmayan Adımlar 106
İkinci El Fikir Tüccarları 108
Direksiyonu Ele Almak 113
İmkânsız, Kaçınılmaza Dönüşürken 117
Solun Bir Mont Pelerin'i Olabilir mi? 121.

IV. Sol Modernite **127**
Hiperbatıl İlerleme 133
Yıkıcı Evrenseller 139
Sentetik Özgürlük 145

V. Gelecek Çalışmıyor **155**
Her An Yoksul Olabilirsin 159
Sömürülmemenin Sefaleti 169
Artığın İntikamı 179
Çalışma Krizi 189

VI. Çalışma Sonrası Tahayyüller **193**
Tam Otomasyon 198
Pazartesilerden Değil, İşinden Nefret Ediyorsun 207
Maaş Yetmiyor 214
Tembellik Hakkı 223
Özgürlük Alanı 229

VII. Yeni Bir Sağduyu **233**
Rıza Mühendisliği 240
Geleceği Hatırlamak 248
Neoliberalizmle Baş Etmek 256
Teknolojinin Amacını Değiştirmek 262

VIII. Gücün İnşası **277**
Popülist Bir Sol 280
Örgütsel Ekoloji 290
Kaldıraç Noktaları 304

Sonuç **315**
Kapitalizmden Sonra 322
Gelecekten Önce 327

Teşekkür **331**
Kaynakça ve Notlar **332**
Dizin **437**

Giriş

Gelecek nereye gitti? Yirminci yüzyılın büyük bir kısmı boyunca gelecek, kurduğumuz hayallerin hâkimiydi. Sol siyasetin ufukları, çoğu zaman halk siyasetinin gücü ile teknolojinin özgürleştirici potansiyelinin kesişiminden doğan çok sayıda kurtuluşçu görüşle doluydu. Yeni serbest zaman alanlarına dair öngörülerden Sovyetler döneminin kozmik komünizmine, siyahi kültürün sentezci ve diasporik doğasının afrofütürist örneklerinden radikal feminizmin cinsiyet sonrası tahayyüllerine kadar solun popüler imgelemi bugün hayal ettiğimiz her şeyden çok daha üstün toplumlar tasarlıyordu.[1] Halkın yeni teknolojiler üzerindeki siyasi egemenliği yoluyla, dünyamızı kolektif biçimde daha iyi yönde dönüştürebilirdik. Bugün bu hayaller, bir anlamda, daha önce hiç olmadığı kadar yakın görünüyor. Yirmi birinci yüzyılın teknolojik altyapısı, çok farklı bir siyasal ve iktisadi sisteme ulaşmamızı

sağlayabilecek kaynakları üretiyor. Makineler on yıl öncesine kadar hayal bile edemeyeceğimiz görevleri gerçekleştiriyor. İnternet ve sosyal medya, daha önce sesleri hiç duyulmamış milyarlarca insana seslerini duyurma imkânı veriyor ve küresel katılımcı demokrasiyi hayata hiç olmadığı kadar yaklaştırıyor. Açık kaynak tasarımlar, özgür yazılımlardaki yaratıcılık ve üç boyutlu yazıcılar, birçok üründeki kıtlığın üstesinden gelebileceğimiz bir dünyaya işaret ediyor. Yeni bilgisayar simülasyonları ise iktisadi planlamaya tekrar can vererek bize ekonomileri daha önce örneğine rastlanmamış yollarla akılcı bir biçimde yönetebilme olanağı sağlayabilir. En yeni otomasyon dalgası, bir yığın sıkıcı ve küçük düşürücü işin tamamen ortadan kaldırılması ihtimaline kapı açıyor. Temiz enerji teknolojileri neredeyse sınırsız ve çevresel olarak sürdürülebilir enerji üretimini mümkün kılıyor. Ve yeni medikal teknolojiler yalnızca daha uzun ve sağlıklı bir hayatı mümkün kılmakla kalmıyor, aynı zamanda cinsiyet ve cinsel kimlikler üzerine yeni deneyler için alan açıyor. Daha az çalışma, kıtlığın sonu, iktisadi demokrasi, toplumsal faydası olan ürünlerin üretimi ve insanlığın özgürleşmesi gibi solun klasik taleplerinin çoğu, tarihin hiçbir noktasında olmadığı kadar gerçekleştirilebilir görünüyor.

Teknolojik çağımızın gösterişli pırıltısına rağmen, eski ve köhne bir toplumsal ilişkiler ağıyla sınırlanmış durumdayız. Uzun saatler boyunca çalışmaya, işe giderken daha uzun yollar katetmeye ve her geçen gün daha da anlamsızlaşan görevleri yerine getirmeye devam ediyoruz. İşlerimiz daha güvencesiz, maaşlarımız artmıyor ve borçlarımız bo-

ğucu bir hâl aldı. Ayın sonunu getirmekte, sofraya yemek koymakta, kirayı ya da ev kredisi taksitlerini ödemekte zorlanıyor; bir işten diğerine savrulurken emeklilik hayalleri kuruyor ve çocuk bakımı için bütçemize uygun bir çözüm bulmak için çabalıyoruz. Otomasyon bizi işsiz bırakıp durgun maaşlar orta sınıfı felakete sürüklerken şirketler yeni kâr rekorları kırıyor. Daha iyi bir geleceğin parıltıları, her geçen gün daha istikrarsız ve talepkâr hâle gelen dünyanın baskısı altında eziliyor ve unutuluyor. Ve her gün normal bir şekilde işe geri dönüyoruz: Yorgun, endişeli, stresli ve bıkkınız.

Gezegenimiz açısından bakıldığında ise, işler çok daha karanlık görünüyor. Küresel iklim felaketi hız kesmeden devam ediyor ve ekonomik krizin getirdiği devamlı çöküş, hükümetleri kemer sıkma politikalarının neden olduğu felç edici bir borç sarmalına itti. Algılayamadığımız soyut güçlerin sarsarak şaşkına çevirdiği bizler ise, iktisadi, toplumsal ve çevresel güçlerin gelgit dalgalarından kaçacak ya da onları kontrol edecek gücümüz yokmuş gibi hissediyoruz. Peki bunu nasıl değiştireceğiz? Nereye bakarsak bakalım, geçtiğimiz yüzyıla egemen olmuş siyasal sistemler, hareketler ve süreçler, artık gerçekten dönüştürücü bir değişim meydana getiremeyecek gibi görünüyor. Aksine, bizi sonsuz bir perişanlık döngüsüne soktular. Seçime dayalı temsili demokrasi tamir edilemez bir noktada. Merkez sol partilerin içleri boşaltıldı ve tüm kamusal etkileri kurutuldu. Bu partilerin cesetleri, kariyerist hırslar için birer araca dönüştü. Radikal siyasi hareketler umut verici bir şekilde doğuyor,

ama tükenmişlik ve baskının etkisiyle çabucak yok oluyor. Örgütlü emek, gücü sistematik olarak elinden alınarak etkisizleştirildi ve zayıf direnişlerin ötesine geçemeyecek hâle geldi. Tüm bu felaketlere rağmen, günümüz siyaseti yeni fikirlerin yokluğuyla inatçı bir şekilde kuşatılmış durumda. Neoliberalizm on yıllardır kontrolü elinde tutuyor ve sosyal demokrasi yalnızca bir nostalji nesnesi olarak varlığını sürdürüyor. Krizler gücünü ve hızını artırdıkça, siyaset sinip geri çekiliyor. Siyasi hayal gücü felç hâlinde ve gelecekten vazgeçildi.[2]

Elinizdeki kitap, bu noktaya nasıl geldiğimiz ve buradan sonra nereye gidebileceğimiz üzerine. "Folk siyaseti" adını verdiğimiz fikri kullanarak, daha iyi bir gelecek inşa etme kapasitemizi nasıl ve niçin kaybettiğimize dair bir teşhis sunuyoruz. Küreselleşme karşıtı ve savaş karşıtı hareketlerden Occupy Wall Street'e (Wall Street'i İşgal Et), en güncel mücadele dalgası, folk siyaseti fikrinin etkisi altında, yerel alanları, anlık eylemleri, geçici hareketleri ve her türlü tikelciliği fetişleştirdi. Bu siyaset biçimi, daha fazla emek gerektiren kazanımların genişletilmesi ve güçlendirilmesini üstlenmek yerine, küresel neoliberalizmin saldırılarına karşı sığınaklar inşa etmeye odaklandı. Böyle yaparak, yeni bir dünyayı dillendirme ya da inşa etme kapasitesi olmayan bir savunma siyaseti hâline geldi. Neoliberalizmden kurtulmak ve daha iyi bir şey inşa etmek isteyen hareketler için, folk siyaseti yaklaşımı yetersizdir. Bu kitap, folk siyasetinin yerine, geleceğimizin kontrolünü geri almak isteyen ve kapitalizmin izin verdiğinden daha modern bir dünya arzusu-

nu teşvik edecek alternatif bir siyaset ortaya koyuyor. Yirmi birinci yüzyıl teknolojisinin sahip olduğu ütopik potansiyeller, dar görüşlü kapitalist hayal gücüne mahkûm kalmamalı; bunları tutkulu bir sol alternatifle özgürleştirmeliyiz. Neoliberalizm çöktü, sosyal demokrasi artık imkânsız, yalnızca alternatif bir görüş evrensel refah ve kurtuluşu getirebilir. Daha iyi bir dünyayı dile getirmek ve gerçek kılmak, günümüz solunun temel görevidir.

I

Siyasi Sağduyumuz: Folk Siyasetine Giriş

"Hamle sırası bizdeydi ve biz, bir şeyler olmasını bekler gibi, öylece durduk, tıpkı bütünüyle sembolik olan tavrını gösterdikten sonra cezasını bekleyen uslu vicdani retçiler gibiydik."

Dave Mitchell

Öyle görünüyor ki, günümüzde en küçük değişimi gerçekleştirmek için bile en büyük çabayı göstermemiz gerek. Milyonlarca insan Irak Savaşı'na karşı yürüdü, ama savaş tam olarak planlandığı gibi gerçekleşti. Yüz binlerce insan kemer sıkma politikalarını protesto ediyor, ama eşi benzeri görülmemiş bütçe kesintileri devam ediyor. Eğitim harçlarındaki artışlara karşı art arda öğrenci protestoları ve işgaller gerçekleşse ve isyanlar dahi çıksa, harçlar acımasızca artmaya devam ediyor. Dünyanın her yanında insanlar, ekonomik eşitsizliğe karşı seferberlik ilan edip protesto kampları kuruyor, ama zengin ve fakir arasındaki uçurum derinleşmeye devam ediyor. 1990'ların sonlarındaki alternatif küreselleşme hareketlerinden 2000'lerin başındaki savaş karşıtı ve ekolojik koalisyonlara ve 2008'den itibaren süren yeni öğrenci direnişleriyle Occupy (İşgal Et) hareketlerine baktığımızda, ortak bir şablon beliriyor: Direniş mücadeleleri hızla yükseliyor; her seferinde artan sayılarıyla pek çok insanı seferber ediyor ve buna rağmen,

yerine yalnızca daha da güçlenmiş bir hissizlik, melankoli ve yenilgi duygusu bırakarak ortadan kayboluyor. Milyonlarca insanın daha iyi bir dünyaya yönelik arzusuna rağmen, bu hareketlerin etkisi asgari düzeyde kalıyor.

Eyleme Giderken Komik Bir Şey Oldu

Bu mücadele döngülerine egemen olan başarısızlığın bir sonucu olarak, günümüz solunun birçok taktiği, ağır kadercilikle yüklü, törensel bir doğaya büründü. Protesto, yürüyüş, işgal ve doğrudan eylemin başka biçimleri gibi başat taktikler, insanların ve polisin kendilerine atanan rolleri oynadıkları, iyi bilinen bir anlatının parçası hâline geldi. Bu eylemlerin sınırları, senaryonun değiştiği kısa anlarda daha da belirginleşiyor. 2001 yılında gerçekleşen Amerika Devletler Zirvesi'nde yaşananları bir aktivist şöyle anlatıyor:

> Eylemlerin ilk günü olan 20 Nisan'da, arkasında 34 devlet liderinin bütün yarıküreyi kapsayan bir ticaret anlaşmasına imza atacağı tel örgülere doğru, binlerce kişi hep birlikte yürüdük. Siyahlar içindeki aktivistler, mancınıklarla fırlatılan peluş ayıların gölgesinde ve izleyenlerin tezahüratları eşliğinde, cıvata keskileri kullanarak tel örgülerin desteklerini hızlıca söküp kancalarla alaşağı ettiler. Bir anlığına kongre merkeziyle aramızda engel namına hiçbir şey kalmamıştı. İndirilen tel örgülerin üstünde debelendik, ama çoğunlukla bundan daha ileri gitmedik. Sanki en başından bu yana, amacımız sadece devletin tel

örgü ve çimentodan yapılma bariyerinin yerine, bizim yaptığımız, insandan bariyeri koymaktı.[1]

Burada, eylemlerin sembolik ve törensel doğasının, *bir şeyler* yapmış olmanın coşkusuyla bir araya gelişinin yanı sıra, gerçekleşmesi beklenen anlatıda yaşanan ilk kırılmayla birlikte ortaya çıkan derin belirsizliği de görüyoruz. Görevine sadık protestocu rolü, bu aktivistlere, tel örgüler yere indiğinde ne yapmaları gerektiği konusunda en ufak bir ipucu vermemişti. Stop the War (Savaşı Durdur) yürüyüşleri gibi olağanüstü siyasi yüzleşmeler, G20 ve Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı girilen, artık aşina olduğumuz sokak çatışmaları ve Occupy Wall Street'teki heyecan verici demokrasi sahnelerinin hepsi, sanki gerçekten bir şeyler değişecekmiş gibi son derece önemli oldukları izlenimini vermişti.[2] Ama hiçbir şey değişmedi ve uzun vadeli zaferler yerine, basit memnuniyetsizlik naraları tercih edildi.

Dışarıdaki gözlemciler açısından, bu hareketlerin ne istedikleri çoğu zaman belirsizdir, dünyaya yönelik genel bir hoşnutsuzluk ifadesinin ötesine geçemezler. Günümüzde protestolar savruk ve değişken taleplerin bir karışımı hâline geldi. Örneğin, 2009 yılında Londra'da yapılan G20 toplantısındaki protestolarda, büyük antikapitalist taleplerle yürüyenler de vardı, daha makul hedefleri olan ve yerel sorunlar için yürüyenler de. Bu talepler fark edildiklerinde dahi, genellikle elle tutulur bir şey sunamıyor; çoğu zaman boş sloganlardan ibaret kalıyor ve dünya barışı çağrısı yapmak ne kadar anlamlıysa, o kadar anlamlı olabiliyorlar.

Daha yakın tarihli mücadelelerde ise, talepte bulunma fikrinin kendisi sorgulandı. Occupy hareketi, bildiğimiz üzere, anlamlı hedefler ortaya koymakta zorlanmıştı; aşırı somut herhangi bir talebin bölünmeye sebep olmasından korkuyordu.[3] Ve Batı dünyasındaki öğrenci işgallerinin büyük bir bölümü, hiçbir şey talep etmemenin radikal bir eylem olduğu yanılgısıyla "talep yok" mantrasını kullanmaya başladı.[4]

Katılımcılara bu eylemlerin nihai sonuçlarının ne olduğu sorulduğunda, bir kısmı genel bir faydasızlık hissini kabullenirken, diğerleri ise, eylemlere katılanların radikalleşmesine işaret ediyor. Eğer günümüz protestolarına bir tür kamusal farkındalık yaratma pratiği olarak bakarsak, başarılarının, en iyimser ifadeyle, kısmi olduğunu söyleyebiliriz. Protestocuların vermek istedikleri mesajlar, onlara zerre kadar sempati duymayan, fakat mülk tahribatı içeren görsellere de âşık bir medya tarafından ayaklar altına alınır, ki medyanın bile, bu mücadele biçiminin her geçen gün kendini tekrar eden ve sıkıcılaşan bir hâl aldığını kabul ettiğini varsayabiliriz. Kimileri artık bu hareketlerin, protestoların ve işgallerin bir amaca ulaşmak için değil, yalnızca amaçsızca var olduklarını düşünüyor.[5] Bu durumda amaç, katılımcılarda belirli bir dönüşüm meydana getirmek ve iktidarın olağan işleyişinin dışında kalan bir alan yaratmaktır. Bunda haklılık payı olmasına rağmen, protesto kampları gibi yerler genellikle kısa ömürlü ve küçük çaplı olur ve sonuç olarak, neoliberal ekonomik sistemin çok daha büyük yapılarına meydan okuyamayacak seviyede kalırlar.

Bu, toplumu dönüştürme potansiyeline sahip olan bir şey olmaktan öte, siyasetin bir serbest zaman etkinliğine dönüşmüş hâli ya da bir uyuşturucu-tecrübesi-olarak-siyasettir. Bu tarz protestolar, toplumsal yapıları dönüştürmeyi tamamen pas geçip yalnızca katılımcılarının zihinlerinde yer edinirler. Her ne kadar radikalleşme ve farkındalık artırma çabalarının belli açılardan önemli olduğu şüphe götürmese de, tüm bu çabaların karşılığını *ne zaman* alacağımız sorusu karşımızda durmaktadır. Ciddi bir seviyeye ulaşan bilinçlendirmenin, eyleme geçmeye hazır olması için varması gereken bir nokta mevcut mudur? Protestolar bağlantılar kurar, umudu teşvik eder ve insanlara sahip oldukları gücü hatırlatır. Ancak bu geçici hislerin ötesinde, siyaset hâlâ bu gücün kullanımını talep eder, yoksa tüm bu duygulanımsal bağlar çöpe gider. Eğer kapitalizmin en büyük krizlerinden birisinin ardından harekete geçmeyeceksek, ne zaman geçeceğiz?

Protestoların duygulanımsal yanlarına olan vurgu, duygulanımsal olana reel politikanın asıl alanı olarak imtiyaz tanıyan daha geniş bir eğilimin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Bedensel, duygusal ve içgüdüsel unsurlar, daha soyut analizleri tamamlayarak geliştirmektense, onları yerlerinden edip engeller. Örneğin, sosyal medyanın bugün sunduğu manzara, sonu gelmeyen hakaret ve öfke selinden artakalan tatsız artıklarla dolu. Mevcut sosyal medya platformlarının, çevrimiçi bir kimliğin sürdürülmesi temelindeki bireyselciliği düşünüldüğünde, çevrimiçi "siyasetin", ahlaki olarak saf bir benlik sunumuna doğru meylettiğini

görmek çok da şaşırtıcı olmasa gerek. Ahlaken doğru görünmeye, siyasi değişimin koşulları üzerine düşünmekten daha fazla önem veriyoruz. Ama bu tek günlük öfkeler, en az doğdukları kadar hızlı bir şekilde ölüyor ve bizler de çok geçmeden bir sonraki öfkeli harekâtımıza başlamış oluyoruz. Diğer mecralarda ise, ezilenlerle kurulan empatinin kamusal ifadeleri, daha ince elenmiş sık dokunmuş analizlerin yerini alıyor ve bu durum, acele veya yanlış hedefe yönelik eylemlerle ya da tamamen eylemsizlikle sonuçlanıyor. Siyaset, umut, öfke, korku ya da hiddet gibi duygu ve hislerle daima bir ilişki içerisinde olsa da, bu itkiler siyasetin temel kipi olarak ele alındıklarında, son derece sorunlu sonuçlar doğurabiliyor. Meşhur bir örnek olan 1985 yılındaki Live Aid konserlerinde, yürek sızlatan görseller ve ünlülerin başını çektiği, duygusal manipülasyona dayalı etkinlikler yoluyla, Afrika'daki açlığın son bulması için büyük miktarda para toplandı. Aciliyet hissi, düşünceden vazgeçmek pahasına, acil eylemi gerektiriyordu. Ancak toplanan paralar gerçekte açlığın sebebi olan iç savaşın büyümesine, isyancı milislerin yapılan gıda yardımlarını kendi amaçları için kullanmasına neden oldu.[6] Konseri evlerinden seyredenler, hiçbir şey yapmamaktansa, öyle ya da böyle bir işe yaramış olmanın rahatlığını hissederken, tarafsız bir analiz aslında soruna katkıda bulunduklarını ortaya çıkardı. Bu istenmeyen sonuçlar, eylemin hedeflerinin büyüyüp daha soyut hâle gelmesiyle iyice yayıldı. Eğer tutkusuz bir siyaset taş kalpli, bürokratik bir teknokrasiye sebep oluyorsa, analizden yoksun tutku da etkili eylemin dürtüsel bir ikamesine

dönüşme riskini taşıyor. Siyaset, bireysel güçlenme duyguları üzerine kurulurken kazanımlar söz konusu olduğunda ne denli eksik olduğumuz gerçeğini maskeliyor.

Belki de en moral bozucu olan, hareketlerin başarılı olduğu kimi durumlarda bile, bu başarıların daha ezici kayıplar bağlamında gerçekleşmesidir. Örneğin, Birleşik Krallık'ın her yanından vatandaşlar, kimi durumlarda başarıya ulaşan şekillerde harekete geçerek yerel hastanelerin kapatılmasını önlediler. Ancak bu gerçek başarılar, Ulusal Sağlık Sistemi'nin etkisiz hâle getirilmesi ve özelleştirilmesine dair daha büyük planların altında ezildi. Benzer bir şekilde, son zamanların hidrolik kırma karşıtı hareketleri farklı bölgelerdeki deneme sondajlarını durdurmayı başardı, ama hükümetler, buna rağmen kayagazı kaynağı aramaya ve şirketlere de bu amaçla destek sağlamaya devam etti.[7] Birleşik Devletler'deki barınma krizi sonrasında, tahliyeleri durdurmak için ortaya çıkan farklı hareketler, insanların kendi evlerinde kalmaya devam etmeleri konusunda gerçek kazanımlar elde etti, ama yüksek faizli mortgage kredilerinin yarattığı yıkıma sebep olanlar, kârları toplamaya devam ediyor, ülkenin dört bir yanı iflas dalgalarıyla boğuşuyor ve şehirlerde kira artışı sürüyor.[8] Umut aşılama konusunda şüphesiz faydalı olan bu küçük başarılar, ezici yenilgiler karşısında yok olup gidiyor. En iyimser aktivistler dahi, başarısız olmayı sürdüren bu mücadeleler karşısında bocalıyor. Rolling Jubilee gibi iyi niyetli diğer kuruluşlar ise, neoliberal sağduyunun yarattığı tahribattan kurtulmaya uğraşıyor.[9] Rolling Jubilee'nin imkânları sınırlı olan insanların

borçlarını ödemek için kitle-kaynak (crowdsourcing) yoluyla para toplaması gibi görünürde radikal bir hedef, aslında gönüllü hayırseverlik ve kaynakların yeniden dağılımına dayanan sisteme aldanarak, borcun meşruluğunu ta en başından kabul etmek anlamına geliyor. Bu açıdan, Rolling Jubilee inisiyatifi, devlet hizmetlerinin çöküşüne karşılık, krize müdahale etmek amacıyla ortaya çıkan projelerin oluşturduğu büyük toplamın yalnızca bir parçasıdır. Bunlar arzulanabilir birer gelecek vizyonu olmaktan çok, hayatta kalma mekanizmalarıdır.

Tüm bunlardan ne tür bir sonuç çıkarabiliriz? Küçük çaplı birçok başarı elde etmiş ve büyük seferberlik anları yakalamış olmalarına rağmen, güncel mücadelelerin önemli birer yenilgi olduklarını kabul etmeliyiz. Oysa günümüz soluna dair herhangi bir analizin sorması gereken temel soru şudur: Yanlış giden neydi? Yükselen devlet baskısının ve şirketlerin artan gücünün, solun zayıflamasında önemli bir rol oynadığı inkâr edilemez. Yine de işçilerin üzerindeki baskı, kitlelerin prekaryalaşması ve kapitalistlerin on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki hâllerine kıyasla daha güçlü olup olmadıkları hâlâ birer tartışma konusudur. O zamanlarda da işçiler temel hakları için, çoğu zaman kendilerine karşı ölümcül düzeyde şiddet uygulamaya dünden razı devletlerle mücadele ediyordu.[10] Halbuki o dönemdeki kitle hareketleri, genel grevler, militan işçiler ve radikal kadın örgütlerinin her biri gerçek ve kalıcı başarılara imza attı. Günümüzde ise bu türden başarılara ulaşmamız söz konusu bile değildir. Solun bugünkü zayıflığı, yalnızca devletin ve

kapitalizmin artan baskısı ile açıklanamaz: Dürüst bir hesaplaşma, aynı zamanda solun *içinde* de sorunlar olduğunu kabul etmelidir. Solun temel sorunlarından biri de, folk siyasetçi düşünce olarak adlandırdığımız eğilimin yaygın bir şekilde ve eleştirilmeden kabullenilmesidir.

Folk Siyasetini Tanımlamak

Folk siyaseti nedir? Folk siyaseti, çağdaş sol içerisinde siyaseti örgütleme, eyleme geçirme ve siyaset hakkında düşünmeye dair sağduyu temelli yolları besleyen bir fikirler ve sezgiler kümesi tayin eder. Bu küme, solu zayıflatma, onu büyüyemez, kalıcı etkiler yaratamaz ve belirli ilgi alanlarının dışına çıkamaz hâle getirme riski taşıyan bir dizi stratejik varsayımdan meydana gelir. Folk siyasetinin etkisi altındaki sol hareketlerin başarılı olma ihtimali çok düşük olduğu gibi, bunlar kapitalizmi dönüştürme kapasitesine de sahip değildir. Kavramın kendisi ise "folk" sözcüğünün kullanıldığı iki bağlamdan da beslenmektedir. İlk bağlam, dünyaya dair sezgisel kavrayışlarımızın tarihsel süreç içerisinde kurulduğunu ve çoğu zaman da hatalı olduğunu öne süren folk psikolojisi eleştirilerini temel alır.[11] İkincisi ise küçük çaplı, otantik, geleneksel ve doğal olanın mekânı olarak "folk"a atıfta bulunur. Folk siyaseti fikri her iki boyutu da kapsar.

Dolayısıyla, ilk yaklaşım olarak, folk siyasetini mevcut iktidar mekanizmalarından kopuk, kolektif bir biçimde ve tarihsel olarak inşa edilen bir siyasi sağduyu olarak tanımlayabiliriz. Siyasi, ekonomik, toplumsal ve teknolojik

dünyamız değiştikçe, daha önceden kolektif gücü özgürleştirici kazanımlara dönüştürebilmiş olan taktik ve stratejiler de tesirlerini yitiriyor. Günümüz solunun sağduyusu olarak folk siyaseti, çoğu zaman sezgilere dayanarak, hiç eleştirilmeden ve bilinçsizce kullanılıyor. Fakat sağduyu da tarihsel ve değişkendir. Günümüzün bilindik örgütlenme tarz ve taktiklerinin doğal ya da önceden verili olmadığını, aksine, belli başlı siyasi sorunlar karşısında zaman içerisinde geliştirildiklerini hatırlamakta fayda var. İmza kampanyaları, işgaller, grevler, öncü partiler, ilgi grupları, sendikalar; bunların hepsi belirli tarihsel koşullar sonucu ortaya çıktı.[12] Ancak belirli örgütlenme ve eylem biçimlerinin bir zamanlar fayda sağlamış olması, güncelliklerini koruduklarını anlamına gelmez. Günümüz solunda baskın olan taktik ve örgütlenme yapılarının çoğu, devlet komünizmi, dışlayıcı sendika deneyimleri ve sosyal demokrat partilerin çöküşüne verilen tepkilerdir. Ancak, o tarihsel anlarda anlamlı olan fikirler, artık siyasi dönüşüm için etkili araçlar olmaktan çıkmıştır. Dünyamız ilerlemeyi sürdürüp daha önce hiç olmadığı kadar karmaşık, soyut, doğrusal olmayan ve küresel bir hâl almıştır.

Kapitalizmin soyutluğuna ve insanlık dışılığına karşı folk siyaseti, zamansal, mekânsal ve kavramsal bir hemenşimdiciliğe vurgu yaparak, siyaseti "insani boyutlara" çekmeyi amaçlar. Folk siyaseti, özünde, doğrudanlığın daima daha iyi ve çoğu zaman daha özgün olduğunu söyleyen sezgisel bir kılavuzdur. Bunun sonucu olarak, soyutlamaya ve dolayıma yönelik derin bir şüpheyi beraberinde getirir.

Zamansal doğrudanlık bağlamında günümüz folk siyaseti genellikle tepkisel kalır; hareketi başlatan olmaktan ziyade, şirketlerin ve devletlerin eylemlerine cevap verir.[13] Taktiklere yoğunlaşıp uzun vadeli stratejik hedefleri görmezden gelir; ya tek soruna yoğunlaşan bir siyaset etrafında seferber olur ya da süreç üzerinde durur.[14] Çoğu zaman işgaller ve geçici otonom bölgeler gibi doğası gereği kısa süreli pratikleri tercih eder.[15] Geleceğin bilinmezleri yerine geçmişin aşinalığına, örneğin Keynesçi "iyi" kapitalizme geri dönme hayallerine sarılır.[16] Ayaklanma ve isyanların romantikleştirilmesinde olduğu gibi, kurumsal olana karşı gönüllülüğe dayalı ve kendiliğinden olanı savunur.[17]

Mekânsal doğrudanlık bağlamında folk siyaseti, 100 mil diyeti ya da yerel para birimleri gibi özgün deneyimlere yer açtığı için yerel olana üstünlük atfeder.[18] Küçük çaplı topluluklar ya da yerel işletmeleri yüceltmesinde olduğu gibi, büyük olanın yerine küçük olanı seçmeyi âdet hâline getirmiştir.[19] Halk meclisleri ve doğrudan demokrasi gibi küçük grupların ötesine taşınamayacak projeleri tercih eder.[20] Ve sıklıkla hegemonya projesini reddeder. Kapsamlı bir karşı-hegemonya kurmaktansa, geri çekilmeyi ya da vazgeçmeyi daha değerli görür.[21] Aynı şekilde, doğrudan eyleme verdiği önemden de görüldüğü üzere, folk siyaseti, eylemlerin katılımcılar tarafından başlatılmasını tercih eder ve karar almayı, herhangi bir temsilci tarafından değil, tek tek bireyler tarafından gerçekleştirilmesi gereken bir şey olarak görür. Hareketin kapsamı ve büyümesine dair meseleler, folk siyaseti tarafından ya görmezden gelinir ya da yumuşatılır.

Son olarak, kavramsal doğrudanlık bağlamında, yapısal olanın yerine gündelik olan tercih edilir. Kişisel deneyimlere sistematik düşünceden daha çok değer verilir. Hissetmek, düşünmekten daha önemlidir; bireysel acılar ya da politik eylemler esnasında yaşanan coşku ve öfke hisleri öne çıkarılır. Tikel, evrenselden üstündür ve evrensel olan, doğası itibarıyla totaliter olarak görülür. Açgözlü bankerler konusunda ahlak dersi veren etik tüketicilikte de olduğu gibi, etik olan siyasi olanın üstündedir.[22] Örgütler ve topluluklar şeffaf olmalı, herhangi bir kavramsal dolayımı veya makul düzeyde karmaşık bir yapılanmayı dahi en başından reddetmelidir. Tipik evrensel kurtuluş ve küresel değişim imgelerine baktığımızda, tikel mağduriyetlere ve yereldeki özgün deneyimlere öncelik verildiğini görüyoruz. Bunun sonucunda, evrensel bir siyaset inşa etme süreci de en başından reddediliyor.

Bu açıdan bakıldığında, Occupy hareketi, İspanya'daki 15 Mayıs hareketi, öğrenci işgalleri, Tiqqun ve Görünmez Komite (The Invisible Committee) gibi sol komünist isyancılar, Zapatistalar, yataycılığın pek çok türü, günümüzün anarşizan siyaseti ve tüm bunların yanı sıra siyasi yerelcilik, Yavaş Gıda (Slow Food) hareketi, etik tüketicilik ve daha birçok farklı akımda folk siyasetinin izlerini görmek mümkün. Ama tek başına hiçbir konum, bu eğilimlerin tümünü benimsemez ki bu da bizi folk siyasetinin ilk niteliğine götürür: Eleştiriden yoksun ve çoğu zaman bilinçsiz bir sağduyu olarak folk siyaseti, somut siyasi konumlar içerisinde farklı derecelerde gerçekleşir. Bunun anlamı, folk siyasetinin ayrı

bir konum değil, örtük bir eğilim olduğudur. Bu eğilimi belirleyen fikirler günümüz solunun her alanına yayılmıştır, ama kimi konumlar diğerlerine kıyasla folk siyasetinden daha çok faydalanır. Bu ise, bizi ikinci önemli niteliğe götürür: Folk siyasetinin sorunu yerelden yola çıkması değildir. Her siyaset yerelden başlar. Sorun, folk siyasetçi düşüncenin, geçici, küçük boyutlu, dolayımsız ve tikel olana ayrıcalık tanıyarak yerel düzeyde kalmaya razı olmasıdır. Bunların basit anlamda kaçınılmaz uğraklar olduklarını kabul etmek yerine, kendi başlarına yeterli olduklarını düşünür. Bu yüzden de, asıl nokta basitçe folk siyasetini reddetmek değildir. Folk siyaseti her başarılı siyasi proje için gerekli bir bileşendir, ama yalnızca bir başlangıç noktası olabilir. Üçüncü nitelik ise, folk siyasetinin yalnızca belirli türden projeler için bir sorun teşkil etmesidir: Söz konusu projeler, kapitalizmi aşmayı hedefler. Folk siyaseti düşüncesi, yalnızca amaç olarak direnişe yönelen ve yerel sorunlar etrafında örgütlenen hareketler ve küçük çaplı projeler gibi siyasi projelere mükemmel bir şekilde uyarlanabilir. Bir hastanenin kapatılmasını ya da ev tahliyelerini önlemek üzerine kurulu siyasi hareketlerin tümü hayranlık uyandırır, ama neoliberal kapitalizme meydan okumaya çalışan hareketlerle aralarında çok önemli farklar bulunur. Tek bir örgütlenmenin, taktiğin ya da stratejinin her türlü mücadeleye aynı oranda başarılı bir biçimde uygulanabileceği düşüncesi, günümüz solunun en yaygın ve en zararlı inanışlarından biridir. Herhangi bir siyasi projeye girişmeden önce, araçlar, sonuçlar, düşmanlar ve müttefikler üzerine derin ve stratejik biçimde

düşünmek gerekir. Küresel kapitalizmin doğası göz önüne alındığında, herhangi bir postkapitalist proje, folk siyasetçi yaklaşımların sunmakta yetersiz kaldığı türden, iddialı, soyut, dolayımlı, girift ve küresel bir yaklaşıma ihtiyaç duyacaktır.

Bu nitelikleri hep birlikte ele aldığımızda, folk siyasetinin postkapitalist siyasi proje için gerekli ancak yetersiz olduğunu söyleyebiliriz. Doğrudanlığı vurgulayan ve o konuma sabitlenen folk siyaseti, neoliberalizmi dönüştürecek araçlardan yoksundur. Hiç şüphesiz folk siyaseti yerel mücadelelere önemli müdahalelerde bulunur; ancak olayların genel akışını küresel kapitalizm karşısında tersine çevirdiğini söylersek kendimizi kandırmış oluruz. Bu müdahaleler, en iyimser tabirle, kapitalizmin şiddetli saldırılarını geçici olarak durdurabilir. Bu kitabın amacı ise sol hareketin, yerelden başlayıp küresele doğru açılabileceği ve tikel ile evrenseli sentezleyebileceği alternatif bir yol çizmektir. Geçtiğimiz yüzyılın işçi sınıfı politikalarına muhafazakârca geri dönmek bir alternatif olamaz. Söz konusu alternatifin, siyaseti *düşünmenin* güncel yollarıyla (hemen-şimdicilikten yapısal analize geçiş) siyaset *yapmanın* güncel yollarını (hareketi, platformlar kurmaya ve yayılmaya teşvik etmek) bir araya getirmesi gerekiyor.

Bunalmış

Folk siyaseti her şeyden önce neden ortaya çıktı? Tüm bariz kusurlarına rağmen folk siyasetçi eğilimler neden günümüz soluna bu kadar akıl çelici ve çekici geliyor? Bu

sorulara en az üç farklı açıklamayla yanıt verebiliriz. İlki, folk siyasetinin her geçen gün daha da karmaşıklaşan dünyayı nasıl yorumlayacağımız ve bu dünyada nasıl hareket edeceğimiz sorunu karşısında bir çözüm olarak görülmesidir. İlkiyle de bağlantılı olarak ikincisinde, folk siyasetinin komünist ve sosyal demokrat solun tarihsel deneyimlerine karşı gelişen bir tepki olduğu düşünülür. Sonuncusu ise folk siyasetinin, günümüz parti siyasetinin içi boş gösterileri karşısında hızlı müdahale imkânları sunmasıdır.

Çokkutuplu küresel siyaset, ekonomik istikrarsızlık ve insan kaynaklı iklim değişikliği, hayatlarımızı şekillendirmek ve anlamlandırmak için başvurduğumuz anlatıları artan bir ivmeyle etkisiz kılıyor. Bunların her biri, *karmaşık sistem* adı verilen yapılara birer örnek teşkil ediyor. Bu yapılar, doğrusal olmayan dinamiklerin yer aldığı, birbirinden çok farklı girişimlerin, çarpıcı bir biçimde çeşitlilik arz eden sonuçlar doğurduğu, bir dizi girift sebebin birbirlerine beklenmedik biçimlerde geribildirimde bulunduğu ve nitelik açısından, herhangi bir bireyin tekil algısının çok ötesine geçen uzam ve zaman boyutlarında işlev gösteren yapılardır.[23] Küreselleşme, uluslararası siyaset ve iklim değişikliği; bu sistemlerin her biri dünyamızı şekillendirir, ama etkileri o kadar kapsamlı ve karmaşıktır ki, kendi kişisel tecrübelerimizi bunların içerisine yerleştirmemiz çok zordur. Küresel ekonomi buna güzel bir örnek teşkil eder. Basitçe anlatacak olursak, ekonomi doğrudan algılanmaya uygun bir nesne değildir; zamana ve uzama tamamen yayılmıştır. Gerçek hayatta "ekonomiyle" asla tanışamazınız. Mülkiyet

yasalarından biyolojik ihtiyaçlara, doğal kaynaklardan teknolojik altyapılara, pazar tezgâhlarından süper bilgisayarlara kadar birçok farklı unsurdan oluşur; birbirleriyle etkileşim içinde bir dizi devasa ve karmaşık geribildirim döngüsü içerir ve döngüler, onları meydana getiren bileşenleri fark edemeyeceğimiz kadar hızlı ve yeni etkiler üretir.[24] Bir diğer deyişle, ekonomiyi oluşturan unsurlar arasındaki etkileşimin sonuçlarını anlayabilmek için, yalnızca o unsurların bağımsız olarak nasıl işlediklerini bilmek yeterli değildir. Ekonomiyi anlamanın tek yolu, unsurlar arasındaki ilişkileri kavramaktan geçer. Ekonominin hangi unsurlardan meydana geldiğine dair bir fikrimiz olsa bile, ekonomiyi diğer fenomenlerde olduğu şekilde, doğrudan deneyimleyemeyiz. Ekonomi enflasyon, faiz miktarları, borsa endeksleri, gayri safi milli hasıla gibi unsurlardaki değişim grafikleri üzerinden, yalnızca bazı temel istatistiksel endeksler aracılığıyla ve belirtilere bağlı olarak gözlemlenebilir, ama bir bütün olarak asla görülemez, duyulamaz ya da dokunulamaz.

Sonuç olarak, kapitalizm hakkında yazılmış her şeye rağmen, onun dinamiklerini ve mekanizmalarını anlamakta zorlanıyoruz. En önemlisi de, sosyoekonomik sistemimizin "bilişsel haritasına", yani bireysel ve kolektif insan eylemlerinin, küresel ekonominin hayal dahi edemeyeceğimiz enginliği içinde nasıl konumlandırılabileceğine dair zihinsel bir tabloya sahip değiliz.[25] Geçtiğimiz on yıllar, siyaseti etkileyen dinamiklerin gitgide daha karmaşık bir hâl almasına tanıklık etti. İnsan kaynaklı iklim değişikliğinin yarattığı eli kulağında tehdit, hiçbir basit çözümle karşılık

verilemeyen ve etkilerinin çetrefil örgüsü yüzünden tam olarak nerede müdahale etmek gerektiğini görmenin dahi hayli zor olduğu, yeni bir tür sorun olarak görülebilir. Aynı şekilde, bugünün küresel ekonomisi de sermayenin hareketi, küresel finansın karmaşıklığı ve müdahil aktörlerin çokluğu bağlamında çok daha girift bir yapıya sahiptir. Dünyaya dair geleneksel siyasi imgelerimiz tüm bu değişimlerle ne kadar uyumlu? Solun endüstriyel işçi sınıfını temel alan analizi, on dokuzuncu yüzyılı ve yirminci yüzyılın başlangıcındaki toplumsal ve iktisadi ilişkiler bütününü yorumlamak için en azından güçlü bir yöntem sunuyor ve bu sayede net stratejik hedefler ortaya koyabiliyordu. Ancak yirminci yüzyılda küresel solun tarihine baktığımızda, bu analizin hem cinsiyet, ırk ya da cinsellik temelli mevcut özgürleştirici mücadelelere eklemlenmek hem de kapitalizmin, refah devleti ya da neoliberal küresel ekonomi aracılığıyla kendisini yeniden yapılandırabilme yeteneğini değerlendirmek konusunda başarısız olduğunu görebiliyoruz. Bugün, eski yöntemler yeni sorunların karşısında sık sık bocalıyor; tarihte ve genel anlamıyla dünyada nerede durduğumuzu anlama yetimizi kaybettik.

Gündelik yaşantımız ve içinde yaşadığımız sistem arasındaki farklar, gitgide yoğunlaşan bir yabancılaşmaya neden oluyor: Anlamadığımız bir dünyanın içerisinde sürükleniyormuş gibi hissediyoruz. Kültür teorisyeni Fredric Jameson, komplo teorilerindeki artışı bu duruma verilmiş kısmi bir karşılık olarak yorumlar.[26] Bilderberg Cemaati, Masonlar ya da duruma uygun bir başka günah keçisi

de içerebilen komplo teorileri, dünyamızı yöneten varlığı, iktidar sahibi tek bir karaktere indirgeyerek işler. Bazen olağanüstü karışık bir hâl alabilen komplo teorileri, "Tüm bunların arkasında kim var?" sorusuna ve bu koşullarda bizim rolümüzün ne olduğuna dair iç rahatlatıcı ölçüde basit yanıtlar verir. Diğer bir deyişle, bu teoriler tıpkı hatalı bir bilişsel harita işlevi görürler.

Folk siyaseti de kendisini, bu bunaltıcı karmaşıklığa karşı olası bir çözüm olarak sunar. Dünyanın nasıl işlediğine dair bir fikrimiz olmadığında, folk siyaseti bize bu karmaşıklığı insan ölçeğine indirgememiz gerektiğini söyler. Gerçekten de folk siyasetçi metinler, özgünlüğe, doğrudanlığa, "şeffaf", "ölçüsü insan olan", "somut", "yavaş", "ahenkli", "basit" ve "gündelik" bir dünyaya geri dönüş için yapılan çağrılarla doludur.[27] Böyle bir düşünüş tarzı, günümüz dünyasının karmaşıklığını ve dolayısıyla gerçekten postkapitalist bir dünya ihtimalini reddeder. İktidara bir insan sureti atamayı dener; halbuki asıl korkunç olan, sistemin genel anlamda öznelerüstü doğasıdır. Yüzler değişebilir, ama iktidar aynı şekilde kalır. Yerelliğe, geçici direniş anlarına ve sezgiye dayalı doğrudan eylem pratiklerine doğru yönelmek, eninde sonunda küresel kapitalizmin sorunlarını somut figürlere ve anlara indirgemeye çalışmaktır.

Folk siyaseti bu süreçte, siyaseti sıklıkla etik ve bireysel bir mücadeleye indirger. Kimi zaman, aslında tek ihtiyacımızın "iyi" kapitalistler ya da "sorumlu" bir kapitalizm olduğunu düşünme eğilimi ortaya çıkar. Aynı zamanda, "yerelleştir" buyruğu da folk siyasetinin hızlı sonuç almayı

ve eylemin somut biçimde görünür olmasını fetişleştirmesine neden olur. Örneğin, bir şirketin doğaya karşı giriştiği saldırının ertelenmesini sağlamak, her ne kadar bu şirket yarım bıraktığı işe tekrar koyulmak için kamuoyunda uyanan ilginin sönmesini bekliyor olsa da, bir başarı gibi kutlanır. Dahası, Rosa Luxemburg'un uzun zaman önce söylediği gibi, "hızlı sonuçların" fetişleştirilmesi, yapısal koşulları değiştirmekten ziyade mevcut güç dengesini korumak için mücadele eden içi boş bir pragmatizme yol açar.[28] Stratejik düşüncenin teorisini yapmak gereklidir; aksi takdirde taktiklerin hepsi öyle ya da böyle kısa süreli jestler olmaya mahkûmdur. Son olarak, karmaşıklığı katı bir biçimde reddetmek ile neoliberal bir tavırla piyasa savunuculuğu yapmak arasında bir tür paralellik vardır. Planlama karşıtı temel argümanlardan birisi, ekonominin yönetilemeyecek denli karmaşık bir yapı olduğudur.[29] Bu nedenle, geriye kalan tek seçenek, kaynak dağılımını piyasaya bırakmak ve ekonomiyi rasyonel bir şekilde yönetme girişimlerini toptan reddetmektir.[30] Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda, folk siyaseti küresel kapitalizmi insan aklının alabileceği bir boyuta indirger ve aynı zamanda çizdiği bu sınırlı kapitalizm tablosu içinde nasıl hareket edebileceğimizi gösterme girişimi olarak düşünülebilir. Bu kitapta, aksine, folk siyasetçi eğilimlerin hataya düştüğünü öne sürüyoruz. Eğer mevcut durumdaki karmaşıklık, insanlığın düşünme ve kontrol yetilerini elinden alıyorsa, iki seçeneğimiz vardır: Biri, karmaşıklığı insan ölçeğine indirgemek iken, diğeri, insanlığın yetilerini geliştirmektir. Biz, ikinci konumu

destekliyoruz. İnsanlığın daha iyi bir hâle gelebilmesi için karmaşık fenomenleri bir düzene sokmak isteyen her post-kapitalist proje, zorunlu olarak yeni bilişsel haritalar, siyasi anlatılar, teknolojik arayüzler, ekonomik modeller ve kolektif kontrol mekanizmaları yaratmak durumundadır.

Zaman Aşımına Uğramak

Folk siyasetçi düşüncenin yükselişini gitgide artan karmaşıklık karşısında verilen tepkiler üzerinden anlayabilmek bir açıdan mümkün, ancak hâlâ yirminci yüzyıl sol siyaset tarihinde folk siyasetinin yerini tespit etmemiz gerekiyor. Folk siyaseti yanlısı eğilimler, son elli yılda hem solun içinde hem de solun muhafazakâr ve kapitalist güçlerle girdiği yarışta ortaya çıkan zorluklara karşı yetersiz bile olsa, yine de birçok açıdan anlaşılabilir tepkilerdir.[31] Folk siyaseti, işçi sınıfı kurumlarını, sosyal demokrat partileri ve yerleşik liberalizmin hegemonyasını bir arada tutan savaş sonrası sosyal demokrat yapının çöküşüne bir tepki olarak doğmuştur.[32] Bu sosyal demokrat bloğun yıkılması aynı anda çoklu çatışma hatlarında ve farklı alanlarda gerçekleşti: Duygulanımsal ve bilişsel olan üzerine yapılan yeni çalışmalar, jeopolitik kesinlikleri belirsiz hâle getiren enerji krizinin ortaya çıkması, kapitalist girişimlerden kâr etmenin günbegün zorlaşması, üniversitelerdeki departmanların ve düşünce kuruluşlarının yer aldığı kurumsal ağlarda neoliberal ideolojinin yaygınlaşması, yeni politik öznellik, proje ve taleplerde yaşanan patlama ve ismen komünist devletlerin karalanması gibi etmenler söz konusuydu. Bu etmenle-

rin her biri Avrupa ve Amerika'daki savaş sonrası toplumsal sistemlerin temelden sarsılmasına katkıda bulundu. Bu süreçte, hem eski sol paradigmalar *zaman aşımına uğruyor* hem de yeni paradigmalar karşısında *hareket üstünlüğü* sağlanıyordu.

Savaş sonrası düzenin istikrarının bozulduğu en önemli tarihler muhtemelen 1960'ların sonu ve 1970'lerin başıydı. 1968'deki küresel ayaklanmalar, işçi sendikalarının ve siyasi partilerin önerdiği mücadele rotalarını reddeden bir dizi sol harekete hem görünürlük sağladı hem de ilham kaynağı oldu. Bu hareketler kısmen süregelen Stalinist baskıya karşı ortaya çıkıyordu. Bu duruma Sovyet rejiminin Doğu Avrupa'daki demokratikleşme akımlarını bastırması da eklenince, komünist partiler Avrupalı genç solcuların gözünde gitgide tüm itibarını kaybetti. Bu durum, endüstriyel işçi sınıfı merkezli koalisyon güçlerine öncülük edecek devrimci bir partinin devlet kontrolünü ele geçirmesi olarak tanımlayabileceğimiz Leninist programın stratejik geçerliliğini sorgulamaya yol açtı.[33] Eğer "başarılı" devrimler bile uzun vadede katı teknokrasilere ve siyasi baskıya yol açıyorsa, gerçekten özgürleştirici bir eylem biçimi nasıl olmalıydı? Komünist parti içerisindeki hiyerarşi ve öncücülük, yükselişe geçen toplumsal hareketlerin hedeflerine zıt görülüyordu.

Komünist bir yönetim altında postkapitalizme geçişin zorluğu bir yana, 1960'lı ve 1970'li yıllarda gelişmiş ülkelerde devlet kontrolünün ele geçirilmesi, özellikle de soldaki bölünmeler düşünülürse, çok düşük bir ihtimaldi. 1968 Mayıs'ında Fransa'da gerçekleşen ve Fransız Komünist

Partisi'nin sendikacıları ve öğrenci gruplarını desteklemekte açık açık çuvalladığı ayaklanmalar, siyasi devrime dair tüm beklentilerin tükenmesine neden olmuştu. Buna ek olarak, sosyal demokrasi ve toplumsal adalet için öne sürdüğü Keynesçi-korporatist çözüm, mevcut düzenden gitgide daha da razı görünüyor ve özgürlükçü bir sosyalizme doğru ilerleyemiyor ya da ilerlemek dahi istemiyordu. Her ne kadar sosyal demokrasi belirli gruplara önemli kazanımlar sağladıysa da, genellikle kadınları ve etnik azınlıkları dışlayan otoriter düzeni ve paternalist kalıbı koruyordu ve olağanüstü düzeyde bir toplumsal bütünleşme gerektiren kapitalist bir örgütlenme tarzına (Fordizm) dayanıyordu. Söz konusu toplumsal bütünleşme, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında ortaya çıkan yeni kitlesel arzular (örneğin, esnek çalışma) ve ısrarcı taleplerle (ırk ve cinsiyet eşitliği, nükleer silahsızlanma, cinsel özgürlük ve Batı emperyalizmi karşıtlığı gibi) aşınmaya başlamıştı. 1960'ların sonuna gelindiğinde, bu yeni sorunlar artık mevcut sol siyasetle çözülemiyordu ve seçimlerin yarattığı baskı nedeniyle sosyal demokrat parti, işçi sınıfının kitle partisinden koalisyon temelli bir orta sınıf partisine dönüşmüştü.[34] Sosyal demokrat partilerdeki radikal unsurlar da yavaşça tasfiye ediliyordu.

Sosyal demokrasinin yarattığı hayal kırıklığı ve sözde komünist devletlerdeki yönetimlerin neden olduğu felaketler, parti modelinin gözden düşmesinin altında yatan sebeplerden bazılarıdır. Ancak yeni solun içinden ayakları yere basan eleştiriler de yükseliyordu. Bu eleştirileri tetikleyen şey, özellikle radikal olduğunu iddia eden örgütlerde

bile sesleri ötekileştirilen kadınların aktivist gruplar içerisindeki deneyimleri oldu. Partiler ya da geleneksel sendikal örgütler gibi hiyerarşik örgütlenme biçimleri, toplumun geniş kesimlerinde yaygın bir şekilde görülen, egemen ataerkil ve cinsiyetçi toplumsal ilişkileri pekiştiriyordu. Dolayısıyla, toplumsal baskı karşısında etkili olabilecek örgütlenme tarzları geliştirmek amacıyla yeni şeyler denenmeye başladı. Occupy Wall Street hareketiyle dünya çapında üne kavuşacak olan, konsensüs ile karar alma ve yatay tartışma yapıları denendi.[35] Feminist gruplardan bağımsız olarak üniversite kampüslerinde deneyimlenen yeni sol öğrenci hareketleri, her ne kadar kendilerini ifade ederken çeşitlilik sergileseler de, çoğu zaman otorite, bürokrasi ve hatta örgütlenme karşıtıydı.[36] Bu gruplar tarafından benimsenen taktiklerin birçoğu, doğrudan eylemin faydalarını öne çıkarıyor ve Afrikalı-Amerikalı insan hakları hareketinden ve daha önceki öğrenci hareketlerinden olduğu kadar Avrupalı sitüasyonistlerin, anarşist siyasi akımların ve oluşum aşamasındaki çevreci hareketlerin fikirlerinden ilham alıyordu.[37] Tüm bunlara baktığımızda, işgaller, oturma eylemleri ve işgal evi komünlerinden, karnavalesk sokak protestoları ve doğaçlama üzerine kurulu sanatsal eylemlere kadar, folk siyasetinin karakterini oluşturan temel stratejik yönelim ve eylem türlerinin nasıl doğduğunu görebiliyoruz. O dönemde ortaya çıkan taktiklerin her biri, gündelik iktidarın işleyişini bozmaya, toplumsal tertibatın "normal" dediği biçimleri askıya almaya ve eşitlikçi bir tartışma alanı yaratmaya yönelik yollardı. Bu müdahaleler, toplumu değiştirmeyi denemenin

ötesinde, katılımcıların kendilerini dönüştürmeyi ve ortaya çıkan yeni sosyallik biçimlerini temsil etmeyi amaçlıyordu.

Bu nedenle, o dönem içerisinde daha da belirginleşen hareketler özyapıları ve biçimleri itibarıyla çeşitleniyor, farklı öznellikler, bölgesel konumlar, taktikler ve stratejik usüller arasında mekik dokuyorlardı. Ama her hareket kendine has yöntemiyle, sol siyasetin eski kalıpları içerisinde hemen benimsenemeyecek yeni arzular ortaya koyuyordu. Bu hareketleri zamanın popüler "sistem karşıtı" siyasi fenomeninin bir parçası olarak düşünebiliriz.[38] O dönemlerde, Birleşik Devletler'deki öğrenci hareketleri, feminist hareketler ve Siyah Güç (Black Power) hareketinden Sitüasyonist harekete, Avrupa'nın öğrenci ve müttefik işçi hareketlerinden Prag'ın anti-Stalinistlerine, Meksika ve Tokyo'daki öğrenci isyanlarından Çin'in Kültür Devrimine, dünyanın her yanında, yeni doğrudan eylem biçimlerini benimseyerek bürokratik hiyerarşilere meydan okuma ve bu hiyerarşileri ortadan kaldırma eğilimi göze çarpıyordu.[39] Ancak sistem karşıtı siyaset öyle ya da böyle her türlü siyasi iktidarın, özü itibarıyla baskıcı, ataerkil ve despot eğilimler tarafından yozlaştırıldığını düşünüyordu.[40] Bu düşünüş ise bir tür paradoks yaratıyordu: Bir yandan, sistem karşıtı siyaset, yeni solun yozlaşmasına ve asimilasyonuna sebep olabilecek mevcut iktidar yapılarıyla kimi müzakere ve uzlaşma biçimlerine pekâlâ başvurabilirdi. Öte yandan, marjinal olarak kalmayı seçebilir, henüz ikna edemediği kesimleri dönüştürme potansiyelini de yitirebilirdi.[41] Sistem karşıtı hareketlerin yerleşik devlet yapılarına, kapitalizme ve eski solun bürok-

ratik iktidarına getirdiği eleştiriler büyük oranda tutarlıydı; fakat kapitalist hegemonyayla yarışabilecek yeni bir hareket için çok az kaynak üretebiliyorlardı.

Bu toplumsal hareketlerin mirası, çift yönlü bir mirastır: Bu hareketler tarafından ortaya atılan fikir, değer ve arzular küresel çapta önemli bir etki yarattı. Feminist, ırkçılık karşıtı, eşcinsel haklarından yana ve bürokrasi karşıtı taleplerin yayılması, bu hareketlerin kazandığı en büyük başarılar olmaya devam ediyor. Bu anlamda, solun kesinlikle ihtiyaç duyduğu özeleştiri noktasını temsil ediyorlar, fakat folk siyasetçi taktikleri değerlendireceğimiz uygun tarihsel bağlam tam da burada devreye giriyor. Folk siyasetçi projelerin sahip oldukları radikal yönleri hegemonik hâle getirememeleri ya da getirmek istememeleri, müteakip istikrarsızlaşma sürecinde önemli sonuçlar doğurdu.[42] Bu yeni toplumsal hareketler, insan özgürleşmesi için farklı, yeni ve güçlü fikirler üretebildiler, fakat çatırdayan sosyal demokrat düzeni değiştirmede çoğu zaman başarısız oldular.

Hareket Üstünlüğünü Yitirmek

Yeni toplumsal hareketlerin yükselişe geçmesiyle birlikte, sosyal demokrat konsensüsün iktisadi temelleri de çatırdamaya başlamıştı. 1970'lerde dünya, yükselen enerji fiyatlarına, Bretton Woods sisteminin çöküşüne, küresel sermaye akışındaki büyümeye, kalıcı stagflasyona ve kapitalist kârın düşüşüne tanıklık etti.[43] Bu durum, savaş sonrası dönemde siyasi düzeni ayakta tutmaya yarayan Keynesçi ekonomi politikaları, Fordist-korporatist endüstriyel

üretim ve üretici rantının bir kısmını işçilere geri veren sosyal demokrat konsensüs arasındaki bağın kopmasına yol açtı. Dünya çapında yaşanan yapısal kriz böylece, hem sol hem de sağ genelindeki güçlere, bu sorunu çözebilecek yeni bir hegemonya yaratma fırsatı sunmuştu.

Sağın isteği, sermaye birikimini ve kârlılığı yeniden sağlamaktı. Bu mesele, neoliberal düşüncenin küresel sahnedeki yükselişiyle birlikte çözüldü. Fakat bu yükselişten de önce, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler'deki sağcı güçler, hem eski hem de yeni sola karşı hareket üstünlüğü sağlamak için yeni yollar denemekteydi. Kapitalizmin içinde olduğu krizi sendikaların güçlenmesiyle ilişkilendirmeye çalışan iktisadi ve siyasi strateji özellikle önem taşıyan teşebbüslerden birisidir. Bunu takiben örgütlü emeğin merkez kapitalist ülkelerde yenilgiye uğratılması, belki de neoliberalizmin kazandığı en büyük başarı oldu ve bu durum, emek ve sermaye arasındaki güç dengelerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Fiziksel karşılaşmalar ve çatışmalardan[44] dayanışmanın ve fabrikalardaki eylemlerin önüne geçmek amacıyla çıkarılan yasalara ve tedarik zincirlerinin ayrıştırılmasına kadar tüm üretim ve dağıtım aşamalarında sendikal gücü zayıflatacak uygulamalara başvurulmuş; ayrıca, kamuoyunu ve kamuoyu rızasını, açıkça neoliberal bir gündem olan bireysel özgürlük ve "negatif dayanışma" etrafında yeniden inşa etmek gibi birçok farklı yöntem kullanılmıştır. Negatif dayanışma, işçi ayaklanmalarına kayıtsız kalmaktan çok daha fazlasıdır; burada, "Eğer ben çetinleşen çalışma koşullarına katlanmak zorundaysam (maaş dondurmalar, hak-

ların yitirilmesi, emekli maaşlarında düşüş), diğer herkes de katlanmalı," fikrine bağlı, saldırgan bir adaletsizlik duygusunun beslenmesi söz konusudur. Nitekim, bu topyekûn dönüşümlerin sonucunda, sendikaların içi boşaltılmış ve gelişmiş ülkelerdeki işçi sınıfı yenilgiye uğratılmıştır.[45]

Sağ, siyasi ve ekonomik güçlerini birleştirerek yapısal krize başarılı bir şekilde göğüs germeyi başarabilmiştir; fakat eski ve yeni sol hareketler, bu yeni güç dengesi karşısında oldukça yetersiz kalmıştır. 1970'lerde sosyalist ve hatta komünist siyasi partiler, Batı Avrupa'daki seçimlerde tabanını genişletmeye başlamıştı, ama eski sol, söz konusu krizi geleneksel korporatist gündemlere daha sıkı sarılarak çözmeye çalıştı.[46] Ne var ki eski Keynesçi politikaların yöntemleri büyümeyi canlandıramıyor, işsizliği kontrol altına alamıyor ya da bu yeni ekonomik koşullar altında enflasyonu düşüremiyordu. Bunun sonucunda, 1970'lerde iktidara gelen İngiliz İşçi Partisi gibi sol hükümetler, çoğu zaman nafile bir çabayla iyileşme sürecini başlatmak için proto-neoliberal politikaları hayata geçirmek zorunda kaldı.[47] Zayıf düşmüş ve atıllaşmış olan geleneksel işçi hareketi, artık sağ güçler tarafından alt edilmiş ve ele geçirilmişti. Bu bağlamda yeni sol, solun yeniden canlanması ve ilerlemesi için hayati öneme sahip, zorunlu bir eleştiriydi. Ancak, bir önceki alt bölümde de gördüğümüz üzere, eski emek örgütleri pek çok anlamda fikir üretmekten ne kadar yoksunsa, yeni sol da kendisini kurumsallaştırmaktan ve bir karşı-hegemonya yaratmaktan o kadar yoksundu. Sonuç olarak, sol her geçen gün daha da marjinalleştirildi.

Neoliberalizm kendi sağduyusunu yayarak yerini sağlamlaştırdıkça, mevcut sosyal demokrat partiler de neoliberalizmin şartlarını kabul etmeye başladılar. Büyük partilerin çoğu dolaylı yollardan neoliberal iktisadi ve siyasi programa dahil olup kamu hizmetleri giderek özelleştirildikçe, seçim sandıklarıyla kayda değer bir değişim yaratma olasılığı ciddi derecede azaldı. İçi iyice boşalan ve halkla ilişkiler endüstrisine benzemeye başlayan parti politikalarına bir de sinizm eklendi ve politikacılar ise kimsenin arzulamadığı şeyleri satmaya çalışan seyyar satıcı rolüne indirgendiler.[48] Neoliberal yol haritasının aşamalı olarak kabul edilmesiyle beraber, seçim siyasetine kitlesel katılım da düşüşe geçti ve böylece siyaset sonrası çağa giriş yaptık. Günümüzde tüm bunların etkileri, seçmen kitlelerinin sadakat bağlarının kopması olarak görünürlük kazanıyor. Oy veren seçmen sayısı rutin bir şekilde tarihi dipleri görüyor. Bu koşullar altında folk siyasetinin, hızlı sonuç alma ve küçük çaplı katılımcı demokrasi konularındaki ısrarı da bariz bir çekicilik kazanıyor.

Bu bağlamda, yeni toplumsal hareketlerin aldığı konum biraz muğlaktı. 1990'lara gelindiğinde, işçi sınıfının imtiyazlı bir siyasi özne olarak konumu tamamen sarsılmış ve birçok toplumsal kimlik, arzu ve baskı türü tanınırlık kazanmıştı.[49] Etkileşim hâlindeki iktidar yapılarına dair bir analiz geliştirmek için gitgide karmaşıklaşan girişimlerde bulunuldu. Bu girişimler, baskıların kesişimsel olduğu düşüncesinin yükselişiyle sonuçlandı.[50] Kültürel yaygınlaşma ve anaakım siyasetten gelen desteğin sonucunda feminist,

ırkçılık karşıtı ve queer siyasi hareketlere ait programların büyük bir kısmı yasalarla koruma altına alındı ve toplumsal düzeyde kabul gördü. Ancak bu başarılara rağmen, 1970'lerde ortaya atılan ve toplumun çok daha kapsamlı bir dönüşümünü tasarlayan radikal taleplerde bir tür geri çekilme söz konusuydu. Örneğin, feministler gelir eşitliği, kürtaj hakkı ve çocuk bakımı politikaları konusunda önemli kazanımlar elde etti, ancak bunlar cinsiyetin tamamen ortadan kaldırılması projesinin yanında sönük kalıyor.[51] Siyah özgürlük hareketlerinin çoğu için de aynı durum geçerli. Her ne kadar ırkçılık karşıtı istihdam politikaları ve ayrımcılık karşıtı yasalar büyük oranda uygulandıysa da, ilk hareketler tarafından benimsenen diğer radikal programlar bunlara eşlik etmiyordu.[52] Günümüzün yeni toplumsal hareketleri tarafından başarı olarak görülen şeylerin çoğu, piyasa temelli talepler, liberal haklar ve tercih retoriği gibi neoliberalizmin yerleştirdiği egemen terminolojiyle sınırlıdır. Bu süreç içerisinde gözden çıkarılan, bu projelerin görece daha radikal ve antikapitalist unsurları olmuştur.

Geriye baktığımızda, geleneksel sol örgütlerin çöküşüyle eşzamanlı olarak yükselişe geçen alternatif yeni solun, bürokrasi, dikey örgütlenme, ayrımcılık ve kurumsallaşma eleştirilerine dayandığını ve kimi yeni arzuların neoliberal tertibata eklemlendiğini görüyoruz. Folk siyasetinin öngörüleri, böyle bir zeminde yeni sağduyu olarak kabul görmeye ve alternatif küreselleşme hareketleri arasında anılmaya başladı.[53] Bu hareketler iki evrede ortaya çıktı. İlk evre, 1990'ların ortasından 2000'lerin başına kadar sürdü ve

Zapatistalar, antikapitalistler, alternatif küreselleşmeciler ile Dünya Sosyal Forumu ve küresel savaş karşıtı protestolarda yer alan katılımcıların oluşturduğu gruplar öne çıkmıştı. İkinci evre ise, 2007 ile 2009 yılları arasında gerçekleşen ekonomik krizin hemen sonrasında başladı ve Occupy hareketi, İspanya'daki 15 Mayıs ve çeşitli ulusal öğrenci hareketleri gibi örgütlenmeleri ve ideolojik konumlarının benzerliği sayesinde bir araya gelen çeşitli grupları kapsıyordu. Bu yeni toplumsal hareketlerin her iki evresinde de hedeflenen, neoliberalizme ve neoliberalizmin ulusal ve kurumsal veçhelerine karşı koymaktı. İlk evre, küresel ticaret ve yönetişim kurumlarını hedef alırken, ikincisi daha ziyade finansallaşmaya, eşitsizliğe ve borca odaklanmıştı.[54] Kendisinden önceki toplumsal hareketlerden ilham alan son mücadele dalgası, yerel, kendiliğinden, yatay ve devlet karşıtı olana imtiyaz tanımaya meyilli gruplardan oluşuyor. Folk siyasetinin bu denli inandırıcılık kazanması, soldaki geleneksel örgütlenme biçimlerinin çöküşü, sosyal demokrat partilerin başka seçenekleri kalmadığı için neoliberal hegemonyanın bir parçası hâline gelmeleri ve günümüz parti siyasetinin yavanlığından kaynaklanan genel bir güçsüzleşme hissinin sonucudur. Akıl almaz derecede karmaşık ve ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığımız bir dünyada folk siyaseti, eşitlikçi bir geleceği "şimdiki zamanda" kurabilmenin cezbedici yollarını sunar. Ancak, bu tarz bir siyaset tek başına küresel kapitalizme direnmenin ötesine geçerek onun yerini alacak uzun ömürlü güçlerin yükselmesini sağlayamaz.

İleriye Bakmak

Bu kitapta, folk siyasetine yönelik olarak geliştirilen eleştiriler, birer teşhis oldukları kadar birer uyarıdır da.[55] Anaakım ve radikal soldaki mevcut eğilimler folk-siyasetçi kutba doğru kayıyor ve biz bu yönelimi tersine çevirmek istiyoruz. Bu nedenle, bu kitabın ilk yarısı, günümüzde strateji geliştirme ve siyaset yapmanın önündeki dogmatik ilkeleri yıkmayı amaçlıyor. İkinci bölüm, mevcut siyasetin eleştirisiyle başlayarak güncel folk siyasetçi düşünceyi analiz ederek sınırlılıklarını gösteriyor. Sol her ne kadar hegemonya ve yayılma projelerini reddetse de, üçüncü bölüm, neoliberalizmin tam aksini yaparak nasıl başarıya doğru ilerlediğini gösteriyor. Kitabın ikinci yarısında ise, folk siyasetinin yerine küresel ve evrensel kurtuluş temelinde örgütlenen alternatif bir sol proje öneriliyor. Dördüncü bölüm, gelecek odaklı bir solun, modernleşme girişimlerini ve modernleşmenin ilerleme ve evrensel kurtuluşa yaptığı vurguyu yeniden sahiplenmesi gerektiği tezini tartışıyor. Beşinci bölüm, çalışmanın ve toplumsal yeniden üretimin yaşadığı krize yoğunlaşarak güncel kapitalist eğilimleri çözümlüyor. Bu eğilimler karşısında bir şeyler yapmak gerekiyor ve biz ise solun bu güçleri aşamalı olarak dönüştürebilecek bir siyasi projeyi hayata geçirmesi gerektiğini savunuyoruz. Günümüzde borç ve eşitsizlik konularına duyulan yoğun ilginin aksine, altıncı bölüm çalışma sonrası bir dünya tahayyül ediyor. Yedinci ve sekizinci bölümler, karşı-hegemonik bir hareket inşa etmek ve sola yeniden güç kazandırmak gibi, çalışma sonrası dünya vizyonuna ulaşmak için atılması

gereken adımları inceliyor. Son olarak, sonuç bölümü evrensel kurtuluş hedefiyle yola çıkan, gelecek merkezli bir sol perspektiften modernite projesini inceliyor. Bu kitap, temel bir inanca dayanıyor: Güncel sol ne mevcut sistemle ilerleyebilir ne de idealleştirdiği bir geçmişe dönebilir. Yapması gereken şey, yeni bir gelecek inşa etme göreviyle yüzleşmektir.

II

Neden Biz Kazanamıyoruz? Günümüz Solunun Eleştirisi

"Tavuk yetiştirmen Goldman Sachs'ın umurunda değil."
Jodi Dean

Son mücadele dalgasının neden olduğu hayal kırıklıkları ve başarısızlıklarla hesaplaşmak, günümüz solunun temel sorunlarından biridir. Küreselleşme karşıtlığından Occupy hareketlerine, folk siyasetçi pratiklerin zirve noktalarına halihazırda tanıklık ettik. Bu hareketler, çok sayıda insanı ve bu insanların tutkularını harekete geçirebilmelerine rağmen, neden siyasi statükoda hiçbir önemli değişim yaratamadılar? Bazı yazarlar, günümüz sol hareketlerindeki yetersizliğin, işçi sınıfının bu hareketlerin bir parçası olmadığı ya da liberal reformist çıkarların bu hareketlerin içlerine sızdığı iddialarında olduğu gibi, sınıfsal temeller üzerinden açıklanabileceğini öne sürüyor.[1] Diğerleri ise, sorunun sistemin doğasından ve dönüştürücü nitelikte herhangi bir projenin önüne çıkarılan engellerden kaynaklandığını iddia ediyor. Ancak geçen bölümde de ifade ettiğimiz üzere, bu iddialar yakın tarihte yaşanan yenilgileri yalnızca kısmen açıklayabiliyor. Buna karşılık, bu bölümde öne sürdüğümüz tez, sorunun güncel sol siyasetin stratejik

ufkunu şekillendiren folk siyasetçi varsayımlarda yattığıdır. Bu bölümde, günümüz folk siyasetinin sınırlılıklarını inceleyeceğiz.

Birinci Bölüm'de de ortaya koyduğumuz gibi, folk siyaseti gitgide karmaşıklaşan toplumsal yapıya verilen tepkiler ile yirminci yüzyıldaki sol hareketlerin özgül tarihinin kesiştiği noktada ortaya çıkmıştı. Bu bölüm ise bu süreçte şekillenen folk siyasetçi görüşlerin, günümüz sol siyasetindeki birtakım baskın hatları nasıl etkilediğini inceliyor. Buradaki iddiamız, tüm toplumsal hareketler alanını ele almak değil. Sadece radikal solun son on beş yılda deneyimlediği siyasi açıdan en popüler ve en önemli olaylara odaklanacağız. Ayrıca bu hareketler tarafından kullanılan herhangi bir siyasi taktiğin, doğası gereği sorunlu olduğunu da iddia etmiyoruz. Herhangi bir taktiğin değeri, ancak hem genel tarihsel ufuk hem de dönüştürmek için hedeflediği strateji bağlamında ele alındığında anlaşılabilir. Yerel ve kendiliğinden olana odaklanmış folk siyasetçi stratejilerin yanı sıra küresel kapitalizmin boğucu buyruklarıyla şekillenen bir dünyada yaşıyoruz; günümüz solunun zayıflığını da bu mevcut durum bağlamında ele alıyoruz. Yerelciliği temel alan düşüncelere ve çoğu anaakım ve radikal sol siyasetin tepkisel mücadelelerine geçmeden önce, son on beş yılın en popüler siyasi eğilimlerinden birisi olan yataycılığı inceleyerek başlayacağız.

Yataycılık

1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'ndeki top-

lumsal hareketlerle birlikte şekillenen ve Zapatistalar, alternatif küreselleşme aktivistleri ve meydan hareketleri sayesinde tanınırlık kazanan yataycılık, bugünün radikal solunda egemen akım hâline gelmiştir.[2] Yirminci yüzyılda devlet öncülüğünde gerçekleşen siyasi değişimlerin uğradığı başarısızlıklara karşı bir tepki olan yataycı hareketler, toplumsal ilişkileri tabandan değiştirme yoluyla dünyayı değiştirmeyi savunur.[3] Bu hareketler, destekçilerinden birinin tabiriyle "iktidar olmadan dünyayı değiştirmek"[4] için anarşizmin, konsey komünizminin, liberter komünizmin ve otonomizmin uzun teorik ve pratik geleneğinden ilham alırlar. Bu hareketlerin temelinde, devletin ve diğer resmi kurumların reddi ve radikal değişimlerin alanı olarak toplumun öne çıkarılması yatar. Yataycılık, hegemonya projesini içsel olarak baskıcı bulduğu için reddeder; onun yerine, yakınlık temelli siyaseti öne çıkarır.[5] Devletin dikey iktidarını ele geçirmek ya da ondan medet ummak yerine, yataycılık özgürce ortaklık kuran bireylerin bir araya gelmelerini, kendi özerk topluluklarını kurmalarını ve kendi hayatlarını yönetmelerini savunur. Geniş anlamda, bu fikirleri dört temel mutabakat ile özetleyebiliriz:

1. Her türlü tahakküm biçiminin reddi
2. Doğrudan demokrasiye ve/veya konsensüs ile karar almaya bağlılık[6]
3. Prefigüratif siyasete adanmışlık
4. Doğrudan eyleme vurgu

Bu mutabakat seti, yataycılığın küresel kapitalizme karşı mücadele etme potansiyelini zora sokan ve sınırlayan bir dizi sorun barındırır.

Yataycılığın her türlü tahakküm biçimine odaklanması, belki de mücadeleye en önemli katkısıdır.[7] Eski solun devlet ve sermayeye yönelen geleneksel odağının ötesine geçerek ırksal, ataerkil, cinsel, sağlamcı (ableism) ve benzer diğer tahakküm biçimlerinin farklı yollarla toplumu şekillendirmeye devam ettiğini gösterir. Günümüz radikal solunun büyük bir kısmının bu fikirleri benimsemiş ve her türlü baskının tamamen ortadan kaldırılmasını pratiklerinin merkezi hâline getirmiş olması, yani tüm ciddi sol siyasetlerin benimsemesi gerektiğine inandığımız bu bağlılık, kayda değer bir ilerlemedir. Ancak yataycı hareketlerin tahakküm ve baskının üstesinden gelmek için attıkları adımlar, çoğu zaman folk siyasetinin sınırlarına tabidir. Toplumsal ilişkilerdeki tahakkümü doğrudan ve aracısız bir şekilde ortadan kaldırmayı amaçlayan bu hareketler, ya örtük tahakküm biçimlerini görmezden gelirler ya da kurdukları yeni toplumsal ilişkileri uzun vadede ayakta tutabilecek siyasi yapıları kurmayı başaramazlar.

Her türlü tahakkümden kaçınma konusundaki mutabakat, hem kavramsal hem de siyasi temsil eleştirisiyle yakından ilişkilidir. Bu durum, pratikte temsil siyasetini belirleyen hiyerarşik yapıların reddedilmesiyle sonuçlanmıştır.[8] Yozlaşan sendikalar ve hızla çöken liberal demokrasilerden edinilen tecrübeler ışığında, temsilin kaçınılmaz olarak kendi çıkarlarına çalışan baskıcı elitler yaratacağı düşünülür.

Bu yapıların yerini, daha kişisel bir siyaset algısına dayanan ve aracılık yerine dolayımsızlığı öne çıkaran doğrudan demokrasi biçimleri almalıdır.[9] Buradaki temel düşünce, "yüz yüze demokrasinin" daha doğal ve özgün olacağı, ayrıca hiyerarşilerin ortaya çıkma ihtimalini daha aza indirgeyeceğidir.[10] Siyasi kararlar temsilciler tarafından değil, kendilerini bizzat temsil eden bireyler tarafından alınmalıdır.[11] Sonunda, dolaysız olanın, aracılı olandan daha iyi olduğu yönündeki folk siyasetçi görüşle desteklenen doğrudan demokrasi, temel bir değer olarak kabul görmeye başlamıştır. Tartışmaların asıl hedefi, çoğunluk yönetimi, parlamento prosedürleri ya da merkez komitenin diktası değil, konsensüsü sağlamaktır.[12] Bu nedenle, münazaralar ve yönetim azami ölçüde kapsayıcı olmalı ve yalnızca sonuçlar değil, müzakere sürecinin kendisi de aynı şekilde önemsenmelidir.[13] Özellikle de günümüz temsili demokrasilerinin içi boş, törensel jestleri ışığında düşündüğümüzde, katılımcı demokrasinin çoğu insan için büyük bir çekicilik taşıması gayet anlaşılır bir durumdur.[14] Örneğin, birçok katılımcı, konsensüs ile karar alma süreçlerine katılmalarıyla ortaya çıkan güçlenme hissinden söz ediyor.[15] Azami kapsayıcılık ve konsensüs bu yüzden değer kazanıyor; taktikler ve süreçler, stratejik hedeflerden daha önemli hâle geliyor.

Doğrudan demokrasi, konsensüs ve kapsayıcılık; üçü de, yaşamak istediği dünyayı şimdi-ve-burada yaratmayı hedefleyen prefigüratif siyaset ile yataycılığın ortaklaştığı unsurlardır. Kropotkin ve Bakunin'in anarşizminden bu yana var olan prefigüratif siyaset, sol içerisindeki uzun

ömürlü geleneklerden biri olmuştur, ancak sol siyasetin öncüsü hâline gelmesi henüz çok yenidir. Devrimden sonra bütün hiyerarşiler ve ayrımcılıklar yok olacak diyen yıllanmış sözler, endişeleri bir başka beyaz erkek lider tarafından daha hiçe sayılan kadınları ve beyaz ırka mensup olmayan insanları teselli etmeye yetmez. Prefigüratif siyaset, sözde devrimi beklemektense, doğrudanlığın dolayımlı yaklaşımlardan üstün olduğuna dair üstü kapalı algıya dayanarak şimdiki zamanda yeni bir dünya kurmayı dener. En iyi ihtimalle prefigüratif siyaset, geleceğe şimdiki zamanda somut bir varlık kazandırarak, ütopyacı itkileri algılanabilir kılmaya çalışır.[16] En kötü ihtimal ise prefigüratif siyasette ısrar etmenin, edimlerin hedeflerle uyuşması gerektiğini söyleyen dogmatik iddiaya ve bununla birlikte, karşıt yapısal güçlere karşı körleşmeye dönüşebilecek olmasıdır.[17]

Eğer hedef, istediğimiz dünyayı şimdi-ve-burada yaratmaksa ve aracı kurumlara başvurmamız da yasaksa (ya da en azından tasvip edilmiyorsa), bu durumda uygun pratiğin doğrudan eylem olması gerekir. Bu eylem biçimi, Sitüasyonistlerin teatral protestolarından izinsiz grevlere, limanların ablukaya alınmasından lüks sitelerin ateşe verilmesine kadar pek çok potansiyel taktik barındırır. Bu eylemlerde de folk siyasetinin ipuçlarını, yani doğrudan, aracısız ve sezgisel olanın öne çıkarıldığını görebiliyoruz. Şüphesiz ki doğrudan eylem bazen protestolardan daha etkili ve işe yarar olabilir; örneğin, evsizler oturmasın diye yapılan metal dikenlerin üzerine çimento dökmekte ya da işyerinde verilen mücadelelerde yavaşlatma yönteminin kullanılmasında

olduğu gibi.[18] Ancak, göreceğimiz üzere, doğrudan eylem çoğu zaman köklü bir değişimi kalıcılaştırmak konusunda yetersiz kalır ve tek başına, genellikle devletin ve sermayenin gücü karşısında yalnızca geçici bir ayak bağı olabilir.

Hemen belirtelim; doğrudan demokrasi, prefigüratif siyaset ve doğrudan eylem her zaman kötü değildir.[19] Tamamen yanlış olduklarını söylemek yerine, üçünü de kalıcı dönüşümler yaratacak gücü uygulayabilme yetileri ekseninde her bir tarihsel koşul ve stratejik hedef açısından ayrı ayrı değerlendirmeliyiz. Güç kazanması görece zor eylemlerden oluşan küçük müdahalelerin sosyoekonomik sistemimizi yeniden örgütleme şansının çok düşük olması, karmaşık ve küreselleşmiş kapitalizmin bir gerçeğidir. Bu kitabın ikinci yarısında önerdiğimiz üzere, yataycılığın taktiksel repertuarının kullanışlı olacağı zamanlar olabilir, ama bu ancak başka dolayımlı siyasi örgütlenme ve eylem biçimleriyle bir araya gelebildiklerinde mümkündür. Yataycılığın teorik bağlarını ve bu bağlarla ilişkili genel sorunlara genel bir bakışın ardından, yirmi birinci yüzyıl siyasetindeki iki önemli kesite dönerek bu modellerin hem eylemsel potansiyellerini hem de bu modellere işlenmiş folk siyasetçi sınırları öne çıkarabiliriz. Sonraki kısımda, yataycılığın en güçlü iki örneği olarak 2008 krizi sonrasında doğan Occupy hareketini ve Arjantin'in 2001 yılında yaşadığı iflasın ertesinde ülkede neler olduğunu inceleyeceğiz. Böylelikle, söz konusu yaklaşımların hem gerçek başarılarını hem de somut sınırlılıklarını bu iki örnek üzerinden görmüş olacağız.

Occupy Hareketi

"Meydan hareketleri" yataycı ilkelerin hayata geçirilmesi bağlamında yakın tarihimizdeki en önemli örneklerdir. İşgaller, yataycı bir yönetişimi şart koşmasa, hatta bu taktiğin öncülleri asıl olarak askeri kökenli de olsa,[20] 2008 sonrası işgallerin hemen hepsi bu şekilde örgütlenmiştir. Kamusal alan işgalleri hızla yayılmış ve her biri yerel siyasetle ilgili, ekonomik, kültürel ve sınıfsal endişeler barındıran bu işgaller 2011 yılında dünya çapında 950 şehre ulaşmıştır. Biz ise burada, özellikle Occupy hareketinin Batı dünyasında neden başarısız olduğunu incelemek istiyoruz, çünkü bu başarısızlık, merkez kapitalist ülkeler söz konusu olduğunda folk siyasetçi düşüncenin eksik kaldığı yönleri gözler önüne seriyor.[21] Daha da önemlisi, Occupy, birçok farklı yaklaşımın hareketin çatısı altında bir araya gelmesine rağmen başarısız olmuştur. Bu hareket, örneğin Birleşik Devletler'deki Occupy Wall Street'ten Occupy Oakland'a kadar tüm deneyimlerinde, bağnaz derecede pasifist olmak ile apaçık saldırganlık, kafası karışık bir liberalizm ile özgürlükçü militan bir komünizm arasında gidip gelen bir hareketti.[22] Bölgesel farklılıkların üzerine bir de siyasi yelpazeyi boydan boya kateden, aralarında reformist liberalleri, antikapitalistleri, isyancı anarşistleri, devlet karşıtı komünistleri ve az sayıda Merkez Bankası karşıtı liberteryeni de barındıran katılımcıların birbirlerinden oldukça farklı ideolojileri de eklenmişti. Bu çeşitliliğin yanı sıra siyasi bir talepte bulunmaya karşı gösterilen direnç, hareketin bir birlik olarak tanınmasını daha da zorlaştırıyordu.

Tüm bunlara karşın, insanların neden harekete katılmak istediklerini anlamak hayli basittir. Occupy'ın yataycı doğası insanlara, seslerini nadiren duyurabildikleri toplumun karşısında kendilerini ifade edebilecekleri araçlar sunuyordu.[23] Özellikle Amerika'daki yapısal olarak iki büyük parti eksenine sıkışmış seçim demokrasisi, çok dar bir siyasi söylem yelpazesi vadediyordu. Occupy'ın sloganları ve siyasi hedeflerindeki çeşitlilik, bastırılan öfkenin patladığını ve başka zamanlarda duymazdan gelinen siyasi taleplerin tomurcuk vermeye başladığını ispatlıyordu. İşgallere bilfiil katılmamış olanlar arasında bile Occupy, Tumblr'daki "We are the 99 Percent" (Biz Yüzde 99'uz) gibi internet siteleri üzerinden dışlanan kesim için bir platform sağlıyor, iktisadi yoksullaşmayı ve toplumsal dışlanmayı protesto eden sesleri bir araya getiriyordu.[24] Doğrudan bir siyasi sonuç elde etmenin de ötesinde, dışlanan kesimin yılgınlıklarını kamuya açık bir şekilde ifade etme fırsatı birçokları için ilham ve güç vericiydi.

Occupy ayrıca, katılımcıların ve gözlemcilerin gündelik hayatlarını sekteye uğratarak insanların ortak bir siyasi projede bir araya gelmesini sağladı. Bir gözlemcinin deyimiyle, "otonomluk pratiği, bireyin sahip olduğu güce dair öğretici bir pratikti".[25] Oakland gibi yerlerde aktivistler sık sık, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar gibi bilindik aracı örgütlerin sunduğundan çok daha radikal siyasetlere doğru çekiliyordu. Tıpkı diğer birçok muhalif hareket gibi Occupy da, özellikle orantısız ve vahşi polis müdaheleleriyle karşı karşıya kalındığında, harekete dahil olanları radikalleştirme

işlevi gördü. İşgaller yeni dünyayı önceden canlandırma niyetindeydi; bu dünya henüz var olmasa da, bu hareketlerin katılımcılara siyasi dayanışma sayesinde nelerin mümkün olabileceğini gösterdiği inkâr edilemez bir gerçektir.[26]

Hareketin bu tür faydalarının ötesinde, işgal edilen mekânlar siyasal düzene karşı birer eylem karargâhı olarak işlev gördü (tıpkı G8 karşıtı protesto kampları gibi).[27] Bu eylemler çoğunlukla protesto yürüyüşleri ve mitingler-di; mekânlar ise kolektif kararların alındığı yerlerdi. Aynı zamanda, işgal edilmiş bu mekânlar, dışarıdaki eylemlerle ilişkili olarak sivil itaatsizlik eylemleri gerçekleştirme, polis baskısına karşı mücadele etme ya da topluluğu yasal hakları hakkında bilgilendirme gibi eğitimler için bir merkezdi.[28] Genel anlamda işgaller, baştan sona tüm hareketin sahip olduğu altyapının gerçek hayattaki en bariz dışavurumuydu. İşgaller, her zaman olmasa da, aynı zamanda toplumun en dışlanmış kesimlerinin, özellikle de evsizlerin desteklendiği yerlerdi.[29] Belki de en önemlisi, bilhassa New York'taki Zuccotti Parkı işgali gibi işgaller medyanın ilgisini kalıcı bir odak noktasında topluyor ve görmezden gelinen pek çok sorunu, hükümetin ve geniş toplumsal kesimlerin gündemine taşıyordu.[30] Occupy kısa süreliğine de olsa anaakım basının ve televizyon haberlerinin dikkatini ekonomik adalet konusuna çekebilmişti ve medya çevrelerinin ciddi anlamda neoliberalleşmiş olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, bu gerçek bir başarıydı.

Fakat tüm bu başarıların yanı sıra bu işgallerin başarısızlığa uğradığı önemli noktalar da vardı. Hareketin için-

den pek çok yorumcu bu başarısızlıkların bir kısmını zaten dile getiriyordu; örneğin Occupy'ın kapsayıcılık retoriğinin ardında hâlâ ırk, cinsiyet, gelir düzeyi ve serbest zaman temelli birtakım ayrımcılıklar gizliydi.[31] Folk siyasetinin sınırlılıkları, hareketin düşünce ve eylemlerine sinmişti ve sonunda bu eğilimler, hareketin mekânsal açıdan genişleyemez, zamansal açıdan kalıcı bir zemin oluşturamaz ya da kendisini evrenselleştiremez hâle gelmesine neden oldu. Elbette, Occupy'ı oluşturan hareketlerden bazılarının hiçbir koşulda yayılmak, zaman içinde kalıcı olmak ya da kendilerini evrenselleştirmek gibi niyetleri yoktu. Yataycı düşünürlerin hepsi olmasa da çoğu, görece kısa ömürlü olan ve kendiliğinden gerçekleşen siyasetin dinamizmine özel bir vurguda bulunur ve "kalıcılığın her zaman avantajlı olmadığını" düşünür.[32] Fakat bir tercih olsun ya da olmasın, eylemlerde mekânsallığa, geçiciliğe ve kavramsal dolayımsızlığa öncelik vermeye yönelik eğilim, hareketin kolektif açıdan zayıflaması ve temel amaçlarını ciddiyetle gerçekleştirme şansına sahip olacak kadar dahi süreklilik sağlayamamasıyla sonuçlanmıştır.

Yataycı ilkelerden yola çıkan Occupy hareketinin karakterini belirleyen başlıca unsur, hareketin doğrudan demokrasiye bağlılığıydı. Doğrudan demokrasi, işçi konseylerinden İsviçre tarzı kanton demokrasisine kadar birçok farklı biçimde icra edilebilir, fakat Occupy'da egemen örgütlenme biçimi olarak genel meclisler seçilmişti.[33] Demokrasinin etkisini yitirmeye başladığı bir çağda demokrasiyi yeni bir yolla icra etmek, protestolara katılanlar tarafından en çok

dile getirilen isteklerden biriydi.[34] Ne var ki doğrudan demokrasi bir kendinde-şey olarak fetişleştirildiğinde, kaçınılmaz bir biçimde ciddi sınırlar dayatır. Örneğin, katılımcı ekonomi projesi (Parecon), toplumun tüm seviyelerinde bir doğrudan demokrasi tasavvur eder, ama postkapitalist dünyaya dair bu tür bir vizyon, hayattaki her ayrıntı üzerine sonu gelmeyen ve dallanıp budaklanan ekip toplantıları yapmak anlamına gelir ki bu da, ütopyacı hayal gücü söz konusuyken pek de ilham verici bir malzeme olmaz.[35] Occupy çatısı altında yapılan birçok genel meclis toplantısı, en gündelik sorunların bile bir kolektif tarafından yorucu bir titizlikle dile getirildiği benzer durumlara adanmıştı.[36] Zuccotti Parkı işgalindeki davulcuların çok fazla gürültü yapması üzerine çıkan sert tartışmalar, bu durumun en trajikomik örneklerinden yalnızca biridir. Daha genel anlamda doğrudan demokrasi ciddi miktarda katılım ve gayret gerektirir veya diğer bir deyişle, daha çok emek harcamayı zorunlu kılar. Kısa süren devrimci coşku anlarında, fazladan iş yükü önemsiz görülebilir, ama her şey normale döndüğünde, bu işler gündelik hayattaki sorumluluklara eklenir.[37] Doğrudan demokrasinin yarattığı fazladan iş yükü, özellikle beraberinde getirdiği kurucu dışlayıcılıktan dolayı da sorunludur. Bu kurucu dışlama, bilhassa fiziksel olarak katılamayanlara, kalabalık gruplar içinde kendisini rahat hissedemeyenlere ve topluluk karşısında konuşma yeteneği olmayanlara karşı ve bunlara içkin cinsiyetçi ve ırkçı önyargılarla birlikte kendisini gösterir.[38] Occupy hareketi ilerledikçe bu meselelerin getirdiği bıkkınlık ve boğuntu hâli,

genel meclislerin en basit tabirle çökmesine neden olmuştur. Buradan çıkarmamız gereken sonuç ise şudur: Günümüzde demokrasinin sorunu, insanların hayatlarının tüm alanlarında söz sahibi olmak istemeleri değildir. Demokrasinin eksikliği, toplumu ilgilendiren *en önemli* kararların ortalama bir insanın kontrolü dışında alınmasıdır.[39] Doğrudan demokrasi bu soruna yanıt vermek ister, fakat yaptığı şey, demokrasiyi her türlü aracıyı reddeden, doğrudan ve fiziksel bir tecrübeye dönüştürme yoluyla sorunu çözmeye çalışmaktır. Demokraside doğrudanlık uğruna yapılan birtakım tercihler, demokrasinin mekânsal olarak yayılmasını da engeller. Kısacası, doğrudan demokrasi küçük gruplara göredir. Mısır'daki Tahrir Meydanı'nda toplanan yüz binlerce kişinin bir genel meclis kurmamış olmaları, fakat Occupy Wall Street'te bile genel meclisin, toplam katılımcı sayısının oldukça küçük bir kısmından meydana gelmesi oldukça dikkat çekicidir.[40] Doğrudan demokrasinin (yüz yüze münazara) bizzat kendi mekanizmaları ve idealleri küçük gruplar dışında var olmasını zorlaştırır ve ulusal, bölgesel ve küresel demokrasinin sorunlarına yanıt vermesini neredeyse imkânsız hâle getirir. Doğrudan demokrasinin mekânsal sınırları, aynı zamanda küçük toplulukların gerici yanlarını da görmezden gelmesine neden olur. Bu "samimi" topluluklar çoğu zaman yabancı düşmanlığının, homofobinin, ırkçılığın, habis dedikoduların ve her türlü gerici düşüncenin en zehirli hâllerine ev sahipliği yapar. Doğrudan demokrasi için gerekli olan türden küçük topluluklar, modern sol hareket için uygun hedefler değildir.

Dahası, günümüzde ulaşabildiğimiz iletişim teknolojileri sayesinde katılımcı demokrasi bu topluluklar olmadan da pekâlâ inşa edilebilir.

Folk siyasetinin sınırlılıklarından biri de, sürecin temel hedeflerinden olan konsensüs vurgusudur. Konsensüsün hedefi herkesin kabul edileceği bir karara varmaktır ki bu da yine mekânsal doğrudanlığa dayanır. Anarşist David Graeber'in söylediği gibi, "Yüz yüze topluluklarda, topluluğun çoğu üyesinin ne yapmak istediğini anlamak, buna uyum sağlamayanları nasıl ikna edeceğinizi çözmekten daha kolaydır."[41] Ancak yüz yüze topluluklarda işe yarayan bir şeyin, daha büyük topluluklarda da aynı şekilde işe yaramasını sağlamak çok zordur. Ancak, Occupy gibi görece dağınık hareketlerde taleplerin –eğer ortaya çıkabilirlerse– en düşük ortak paydada buluşmasına neden olan şey, konsensüs ile karar alma süreciydi. Bunun yanında, kesin taleplerde bulunmanın radikal olduğunu övgüyle ifade eden pek çok retorik de mevcuttu. Hareketin içinden yükselen bu sesler, talepte bulunmanın yabancılaştırıcı ve ayrıştırıcı olduğunu düşünüyor, talepte bulunan bir hareketin dış güçlerden, örneğin devletten medet umduğunu ve böylece sistemin bir parçası hâline geleceğini düşünüyordu.[42] Ancak bu görüşleri eleştirenler, taleplerin ayrıştırıcı olmasını olumlu bir nitelik olarak değerlendiriyor. Bu görüşe göre, talepler bazı katılımcıları dışarıda bırakabilir, öte yandan söz konusu talebi gerçekleştirmek isteyenlerin harekete geçmelerini de sağlayabilir. Dahası bu talepler, hareket içerisinde aşılamaz oldukları anlaşıldığında dahi çoğu zaman gör-

mezden gelinen somut siyasi farklılıkların daha da görünür olmasını sağlar. [43]

Her türlü dikey örgütlülüğün sembolik olarak reddedilmesiyle birlikte Occupy daha fazla sorunla baş etmek zorunda kalmıştır. En önemlisi, bu durum hareketin benzer düşüncelere sahip diğer gruplarla kurduğu ilişkilerde de birtakım sorunlar yaratıyordu. Mısır ve Tunus'taki meydan hareketleri mevcut işçi hareketleriyle güçlü ilişkiler kurarken, Batı dünyasının Occupy hareketi bu tür ilişkilenmeleri büyük oranda reddetti.[44] Sonuç olarak, harekette üç farklı sorun ortaya çıktı. İlk olarak, karar alma yapısı sık sık aksıyordu. Occupy tarafından yapılan eylemlerde karar, çoğu zaman konsensüs ile karar alan genel meclisin değil, kendi başına hareket eden bir alt grubun kararı oluyordu.[45] Başka bir deyişle, eylemler yataycılıktan doğmuyordu. İkincisi, hiyerarşik örgütlerin, hareketi devlete karşı korumada hayati bir rol oynadığına dair ikna edici bulgular mevcut. Occupy'da işgal edilen bölgenin polis baskısı karşısında korunabilmiş olması yataycılığın değil, işgali desteklemek için üyelerini seferber eden dikey örgütlerin başarısıydı.[46] Mısır'da da benzer bir şekilde, devletin ve aşırı tutucu kesimin saldırılarına karşı Tahrir Meydanı'nın savunulmasında futbol taraftarları ve dini örgütler merkezi bir rol oynamıştı.[47] Son olarak, her türlü dikeyciliğin reddi, hareketi mekânsal ve zamansal olarak büyütebilmek için gereken ana mekanizmadan vazgeçmek anlamına geliyordu. Emek, toplumsal adalet mekanizmaları ve hatta siyasi partilerle kurulacak bağlar, Occupy'ın folk siyasetçi parametrelerin

ötesine geçmesi için gereken altyapıyı sağlayabilirdi. Örneğin, Mısır'daki örgütlü işçiler genel protestoların neredeyse bir genel greve dönüşmesinde, bunun sonucunda ülkenin fişinin çekilerek Mübarek rejimine son darbenin vurulmasında çok önemli bir rol oynadı.[48] Siyasi partilerle kurulan bağlar ise İzlanda, Yunanistan ve İspanya'daki işgallerin çok daha geniş çaplı başarılar elde etmesine yardımcı oldu. Neticede, Occupy'ın fikirlerini yayma konusundaki bariz istekliliğine ve kamuoyu ilgisini toplama konusunda ulaşılan gerçek başarıya rağmen, toplumsal dokuyu dönüştürmek için gereken adımlar asla atılmadı.

Daha temelde ise Occupy, taviz vermeden uyguladığı prefigüratif siyasetle kendisini kısıtlamıştı. Esas prefigüratif siyasal jest, gelecekteki dünyayı hemen gerçekleştirmek, postkapitalist geleceği şimdide yaşamak için birbirimizle ilişkilenme yollarımızı değiştirmekti. İşgallerin işlevi, bu jestin klasik bir örneğidir. İşgaller, çoğunlukla ve de bilinçli bir şekilde, karşılıklı yardımlaşma, hiyerarşinin reddi ve sıkı bir doğrudan demokrasiyle kapitalist olmayan bir mekân yaratmayı hedefler. Ancak bu mekânlar, küresel kapitalizmin karşısında iddialı birer rakip olmak bir yana, özellikle geçici oldukları düşünülerek inşa edilir ve sürdürülebilir bir değişim ya da sağlam temelli bir alternatif olabilecek mekânlar değillerdir. Bunların yerine, aracısız bir topluluğun geçiş süreci tecrübelerini içeren kısa ömürlü mekânlardır.[49] Occupy hareketindeki öncülerden birine ait bu bildiri konuyu bilhassa açıklıyor:

[Hiçbir talepte bulunmamakta ısrar eden öğrenciler] işgallerin asıl amacının kapitalist zaman ve mekânda geçici bir çatlak yaratmak olduğunu düşünüyor ve işgalleri yeni bir toplumun genel hatlarını çizen yeni düzenlemeler olarak açıklıyordu. Biz de bu reformizm karşıtı duruşu destekliyoruz. Bu özgür alanların parçalı ve geçici olduğunu bilsek bile, bu alanların gerçek olan ile mümkün olan arasında yarattığı gerilimler mücadeleyi daha radikal bir istikamete doğru itebilir.[50]

Burada, işgalin geçici olduğunun kabul edilmesi ile işgalin, belki de bu sefer radikal bir değişimin kıvılcımını çakabileceğine dair naif inanç bir aradadır. Prefigüratif mekânlar dağılmaya karşı sürekli mücadele etmek zorundadır. İlk olarak, barınma, yemek, sağlık hizmetleri, savunma ve yasal destek gibi çeşitli lojistik desteklere gereksinim duyarlar. Bu desteklerin çoğu prefigüratif topluluğun içinden gelmez, daha ziyade mevcut kapitalist ağlara bağımlıdır.[51] İşgal kamplarının toplumsal yeniden üretimi, en uygun koşullarda bile zordur ve nitelik açısından çoğunlukla dini olan yerleşik ütopyacı toplulukların bile, bağımsız bir şekilde kendi kendilerine yetmeleri imkânsızdır.[52] İkincisi, prefigüratif mekânlar sıklıkla devlet ve şirket baskısına maruz kalır. Eğer maruz kalmıyorlarsa, bunun sebebi genellikle mevcut toplumsal düzene bir tehdit oluşturmamalarıdır. Örneğin, Zapatistalara görece özgürlük tanınmasının sebebi, devletin ve sermayenin onları bir tehdit olarak

görmemesidir.[53] Ancak ne zaman ki prefigüratif mekân bir tehdit hâline gelir, baskı o zaman başlar ve yataycılığın fetişleştirilmesi ciddi bir mesuliyete dönüşür. Bu durumda prefigüratif siyaset, en kötü ihtimalle, yeni bir dünyanın yaratılması ve yayılmasının karşısına dizilen güçleri inkâr edecektir. Occupy'ın karşılaştığı baskının da gösterdiği gibi, yalnızca yeni bir dünya önermek ve bu dünyanın provasını yapmak, bu güçleri alt etmeye yetmez.[54]

Bu durumda, herhangi bir prefigüratif siyasete sorulması gereken ilk soru şudur: Bu siyasetin ölçeği nasıl genişletilebilir ve büyütülebilir?[55] Çoğu insanın Occupy kamplarındakine benzer bir biçimde yaşamak isteyeceği gibi sorunlu bir varsayımı kabul etsek bile, bu mekânları fiziksel ve toplumsal olarak genişletebilmek için ne gibi çabalar sarf edilebilir? Teorisyenler bu soruyla karşı karşıya kaldıklarında, genellikle net bir yanıt vermeden geçiştirirler: Her anın bir diğeriyle "uyumlu bir ilişki" içinde olacağı varsayılır; küçük gündelik eylemler şu veya bu şekilde bir nitel dönüşüm yaratarak toplumda "yarılmalar meydana getirecektir"; isyanlar ve kuşatmalar "yayılacak ve çoğalacaktır"; tecrübeler katılımcılara "bulaşıp" katlanarak artacaktır; prefigüratif direnişin cephaneleri bir anda "kendi kendilerine patlayacaktır".[56] Her koşulda zor bir görev olan tikel olanı evrenselleştirme, yereli küreselleştirme, geçici olanı kalıcılaştırma iyi niyetli bir hayalperestliğe terk edilir. Genişlemek, yayılmak ve evrenselleşmek için gerekli stratejik sorumluluklar yerine getirilmeden öylece bırakılır.

Occupy, prefigüratif mekânları toplumun marjinlerin-

den öteye taşımayı başaramamış olsa da, bu tür protesto kampları doğrudan eylemin kalkış pistleri olarak hâlâ kullanışlı olabilir. Gerçekten de Occupy hareketinin en önemli başarılarından birisi, doğrudan eylemler için temel teşkil edecek toplumsal ve fiziksel altyapıyı kurabilmiş olmasıydı. Örneğin, Yunanistan ve İspanya gibi ülkelerde borç krizine karşı grevler örgütlendi ve grev hakkı olmayan işçiler için grev hatları kuruldu. Diğer Occupy hareketleri işgal evlerini destekledi, evsizler için yemek tedarik etti, korsan medya mecraları kurdu, ev tahliyelerini önlemek için seferber oldu, hükümetin yaptığı kesintilere karşı protestolar gerçekleştirdi ve doğal afetlerin ardından insani yardım topladı. Yine de, Occupy'ın etkisini çok abartmamak gerekir. Mesela, birçok başarılı tahliye ve haciz karşıtı hareket, siyah aktivistlerin önderlik ettiği Take Back the Land (Toprağı Geri Al) gibi önceden var olan hareketlerin devamıydı.[57] Daha geniş anlamda sorun, doğrudan eylemin genellikle yüzeysel etkiler üzerinden hareket etmesi, kapitalizmin açtığı yaraları sararken daha derinde yatan sorunları ve yapıları olduğu gibi bırakmasıdır. Hacizler tüm hızıyla devam ediyor, tüketici borçları sürekli yeni rekorlar kırıyor, işçiler sokağa atılıyor ve evsiz nüfus giderek artıyor. Occupy örneğinde ortaya çıkan şey, cesaret propagandasının sınırlarıdır.[58] Doğrudan eylem gerçek başarılar elde etse de, bunlar belirli mekânlarla sınırlı, geçici başarılardır; bu nedenle de folk siyasetçi eylemler olarak kalmayı sürdürürler. Doğrudan eylem, kapitalizmin en korkunç aşırılıklarını yumuşatabilir, ama çoğu zaman sezgisel hedeflere odaklandığından,

yerküreyi kuşatan *soyutlama* ile mücadele etme sorununa hiçbir zaman yanıt veremez.[59] Kapitalizmi temelden dönüştürmek isteyen kapsamlı bir sol proje hâlâ mevcut değildir.

Burada karşılaştığımız Occupy imgesi, toplumun marjinlerindeki yerel mekânların, küçük toplulukların, doğrudan demokrasilerin ve geçici otonomluğun işe yaradığı varsayımına sıkı sıkıya bağlanmış bir hareketin imgesidir. Dolayısıyla, bu inanışlar hareketi mekânsal olarak genişleyemez, sürdürülebilir dönüşümler inşa edemez ve kendini evrenselleştiremez hâle getirmiştir. Occupy hareketleri dayanışma yaratma, inancını yitirmiş ve marjinalleştirilmiş insanların sesi olma ve kamusal farkındalığı artırma konusunda gerçek başarılara imza atmıştır. Ama bunlara rağmen, acımasız ve hasmane bir kapitalist çevrenin kuşattığı prefigüratif adacıklardan oluşan bir takımada olarak kaldılar. Hareketin başarısız olmasının altındaki fiili sebep, Amerika Birleşik Devletleri'nin dört bir yanındaki işgal mekânlarını aman vermeden dümdüz eden çevik kuvvet polisleriyle cisimleşen devlet baskısıydı. Fakat hareketin varsayımlarının ve uygulamalarının içine işlemiş yapısal sebepler de hareketin başarısızlığında etkiliydi. Bir merkez odak olarak işgal mekânları dağılınca, hareket de dağıldı ve bölündü. En nihayetinde, bu hareketlerin örgütlenme biçimleri yayılabilirlik sorununun üstesinden gelemez ve devletin eninde sonunda vereceği karşılığa etkin biçimde direnebilecek kalıcı bir güç inşa edemezdi. Belirli bir ölçekte, örneğin en fazla yüz kişi için oldukça işe yarar olan bir şeyin, bu ölçek aşıldığında etkili olması gitgide zorlaşır.[60]

Eğer neoliberal kapitalist sistem, bu sistemin yönetim kurumları, önde gelen hükümetler, bu hükümetlerin orduları ile polis güçleri, değerleri bütün gezegeni satın almaya yeten şirketler ve finans kuruluşları gibi küresel aktörleri devirecek, gerçekten tutkulu bir sol siyaset istiyorsak, yalnızca yerelde çalışmaktan fazlasını yapmalıyız. Bu hareketlerden öğrenebileceğimiz çok şey olsa da, bizce bu hareketler tek başlarına büyük ölçekli bir değişim yaratma konusunda yetersizdir.

Arjantin

Eğer yakın tarihte yataycılığın yeterli olabileceğine dair umut veren bir örnek varsa, bu ulusal seviyede yataycılık deneyimine yaklaşabilen ve fabrikalarda güçlü işçi yönetimleri sağlayabilen Arjantin örneğidir. Ancak Arjantin tecrübesine kısaca baktığımızda, aslında folk siyasetçi yaklaşımların sınırlarına ilişkin yepyeni boyutlar ortaya çıkar. Arjantin vakasında, ulusal ekonominin çöküşü yeni toplumsal örgütlenmeler yaratmayı acil ve zorunlu kılmıştı. 1998'de dev bir durgunlukla sarsılan ekonomi, 2002 yılına gelmeden çöktü ve gayri safi milli hasılanın çeyreğinden fazlasını kaybetti. Yaşanan gerilimler 2001 yılının Aralık ayında zirveye ulaştı; hükümetin getirdiği kısıtlamalar ve ekonomik kaos hâli ise kitlesel protestolara yol açtı. Sonuç olarak, hükümet yıkıldı ve elbette borçlarını ödeyemedi. Hükümetin Arjantin halkına yardım edememesi ve etmek istememesiyle de birlikte, insanlar kendi başlarının çaresine bakmak için yeni yollar bulmak zorunda kaldı.

Bu zorlukların ardından, birçok Arjantinli öz-örgütlenme yoluyla yeni siyasi ve ekonomik yapılar kurmayı denedi. Bu müdahaleler belirli bir noktaya kadar gözle görülür biçimde yataycı ilkeler etrafında örgütleniyordu.[61] Occupy'da olduğu gibi, Arjantin'in yataycı ilkeler etrafında yeniden örgütlenmesi bir bakıma çeşitli avantajlar barındırıyordu. Aslında bu hareketler neoliberal toplumun sağduyu normlarını sekteye uğratabiliyor, piyasa bireyciliğinin ve negatif dayanışmanın ötesine geçebiliyordu. Bireyler arasındaki bağların güçlenmesi, toplumun diğer kesimlerinin protesto ve grevlere karşı sergilediği düşmanca tavrı yenmeyi sağlıyordu. Arjantin'in yatay hareketleri de, Occupy'a benzer şekilde fakat daha geniş bir ölçekte, kriz koşullarında toplumsal yeniden üretim için hızlı yöntemler geliştirebilmişti.[62]

Bu yataycılık denemesi bir dizi kazanım sağlamış olsa da, edinilen tecrübeler aynı zamanda birtakım sorunları da gün yüzüne çıkardı. Bu sorunlardan en önemlisi, bir örgütlenme biçimi olarak mahalle meclislerinin karşı karşıya kaldığı sınırlılıklardı. Yataycı ilkeleri temel alan mahalle meclisleri, kriz ertesinde ortaya çıkan acil ihtiyaçlara yanıt vermek ve olası fırsatları değerlendirmek amacıyla kurulmuştu. Occupy'daki gibi bu meclisler de insanlara yeni bir ses bahşetti. Ancak tek tek bir araya gelip mahalleler arası meclisleri kurduklarında bile, hiçbir zaman devletin yerini alma ya da kendilerini tutarlı bir alternatif olarak sunabilme noktasına gelemediler. Yataycı hareketler, katılımın en yüksek olduğu zamanlarda bile sosyal yardım, sağlık hiz-

metleri, gelir dağılımı, eğitim gibi devlet hizmetlerinin yerine geçebilecek başka alternatifler sunamadı. Bu yüzden de, kriz karşısında yerele hapsolmuş bir tepki olarak kaldı. Bu meclisler yalnızca örgütlü (yani ortak) çıkarları reddettiğinde işlevini sürdürebilmiş, bu çıkarları kapsadığında ise ortaya çıkan aşırı yük altında ezilmişti ve bu durum meclislerle ilgili daha fazla sınırlılığın su yüzüne çıkmasına neden oldu.[63] Ortak çıkarlar karar alma sürecine, sürecin kendisine zarar vermeden dahil edilemiyordu, çünkü çoğu zaman tartışmalara egemen hâle geliyorlardı. Sorun şu ki bu meclisler en iyi işleyişine bireyci bir temelde kavuşuyordu.

Arjantin'deki diğer örgütlenme denemelerinden biri de, işçilerin kontrolüne geçen fabrikalardı. Ekonomik krizin patlak vermesiyle iflas eden kimi işletmeler, çalışanları tarafından devralınarak işletilmeye devam etti. Bu fabrikalar, işçilerin sahip oldukları işleri korumalarını sağladı. Ayrıca bu fabrikaların işçilere daha iyi ücretler verdiklerini de biliyoruz. Ancak fabrikalara gösterilen ilgiye rağmen, çalışan kişi sayısı maalesef nispeten çok azdı: En iyimser tahminlere göre, yaklaşık 250 fabrikada toplamda 10.000'den az işçi çalışıyordu.[64] Toplamda 18 milyonu aşan işgücü kapasitesinin yanında bu rakam, ekonominin yüzde 0.1'inden daha azının işçi yönetimindeki fabrikalarda çalıştığını gösterir. Bu fabrikalar ekonominin çok küçük bir parçasını oluşturuyordu ve aynı zamanda mecburen kapitalist toplumsal ilişkilerin bir parçası olmayı da sürdürmek zorunda kaldılar. Bu ilişkilerden kurtulacağını sanmak hayalden başka bir şey değildir. İşçi kontrolündeki işletmeler de kâr etmek

zorunda olduklarından, büyük ölçekli işletmeler kadar baskıcı olabilir ve çevreye zarar verebilir; aralarındaki tek fark, ölçek temelinde ortaya çıkan randıman farkıdır. Benzer sorunlar bütün işçi kooperatifi tecrübelerinde yaygın biçimde görülür ve yalnızca Arjantin'de değil, Zapatista modelinde ve Amerika genelinde de bu tür sorunlar yaşanmaktadır.[65]

Örgütlenmeye dair bu sınırlılıkların da ötesinde, postkapitalizm için bir model teşkil eden Arjantin'in temel sorunu, kapitalizmin yarattığı sorunlara karşı bir alternatif değil, yalnızca acıyı geçici olarak dindirecek bir merhem olmasıydı. Ekonominin iyileşmeye başlamasıyla mahalle meclislerine ve alternatif ekonomilere katılımda sert bir düşüş yaşandı.[66] Arjantin'deki kriz sonrası yataycı hareketler, görece düzgün işleyen bir düzene rakip olmak için değil, mevcut düzenin çöküşüne karşı acil durum müdahalesi olarak ortaya çıkmıştı. Doğrusunu söylemek gerekirse, günümüz yataycılığıyla ilgili en yaygın sorun, hortum, deprem ya da ekonominin iflas etmesi gibi çoğu zaman acil durumları ve takip eden süreci, daha iyi bir dünyanın habercisi olarak görmesidir.[67] Felaket sonrası koşulların dünya nüfusunun büyük çoğunluğu açısından bir iyileşme yaratacağını düşünmek, en hafif tabirle, biraz zorlama geliyor. Toplumsal ve iktisadi düzenin çökmesiyle en iyi temsil alanına kavuşacağını düşünen bir siyaset, tepkisel bir hayatta kalma içgüdüsü ne kadar alternatif olabilirse, o kadar alternatif olabilir. Yataycıların arkadaş toplantıları, partiler, festivaller gibi gündelik hayatın olağan yatay ilişkilenme biçimlerinde siyasi bir potansiyel görmesi de aynı derecede sorunludur.[68]

Bu tarz örgütlenme biçimleri küçük toplulukların ötesinde yayılamaz ve dahası, belli başlı siyasi hedefler için kullanışlı değildir. Arjantin örneğinin gösterdiği gibi, bu örgütlenme tarzları mahalleleri hayatta tutacak temel ihtiyaçlar konusunda ve insanlar arasında dayanışma hissi yaratmak açısından değerli olabilir. Ama yataycılık daha örgütlü çıkarlara karşı rekabet etmekte, her şey normale döndüğünde kendi kendini sürdürmekte ve evrensel sağlık hizmeti, yüksek öğrenim ve sosyal güvenlik gibi uzun vadeli ve büyük çaplı siyasi hedeflere ulaşmakta zorlanır. Bu yaklaşımlar özel koşullar ve küçük çaplı hedefler için kullanışlı olmaya devam ederler, ne var ki asla toplumu devrimcileştiremez ya da küresel kapitalizm karşısında gerçek bir tehdit oluşturmazlar.

Hem mahalle meclisleri hem de işçi kontrolündeki fabrikalarda, başlıca yataycı örgütlenme modellerinin yetersiz kaldığını görüyoruz. Bunlar çoğunlukla, küresel kapitalizmin antagonistik karakteriyle rekabet etme gücünden yoksun, tepkisel taktiklerdir. Geçtiğimiz on yıl boyunca, yataycılığın sınırları hem teorik düzlemde hem de Occupy ve Arjantin'in fiili tecrübelerinde tekrar tekrar gözler önüne serildi. Yataycı taktiklerin topluluklara küçük çaplı destekler sağlama ve belirli sömürü pratiklerini geçici olarak sekteye uğratma konusunda önemli bir kapasitesi olduğunu kabul etsek bile, birer fetiş hâlini alan konsensüs, doğrudan eylem ve özellikle de prefigüratif siyaset tarzlarına sıkı sıkıya bağlanmak, hareketin yayılma ve mevcut toplumsal düzeni devirme imkânlarını kısıtlıyor.

Yerelcilik

Yerelcilik, siyasi açıdan yataycılığa kıyasla daha az radikaldir, fakat en az yataycılık kadar da yaygındır. Bir ideoloji ve yeni bir tür siyasi sağduyu olarak yerelcilik, solu da aşarak prokapitalistlerin, antikapitalistlerin, radikal ve anaakım kültürlerin siyasetlerini benzer şekillerde etkiler. Bu siyasetlerin hepsi modern dünyanın getirdiği soyutlamanın ve büyük karmaşık yapılanmanın mevcut siyasi, ekolojik ve ekonomik sorunlarımızın kaynağı olduğu ve bu yüzden de çözümün dünyaya karşı "küçük güzeldir" yaklaşımını benimsememizde yattığı düşüncesinde birleşir.[69] Küçük ölçekli eylemler, yerel ekonomiler, doğrudan topluluklar, yüz yüze etkileşim; tüm bunlar yerelci dünya görüşünü tanımlayan müdahalelerdir. On dokuzuncu ve yirminci yüzyılda geliştirilen siyasi stratejilerin ve taktiklerin pek çoğunun köhne ve etkisiz olarak nitelendiği bir zamanda, yerelciliğin kendince çekici bir mantığı vardır. Merkez sağ komüniteryanizminden[70] etik tüketiciliğe[71], kalkınmacı mikrokredilerden çağdaş anarşist pratiklere[72] dek tüm bu muhtelif değişkenler, elle tutulur bir şeyler yapmayı, doğrudan gözlenebilir etkileri olan siyasi eylemlerde bulunmayı ve bireysel düzeyde güçlenmeyi vadeder. Fakat bu güçlenme hissi yanıltıcı olabilir. Yerelciliğin sorunu, büyük çaplı sistem sorunlarını yerel topluluğun görece denetlenebilir alanına indirgerken çoğu zaman günümüz dünyasının sistemik açıdan birbiriyle bağlantılı doğasını görmezden gelmesidir. Küresel sömürü, dünya çapındaki iklim değişikliği, artık nüfus ve kapitalizmin krizleri gibi sorunlar soyut ve yapısal

olarak ise karmaşıktır, yerele indirgenemezler. Bu sorunlar, her yerelliğe temas etseler dahi, hiçbir zaman tek bir bölgede aynı anda tecelli etmezler. Bunlar sistemik ve soyut müdaheleler isteyen sistemik ve soyut sorunlardır.

Sağ kanattaki popülist yerelcilik, gerici ve maço bir fantezi (örneğin ayrılıkçı libertenyenizm), kemer sıkma politikaları için sinsi bir ideolojik kılıf (Birleşik Krallık'taki Muhafazakâr Parti'nin "Büyük Toplum" hareketi) ya da düpedüz ırkçı (milliyetçilerin ya da faşistlerin yapısal ekonomik sorunlar için göçmenleri suçlaması) olarak kolayca tanımlanabilirken, solun yerelciliği yeterince kapsamlı bir biçimde incelenmemiştir. İyi niyetlerinden şüphemiz yok, ancak hem radikal hem de anaakım sol hareketler yerelci siyasete ve ekonomiye iştirak ederek kendilerine zarar veriyor. İlerleyen sayfalarda, yerelciliğin sorunlu dinamiklerini çok farklı alanlar üzerinden örnekleyen görece popüler iki değişken olarak yerel gıda ve ekonomik yerelciliği eleştirel bir perspektifle ele alacağız.

Yerel Gıda

Yerelcilik, sıradan siyasi çevrelerin çok ötesine ulaşabilme özelliğiyle, gıda üretimi, dağıtımı ve tüketimi konusundaki yakın tarihli tartışmalara yön vermeye başlamıştır. Birbirleriyle ilişkili hareketler olan "yavaş gıda" ve "lokavorizm" (yerel beslenme), bu alandaki en etkili tartışma konularıdır. Yavaş gıda hareketi kısmen, fast-food zincirlerinin sınır tanımayan işgaline karşı bir tepki olarak 1980'li yılların ortasında, İtalya'da ortaya çıkmıştır. Yavaş gıda,

adından da anlaşılacağı gibi, McDonald's'ın savunmadığı her şeyi savunur: yerel gıda, geleneksel tarifler, yavaş yeme ve yüksek nitelikli üretim.[73] Lezzetli yemekler ve geleneksel üretim tekniklerinden oluşan eski kültüre dönerek hızla ilerleyen kapitalizmin neden olduğu iniş çıkışların üstesinden gelmek için yavaş yaşam tarzını benimsemenin faydalarını izleyebileceğimiz en somut şey gıdadır.[74] Ancak hareketin önde gelenleri bile yavaş gıdanın belirlediği yaşam tarzının zorlukları olduğunu kabul eder: "Çok azımız örnek bir Yavaş Gıda destekçisi olmak için yeterli zamana, paraya, enerjiye ya da disipline sahip."[75]

Yavaş gıdaya dayalı bir yaşam tarzı yerine hazır gıda tüketmeyi daha kolay hâle getiren toplumsal, siyasi ve iktisadi baskıların hayatlarımızı nasıl şekillendirdiği üzerine kafa yormazsak, sonuçta hedonist eğilimler taşıyan bir tür etik tüketiciliğe varıyoruz. Kişinin, güzel hazırlanmış bir yemeğin keyfini doyasıya sürmek için zaman ayırması elbette tatmin edici bir deneyimdir. Yemeğe gösterilen özen, yeme deneyimini saf araçsal olmaktan çıkarıp toplumsal ve estetik bir deneyime dönüştürür. Fakat çoğu zaman böyle davranmayı tercih etmeyişimizin ardında yapısal sebepler vardır ve bu sebepleri, bireyin ahlaki zayıflığının sonucu olarak değerlendiremeyiz. Örneğin, çoğumuzun yavaş yemenin ya da yavaş gıda hareketinin ilkelerine göre hazırlanmış yemekleri tüketemiyor oluşumuzun ana sebeplerinden birisi çalışma düzenidir. Yavaş gıda söz konusu olduğunda her zaman paranızın olması gerekmeyebilir, fakat zaman her daim gereklidir. Ailesini geçindirmek için birden fazla

işte çalışması gereken insanlar açısından zaman bir lükstür. Dahası, yemek hazırlama işinin neredeyse her zaman kadın eşlerin ve annelerin görevi olarak kabul edildiği ataerkil toplumlarda yaşadığımızı düşünürsek, yavaş gıdanın cinsiyet politikası da sorunludur.[76] Her ne kadar "fast food" ya da hazır yemekler sağlıksız olsalar da, bunların popüler hâle gelmesi kadınlara yüklenen ailenin karnını doyurma sorumluluğunu hafifletir ve kadınlara daha az angaryayla uğraştıkları bir hayat sürme imkânı verir.[77] Yavaş gıda hareketi ilk bakışta çok masum görünse de, tıpkı etik tüketiciliğin birçok farklı türünde olduğu gibi, fikirlerinin açgözlü bir kapitalist sistemde nasıl işlevselleştirileceğine dair kapsamlı bir kavrayış geliştirmede sınıfta kalır.

Lokavorizm ve "100 mil diyeti"* yerel beslenmeyi öne çıkaran, yavaş gıda hareketiyle yakından ilişkili gıda politikalarıdır. Lokavorizm, yerel kaynaklardan gelen gıdanın hem daha sağlıklı olduğunu hem de karbon salınımını azaltma ve bu sayede doğa üzerindeki olumsuz etkilerimizi hafifletme çabasının önemli bir parçası olduğunu savunur. Hâliyle, kendisini küresel bir sorun karşısında bir çözüm olarak sunar. Ayrıca lokavorizm, kapitalist sistemde gıdayla kurduğumuz yabancılaşmış ilişkiyi değiştirebileceğini iddia eder. Bu mantığa göre, kendi yerel alanımızda yetiştirilmiş

* 100 mil diyeti, kişinin yaşadığı yeri çevreleyen 100 millik (yaklaşık 161 kilometre) dairesel alanda yetişen, mevsime uygun ve bölgeye özgü besinleri tüketmesini öneren bir beslenme tarzıdır. Yerel gıda hareketleriyle birlikte yaygınlaşan 100 mil diyeti, hem kişiye tükettiği besinlerin kökenleri, yetiştiriliş ve sofraya geliş aşamaları hakkında farkındalık kazandırmayı hem de gıda taşımacılığını en aza indirerek kişinin karbon ayakizini azaltmayı hedefler. [E.N.]

ya da üretilmiş gıdaları yiyerek soframıza gelen yemeklerin üretim aşamalarıyla tekrardan bağ kurabilir ve gıdayı çoktan kontrolünü yitirmiş bir sistem olan kapitalizmin elinden kurtarabiliriz.[78] Yavaş gıda hareketine kıyasla lokavorizm kendisini küreselleşmeye karşı daha net ve politik bir şekilde konumlandırır. Bunu yaparak siyasi eylemde yerelin önceliğini kabul eden ve yerelin küresele, doğrudan olanın dolayımlıya, basit olanın karmaşığa karşı üstünlüğünü vurgulayan folk siyasetçi düşünce kümesine hitap eder.

Bu tarz düşünceler çoğu zaman daha karmaşık olan çevre sorunlarını *bireysel* etiğin sorunlarına indirger. Böylece zamanımızın en ciddi (ve aslen çoğunluğu ilgilendiren) krizleri fiilen kişiselleştirilmiş olur. Yerelci gıda siyasetinde bireysel düzleme indirgenen bu çevre etiği, özellikle de yerelde yetiştirilen gıdaya yüklenen ahlaki (ve maddi) değer üzerinden anlaşılabilir. Burada, ekolojik gerekçelerle ileri sürülen savların (gıdanın nakliye mesafesinin azaltılmasıyla birlikte enerji maliyetlerinin de azalması) sınıfsal ayrımlarla (kişinin kendisini organik gıda üzerinden tanımlamasını sağlamak amacıyla tasarlanan pazarlama tarzları) birleştiğini görüyoruz. Benzer şekilde, karmaşık sorunlar kısa yoldan çözülmek isteniyor. Örneğin, "gıda mili" düşüncesi (karbon salınımını azaltmak amacıyla gıda ürünlerinin katettiği yolun tespit edilmesi) aslında makul bir düşüncedir. Sorun, çoğu zaman bu düşüncenin kendi başına etik eylemlere rehberlik etmek için yeterli olduğunu varsaymaktır. Birleşik Krallık Tarım ve Gıda Bakanlığı tarafından 2005 yılında hazırlanan bir rapora göre, gıda taşımacılığının çevre üzerinde çok önemli

etkileri olsa da, sürdürülebilirlik ölçütü olarak yalnızca katedilen toplam gıda mili göstergelerini referans almak yeterli değildir.[79] En önemlisi ise gıda mili ölçeği, toplam karbon salınımı üzerinde nispeten daha az pay sahibi olan gıda üretiminin sadece tek bir yönünü açığa çıkarabilir. "Küçüğün güzel olduğunu" varsaydığımızda, yerelde gıda üretiminin neden olduğu enerji masraflarının, söz konusu gıdanın yetişebileceği daha uygun iklim şartlarına sahip bir yerden nakledilmesi için yapılacak masrafları aşması ihtimalini kolayca görmezden gelebiliyoruz.[80] Gıda mili, gıda taşımacılığının karbon salınımındaki payını tespit etmek için dahi yetersiz bir ölçüttür. Örneğin, hava taşımacılığı toplam gıda millerinin oldukça küçük bir kısmını oluşturur, ancak gıda bağlantılı karbon salınımının kıyaslanamaz derecede büyük bir parçasıdır.[81] Yemeğimiz tabağımıza ulaşana dek geçen süreçte harcanan enerji önemlidir, fakat bunu gıda mili ya da "yerel en iyisidir" düşüncesi gibi basit çerçevelere hapsedemeyiz. Esasen, aşırı verimsiz yerel gıda üretimi teknikleri, dünyanın çeşitli yerlerinde daha verimli yollarla yetiştirilen gıda maddelerinden daha maliyetli olabilir. Buradaki asıl büyük sorun, ürettiğimiz gıdalar, üretimin nasıl yapıldığı, bu gıdaları kimin, nasıl tükettiğine dair sahip olduğumuz önceliklerle ilişkilidir.

Yerelci gıda siyaseti, çözmeye çalıştığı karmaşıklıkları basit bir ikili karşıtlık üzerinden ele alır. Küresel kötüdür; yerel ise iyi. Tersine, karmaşık sorunlara bakmak için basit olmayan yollara, gıda milleri ya da "organik" ve "organik"-olmayan gıda arasında kurulan karşıtlık gibi temelsiz,

kısayolcu formüller yerine, küresel gıda sistemini tüm yönleriyle değerlendiren bir analize ihtiyacımız var. Muhtemelen yerel inisiyatiflerin, endüstriyel tarım pratiklerinin ve küresel dağıtım sistemlerinin birleşiminden oluşan bir yöntem, küresel gıda üretimi için en ideal yöntem olacaktır. Gıda üretimi ve dağıtımı için en iyi yolun hangisi olduğunu hesaplayabilecek bir analizin, herhangi bir tüketicinin kavrayışının dışında kalması muhtemeldir, zira bu hesaplamalar ciddi bir teknik bilgi, kolektif bir çaba ve küresel koordinasyon gerektirir. Yalnızca yerele değer veren bir kültürde bu şartlardan biri dahi karşılanamaz.

Yerel Ekonomi

Aldığı tüm biçimlerle yerelcilik küresel ekonomi, siyaset ve çevre gibi büyük sistemlere dahil olan kapsam siyaseti ve kapsam sorunlarını reddetmeye meyillidir. Sorunlarımız gitgide sistemik ve küresel hâle geliyor ve bu sorunlar, aynı şekilde sistemik müdahaleleri gerektiriyor. Eylem belirli bir noktaya kadar daima yerel ölçekte ortaya çıkmak zorundadır ve esnek olmak gibi birtakım yerelci düşünceler gerçek anlamda kullanışlı olabilir. Fakat bir ideoloji olarak yerelcilik daha da ileri giderek, baskıcı küresel iktidar türleriyle veya gezegenin karşı karşıya olduğu felaketlerle yüzleşmek, bunlara muhalefet edebilmek ve mevcut imkânlar dahilinde bu sorunları aşabilmek amacıyla yerel eylemlere rehberlik edecek ve bu eylemleri birbirleriyle uyumlu hâle getirecek sistemli bir analize yüz çevirir. Yerelci çözümlerin karmaşık küresel sorunlarla mücadelede başarısız olmaları-

nın en açık örneklerine, yerel işletmeler, yerel bankacılık ve yerel ekonomi temelli hareketlerde rastlarız. 2008'de yaşanan ekonomik krizden bu yana, solun büyük bir kesiminde iktisadi ve mali sistemlerde reformlar öngören pek çok trend ortaya çıktı. Bu girişimlerin çoğu işe yarar olsa da, öne çıkan başlıklardan biri yerelleşme yoluyla iktisadi sistemi dönüştürmekti. Bu yaklaşıma göre, büyük sermayeli şirketlerin sorunu özünde sömürgeci olmaları değil, yaptıkları girişimlerin ölçekleriydi. Daha küçük işletmeler ve bankaların, yerel toplulukların ihtiyaçlarını daha iyi yansıtabileceği varsayılıyordu.

Son zamanların popüler kampanyalarından biri olan "paranı taşı" hareketi, ekonomik krizin sebebi bankaların ölçekleriyse, müşterilerin yapması gerekenin yatırımlarını kolektif bir şekilde daha küçük ve dürüst kurumlara taşımak olduğu fikrini merkeze alıyordu. Bunun gibi etik tüketicilik kampanyaları, etkili bir eylem görüntüsü yaratır; sistemin sorunlarıyla ilgili anlamlı bir anlatı kurar ve sorunları çözmek için basit ve acısız çareler üretir. Bunlar da çoğu folk siyasetçi eylem gibi, görünürde bir şey yapmış olma hissi yaratır. Büyük bankalara kötü adam rolü atanmıştır ve kişiler, sadece paralarını daha küçük yerel bankalara ve kredi kurumlarına taşıyarak sözüm ona ciddi bir etki yaratabilecektir. Oysa bu modelin gözden kaçırdığı şey, modern bankacılık sisteminin karmaşık soyutluğudur. Para halihazırda küresel dolaşımdadır ve tüm diğer piyasalarla doğrudan bağlantılıdır. Küçük bankalar ya da kredi kurumları, kendi yerellerinde kâr getirecek yeni yatırımlar için

gerekenden daha fazla birikime sahip oldukları anda, daha büyük finans dünyasında yatırım arayışına girecektir. Gerçekten de, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki küçük bankaların hesaplarını gözden geçirirseniz, diğer bankalarla aynı küresel piyasaya dahil olduklarını ve katkıda bulunduklarını görebilirsiniz. Bu küçük bankalar Hazine'ye, ipotekli konut kredilerine ya da şirket bonolarına yatırım yaparken aynı zamanda, çoğu zaman toplumsal açıdan büyük bankalarla aynı tahripkâr borç pratiklerine iştirak ederler.[82] Açıkça reformist bir önlem olsa bile "paranı taşı" hareketinin en azından Amerika Birleşik Devletleri'nin bankacılık sistemini oluşturan bileşenlerde birtakım dönüşümler yaratmış olması bekleniyordu. Ancak, 2013 Eylül ayı rakamlarına göre, Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük altı bankasına ait mal varlıklarının ekonomik krizden bu yana yüzde 37 oranında arttığı görülüyor. Büyük Amerikan bankaları bugün, krizin başladığı zamana kıyasla her açıdan daha da büyümüş durumda ve Amerika Birleşik Devletleri bankacılık sistemindeki tüm varlıkların yüzde 67'sine sahipler.[83] Her ne kadar krize sebep olan faaliyetleri kısıtlamak amacıyla sabit sermaye oranlarında artış ve muhtemel iflasların önüne geçmek için tasarlanan düzenli "stres testlerini" zorunlu tutmak gibi dünya çapında birtakım hukuki girişimlerde bulunulduysa da, riskli borç verme uygulamaları hâlâ devam ediyor[84] ve riskli türev araçları son derece yüksek seviyelerde seyretmeyi sürdürüyor.[85]

Eğer en büyük bankaların büyüme hacimlerini kontrol altına almaya yönelik yerelci çabalar başarısızlığa mahkûmsa, Kıta Avrupası bankacılık sisteminin önemli

bir kısmını oluşturan kimi yerel bankaların benzerlerini kurmaya yönelik alternatif kampanyalar hakkında ne düşünmeliyiz? Örneğin, Alman bankacılık sektörünün yüzde 70'i topluluk bankalarından ya da küçük hacimli bankalardan oluşuyor.[86] Destekçilerine göre Almanya ve İsviçre'deki topluluk bankaları, riskleri ortak bir havuzda toplar ve ortak mülkiyete dayalıdır; yerelin bilgi birikiminden faydalanabilmesine yetecek özerkliğe sahiptir ve tüm bunların sonucu olarak, ekonomik kriz boyunca kâr etmeye devam edebilmiştir.[87] Ayrıca bu tarz yerel bankaların, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ta daha yaygın olan büyük kurumlara kıyasla küçük işletmelere borç verme ihtimalleri daha yüksektir. Kimi yerel bankacılık modelleri avantajlı bile olabilir, ama istikrarları çoğunlukla abartılır. Örneğin, İspanya'nın topluluk bankaları (*caja*) yüksek oranda yerelleşmiş olmalarına ve topluluk tarafından yönetilmelerine rağmen, 2000'lerde emlak piyasası ve diğer spekülatif yatırımlar konusunda ciddi riskler almış, bu durum ise 2008 krizi sonrası baştan aşağıya bir ekonomik yeniden yapılanmayı zorunlu kılmıştı. Topluluğu temsil eden kurulların denetiminde olsalar bile, yatırım kararları eninde sonunda düzgün bir gözetim olmaksızın alınıyordu. Burada söz konusu olan yerelleşme, sözde tarafsız yönetim kurullarının politikleşmesi demektir, bunun sonucunda bazı *cajalar*, yandaşçılık kültürünün yerleşmesiyle de birlikte, yerel yönetimlerin spekülatif emlak projelerine yatırım yapabilmelerini sağlayan platformlara dönüşmüştü.[88] İspanya'daki bankacılık krizinden en çok zarar gören

yapılar yerel bankalardı; dolayısıyla yeniden yapılanma, yerel bankaların daha büyük kurumlar oluşturacak şekilde birleşmeleriyle sonuçlandı. Dünyadaki en iyi yerelleştirilmiş bankacılık sistemine sahip olduğu söylenen Almanya'da bile, kimi bölgesel bankalarla ilgili sorunlar patlak vermişti. Örneğin Landesbanken, ekonomik kriz sürecinde oldukça zayıf bir randımana sahip yapılandırılmış kredi ürünlerine yüklü yatırımlar yapmıştı.[89] Tüm bunlara baktığımızda, daha küçük kurumların günümüz finans dünyasının en uç aşırılıklarına karşı direnebilecek hiçbir özel niteliğe sahip olmadığını ve günümüzde, yereli küreselden net bir şekilde ayırmanın imkânsız olduğunu görmemiz gerekiyor. Siyasi rant, yerel bölgede mevcut olanların ötesinde kârlı yatırımlar arama ihtiyacı ve daha riskli yatırımların yüksek kazançlar sağlaması gibi faktörler yerel bankaların büyük finansal sisteme eklemlenmesine neden olur. Birleşik Krallık'ta 2009 yılında çok yanlış bir kararla bir kredi kurumunu devralan ve neredeyse tamamen batma noktasına gelen Co-operative Bank'ın karşılaştığı zorluklardan da görüldüğü üzere ortak mülkiyet bile ekonomik güvenilirliği garanti altına alamaz.[90] Finans sisteminin sorunlarıyla etkili bir biçimde baş etmenin tek yolu finansal iktidarı parçalamaktır. Bunu, savaş sonrası Keynesçiliğin kısa bir süreliğine başardığı gibi geniş kapsamlı düzenlemelerle de yapabiliriz, daha devrimci yöntemlerle de. Görünen o ki küçük ve yerel olanın fetişleştirilmesi, sistemin daha iyiye doğru dönüştürülmesi yönünde atılabilecek daha önemli adımların görmezden gelinmesine neden oluyor.

Direnmek Boşuna

Hem radikal yataycı hareketler hem de daha ılımlı yerelci hareketler içinde folk siyasetçi bir duyarlılık peyda olmuştu. Benzer görüşler hâlâ günümüz solunun geniş bir kesimi için dayanak teşkil ediyor. Bazı yargılar bu grupların her birinde yaygın bir biçimde kabul görüyor: Küçük güzeldir; yerel olan etiktir; bir şey ne kadar basitse, o kadar iyidir; kalıcı olmak baskıcıdır; ilerleme sona ermiştir. Bu tarz düşünceler, kapitalist iktidara büyük ölçekte rakip olabilecek karşı-hegemonik bir siyasi projeye yeğ tutulur. Bu nedenle, günümüz folk siyasetinin önemli bir bölümü özünde "derin bir kötümserlik" taşır ve "büyük çaplı kolektif bir toplumsal değişim yaratamayacağımızı varsayar".[91] Yenilgiyi kabullenen bu tavır, sol içinde kontrolsüz bir biçimde yayılıyor. Geçtiğimiz otuz yıl boyunca art arda gelen başarısızlıkları düşündüğümüzde, bu durumun geçerli sebepleri olabilir.

Kayıp bir geçmişe duyulan nostalji, merkez sol partiler söz konusu olduğunda umabileceğiniz en iyi şeydir. Bu nostaljide bulabileceğimiz en radikal muhteva, sosyal demokrasi hayallerinden ve kapitalizmin sözde "altın çağından" ibarettir.[92] Ancak bir zamanlar sosyal demokrasiyi mümkün kılan o uygun koşullar artık mevcut değildir. Kapitalist "altın çağ", beyaz ve erkek işçilerin, ömür boyu insanı aptallaştıran bir tür sıkıntı ve toplumsal baskıya maruz kalmalarının karşılığında güvenceli bir işe ve temel yaşam standartlarına kavuştuğu nizami fabrika ortamının üretim paradigmasına dayanıyordu. Bu tür bir sistem,

imparatorluklar, sömürgeler ve az gelişmiş bir çevreden (periphery) meydana gelen uluslararası bir hiyerarşiye, ırkçılık ve cinsiyetçilik temelli ulusal hiyerarşilere ve kadınların ezilmesi üzerine kurulu katı bir aile içi hiyerarşiye dayalıydı. Bunlara ek olarak, sosyal demokrasi, sınıflar arasında hassas bir güç dengesi kurmaya ve aralarında uzlaşı sağlamaya dünden razıydı ve bu bile ancak Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı eşi benzeri görülmemiş yıkımın ertesinde komünizm ve faşizmin yarattığı dış tehditler karşısında mümkün olabilmişti. Kimilerinin nostaljik hislerine karşın, sosyal demokrasi hem arzu edilmeyen hem de telafisi mümkün olmayan bir rejimdir. Fakat daha da önemli olan şey, sosyal demokrasiye geri dönmemiz mümkün olsa bile, bunu asla yapmamalıyız. Daha iyisini yapabiliriz; üstelik sosyal demokrasinin çalışma ve büyüme odaklı bir sistem olması nedeniyle halka ne olacağını umursamadan kapitalizmden taraf olmayı tercih edeceğini görmemiz gerek. Geleceğimizi nostaljik bir geçmiş üzerine kurmaktansa, kendimiz için bir gelecek yaratmayı hedeflemeliyiz. Geçmişin yarım yamalak hatıralarıyla yeniden inşa edilen, daha insancıl bir kapitalizme geri dönerek bugünün sorunlarını aşamayız.

Tıpkı yitirilmiş bir geçmişe yönelik nostalji gibi, her alanda direnişi yüceltmek de yeterli bir tepki olmayacaktır. Direniş, aktif bir karşıt güce karşı gerçekleştirilir. Başka bir deyişle, bugünkü direnişler aktif hareketler olmaktan ziyade savunmacı ve tepkisel reflekslerdir. Şu anda yeni dünyayı direnerek yaratamayız, çünkü direnişler hep eski dünyanın

gölgesinde kalır. Bu nedenle, günümüzün direniş vurgusu, ancak yayılmacı kapitalizmin saldırılarına karşı savunmacı tutumlar sergilediğimiz gerçeğini görünmez kılmaya yarar. Örneğin sendikalar, kendilerini "sağlık sistemini *kurtar*" ya da "kemer sıkma politikalarını *durdur*" gibi sloganlarla neoliberalizme karşı birer direnişçi konumuna yerleştirirler, ancak bu talepler hareketin merkezindeki muhafazakâr mizacı ortaya çıkarır. Bu taleplere göre kişinin umabileceği en iyi şey vahşi kapitalizmin karşısına küçük engeller çıkarabilmektir. Yalnızca kriz anlarıyla tetiklenen bu sınırlı mücadeleler, halihazırda elimizde olanı koruyabilmek için verilir. Özellikle uluslararası şirketlerin madenciliği ele geçirmelerini engelleme konusunda önemli başarılar elde eden sol eğilimli Latin Amerika'da bile bu tutuma rastlanır.[93] Böyle bir yaklaşımın muhafazakâr yönleri, pek çok çevrede, direnişi yücelten radikal retoriğin perdesi ardına gizleniyor. Direnmenin tek çözüm olduğu düşünülüyor ve somut projeler yalnızca birer hayal olarak görülüyor.[94] Direniş bazı koşullar altında elbette önemlidir, fakat yeni bir dünya kurma görevi karşısında bir anlam ifade etmez.

Diğer hareketler ise bireylerin mevcut toplumsal kurumları terk ettiği, bir tür geri çekilme yaklaşımını savunur. Mevcut kurumların reddedilmesi ve otonom topluluk biçimlerinin yaratılmasına dayanan yataycılık da geri çekilmeye dayalı bu yaklaşımla yakından ilişkilidir. Gerçekten de son zamanların aktivizmi bu tarz yaklaşımları benimseme eğilimindedir.[95] Bu yaklaşımlar çoğu zaman karmaşık toplumlara alenen karşıdır; hedeflerinin bir tür komüniteryanizm

ya da ilkelci anarşizm olduğunu ifade ederler.[96] Başka yaklaşımlar ise devlet baskısından kaçmak için bireyin kendisini görünmez kılmasını önerir.[97] En uç noktada, kimileri bir tür solcu *hayatta kalmacılık* (survivalism) olarak adlandırabileceğimiz şeyi savunur: Bu yaklaşıma göre, uygarlık bir felakete sürüklenmektedir;[98] bu nedenle görünmez olmamız,[99] küçük komünlere çekilmemiz[100] ve gıda üretmeyi, avlanmayı, kendimizi tedavi etmeyi ve savunmayı öğrenmemiz gerekir.[101] Bu tür yaklaşımlar biraz saçma görünebilir, ancak hayatta kalmacılık sınırını aşmadıklarında, en azından bir miktar tutarlılık sergileyebilirler. Hiç değilse ne istedikleri hakkında açık olma erdemine sahiplerdir. Bununla birlikte, geri çekilme ve terk etme yanlısı argümanlar, kapitalizmden *bağımsız* bir toplum mantığı ile kapitalizme *düşman* ya da daha güçlü bir ifadeyle, kapitalist işleyişe *tehdit oluşturan* bir toplum mantığını kolayca birbirlerine karıştırabilirler.[102] Ancak kapitalizm şu ana kadar birçok farklı pratiğe ve otonom mekân deneyimine uyum sağlayabildi ve bunu, bundan sonra da başaracaktır. Bir İspanyol kasabası olan Marinaleda buna iyi bir örnektir. 2.700 nüfuslu bu küçük topluluk son otuz yıl boyunca, kamulaştırdıkları arazilere kendi evlerini ve kooperatiflerini inşa edip yaşam maliyetlerini düşürmeyi başardı ve herkese iş sağladıkları bir "komünist ütopya" yarattı. Ancak kapitalizmi dönüştürmeyi hedefleyen bu yaklaşımın sınırlılığı çok geçmeden kendini gösterdi: Evleri inşa etmek için kullanılan malzemeler bölgesel hükümet tarafından sağlanıyor, tarım destekleri Avrupa Birliği'nden geliyor, işler emekten tasarruf sağlayacak

araçlar kullanılmadığı için sürdürülebilir hâle geliyor, gelir elde etmek için ürünlerin hâlâ dışarıdaki büyük kapitalist pazara satılması gerekiyor ve işletmeler hâlâ kapitalist rekabete ve küresel ekonomik krize tabi.[103] Marinaleda, kapitalizmden geri çekilme, kaçma ya da kapitalizmi terk etme projelerinin, kapitalizmin neden olduğu yıkım karşısında yapabileceğimiz en iyi şeyin kendi otonom sığınaklarımızı savunmak olduğunu öne süren folk siyasetçi anlayışla sınırlı kalışına örnektir. Ancak biz yalnızca daha fazlasını umut ve elde edebileceğimizi savunmakla kalmıyor, geniş çaplı ve sistematik bir mücadele olmazsa, bu küçük direniş cephelerinin bile süratle ortadan kaybolacağını söylüyoruz.

Her Siyaset Yerel midir?

Yataycılık, yerelcilik, nostalji, direniş ve geri çekilme; hepsi de siyasetin az çok nasıl yapılacağına dair folk siyasetçi yaklaşımlardır ve kapitalizmi dönüştürme görevi karşısında yetersiz kalırlar. Ama bu onların tamamen reddedilmesi gerektiği anlamına gelmez. Kitabın geri kalanında daha net bir şekilde göreceğimiz üzere bu yaklaşımlarda muhafaza etmemiz gereken önemli unsurlar da mevcut. Folk siyaseti özünde zararlı değildir; yalnızca parçalı, geçici ve yetersizdir. Örneğin, farklı yataycı yaklaşımlar iktidar, tahakküm ve hiyerarşi konularında önemli sorular ortaya atmıştır; sorun, bu sorulara uygun yanıtlar üretememiş olmalarıdır. Folk siyaseti bu sorunların neden olduğu zorluklardan, sorunları en baştan yoksayma yoluyla kaçma eğilimindedir. Ancak tahakküm, iktidar, hiyerarşi ve sömürünün sürekli

dayatıldığı bir dünyada, bu sorulardan kaçmak yerine onlarla doğrudan yüzleşmek gerekir.[104] Ayrıca, her siyaset yereldir. Daha büyük politik yapıları değiştirmek için yakın çevremizdeki sorunlar üzerinden hareket ederiz. Yereli gözü kapalı reddetmemiz mümkün değildir. Ancak bugünün folk siyasetçi eğilimleri, yerel siyasetin daha güçlü olduğuna dair bir algı yaratır. Karmaşık ve soyut bir toplumun sorunlarından kaçmak için yerele çekilir; yerelin özgün ve doğal olduğu önkabulüyle hareket eder ve yerelin ötesine geçebilecek, yayılabilir ve sürdürülebilir pratikleri görmezden gelir. Her siyaset elbette yerelde başlar, fakat folk siyaseti yerelde *kalır*.

Sonuçta, folk siyasetiyle ilgili sorunların önemli bir kısmı, tercih ettiği belli taktik ve pratiklerden ziyade, her şeyi kucaklama gayretinde olan stratejik vizyonundan kaynaklanır. Protestolar, yürüyüşler, işgaller, oturma eylemleri ve kuşatmaların her biri önemlidir ve bu taktiklerin hiçbiri temelde folk siyasetçi değildir. Fakat bu taktikler, geçici ve küçük çaplı değişimleri birer başarı olarak gören stratejik vizyonla bir araya geldiklerinde veya bu taktiklere işe yaradıkları özel koşulların ötesinde bir anlam yüklendiğinde, kaçınılmaz olarak folk siyasetçi düşünceye eklemlenirler. Örneğin işgal taktiği, kapitalist olmayan toplumsal ilişkilere emsal teşkil edecek geçici alanlar yaratmak amacıyla kullanıldığında elbette kalıcı bir değişim yaratamayacaktır. Öte yandan, dayanışma ağları yaratabileceğimiz ve bu ağları gelecekte yapılması planlanan eylemler için seferber edebileceğimiz bir mekanizma olarak tasarlandığında, işgal

taktiği karşı-hegemonik bir strateji olabilir. Ama günümüz solunun büyük bir kısmı, belirli bir eylemin faydaları ve sınırları üzerine strateji temelli düşünme alışkanlığından yoksundur. Birçok protesto, yürüyüş ve işgal genellikle hiçbir strateji olmadan yapılır; dağınık ve bağımsız direniş sinyalleri vermekten öteye geçemezler. Ayrıca farklı eylem biçimlerinin nasıl bir araya getirilebileceği ve hep birlikte yeni bir dünya inşa ederken nasıl işlevsel olabilecekleri üzerine neredeyse hiç düşünülmez. Aksine, kimi zaman başarıya ulaşsa da, orta ve uzun vadeli hedefler söz konusu olduğunda ne tür bir fayda sağlayacağından emin olamadığımız eylemlere mecbur kalmış durumdayız.[105] Bir sonraki bölümde, stratejik düşünce sayesinde sağın, neoliberalizmin zamanımızın hâkim sağduyusu hâline gelmesini sağlayan koşulları nasıl yarattığına odaklanacağız.

III

Onlar Nasıl Kazanıyor? Neoliberal Hegemonyanın Yapımı

"Artık hepimiz Keynesçiyiz."
Milton Friedman

Eğer çağımıza hükmeden hegemonik bir ideoloji varsa, o da neoliberalizmdir. Mal ve hizmet üretip bunları piyasaya dağıtmanın en verimli yolunun, rasyonel bireylere piyasa içinde mübadele olanağı sağlamak olduğu pek çok çevre tarafından kabul edilir. Buna karşılık, devlet regülasyonları ve milli sanayiler, serbest piyasanın üretken dinamiklerini aksatan, bozan ve verimsizleştiren faktörler olarak görülür. Ekonominin nasıl işlemesi gerektiğine dair bu görüşler, hem onları eleştiren kesim hem de destekçileri tarafından referans noktası olarak alınır. Neyin gerçekçi, gerekli ve mümkün olduğuna dair gündemi belirleyen ise neoliberalizmdir. 2008'deki ekonomik kriz neoliberalizme olan kör inancı biraz sarstıysa bile, neoliberalizm hâlâ dünyayı algılama biçimlerimizin ayrılmaz bir parçasıdır ve o denli kök salmıştır ki neoliberalizm karşıtları için bile tutarlı alternatifler hayal etmek çok zordur. Ancak neoliberal ideoloji Milton Friedman, Friedrich Hayek veyahut Chicago Okulu tarafından ileri sürüldüğünde tamamen olgunlaşmış

değildi ve kurduğu küresel hegemonya, kapitalizmin işleyiş mantığının kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmadı.

Başlangıçta, neoliberalizm uç bir teoriydi. Yandaşları iş bulmakta zorlanıyordu, çoğunun üniversite kadrosu yoktu ve Keynesçi anaakım onlarla dalga geçiyordu.[1] Neoliberalizm, en sonunda dönüştüğü dünya hâkimi ideoloji olmaktan çok uzaktı. Bu bölümde şu soruya odaklanıyoruz: Bir grup neoliberal, nasıl oldu da dünyayı bu kadar radikal bir biçimde dönüştürebildi? Neoliberalizm asla verili bir sonuç ya da kapitalist birikimin ulaşacağı kaçınılmaz son nokta olmadı. Aksine, en başından beri siyasi bir projeydi ve sonunda gayet başarılı olabildi. Başarısını, onu destekleyen bir altyapıyla birlikte ideolojisini ince ince inşa ederek ve bunu folk siyasetçi olmayan bir yaklaşımla yaparak kazandı. Bu bölüm ise neoliberalizmin yayılmacı bir evrensel ideoloji olduğunu göstermeyi hedefliyor. Neoliberalizmin evrenselleştirici mantığı onun mütevazı başlangıçlardan tüm dünyaya yayılmasını, medyaya, akademiye, yasama dünyasına, eğitime, emek pratiklerine ve sıradan insanların duygulanımları, hisleri ve kimliklerine işleyebilmesini sağladı. Bu yüzden de bu bölüm, neoliberalizmin özgül içeriğindense, öncelikli olarak neoliberal hegemonyanın nasıl kurulduğuna odaklanmaktadır. İlgilendiğimiz temel nokta ise neoliberalizmin, küresel toplumun ideolojik ve maddi dokusunu değiştirmeyi nasıl başardığıdır.

Neoliberalizm üzerine yapılan standart tarih çalışmaları bu ideolojik mimariyi oluşturan ana bileşenlerin 1970'lerden önceki on yıllarda, sistematik ve titiz bir biçimde nasıl

kurulduğunu görmezden gelir.[2] Folk siyasetinin sınırlarından kaçabilen alternatif bir siyaset tarzına neoliberal çağın tarihöncesinde rastlarız. Elbette bu, söz konusu alternatif siyasetin herhangi bir sol programın basitçe kopyalabileceği bir model sunduğu anlamına gelmez; yalnızca sağın nasıl folk siyasetinin ötesine geçip yeni bir hegemonya yaratabildiğine dair öğretici bir vaka incelemesi olarak ele alınabilir. Neoliberalizmin tarihi; tesadüflerin, mücadelenin, amaçlı eylemin, sabrın ve büyük ölçekli stratejik düşüncenin tarihidir. Neoliberalizm daima esnek bir düşünce olmuştur; 1940'ların Almanya'sından 1970'lerin Şili'sine, 1980'lerin Birleşik Krallığı'ndan 2000'lerin Saddam Hüseyin sonrası Irak'ına kadar, karşı karşıya kaldığı koşullara bağlı olarak farklı biçimler alabilmiştir. Bu değişkenlik, neoliberalizmi bazen çelişkili, ama tam da bu çelişkileri üretken gerilimlere dönüştürebildiği için de başarılı bir proje hâline getirmiştir.[3]

Bu gerilim ve çeşitlilik, kimi çevreleri "neoliberalizm" kavramının anlamsız olduğunu ve bunun yeniden tartışılması gerektiğini düşünmeye sevk etmiştir. Çoğu zaman esnek bir kullanımı olsa da, kavram bir ölçüde geçerlilik taşır. Popüler kavrayışta neoliberalizm, genellikle serbest piyasanın yüceltilmesiyle özdeşleştirilir. Aynı zamanda serbest ticarete, özel mülkiyet haklarına ve sermayenin özgür dolaşımına bağlılığı da gerektiren bir konumdur bu. Ancak neoliberalizmi serbest piyasanın yüceltilmesi olarak tanımlamak sorunludur, çünkü görünüşte neoliberal birçok devlet serbest piyasanın kurallarına uymaz. Başka görüşler ise

neoliberalizmin mümkün olan her yere rekabeti dayattığını savunmaktadır.[4] Bu görüş özelleştirme eğilimlerini anlamamızı sağlayabilir, ancak rekabetin nihai düzlemde iyi bir şey olup olmadığına dair iç tartışmalara dair bir açıklama sunamaz.[5] Kimileri neoliberalizmin bu gerilimlerine odaklanarak neoliberalizmi iktisadi bir proje olarak değil, belirli bir sınıfın siyasi projesi olarak ele alır.[6] Bu iddiada kesinlikle doğruluk payı vardır, fakat bu da neoliberal ideolojinin, ondan kazanç elde ettikleri varsayılan kapitalist sınıflar tarafından uzun bir süre boyunca neden benimsenmediğini açıklayamaz.

Bizim görüşümüz, popüler temsillerinin aksine neoliberalizmin klasik liberalizmden farklı olarak devlete önemli bir rol atadığı yönündedir.[7] Bu yüzden, neoliberalizmin önemli görevlerinden birisi de devleti ele geçirip yeniden şekillendirmektir.[8] Klasik liberalizm devlet kontrolünün ötesinde olduğu iddia edilen doğal alana, yani insanın ve piyasanın tabi olduğu doğa yasalarına saygı duymayı savunurken, neoliberaller piyasaların "doğal" olmadığını anlamıştır.[9] Devletin geri çekildiği yerde eşzamanlı olarak piyasalar ortaya çıkmaz; aksine piyasalar bilinçli bir şekilde, bazen ise en temelden inşa edilmelidir.[10] Örneğin, müşterek ihtiyaçlar (su, temiz hava, toprak), sağlık hizmetleri ya da eğitim söz konusuyken halihazırda doğal bir piyasa yoktur.[11] Bunlar ve diğer piyasalar bir dizi karmaşık maddi, teknik ve yasal yapı dolayımıyla kurulmalıdır. Karbon piyasasının oturması yıllar aldı[12]; volatilite piyasaları büyük oranda soyut iktisadi modellerin bir bileşeni olarak iş görüyor[13] ve

hatta en temel piyasalar ince elenip sık dokunmuş planlama süreçleri gerektiriyor.[14] Bu nedenle devlet, neoliberalizmin "doğal" piyasalarını yaratmada önemli bir rol üstlenir. Devletin aynı zamanda bu piyasaların sürekliliğini sağlamada da önemli bir işlevi vardır; neoliberalizm, devletten mülkiyet haklarını savunmasını, sözleşmeleri uygulamasını, tekelcilik karşıtı yasalar dayatmasını, toplumsal muhalefeti bastırmasını ve her ne pahasına olursa olsun fiyat istikrarını korumasını talep eder. Özellikle fiyat istikrarı talebi, 2008 krizinin hemen ardından parasal konuların tamamen merkez bankaları tarafından yönetilmesi yönünde genişletilmiştir. Bu yüzden, neoliberal devletin yalnızca piyasalara müdahale etmeyecek şekilde tasarlandığını düşünmek yanıltıcıdır. Merkez bankalarının finans piyasalarına yaptığı eşi görülmemiş müdahaleler neoliberal devletin çöküşünün değil, bilakis temel işlevini yerine getirdiğinin göstergesidir: Piyasalar yaratılır ve her ne pahasına olursa olsun bu piyasaların sürekliliği sağlanır.[15] Fakat piyasaya trilyonlarca dolar süren kesimler üzerinde düşünsel bir hâkimiyet kuran neoliberalizmin doğuşundan bugüne kat edilen yol, zorlu ve fırtınalı bir yol olagelmiştir.

Neoliberal Düşünce Kolektifi

Neoliberalizmin kökleri hem coğrafi hem de entelektüel olarak dağınıktır. Neoliberal proje olarak anılacak tüm etmenlere 1920'lerin Viyana'sında, 1930'ların Chicago ve Londra'sında, 1930'lar ve 1940'ların Almanya'sında rastlanabilir. Ulusal hareketler tüm bu dönemler boyunca,

akademinin en ücra köşelerinde, liberal düşünceyi ayakta tutabilmek için canla başla çalıştılar. Mevcut bağımsız hareketler ilk ulusaşırı örgütlerini ancak 1938 yılında, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Paris'te düzenlenen Walter Lippman Kolokyumu sonucunda kurabildi. Bu etkinlik sayesinde klasik liberal teorisyenler, Alman ordoliberaller, Londra Ekonomi Okulu'ndan (LSE) Britanyalı liberaller ile Friedrich Hayek ve Ludwig von Mises gibi Avusturyalı ekonomistler ilk defa bir araya gelmişti. Etkinlik, klasik liberalizmin yükselen kolektivizm karşısında yaşadığı tarihsel düşüşe odaklanmış ve liberallerden oluşan yeni bir topluluk kurma yolunda ilk adımlar burada atılmıştı. Bu kolokyumun sonucunda, Uluslararası Liberalizm ve Renovasyon Çalışmaları Merkezi (Centre International d'Études pour la Rénovation du Libéralisme) adında, nihai hedefi yeni bir liberalizm geliştirmek ve bunun yaygınlaşmasını sağlamak olan yeni bir kuruluş ortaya çıktı. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle bu tutkulu hedefler çok geçmeden baltalanmıştı, ama kuruluşta yer alan kişilerin oluşturduğu ağ, bir neoliberalizm geliştirmeye yönelik çalışmalarına devam edecekti. Küresel neoliberal altyapının tohumları ekilmişti.

Bu altyapıyı sonunda bir "neoliberal düşünce kolektifi" hâline getiren ve yeni hegemonyanın aheste yükselişini başlatan fikir Hayek'ten çıkmıştı.[16] Walter Lippmann Kolokyumu İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım nedeniyle başarısız olduğundan, gelişmekte olan neoliberalizmin ulusaşırı altyapısı yeniden kurulmalıydı. 1945 yılında İsviçreli

bir işadamıyla yaşadığı sürpriz karşılaşma sayesinde Hayek fikirlerini eyleme dönüştürmek için gereken ekonomik desteğe kavuşmuştu.[17] Ve böylelikle neoliberalizmin mayalanma sürecinde gerekli ideolojik altyapıyı sağlayan kapalı bir entelektüel ağ olarak Mont Pelerin Cemiyeti doğdu.[18] Avusturyalı ekonomistler, Birleşik Krallık liberalleri, Chicago Okulu, Alman ordoliberalleri ve Fransa'dan bir grup da dahil olmak üzere, savaş sonrası neoliberalizmin yaratımında rol oynayan önemli figürlerin hemen hepsi 1947'deki ilk toplantıya katılmıştı.[19]

Mont Pelerin Cemiyeti, en başından itibaren, bilinçli bir şekilde siyasi sağduyuyu dönüştürme ve liberal bir ütopya yaratma hedefine odaklanmıştı.[20] Bu entelektüel çerçevenin kurumsallaşması ve nihayetinde ideolojik zemini tekeline alabilmesi için, düşünce kuruluşlarına, üniversitelere ve üretilen politikalara aktif bir şekilde nüfuz etmesi gerektiğini anlamışlardı.[21] Hayek, cemiyete davet ettiği kişilere yazdığı bir mektupta, Mont Pelerin Cemiyeti'nin amacını şöyle açıklıyordu:

> [....] genel anlamda taraftar toplayabilme şansına sahip bir program oluşturabilmek için en iyi zihinlerden destek almak. Bizim hedefimiz, özünde uzun vadeli bir hedef olması, hemen uygulanabilecek olan adımlara mesafeli yaklaşması ve aksine, şu anda bireysel özgürlükleri tehdit eden tehlikeler aşıldığında yükselecek olan fikirlere odaklanmasıyla herhangi bir siyasi hedeften farklıdır.[22]

Cemiyet böylelikle, "kendisini bir tür 'fikirler savaşı' kapsamında gerçekleşen uzun vadeli *konum mücadelesine* adamıştı [....] Çalışma yöntemleri özel, stratejik, elit düşünce ve tasarılara dayanıyordu."[23] Hayek, on gün sürecek olan etkinliğin açılışında yeni liberallerin sorununu teşhis etmişti: Mevcut (Keynesçi) düzene karşı alternatifsizlik. Ne "muhalif grupların tutarlı bir ideolojisi" vardı ne de değişime dair "gerçek bir program" söz konusuydu.[24] Bu teşhisin sonucunda Hayek, Mont Pelerin Cemiyeti'nin asıl amacının, elit sınıfın fikirlerini değiştirmek olduğunu ifade etti; bu değişim sonrasında kamuoyunun fikirlerini şekillendirecek parametreler de tesis edilebilecekti. Ortak kanının aksine, kapitalistler başlangıçta neoliberalizmin kendi çıkarlarına uygun olmadığını düşünüyordu. Bu yüzden de Mont Pelerin Cemiyeti'nin temel görevlerinden biri de kapitalistleri neden neoliberal olmaları gerektiği konusunda eğitmek oldu.[25] Bu noktada, elit grupların meydana getirdiği ağlarda benimsenen düşüncelerin şekillendirdiği siyasi sağduyuyu değiştirmenin etkili olacağı düşünülüyordu. Mont Pelerin Cemiyeti bu hedefini gerçekleştirmek için ilk günden itibaren küresel bir vizyonla ilerlemiş, mevcut imkânlara ait parametrelerin dışına çıkıp düşünce üretmeye odaklanarak amacına yönelik net bir strateji geliştirmiş ve folk siyasetinden uzak durmuştu.

Bu hedeflerin arka planında, neoliberalizmde neyin yeni olduğuna yönelik tutarlı fakat aynı zamanda esnek bir anlayış vardır. Bu durum, özellikle rekabetçi bir düzeni sürdürme noktasında devletin rolüne dair fikir ayrılık-

larına yol açmıştır. Örneğin kimileri rekabeti sürdürmek için müdahalenin gerekli olduğunu savunurken kimileri ise müdahalenin, tekelleşmeye ve merkezileşmeye yol açacağını iddia ediyordu.[26] Üretilecek diğer politikalarla ilgili olarak bu türden fikir çatışmalarına sebep olabilecek tartışmalar daha seyrek gerçekleşiyordu. Tüm bunlar, Mont Pelerin Cemiyeti'nin homojen ya da fikir birliği içinde bir grup olmadığının göstergesiydi. Cemiyet ve cemiyetin yeni bir liberalizm inşa etmeye adanmış olması, pek çok kişinin ortaklaştığı tek noktaydı.[27] Bu içsel çoğulluk, neoliberalizmin dünya çapında yayıldıkça farklılıklardan beslenip başkalaşmasına ön ayak olmuş ve her mekânsal koşula uyum sağlayabilmesini sağlayacak hegemonik bir güç kazanmasını sağlamıştı.[28] Neoliberalizmin bir ideoloji olarak sahip olduğu esneklik, farklı grupları geniş bir konsensüs altında toplayabilme işlevini yerine getirmesine imkân tanıyordu.[29]

Strateji konusunda da çeşitli tartışmalar yürütülüyordu. Mont Pelerin Cemiyeti'nin birçok üyesi ve yatırımcısı, Hayek'in uzun vadeli yaklaşımı karşısında sabırsızdı ve bir an önce kamuoyunu etkileyecek kitap ve yayınların üretimine başlamak istiyordu.[30] Hayek, Keynesçi tahakkümün, istikrarlı büyümenin ve düşük işsizlik oranlarının tam ortasındayken kamuoyunu değiştirmenin pek mümkün olmadığını açıkça görmüştü. Cemiyet'in stratejisi bilinçli bir şekilde uzun vadeliydi ve toplantılarda da nihai olarak galip gelen Hayek'in görüşleriydi. Bu toplantıların dışında, Mont Pelerin Cemiyeti etrafında toplanan yapılar ideolojiyi yaymak için kapsamlı bir ulusaşırı altyapı kurmaya

başlamıştı ve aktif bir biçimde çalışıyordu. Hayek, neredeyse 1940'ların ortasından itibaren neoliberal fikirleri benimseyen düşünce kuruluşlarından oluşan bir sistem kurma planları yapıyor, aynı zamanda Cemiyet üyelerini yönetim mevkilerine yerleştirmeye çalışıyordu (bu strateji en sonunda üç devlet başkanı ve kabinede çok sayıda bakanlıkla sonuçlanacaktı).[31] Cemiyet'le ittifak kuran düşünce kuruluşlarının yaygınlaşmasıyla neoliberal düşüncenin akademide ve politika üreten çevrelerde etkili olmaya başlaması en yoğun hâliyle 1950'li yıllarda gerçekleşti.

Birleşik Krallık'taki İktisadi İlişkiler Enstitüsü (Institute of Economic Affairs), Adam Smith Enstitüsü, Politika Çalışmaları Merkezi (Centre for Policy Studies) ve daha küçük birkaç grup da dahil olmak üzere çeşitli düşünce kuruluşları ve örgütler, Mont Pelerin Cemiyeti'nin hedeflerini benimsemişti. Mont Pelerin Cemiyeti'nin üyeleri Amerika Birleşik Devletleri siyasetine, önce Amerika Yatırım Enstitüsü (American Enterprise Institute) gibi düşünce kuruluşları aracılığıyla, ardından ise Milton Friedman'ın başkanlık yarışındaki Barry Goldwater'a ekonomi danışmanlığı yapması gibi daha resmi yollarla giriş yaptı. Ancak neoliberalizm ilk örgütsel ve yasal başarısına Almanya'da ulaşacaktı.

Pek de Deneysel Olmayan Adımlar

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya, iktisadi düşüncede önemli değişimlere hazırdı. Ancak Almanya kendine has bir dizi ekonomik zorlukla karşı karşıya kalmıştı; hem Weimar Cumhuriyeti'nin meşhur hiperenflasyonun-

dan kalan sorunlarla mücadele ediyor hem de savaş sonrası yeniden inşa sürecinin getirdiği güçlüklerle boğuşuyordu. Dünyanın büyük kısmı Keynesçi politikaları benimsemiş olsa da Almanya, Walter Lippmann Kolokyumu'na katılmış olan neoliberallerin rehberliğinde farklı bir yol izledi. Alman devletinin tam anlamıyla çöktüğünü göz önünde bulundurduğumuzda, savaş sonrası yeniden inşayı planlayanlar için devletin yeniden inşasının ne yönde gelişeceği ve özellikle de işlevsel bir devlet altyapısı yokken meşruiyetin nasıl sağlanacağı sorun teşkil ediyordu. Yanıt, erken dönem ordoliberallerin ileri sürdüğü fikirlerde mevcuttu: bir iktisadi özgürlük alanı kurmak. Bu fikir, savaş sonrasında küllerinden doğan Alman devletinin meşruiyeti için uğraşan kişiler arasında bir iletişim ağının yaratılmasına ön ayak oldu. Devletin meşruiyetinin hukuktan ziyade, iyi işleyen bir ekonomiye dayandığı öne sürüldü.[32] İlk neoliberal politika denemeleri de bu düşünceye dayanıyordu.

Ordoliberaller, İkinci Dünya Savaşı'nı takiben iktisadi ideolojiyi şekillendirecek olan maddi ve kurumsal köprübaşlarını tutmaya ve hükümet mevkilerine yerleşerek fikirlerini hayata geçirmeye başladı. İlk ve belki de tarihsel olarak en önemli mevki, Ludwing Erhard'ın İngiliz ve Amerika Birleşik Devletleri ordularının savaş sonrasında idareyi devraldıkları bölgeye ekonomi bakanı olarak atanmasıydı. Bir diğer ordoliberal olan Wilhelm Röpke'nin desteği sayesinde Erhard, eşzamanlı olarak tüm fiyat ve ücret denetimlerini kaldırıp gelir ve sermaye vergilerini ciddi oranda düşürdü. Bu radikal bir deregülasyon hamlesiydi ve bu hamle,

Sovyetler Birliği'nin Berlin'i ablukaya almasına ve Soğuk Savaş'ın resmen başlamasına sebep olmuştu.[33] Takip eden on yıllarda ordoliberaller Alman Ekonomi Bakanlığı'nda önemli mevkileri doldurmaya devam etti ve 1963 yılında, Erhald bizzat Şansölye oldu. Fakat niyetleri ne olursa olsun ordoliberaller meşru ve gayrimeşru hükümet müdahaleleri konusunda prensiplere dayalı bir ayrıma sahip değillerdi. Bu belirsizlik Alman ekonomisinin gitgide Keynesçi biçimler almasını kolaylaştırdı. Rekabeti sürdürmek için yapılan müdahaleler, sosyal yardım sağlamaya yönelik müdahalelere dönüştü ve 1970'lere gelindiğinde, Almanya standart bir sosyal demokrat devlet olmuştu bile. Ancak politika üretmede karşılaşılan zorluklar neoliberalizmi diğer alanlarda, özellikle de "ikinci el fikir tüccarlarının" alanında yenilikler yapmaktan alıkoyamadı.

İkinci El Fikir Tüccarları

Neoliberaller elitleri etkilemek ve yeni bir sağduyu inşa etmek için çeşitli mecraları kullanmanın önemini daima dile getirmişti. Savaş sonrası dönemde bu yaklaşım akademi, medya ve politika dünyasında gitgide yayıldı. Ama ideolojik alanda neoliberal güçlenmeyi sağlayabilmek için düşünce kuruluşlarından faydalanmak yeni bir yöntemdi. Düşünce kuruluşları yüz yıldan uzun süredir varlıklarını sürdürüyordu, ancak Mont Pelerin Cemiyeti'nin yaptığı gibi amaçlar doğrultusunda kullanılmaları oldukça yeniydi. Bu kuruluşlarda politika üretme yöntemleri geliştiriliyor, politika çözümleri üretiliyor ve iktisadi sorunların kaynakları-

na odaklanılıyordu. Gayriresmi bir işbölümü kurulmuştu; bazı düşünce kuruluşları büyük felsefi düşünce alanına odaklanıyor, ortodoks Keynesçi konumun varsayımlarını ve mantığını hedef alıyordu. Örneğin 1970'lerde bu görevi Manhattan Politika Araştırmaları Enstitüsü (Manhattan Institute for Policy Research, MIPR) üstlenmişti. Diğerleri ise doğrudan etki yaratacak kamu politikası önergeleri geliştiriyordu. Bunlar egemen görüşü itibarsızlaştırıp neoliberal düşünce üzerine kurulu, özgül politika çözümleri sunma amacı taşıyan üstü kapalı girişimlerdi.

Neoliberalizmin ideolojik hegemonyasının inşasında Antony Fisher'ın hayati bir rolü vardı.[34] Birleşik Krallık'taki ilk neoliberal düşünce kuruluşu İktisadi İlişkiler Enstitüsü'nün (Institute of Economic Affairs, IEA) kurucularından biri olan Fisher açıkça, insanların fikirlerini değiştirmeye çalışırken en zor kısmın, fikir üretimi değil, üretilen fikirlerin yaygınlaşması olduğunu savunuyordu. Fisher bu düşünceleri sayesinde yalnızca Birleşik Krallık'ta değil, aynı zamanda Kanada'da Fraser Enstitüsü (Fraser Institute) ve Birleşik Devletler'de Manhattan Politika Araştırmaları Enstitüsü'yle (MIPR) muhafazakâr düşünce kuruluşlarının kurulma süreçlerine yoğun bir şekilde dahil oldu. İktisadi İlişkiler Enstitüsü "uzun vadede ulusun entelektüel düşünüş biçimlerini belirleyen ve Hayek tarafından 'ikinci el fikir tüccarları' olarak adlandırılan gazetecileri, akademisyenleri, yazarları, yayıncıları ve öğretmenleri"[35] hedefliyordu. Niyetleri, İngiliz elitlerinin ideolojik dokusunu değiştirmek, söyleme sızarak kavramları sinsice dönüştürmekti.

Tüm bunlar, kendisini piyasalar üzerine genel araştırmalar yapan apolitik bir kurum olarak sunarak asıl hedefi konusunda yanıltıcı bir tutum sergileyen İktisadi İlişkiler Enstitüsü'nün görev tanımına dahi kurnazca dahil edilmişti.[36] İktisadi İlişkiler Enstitüsü bu ideolojik fetih vizyonuyla uyumlu bir biçimde, anaakım kitlenin mümkün mertebe erişebileceği kısa broşürler hazırlıyordu.[37] Dahası, bu metinler bir nevi ütopyayı andırıyordu; herhangi bir politikanın o anda uygulanabilir olup olmadığıyla ilgilenmiyordu.[38] Her zaman olduğu gibi, hedefleri uzun vadeli ihtimalleri belirlemekti. Çok çeşitli alanlarda yıllar süren bu müdahaleler, kapsamlı bir neoliberal dünya görüşünün gelişmesine yol açmıştı. İktisadi İlişkiler Enstitüsü ve onunla işbirliği içinde olan diğer kuruluşlar, zamanın popüler sorunlarına tek boyutlu yanıtlar vermenin ötesinde sistematik ve tutarlı bir iktisadi perspektif yaratmışlardı.[39] Düşünce kuruluşları, siyasi partilerde yükselişe geçen üyeleri eğitme ve onlarla sosyalleşme yoluyla neoliberal dünya görüşünü aşılıyordu. Daha sonra Thatcher yönetiminde yer alacak pek çok kişinin yolu, 1960'lı ve 1970'li yıllarda İktisadi İlişkiler Enstitüsü'nden geçmişti.[40] Enstitü'nün bu çabaları yalnızca İngiltere'deki iktisadi söylemi alttan alta dönüştürmekle kalmadı, ayrıca bilhassa şu iki politikanın da kabul görmesini sağladı: Sendikal güce saldırmak gerekiyordu ve mali istikrar bir zorunluluktu. İlkinin, piyasaların değişen ekonomik koşullara özgürce uyumlanmasını sağlayacağı varsayılıyordu; ikincisi ise sağlıklı bir kapitalist ekonomi için gereken temel fiyat istikrarını sağlayacaktı.

Bu esnada Amerika Birleşik Devletler'inde de kapsamlı bir neoliberal gündem oluşturmak amacıyla çeşitli düşünce kuruluşları ve akademik araştırma grupları kuruluyordu; Heritage Foundation ile Hoover Enstitüsü (Hoover Institute) bu önemli kuruluşlardan yalnızca ikisiydi.[41] Manhattan Politika Araştırmaları Enstitüsü, hedefi genel okura ulaşmak olan ve bazıları en sonunda 500.000 kopyadan fazla satan neoliberal iktisat kitapları basarak siyasi sağduyuyu dönüştürme peşindeydi. Charles Murray tarafından yazılan *Losing Ground* (Güç Kaybı) gibi kitaplar ise günümüzde asıl toplumsal sorunun yoksulluk değil, sosyal yardımlara bağımlı hâle gelmek olduğunu öne sürerek, üretilen politikalarda benimsenecek yön ve hedef değişiklikleri için gereken zemini hazırlıyordu. Kolluk kuvvetlerinde sıfır tolerans politikası ve geçici istihdam programları gibi geniş çapta kabul gören tasarılar da Manhattan Politika Araştırmaları Enstitüsü'nün politika fabrikasından çıkmıştı. Ensitütü'nün bastığı kitaplar, siyasi sınıflar ve halk tarafından benimsenen sağduyuyu dönüştürme hedefinde başarılı olmuştu. Bir örgütlenme biçimi olarak düşünce kuruluşları neoliberalizmin ideolojik başarısı için o kadar gerekliydi ki, yeni bir düşünce kuruluşu kurma sürecinin kendisi kurumsallaştırılmıştı. Fisher tarafından 1981 yılında kurulan Atlas İktisadi Araştırma Kurumu (Atlas Economic Research Foundation) hedefinin "yeni düşünce kuruluşlarının açılmasına destek olma sürecini kurumsallaştırmak" olduğunu açık açık ilan etmişti. Atlas bugün, seksenden fazla ülkede 400'ü aşkın neoliberal düşünce kuruluşunun kurulmasına

veya birbirleriyle bağlantı kurmalarına ön ayak olmakla övünüyor. Neoliberal ideolojik altyapı burada gerçek boyutlarıyla tamamen görünür hâle geliyor.

Hegemonik bir söylem inşa etmek için düşünce kuruluşları haricinde pek çok başka mekanizmadan da faydalanıldı. Chicago tarzı neoliberalizmi başat alternatif olarak yerleştirmek isteyen Milton Friedman gazetelerde birçok görüş ve köşe yazısı yazdı ve daha önce hiçbir akademisyende görülmemiş bir şekilde, televizyon röportajlarının nimetlerinden yararlandı. Friedman'ın çalışmalarını popüler televizyon programlarına dönüştürecek projeler şirketler tarafından fonlanınca, Friedman medya alanında da fırtınalar estirdi.[42] Bunlar, Friedman'ın kendi iktisadi vizyonunu politika üreten kişilere ve kamuya yaymak için kullandığı olmazsa olmaz araçlardı. *Wall Street Journal*, *Daily Telegraph* ve *Financial Times* gibi gazeteler de bu çabayla uyumlu bir şekilde hareket ediyor, neoliberal politikaları her fırsatta öne çıkararak kamuoyunun bakış açısını şekillendiriyordu.[43] İşletme fakülteleri ve yönetim danışmanlıkları da tüzel yapılara yönelik neoliberal yaklaşımları benimsedi ve bu yaklaşımların yayılmasına katkıda bulundu; Chicago Okulu ise küresel çapta neoliberal düşünceyi belirleyen kuruluş hâline geldi.[44] Küresel elit çoğunlukla bu alanlarda eğitim aldığı için, bu tür kurumlar neoliberal hegemonyanın yayılması için hayati önem taşıyordu.[45] İnsanlar teker teker Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bu neoliberal okullara geliyor, sonra da neoliberal ideolojiyle aşılanmış olarak ülkelerine geri dönüyorlardı. Böylece, 1970'lere gelindiğinde

neoliberal fikirleri resmi olarak uygulamaya koymak için her yönüyle kapsamlı bir altyapı geliştirilmişti. Düşünce kuruluşları ve ütopyacı düşünceler uzun vadeli düşünceyi örgütlüyordu; halka hitap eden konuşmalar, broşürler ve medya çalışmaları neoliberal sağduyunun genel çerçevesini çiziyordu; politikacılar ve politika önergeleri siyasi zemine taktiksel müdahalelerde bulunuyordu.[46] Tüm bu girişimlerin hegemonikleşme potansiyeline karşın, Thatcher ve Reagan'ın iktidar koltuğuna oturmalarından yalnızca on yıl öncesinde bile devlet ve piyasa örgütlenmesinde en çok kabul gören yaklaşım hâlâ Keynesçilikti. Neoliberal entelektüellerden meydana gelen bu grubun fikirleri çoğu zaman hâlâ Büyük Buhran öncesi çağın başarısız politikalarına yapılan manasız atıflar olarak görülüyordu. Fakat tüm bu görüşler 1980'li yıllarda değişecek, Keynesçilik yıkılacak ve neoliberalizm rakip tanımayan bir iktisadi modernleşme modeli olarak kutsanacaktı.

Direksiyonu Ele Almak

Ulusal düzeyde ilerleme kaydeden neoliberalizm, ciddi anlamda bir uluslararası şöhrete ilk kez 1970'lerde, petrol krizleri, genel ürün fiyatlarındaki artış, ücretlerin artması ve kredi büyümesinden kaynaklı olarak artan işsizlik ve yüksek enflasyonun yarattığı müşterek baskının sonucunda kavuştu. İktisada egemen olan Keynesçi yaklaşım, işsizlik arttığında hükümetlerin ekonomiyi canlandırmak için piyasaya para sürmesi, enflasyon yükseldiğinde ise fiyat artışlarını yavaşlatmak için piyasadan parayı geri çekmesi

gerektiğini savunuyordu. Ancak 1970'lerde, yükselen enflasyon ve artan işsizlik aynı anda ortaya çıktı ve "stagflasyon" baş gösterdi. Geleneksel Keynesçi politika çözümleri, bu düğümü çözmek için yetersiz kalıyor, bu da alternatif teorilere dönüşü görünürde zorunlu kılıyordu. Bu durumlar göz önüne alındığında, iktisadi sorunları farklı şekillerde açıklamak mümkündü. Ücret katılığı ve sendikal gücün enflasyona neden olduğu düşüncesi, bu soruna getirilebilecek tek açıklama olmadığı gibi, neoliberalizm de bu sorunun tek çözümü değildi. Alternatif açıklamalar mevcuttu, alternatif yanıtlar mümkündü; ancak o anda çıkış yolunu bilen kimse yoktu.[47] Mesela krize dair neoliberal anlatı, Birleşik Krallık Şansölyesi Anthony Barber'ın 1970'lerin başında bankacılık düzenlemelerini kaldırmasının (deregülasyon) ve Bretton Woods sisteminin çökmesinin etkilerini olduklarından daha önemsizmiş gibi gösterir. Oysa bu deregülasyonlar, önce para tabanında ani yükselmelerin, bunu takiben fiyat enflasyonunda meydana gelen kabarmanın ve nihayetinde ücret enflasyonunun fitilini ateşlemiştir.[48] Diğer bir deyişle, asıl sorunun güç sahibi sendikalardan ziyade, kısıtlamalardan arındırılmış bir ekonomi olduğunu söyleyen alternatif bir anlatı mümkün hâle gelmiştir.

Neoliberal anlatının kazandığı zaferde, üzerinde uzun yıllar boyunca çalışılan neoliberal ideolojik altyapının katkısı çok büyüktü. Halihazırda refah devletinin ücret ve fiyat katılığını kırmadaki isteksizliğinin kaçınılmaz olarak enflasyonla sonuçlanacağını sık sık dile getiren neoliberaller, kendilerini avantajlı bir konumda buldular. Hem teş-

hisleri hem de tedavileri vardı. Kriz karşısında ne yapacağını bilemeyen hükümet yetkilileri neoliberalizmde tatmin edici bir öykü keşfetti.[49] Neoliberal düşünce kolektifinin kendi fikirlerini iktidara taşıyacak kadar avantajlı bir noktaya varmasını sağlayan şey, uzun vadede bir entelektüel hegemonya inşa etmeleri oldu.[50] Milton Friedman'ın meşhur deyişindeki gibi, "Gerçek olsun ya da olmasın, yalnızca kriz durumu gerçek bir değişim yaratabilir. Kriz ortaya çıktığında, atılacak adımlar halihazırda var olan fikirlere bağlıdır. Bana göre, bizim temel işlevimiz, mevcut politikalara alternatifler üretmek ve siyasi olarak imkânsız kabul edilen, siyasi olarak kaçınılmaz hâle gelene dek bu alternatiflerin canlı ve erişilebilir kalmalarını sağlamaktır."[51] Bu program, 1970'lerdeki kriz boyunca ne olduğunu bire bir açıklamaktadır. Eğer alternatif kriz analizleri kabul görseydi, sonuçta ortaya çıkan müdahale neoliberal politikalardan daha farklı olacaktı. Örneğin siyasetçiler emeğin sahip olduğu güce saldırmak yerine, kredi üretimini tekrar denetime tabi kılma yoluna gidebilirdi. Başka bir ifadeyle, neoliberalizm mecburi bir sonuç değil, siyasi bir inşaydı.[52]

Keynesçi yaklaşımlar stagflasyon için nihayet bir açıklama geliştirebildiği zaman ise artık her şey için çok geç kalınmıştı; neoliberal yaklaşım akademik iktisadı ve politika geliştiren dünyayı ele geçirmişti. Özetle, neoliberalizm hegemonik hâle gelmişti. 1979 yılını takip eden on yıl, Margaret Thatcher'ın İngiltere Başbakanı, Paul Volcker'ın FED Başkanı ve Ronald Reagan'ın Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olarak seçilmelerine tanıklık etti. 1980'lerde

ise Bretton Woods sisteminin çöküşüyle birlikte kimlik bunalımına giren Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'na vakit kaybetmeden sızılmış ve bu kurumlar katıksız neoliberal imanın potasına dönüştürülmüştü. Fransa, 1980'lerin başına denk gelen Mitterand yönetimi süresince neoliberal bir dönüşüm geçirmişti ve Avrupa'nın büyük ekonomileri, Avrupa Birliği anayasasında cisimleşen neoliberal politikalara mecbur bırakılmıştı. Birleşik Devletler'de ve Birleşik Krallık'ta ise emek gücüne karşı sistematik saldırılar başlamıştı. Sendikalar ve işgücü piyasasına dair düzenlemeler adım adım ortadan kaldırıldı. Sermaye denetimleri gevşetildi, ekonomi mevcut düzenlemelerden arındırıldı ve refah devleti, kâr getirebilecek parçaları ayıklanarak, tümüyle yağmalanmaya başladı.

Avrupa ve Kuzey Amerika'nın dışında, 1970'lerde gerçekleşen askeri darbelerin ardından Şili ve Arjantin'e de neoliberalizm çoktan dayatılmıştı. 1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerde yaşanan borç krizi geleneksel proto-sosyalist hegemonyayı kırmış, dünya çapında neoliberalizme doğru bir yönelimi başlatan dönüm noktası olmuştu.[53] Dahası, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte Doğu Avrupa, Batılı ekonomi danışmanları tarafından dayatılan neoliberalleşme eğilimlerine maruz kaldı. Hesaplamalara göre, eski Sovyet ülkelerinde uygulanan özelleştirme politikaları bir milyon kişinin ölümüne sebep olmuştu ki bu durum, özelleştirmenin de en az kolektifleştirme kadar ölümcül olabileceğinin ve neoliberalizmin yayılma sürecinin kansız bir süreç olmaktan fazlasıyla

uzak olduğunun kanıtıydı.[54] Neoliberalizm yerkürenin her yanına yayıldıkça, beraberinde sefalet, ölüm ve diktatörlük götürüyordu. Kendisini dünya nüfusunun gündelik ruhsal ve bedensel gerçekliğine dayatan normatif bir rejimdi bu. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin çöküşünün ardından 1990'ların ortasına gelindiğinde, Uluslararası Para Fonu'nun yapısal uyum politikalarıyla büyüyen, Birleşik Krallık'ın Yeni İşçi Partisi (New Labour) ve ABD'nin Clinton yönetimi içerisinde yerini sağlamlaştıran ve akademik iktisat alanında her yere nüfuz eden neoliberalizm kurduğu hegemonyayı zirveye taşımıştı. 1970'lerin yenilikçi konjonktürü halk tarafından hızlıca unutulmuş, neoliberalizm ise Thatcher'ın "başka bir alternatif yok" doktriniyle beslenen evrensel ve doğal nitelikler kazanmıştı. Yeni sağduyu artık neoliberalizmdi ve tüm iktidar partileri bunu kabul ediyordu. Sol ya da sağ, kimin kazandığının pek önemi yoktu; neoliberalizm zaten zar tutuyordu.

İmkânsız, Kaçınılmaza Dönüşürken

Gördüğümüz gibi, neoliberalizm kendi ideolojisini bir tür işbölümü yaparak yayıyordu. Akademisyenler eğitimi şekillendiriyor, düşünce kuruluşları politikaları etkiliyor ve popülerleştiriciler medyayı manipüle ediyordu. Neoliberalizmi aşılamak, hegemonik bir dünya görüşü inşa etmeyi amaçlayan geniş çaplı bir projeydi. İnşa edilen bu yeni sağduyu, elli yıl önce çok farklı çağrışımları olan "modernite" ve "özgürlük" terminolojisini önce kendisine uyarlamış ve en sonunda da egemenliği altına almıştı. Bugün, neoliberal

kapitalizmin öğretilerini hatırlamadan bu kelimeleri kullanmak neredeyse imkânsız.

Bugün hepimiz biliyoruz ki, "modernleşme" denince akla işten çıkarmalar, sosyal yardımların ortadan kalkması ve kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi geliyor. Bugün ise modernleşme, neoliberalleşme demek. "Özgürlük" kavramı da benzer bir kaderi yaşıyor; özgürlük bireysel özgürlüğe, devletle bağların koparılmasına ve mevcut ürünler arasından seçim yapabilme özgürlüğüne indirgendi. Bireysel özgürlüğe dair liberal fikirlerin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne karşı verilen ideolojik mücadelede etkili bir rol oynaması, Batılı nüfusun bireysel özgürlüklere değer verdiğini söyleyen her ideolojinin peşine takılmasına yol açtı. Bireysel özgürlüklere yaptığı vurguyla neoliberalizm "liberteryenizm, kimlik siyaseti [ve] çokkültürlülük"[55] etrafında örgütlenen hareketleri meydana getiren bileşenleri kendi safına çekebiliyordu. Aynı şekilde, devletten uzaklaşmayı önerdiği için anarkokapitalistlere ve 1968 Mayıs'ında patlak veren arzu hareketlerine de hitap edebiliyordu.[56] Son olarak, neoliberal ideoloji özgürlüğün, piyasanın özgürlüğüyle sınırlandırılması fikriyle de tüketim taraftarı arzuları yanına çekiyordu. Üretim düzeyine baktığımızda, neoliberal özgürlük aynı zamanda işçiler arasında yükselen esnek emeğe yönelik isteği de besliyordu ki bu istek çok geçmeden işçilerin aleyhine kullanılacaktı.[57] Modernite ve özgürlüğün ideolojik alanları için mücadele edip bu alanları başarılı bir şekilde ele geçiren neoliberalizm, kendisini bizzat benlik algımızın ayrılmaz bir parçası hâline getirmişti. Modern-

leşme ve özgürlük gibi kavramların anlamlarını kendişine göre dönüştürerek, geçtiğimiz elli yılın yegâne başarılı hegemonik projesi olduğunu kanıtlamıştı.

Böylece neoliberalizm "*varoluş* biçimimiz; kendi kendimizi yönetirken seçtiğimiz yol, başkalarıyla ve kendimizle ilişki kurma biçimimiz"[58] hâline gelmişti. Diğer bir deyişle, yalnızca politikacılar, sektör liderleri, medya elitleri ve akademisyenler değil, aynı zamanda işçiler, öğrenciler, göçmenler ve geri kalan herkes bu dünya görüşüne katılıyordu. Demek ki neoliberalizm özneler yaratıyordu. Mevcut paradigmalarla düşündüğümüzde, bizler rekabetçi özneler olarak kuruluruz ve bu, endüstriyel kapitalizmin üretken öznesini hem içeren hem de aşan bir roldür. Neoliberalizmin buyrukları bu özneleri, hayatlarının her alanına yayılan daimi bir kişisel gelişim döngüsüne iter. Aralıksız eğitim, her zaman, her yerde ve her koşulda işe alınabilir olma zorunluluğu ve sürekli kendini yeniden icat etme gerekliliği bu neoliberal öznelliğin birer parçasıdır.[59] Rekabetçi özne, kamusal ve özel hayatı arasındaki bölünmeyi idare etmeye çalışır. Kişinin özel hayatı da iş hayatı gibi rekabete açıktır. Bu koşullar altında, çağdaş toplumlarda anksiyetenin yükselişe geçmesine şaşırmamak gerekir. Aslında, neoliberalizm pek çok ruhsal rahatsızlığın ciddi seviyelerde artmasına yol açmıştır. Çevremize verdiğimiz psikolojik tepkiler olarak stres, anksiyete, depresyon ve dikkat eksikliği giderek yaygınlaşıyor.[60] Neoliberalizmin gündelik olana yerleşmesi, siyasi edilgenliğin de önemli ve temel sebeplerinden biridir. İdeolojinin kendisi sizi kandıramasa bile, etkileri

her şeye rağmen sizi giderek güvencesiz hâle gelen koşullara ve girişimci heveslere itiyor. Hayatta kalmak için paraya ihtiyacımız var; bu yüzden kendimizi pazarlıyoruz, birden çok işte çalışıyoruz, kirayı ödeme konusunda stres ve endişe duyuyoruz, markette kuruş hesabı yapıyoruz ve sosyalleşmeyi salt bağlantı edinmeye dönüştürüyoruz. Bu etkiler göz önünde bulundurulduğunda, siyasi hareketlilik daima ertelenen, gündelik hayatın yoğun endişeleri ve baskısıyla uzaklaşan bir hayale dönüşüyor.

Aynı zamanda, bu öznellik üretiminin yalnızca dışarıdan gelen bir dayatma olmadığını da görmemiz gerekiyor. Her türden hegemonya, birer yanılsama şeklinde değil, nüfusun gerçek arzuları üzerinde temellenerek işler. Neoliberal hegemonya da toplumda halihazırda mevcut olan fikirler, özlemler ve istekleri hedeflemiş, bunlar arasında kendi ana gündemiyle uyum sağlayabilecek olanlar için harekete geçerek tek tek her birini gerçekleştirmeyi vadetmiştir. Bireysel özgürlüğün yüceleştirilmesi, çok çalışmaya atfedilen değer, sabit haftalık çalışma saatlerine tabi olmama, bireyin kendisini çalıştığı iş üzerinden ifade etmesi, meritokrasiye duyulan inanç, yozlaşmış politikacılara, sendikalara ve bürokrasiye karşı hissedilen öfke gibi inanış ve arzular neoliberalizmden önce de vardı ve kendilerine neoliberalizm içinde de yer bulabildiler.[61] Bugün çoğu insanın sistemin avantajlarından başkalarının yararlanması karşısında hissettiği öfke, sağ ile sol arasında bir köprü işlevi görebiliyor. Zengin vergi kaçakçılarına duyulan nefret, yoksulların daha fazla devlet yardımı

almak için hile yapmasına duyulan tiksintiyle kolayca örtüşüyor; baskıcı patrona duyulan öfke, politikacılara yönelen öfkeden ayırt edilemez hâle geliyor. Bu durum orta sınıf kimliği ve arzularının yayılmasıyla da bağlantılıdır. Ev sahibi olma, kendi kendine yetme ve girişimci bir ruha sahip olma arzuları teşvik edilerek eskiden işçi sınıfına ait olan toplumsal alanlara doğru genişletilmiştir.[62] Neoliberal ideoloji, yalnızca akademik bir yapboz olarak var olmaz, aynı zamanda yaşanmış deneyimlere de kök salar.[63] Neoliberalizm bir parazit gibi gündelik deneyimden beslenir; bunu gözden kaçıran herhangi bir eleştiri, neoliberalizmin bugünün toplumundaki derin köklerini yanlış tanımaya mahkûmdur. Geçen on yıllar boyunca neoliberalizm, yalnızca elit fikir ve inanışları değil, aynı zamanda gündelik yaşamın normatif dokusunu da şekillendirmeyi başarmıştır. Neoliberallerin özel ilgi alanları evrenselleşerek hegemonik hâle gelmiştir.[64] Neoliberalizm kolektif sağduyumuzu belirler ve ister inanalım ister inanmayalım, artık neoliberalizmin özneleriyiz.[65]

Solun Bir Mont Pelerin'i Olabilir mi?

Neoliberalizmin başarılı olmasının (hatta yaptığı hatalara rağmen başarılı olmaya devam etmesinin) altında yatan sebebin, ulusaşırı elit sınıf, finansçılar, büyük şirketlerdeki başlıca hisse sahipleri gibi birbirleriyle bağlantılı ve güçlü çıkar grupları tarafından desteklenmesi olduğu sıklıkla savunulur. Bu çıkar grupları mutlak surette neoliberal ideolojinin her alana nüfuz etmesine katkıda bulunmuş

olsa da, böyle bir açıklama belli başlı soruları cevapsız bırakır. Eğer ideolojik başarı için elitlerin desteği yeterli olsaydı ve neoliberalizm de elitlerin açıkça faydalanabileceği bir şey olsaydı, neoliberal düşüncenin filizlendiği ilk zamanlar ile uygulanması arasında kırk yıllık bir gecikme olmazdı. Bunun yerine, yerleşik Keynesçi liberalizm, güçlü çıkar gruplarını kısıtladığında bile ideolojik egemenliğini korumuştu. Özellikle 1929 yılındaki ekonomik çöküş ve hemen ardından gelen Büyük Buhran sonrasında, ekonomik çıkarlar uzunca bir süreliğine askıya alınmıştı. Keynesçi konsensüsü ayakta tutan güç dinamiklerinin kademeli olarak parçalanması gerekiyordu. Aynı şekilde, neoliberalizmin başarısını yalnızca belirli elit çıkarlarla uyumlu olması üzerinden açıklamaya kalkışmak, 1970'li yıllarda var olan sorunlara neden başka türlü müdahale edilmediği sorusunu da yanıtsız bırakır. Neoliberalizmin sonunda elde ettiği ideolojik başarının önemli sebeplerinden biri, ortada hem bir krizin olması hem de kriz karşısında halihazırda bir çözüm sunulabilmesiydi. Kriz (stagflasyon) o zamanlarda hiçbir hükümetin nasıl çözeceğini bilmediği bir sorundu; çözüm ise tohumları önceden atılan ve kendi ideolojik ekolojisinde on yıllardır büyümekte olan neoliberal düşünceydi. Neoliberaller kendi konumlarını daha iyi savunduklarından değil (akılcı siyasi söylem miti), kendi fikirlerini projelendirerek siyasi elitin yeni sağduyusu olarak kabul ettirmek amacıyla kurumsal bir altyapı kurabildikleri için kazandılar.

Bu deneyimlerin hepsinden çıkarılması gereken önemli

dersler var. Örneğin kimi çevreler, solda da Mont Pelerin Cemiyeti'ne benzer bir topluluğun kurulmasını öneriyor.[66] Neoliberalizmin tarihine baktığımızda, sağın yakın zamandaki en büyük başarısını, yani küresel çapta kurduğu neoliberal hegemonyayı folk siyasetçi olmayan yollarla kazandığını görüyoruz. Bu öncelikle neoliberallerin uzun vadeli planlar ekseninde düşündüğü anlamına geliyor. Seçim dönemlerinden ve çabucak alevlenip sönen protestolardan daha farklı bir zamansallık söz konusu. Sol bunlara odaklanmak yerine, Mont Pelerin Cemiyeti'nin sabırla, nasıl kesin hedefler koyduğunu ve kendi tarihsel dönüm noktalarını nasıl tespit ve analiz ettiğini anlamaya çalışmalıdır. Mont Pelerin Cemiyeti bunları tarihsel dönüm noktalarını yakalayabileceği alanları dönüştürecek özgül ve etkili yollar önerebilmek amacıyla yapmıştır. Gözünü uzun vadeli değişime dikerek, Keynesçiliğin krize girmesini ve Reagan ve Thatcher'ın sahneye çıkmasını kırk yıl boyunca sabırla beklemişlerdir. Neoliberal entelektüeller uzun vadeli yaklaşımları benimsediklerinden, olasılıklar konusunda soyut düşünebilmişlerdir: Attıkları adımlar ve yaptıkları hazırlıklar sayesinde kendi zamanlarında imkânsız olan ne varsa, daha sonra mümkün olmuştur. İkincisi, sosyal demokrasi ve Keynesçi politikalar etrafında yoğunlaşan konsensüsü tersine çevirecek bir karşı-hegemonik proje inşa etmeyi hedeflemişlerdir. Egemen koşulları değiştirmek için bütüncül bir yaklaşım benimseyerek her siyasi soruna ve siyasi sağduyunun en ince noktalarına kadar sızabilecek, kapsamlı bir ideolojik altyapı inşa etmişlerdir. Bu altyapı

ise zamanının egemen düşüncelerini alaşağı eder. Philip Mirowski'nin yazdığı gibi, stratejik deha;

> [...] siyasi eylemin nihai motivasyonu olarak ütopik bir hayali, neredeyse uzanıp erişebileceğimiz bir noktada sallandırıp durmanın yeterli olmadığını anlamaktır; aynı anda, görünürde birbirleriyle alakasız kısa, orta ve uzun vadeli eylem vizyonlarına dair siyasi tasarılar üreten, bilgi rejimlerini ve süreç içinde elde ettiği ara sonuçları birleştirerek, hedefine daha da yakınlaşmış, dirençli bir toplum hareketi yaratabilen taraf, kazanan taraftır. Bilmeyenlere görünürde çatışmalı fikir ayrılıkları içinde oldukları izlenimini verip sahne arkasında geniş kapsamlı teorik hedeflerde birleşen ve aynı anda hem kısa hem de uzun vadeli hedefleri yönetebilen kurnaz strateji, rakiplerinin tam aksini beklediği bir konjonktürde neoliberal politikaların zafere ulaşmasının belki de tek ve en önemli açıklamasıdır.[67]

Sol, esnek bir topluluk olan Mont Pelerin Cemiyeti'nin, mekânsal yayılmaya önem verdiğini de görmelidir. Cemiyet, birtakım kilit noktalar üzerinden küresel çapta yayılmayı hedefliyordu. Düşünce kuruluşlarının, küresel entelektüel hegemonyaya uygun bir örgütlenme tarzı olduğunu anlamışlardı. Siyasetçiler, gazeteciler, medya, düşünce kuruluşları ve öğretmenler arasında bağlantılar kurarak, birbirlerinden hayli farklı bu gruplar arasında hedeflerde ya

da örgütlenme tarzında bütünleşmeye ihtiyaç duymayan bir tür uyum inşa etmişlerdi. Bu da projelerine hayranlık uyandırıcı bir esneklik kazandırmıştı. Neoliberalizm bütüncül bir projenin taşıyabileceğinden katbekat daha fazla farklılık barındırdığı için eleştirilse de, onu özellikle güçlü bir ideoloji yapan şey, fikirlerini sahadaki koşullara göre dönüştürmeye yatkın olmasıydı.

Tam da bu yüzden, solun Mont Pelerin'i için yapılan çağrılar, original topluluğun işleyiş tarzını olduğu gibi kopyalama önerileri olarak anlaşılmamalıdır. Asıl mesele, solun tüm bu uzun vadeli planlardan, küresel çapta yayılma yöntemlerinden, pragmatik esneklikten ve çok çeşitli çıkarları bir araya getirerek bir örgütler ekolojisi yaratmayı başaran karşı-hegemonik stratejiden kendisi için birtakım dersler çıkarmasıdır. Solcu bir Mont Pelerin talebi, aslında solun hegemonyasını yeniden ve bu sefer daha farklı yollarla inşa etmeye yönelik bir taleptir.

IV
Sol Modernite

"Bugün dünyanın her yanında mevcut olan iklimde, alternatif olarak önerilebilecek hemen her şey ya ütopik ya da önemsiz görülüyor. Yani, programlı düşünme yetimiz felç olmuş hâlde."
Roberto Mangabeira Unger

Bu bölüm kitap için bir dönüm noktası teşkil ediyor. Şu ana dek, günümüz solunun stratejik sınırlılıklarını teşhis etmeye çalışırken birtakım olumsuzluklara odaklandık; ancak bu bölümle birlikte, içinde bulunduğumuz koşullardan kurtulmamızı sağlayacak rotanın ayrıntılarına, yani yapıcı bir projeye başlıyoruz. İlerideki bölümlerde, solun moderniteyi tekrar sahiplenmesi, popülist ve hegemonik bir güç inşa etmesi ve çalışma sonrası (post-work) bir geleceğe doğru harekete geçmesi gerektiğini savunacağız. Prefigürasyon, doğrudan eylem ve süreğen bir yataycılık için sarf edilen folk siyasetçi çabaların bunu başarması pek mümkün değil. Bunun sebebi ise kısmen, rakiplerinin doğasını yanlış tanımalarıdır. Kapitalizm saldırgan biçimde yayılan evrensel bir olgudur; bu yüzden kurtarılmış, otonom bir alan açma çabaları başarısızlığa mahkûmdur.[1] Geri çekilme, direniş, yerelcilik ve otonom alanlar, tavizsiz ve her daim gaspçı olan kapitalizme karşı oynanan savunmacı birer oyundur. Dahası tikelcilik, kapitalist evrenselcilikle rahatlıkla bir

arada var olabilir. Kapitalizmin kültürel ve siyasi biçimleri, metalaştırmanın yayılmasını, proletaryanın oluşumunu ve zorunlu sermaye birikimini denetim altına alma konusunda pek işe yaramaz. Kapitalizmin, direnişi kendisine eklemleme kapasitesi çoğu zaman, kendi başına tikelciliğin evrenselcilik karşısında rakip olamayacağını gösterir.[2] Doğrusu, neoliberalizmin doğası zaten yayılmacı bir nitelik taşır, dolayısıyla ancak alternatif, yayılmacı ve kapsayıcı bir evrensel, kapitalizmle küresel çapta mücadele edip onun yerine geçebilir.[3] Sermayenin birikim dinamikleri düşünüldüğünde, yayılmacı olmayan bir kapitalizm ancak bir oksimoron olabilir. Bu yüzden, yerellikleri savunmak için alınacak önlemler belli hedefleri olan bir sol siyaset için tatmin edici değildir. Bunun yerine, kapitalizme her açıdan meydan okuyacak, gelecek merkezli bir siyaset kurmak gerekir. Kapitalist toplumsal ilişkilerin sözde evrenselliğinin maskesi düşürülmeli ve gelecek tekrar ele geçirilmelidir.

Bu bölüm, önceki bölümlerin ampirik ve tarihsel odağından biraz uzaklaşarak sonraki bölümler için felsefi bir temel hazırlamayı hedefliyor. Gelecek merkezli herhangi bir sol düşüncenin "modernite" fikrini tartışması gerektiğini savunuyoruz. Folk siyasetçi yaklaşımlar ikna edici bir gelecek vizyonunun eksikliğiyle malulken, erken dönem Sovyetler Birliği'nin komünist modernizminden savaş sonrası sosyal demokrasinin bilimsel sosyalizmine ve Thatcher ve Reagan'ın kurnaz neoliberal işgüzarlıklarına kadar, modernite için verilen mücadeleler daima geleceğin nasıl olması gerektiğiyle ilgilenmiştir.[4] Modern olmanın yerleşik bir

tanımı yoktur, aksine bu oldukça "tartışmalı bir alandır".[5] Ancak, kapitalizmin kendisini evrensel kılarken sergilediği başarının sonucunda, "modern" kavramı neredeyse tümüyle sağa mal edilmiştir. "Modernleşme" özelleştirmenin, artan sömürünün, yükselen eşitsizliğin ve acemi bir işletmeciliğin dehşet verici birliğini anımsatır hâle gelmiştir.[6] Aynı şekilde, gelecek üzerine görüşler sıklıkla ekolojik kıyamet, refah devletinin parçalanması ya da şirketler tarafından idare edilen distopik bir dünya etrafında şekillenir ve ütopya ya da evrensel kurtuluşa dair herhangi bir iz taşımaz. Bu yüzden çoğu insan için modernite yalnızca kapitalizmin kültürel ifadesidir.[7] Benimsenen bu anlayıştan kaçınılmaz olarak şu yargıya varılır: Kapitalizm, ancak modernitenin lağvedilmesiyle sonlanacaktır. Bu anlayışın sonucunda ise 1970'lerden bugüne ortaya çıkan sayısız toplumsal hareket içinde modern karşıtı eğilimler görülmeye başlamıştır. Ancak hatalı bir şekilde moderniteyi kapitalizmin kurumlarıyla bir tutmak, modernitenin alabileceği alternatif biçimleri ve birçok antikapitalist mücadelenin farklı biçimlerde modernitenin ideallerine yaslandığını görmezden gelmek demektir.[8] Modernite hem halk hareketleri için bir anlatı hem de tarihin akışını anlamak için felsefi bir çerçeve sunar. Toplumun ilerlediği doğrultuyu tanımlayan modernite kavramının, kendini daha iyi bir dünya yaratmaya adamış her sol siyaset için başlı başına bir söylemsel mücadele alanı olması gerekir.[9] Bu bölüm, sol moderniteyi ayrıntılı bir şekilde düşünmemize yardımcı olacak üç etmeni –tarihsel ilerleme imgesi, evrenselci bir ufuk ve özgürleşmede ısrar–

inceleyerek bu tür bir projenin genel felsefi temellerini atmayı amaçlıyor.

"Modernite" tartışmasında karşımıza çıkan ilk sorun, modernitenin anlamını açıklamaktır. Kimileri için modernite, Rönesans, Aydınlanma, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi gibi modernitenin kökenleri oldukları varsayılan birtakım olayların süzgecinden geçirilerek, Avrupa tarihi üzerinden incelenen kronolojik bir döneme işaret eder.[10] Kimileri için ise yaygın bürokratikleşme, liberal demokrasinin temel ilkeleri, toplumsal hareketlerin çeşitlenmesi, Avrupa dışı dünyanın sömürgeleştirilmesi, kapitalist toplumsal ilişkilerin yayılması ve benzeri bir dizi kurum ve icraat ile tanımlanır. Ancak modernite aynı zamanda evrensel ilerleme, akıl, özgürlük ve demokrasi idealleri etrafında gelişen kavramsal yenilikler repertuvarına da atıfta bulunur ki biz bu bölümde, bunların üzerinde duracağız: Modernite, dünyanın dört bir yanından sayısız kültürde bağımsız olarak mevcut, fakat Avrupa'da kendine özgü bir etki alanı yaratmış olan bir kavram seti önerir. Bu kavramlar modernitenin vazgeçilmez unsurlarıdır ve modernleşmeyle ilintili popüler söylemlerin üretilmesinde temel teşkil ederler. Özgürlük, demokrasi ve sekülerizm gibi kavramsal idealler, hem kapitalist modernitenin hem de ona karşı verilen mücadelelerin kaynaklarıdır. Moderniteyle özdeşleştirilen fikirler, kölelik karşıtlarının çabalarına can vermiş, Afrika'daki sayısız sendikal mücadelenin dayanağını oluşturmuştur.[11] Bu fikirler, bugün de "ücret, toprak hakları, temel sağlık, güvenlik, onur, kendi kaderini tayin edebilme,

özerklik ve pek çok diğer hedef uğruna yürütülen binlerce kampanyanın"[12] kaynağı olmayı sürdürüyor. O hâlde, geniş anlamda ele aldığımızda günümüzün siyasi mücadeleleri, açıkça tanınmış olsun ya da olmasınlar, modernitenin yarattığı alanın ve onun ideallerinin *içinde* verilen mücadelelerdir. Modernite reddedilmemeli, tartışmaya açılmalıdır.[13]

Hiperbatıl* İlerleme

Moderniteden bahsetmek, eninde sonunda gelecek meselesini gündeme getirecektir. Gelecek neye benzer? Hangi rotaları izlemeliyiz? Güncel olmak ne anlama geliyor? Ve sözü edilen gelecek, kimin geleceği? Bir kavram olarak ortaya çıkışından bu yana modernite, döngüsel ya da retrospektif zaman algısını kırarak geçmiş ve gelecek arasında bir ayrım yaratmaya çalışır. Bu kırılmayla birlikte, geleceğin geçmişten *farklı* ve *daha iyi* olma potansiyeli vurgulanır.[14] Modernite "geleceğin keşfi" demektir ve bu nedenle, "ilerleme, atılım, gelişim, kurtuluş, özgürleşme, büyüme, birikim, Aydınlanma, iyileşme [ve] avangard"[15] gibi kavramlarla doğrudan ilişkilidir. Tarihin bilinçli insan eylemleriyle ilerlediğini varsayarsak, birbirleriyle rekabet içinde olan modernite tanımlarının uğraşıp durduğu şey, tam da bu ilerlemenin doğasıdır.[16] Tarihsel olarak, solun doğasında

* Sibernetik Kültür Araştırmaları Birimi'nin (Cybernetic Culture Research Unit - CCRU) hiper (hyper) ve batıl inanç (superstition) sözcüklerini birleştirerek türettiği hiperbatıl (hyperstition), kendilerini somut dünyada gerçek kılma gücüne sahip kurmacalara atıfta bulunan bir kavramdır. Hiperbatıllar kendilerini önce kurmaca biçiminde ortaya koyar, kültürel dünyamıza girer ve ardından kendilerini gerçek dünyada da var ederler. [Ç.N.]

geleceğe yönelik olmak vardır. Teknolojik gelişmeye dair erken dönem komünist tasavvurlardan, Sovyet uzay ütopyalarına ve sosyal demokrasinin "sıcak teknoloji" retoriğine dek, solu sağdan farklı kılan şey, geleceği tam anlamıyla benimsemesiydi. Gelecek; maddi, toplumsal ve siyasal açılardan günümüze kıyasla çok daha iyi olacaktı. Sağ siyasal güçler ise tersine, birkaç hatırı sayılır istisna haricinde gelenek savunuculuğu ve özünde gerici olmalarıyla bilinirlerdi.[17]

Neoliberalizmin yükselişiyle durum tersine döndü. Thatcher gibi politikacılar, modernleşme ve gelecek retoriğini büyük beceriyle yönetiyordu. Bu kavramları kendisine uyarlayıp yeni bir hegemonik sağduyu yaratmak için kullanan neoliberalizmin modernite anlayışı o günden bu yana hâkimiyetini koruyabildi. Bunun sonucu olarak, solun gelecek bağlamında tartışılması günümüzde anormal, hatta absürd görülüyor. Şimdilerde Simon Critchley gibi filozoflar özgüvenle, "kapitalist ilerlemeci aklın her daim en güçlü kozu olan gelecek fikrine ve ideolojisine direnmeliyiz,"[18] diyebiliyor. Bu tarz folk siyasetçi hassasiyetler neoliberal sağduyuyu körü körüne kabullenir ve büyük tasarılardan kaçınmayı tercih ederek yapmacık direnişleri yeğ tutar. Radikal solun teknolojik modernite karşısındaki tedirginliği ve sosyal demokrat solun alternatif bir dünya kurgulayamaması nedeniyle, gelecek fikri bugün dünyanın her yerinde, büyük oranda sağ siyasetin eline geçmiş durumdadır. Solun bir zamanlar ustası olduğu, daha iyi bir dünya için ikna edici hayaller üretme yetisi, yıllar süren ilgisizlik yüzünden körelmiştir.

Sol, ilerleme duygusunu tazelemek istese bile, yalnızca tek bir hedefe doğru ilerleyen klasik tarih anlayışlarına saplanıp kalarak bunu başaramaz. Bu yaklaşımlara göre ilerleme mümkün olmakla kalmayıp bir zorunluluk olarak tarihin en ince dokusuna kadar işlemiştir. İnsan topluluklarının, Avrupa model alınarak tasarlanmış tek bir hedefe doğru, önceden belirlenmiş bir rotayı takip ederek ilerlediği düşünülüyordu. Avrupa'daki ulusların kapitalist modernite yi dünyanın geri kalanından bağımsız olarak geliştirdikleri kabul ediliyor ve bu ulusların tarihsel gelişim tecrübeleri hem gerekli hem de diğer kültürlerin tecrübelerinden üstün görülüyordu.[19] Geleneksel Avrupa felsefesi üzerinde egemen olan bu tür düşünceler, rakip Sovyetlere karşı kapitalizmi doğallaştırma çabalarıyla 1950'li ve 1960'lı yılların güçlü modernleşme literatürünü de etkilemişti.[20] Kısmen hem erken dönem Marksizm tarafından hem de sonraki Keynesçi ve neoliberal kapitalizmler tarafından desteklenen ve her kalıba girebilen bu tarihsel ilerleme modeli, geri kalmış ve ilerlemeye muhtaç varsaydığı Batı dışı toplumları, sömürgeci ve yayılmacı pratikleri aklamaya elverişli bir konuma yerleştirdi.[21]

Bu ilerleme anlayışlarında görülen önceden belirlenmiş bir istikamete varma isteği –ister kapitalist demokrasi doğrultusunda liberal bir gelişim ister komünizme doğru Marksist bir ilerleme olsun– onları, felsefe eleştirmenleri tarafından ciddiye alınamaz kılıyordu. Yirminci yüzyılın karmaşık ve çoğu zaman felaketlerle örülü geçmişinin açıkça gösterdiği gibi, önceden belirlenmiş bir rotayı takip ettiğiniz hususunda

tarihe güvenemezdiniz.[22] Gerileme, en az ilerleme kadar olası; soykırım, en az demokratikleşme kadar mümkündür.[23] Diğer bir deyişle, tarihin doğasında, ekonomik sistemlerin gelişiminde ya da siyasi mücadelelerin özünde kesin sonucu garantileyebilecek hiçbir şey yoktur. Örneğin, geniş bir sol perspektiften bakarsak, toplumsal refah programları, kadın hakları ve işçilerin korunması gibi sınırlı fakat hiç de önemsiz olmayan siyasi kazanımlar bile kaybedilebilir. Dahası, ismen komünist hükümetlerin iktidar olduğu devletlerde bile kapitalist üretim sisteminden bütünüyle komünist bir üretime geçişin sanılandan çok daha zor olduğu görülmüştür.[24] Tüm bu tarihsel tecrübeler silsilesi, en sonunda, psikanaliz, eleştirel teori ve postyapısalcılık yoluyla Avrupa modernitesinin kendi içinden çıkıp yine kendisine yönelen eleştirileri tetiklemiştir. Örneğin, postmodernist düşünürler moderniteyi her şeye inanmaya meyilli bir tür naiflikle eşdeğer tutar.[25] Jean-François Lyotard'ın çığır açan tanımında postmodernite, büyük üstanlatıdan şüphe duymaya başlayan çağ olarak tanımlanır.[26] Bu açıdan postmodernite, kapitalist, liberal ve komünist ilerleme tanımlarıyla temsil edilen görkemli anlatıların hayal kırıklığı yarattığı kültürel durumdur.

Şüphesiz, bu eleştiriler zamanımızın kronolojik örüntüsüyle ilgili önemli bir noktaya ışık tutuyor. Ve büyük anlatıların sona erdiği söylense bile, Avrupa dışındakiler bu durumun moderniteden farklı olmadığı görüşünde.[27] Hatta, Lyotard'ın otuz yıllık bilgi ve tecrübeyle teşhis ettiği kültürel durumun yarattığı etki, tüm üstanlatılara duyulan inancın yitirilmesi değil, solun sunduğu üstanlatılara du-

yulan inancın yitirilmesiydi. Kapitalizm ve modernleşme hâlâ birbirleriyle eşanlamlı olarak kullanılıyor ve tamamen ilerici niteliklere sahip gelecek tasavvurları postmodern eleştirinin karşısında güç kaybederek neoliberalizmin yarattığı toplumsal enkazın altında ezildi. Üstelik Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle yükselen küreselleşmeyi de hesaba kattığımızda, tarihin hakikaten büyük bir anlatısı varmış gibi *görünüyor*.[28] Piyasalar, ücretli emek, ticari mallar ve üretimi artıran teknolojilerin hepsi, sistemin birikim zorunluluğuyla birlikte dünyanın her yanına yayıldı. Ulusal düzeydeki farklılıklarla bir arada, mutlu mesut yaşayabilen ve medeniyetler arası çatışmaları pek de önemsemeyen kapitalizm, günümüz toplumlarının kaderi hâline geldi. Ama burada hedef (kapitalizm) ve hedefe giden yol arasında bir ayrım yapabiliriz. Aslında ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı hâle gelmeleri, yoğun bir şekilde sömürgeciliğe ve köleliğe dayanan Avrupa yolunun gelişmekte olan ülkeler için kapalı olduğu anlamına gelir. Geniş çaplı kalkınma paradigmaları mevcut olsa da, her ülke küresel kapitalizmin dayatmalarına karşı kendisine özgü bir çare bulmak zorundadır. Bu sebeple, kapitalist modernleşme farklı kültürlerde, farklı yörüngeler ve farklı gelişim ritimleri izler.[29] Günümüzün düzeni, eşitsiz ve bileşik gelişmeyi temel alır.[30] Bu sebeple ilerleme, Avrupa'nın çizdiği tek rotayla sınırlı değildir, tersine, kapitalist ilişkiler içinde yer alan çeşitli siyasi ve kültürel grupların süzgecinden geçer. Bugünün modernleşmecileri ise yalnızca kapitalizmin hangi versiyonunu yükleyecekleri üzerine tartışıyorlar.

Bu koşullar altında ilerleme fikrini yeniden işler kılabilmek için, her şeyden önce bu kaçınılmaz hedef dogmasına karşı çıkmak gerekir. Kapitalist modernite asla zorunlu bir sonuç değildi, aksine farklı sınıflar ile birikim ve büyümeye dayalı sistemik bir dayatma tarafından yürütülen başarılı bir projeydi. Oysa, farklı moderniteler mümkündür ve de sol açısından, geleceğe dair yeni vizyonlar yaratmak hayati öneme sahiptir. Bu tür gelecek imgeleri, dönüştürücü olabilecek herhangi bir siyasi proje için önemli tamamlayıcılardır; siyasi mücadelelere bir yön tayin eder ve hangi mücadelelerin destekleneceği, hangi hareketlere direnileceği, neyin icat edileceği gibi meseleler üzerine karar vermeyi sağlayacak ölçütleri üretirler. İlerleme imgelerinin yokluğunda, geriye yalnızca tepkisellik, savunma savaşları, yerel direniş ve mevzi mantığı, yani bizim folk siyaseti olarak nitelediğimiz şey kalır. Bu nedenle, kapitalizm karşıtı bir hareket kurabilmek için bir gelecek tasavvuruna sahip olmak mecburidir. Erken dönem modernite düşünürlerinin aksine, ne ilerleme bir zorunluluktur ne de gelişimin kapsamını değerlendirmemizi sağlayacak rota tektir. Bunun yerine, ilerlemenin *hiperbatıl* olduğunu anlamalıyız: İlerleme bir tür kurgudur, fakat kendisini gerçeğe dönüştürmek isteyen bir kurgu. Hiperbatıllar, dağınık hassasiyetleri geleceği var edecek bir tarihsel güce dönüştürür. "Olmuş olacak" dediğimiz zaman kipine sahiplerdir. Bu tür ilerleme hiperbatılları, dünyanın yerleşik ya da gerekli bir özelliği olmaktan çok, ileri yol almamızı sağlayan yönlendirici anlatılar kurar. İlerleme siyasi mücadeleye bağlıdır; önceden çizilmiş bir rotayı izlemez ya

da doğal bir eğilim değildir. Ve başarı garantisi de yoktur. Savunmacı bakış açılarından bakıldığında kapitalizmi alt edip yerine geçmek imkânsız görünür; oysa yüzünü geleceğe dönmüş tüm siyasetlerin asıl hedefi *yeniyi* inşa etmek olmalıdır. İlerlemenin yolları keşfedilmeli ve yeni patikalar açılmalıdır; sadece önceden belirlenmiş bir rotayı takip ederek ilerleyemeyiz. Bu yollar ise ilahi bir gücün takdiriyle ya da dünyevi bir ihtiyatlılık hâliyle değil, siyasi başarıların sonucunda açılır.

Yıkıcı Evrenseller

İlerlemeye dair alternatif bir imgeyi enine boyuna düşünürken kaçınılmaz olarak belirli değerlerin, fikirlerin ve hedeflerin her kültür için geçerli olabilmesi fikriyle, yani evrenselcilik sorunuyla karşı karşıya kalırız.[31] Söylediğimiz gibi, kapitalizm kendisini birçok kültürel dokuya işleyen ve süreç içinde bu dokuları dönüştüren yayılmacı bir evrenseldir. Rekabetçi olmayan herhangi bir evrenselin sonu, her şeyi kuşatan kapitalist ilişkiler tarafından boğulmak olacaktır.[32] Yerel ve özgül siyaset ve kültür biçimleri olarak farklı tikellikler, kapitalizmin yarattığı dünyada kolaylıkla bir arada yaşayabilir. Kapitalizm; Çin kapitalizmi, Amerikan kapitalizmi, Brezilya kapitalizmi, Hint kapitalizmi, Nijerya kapitalizmi ve benzeri şekillerde çeşitlendikçe, ihtimaller listesi de uzamaya devam eder. Tarihe baktığımızda evrenselciliğin önerdiği küresel alanın aslında bir çatışma alanı olduğunu, tarafların rakiplerinin önünü kesmeye çalıştığını görürüz; tikelciliği savunmak bu nedenle yetersizdir.[33]

Bu nedenle sol, küresel kapitalizmle rekabet etmek istiyorsa, evrenselcilik projesini tekrar gözden geçirmelidir.

Ancak böyle bir fikri ortaya atmak, geçtiğimiz on yıllarda evrenselciliğe karşı geliştirilen kimi önemli eleştirileri gündeme getirir. Evrensel bir siyaset kendisini küresel çapta ve kültürel çeşitlilikler karşısında genelleştirerek tüm yerel mücadelelerin ötesine geçmeye yazgılıdır ve tam da bu yönüyle eleştirilir.[34] Tarihsel kayıtlar üzerinden konuşacak olursak, Avrupa modernitesini kendi "karanlık yüzünden" (geniş bir sömürgeci hâkimiyet ağı, yerli halklara uygulanan soykırım, köle ticareti ve sömürgeleştirilen ulusların kaynaklarının yağmalanması) ayırmanın mümkün olmadığını görürüz.[35] Yaptığı fetihler boyunca Avrupa kendisini evrensel yaşam tarzının cisimleşmiş hâli olarak sunmuştur. Tüm diğer halklar yalnızca geri kalmış istisnalar olarak görülmüş ve Avrupa'nın yolunu izlediklerinden emin olmak için gerektiğinde acımasız fiziksel şiddet ve aşağılayıcı muameleye maruz bırakılmıştır. Bununla bağlantılı bir diğer inanış ise evrensel olanın aynı zamanda homojen de olduğudur. Tikel olan evrensel tarafından yutulduğunda kültürler arası farklılıklar silinecek ve Avrupa'nın medeniyet imgesini temel alan bir kültür yaratılacaktır. Bu evrenselcilik, saf şovenizmden farksızdır. Bu süreç boyunca Avrupa, bu tür iddialarda bulunan özneleri (beyaz, heteroseksüel, mülk sahibi erkekler) gizlemeye yarayan birtakım mekanizmaları devreye sokarak kendi dar görüşlülüğünü örtbas edebilmiştir. Avrupa ve Avrupalı entelektüeller, kendilerini bulundukları konumdan ve kimliklerinden soyutlayarak

iddiaları "tarafsız bir bakıştan" doğuyormuş gibi davranmışlardır.[36] Etnik, cinsel, ulusal ya da başka herhangi bir tikellikle kirletilmediği farz edilen bu bakış böylelikle hem Avrupa'nın iddialarının evrensel olduğu varsayımı hem de başka bakış açılarının gayrimeşru kabul edilmesi açısından bir dayanak sağlamıştır. Avrupalılar evrenseli konuşabilir ve evrenselde cisimleşebilirken diğer kültürler ancak tikel ve sınırlı olarak temsil edilebilir. Bu açıdan bakıldığında, evrenselcilik modernite tarihinin en kötü suretlerinin ortaya çıkışında merkezi bir rol oynar.

Bu miras göz önüne alındığında verilebilecek en basit karşılığın, evrenseli kavram cephaneliğimizden çıkarmak olduğu düşünülebilir. Ancak getirdiği tüm zorluklara rağmen evrensel fikri bir gereklilik olmayı sürdürüyor. Sorun ise bir bakıma, evrensel kavramını başka önemli sorunlar yaratmaksızın reddedemeyişimizden kaynaklanıyor. Öncelikle eğer bu kategoriden vazgeçersek, çok sayıda birbirinden farklı tikel ile baş başa kalırız. Aynı zamanda, ortak bir ne'den yoksa, anlamlı bir dayanışma inşa etmek de olası görünmez. Ayrıca evrensel, hiçbir zaman katılaşmış bir biçimle yetinmeyen, daima daha iyisi için çabalamaya açık olan aşkın bir ideal işlevi de görür.[37] Kavramın kendisi, kendi sınırlarını yıkmak için güdülenmiştir. Bu kategorinin reddi, ayrıca diğer kültürleri "oryantalleştirme", onları egzotik Ötekiye dönüştürme riski de taşır. Eğer yalnızca tikellikler varsa ve kıta Avrupası mantık, bilim, ilerleme ve özgürlük ile bir tutuluyorsa, burada Batılı olmayan kültürlerin tüm bunlardan yoksun olduğuna dair rahatsız edici

bir imayla karşılaşırız. Eski Oryantalist ayrımlar, yanlış bir evrenselcilik karşıtlığı adına bilinçsizce sürdürülür. Diğer yanda ise kişi, sadece çoğul kültürel biçimlerin bir sonucu olarak gördüğü için, her türlü baskıyı haklı çıkarma riskine de girebilir. *Hangi* küresel bilginin, politikanın ve pratiklerin özgürleştirici bir siyaseti desteklediğini ayırt etmemizi sağlayacak bir ölçütün olmayışı, kültürel göreliliğin neden olduğu tüm sorunların yeniden ortaya çıkmasına sebep olur. Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda, farklı evrenselcilik tarzlarının tarih boyunca ve farklı kültürlerde karşımıza çıkmasına,[38] evrenselciliği eleştirenlerin bile istemeden de olsa onun gerekliliğini kabul ettiğine[39] ve bu kategoriyi gözden geçirmek amacıyla gösterilen çeşitli çabalara[40] tanık olmamız hiç de şaşırtıcı değildir.

Bu önemli kavramsal aracı koruyabilmek için, evrenseli bir dizi yerleşik ilke ve değer üzerinden değil, içi hiçbir zaman tümüyle doldurulamayacak, boş bir yer tutucu olarak tanımlamalıyız. Evrenseller, bir tikelin hegemonya mücadelesi sonucunda egemen konumuna yerleşmesiyle ortaya çıkar.[41] Tikel (Avrupa), kendisini evrenselin (küresel) temsilcisi olarak gösterir. Yine de aralarındaki karşılıklı etkileşim nedeniyle bu sahte bir evrensel değildir: Evrensel tikelde cisimleşir ve aynı anda, tikel evrensel işlevi görürken kimi özgüllüklerini yitirir. Ancak evrenselciliği tamamen gerçekleştirmek asla mümkün değildir ve bu yüzden evrenseller, daima başka evrensellerle rekabete açıktır. İleride siyasi strateji kavramlarından bahsederken çerçevesini çizeceğimiz karşı-hegemonya tam olarak budur. Karşı-hegemonya, yeni

bir düzen kurmak için mevcut evrenselciliği yıkmayı hedefleyen bir projedir. Bu da bizi ikinci noktaya götürür: Evrenseller karşı-hegemonik olduklarında yıkıcı ve özgürleştirici stratejik işlevler üstlenebilirler. Bir yandan, evrensel tavizsiz bir talepte bulunur; her şey onun hükmü altına girmelidir.[42] Ancak diğer yandan, evrenselcilik asla gerçekleşmeyecek bir projedir (kapitalizm bile hâlâ tamamlanmış değildir). Bu gerilim, yerleşik tüm hegemonik yapıları tartışmaya açık kılar ve evrenselleri dışlamalar karşısında muhalif bir konuma yerleştirir. Örneğin, her ne kadar sorunlu da olsa, evrensel insan hakları kavramı, yerel barınma mücadelelerinden savaş suçlarına karşı uluslararası adalet talebine kadar, sayısız hareket tarafından kullanılıyor. Kavramın öne sürdüğü koşulsuz, şartsız ve evrensel talep, sağladığı koruma ve haklardan mahrum bırakılanlara dikkat çekmek için seferber ediliyor. Aynı şekilde, feministler de kadınları dışlayan belirli kavramları eleştiriyor ve kavramların sınırlılıklarına karşı, evrensel bir fikir olarak "bütün insanlar eşittir" dediğimizde kastettiğimize benzer evrensel taleplerde bulunuyor. Böyle durumlarda, tikel (kadın), mevcut evrensele (insanlık) karşı bir eleştiri yolu hâline geliyor. Bu esnada, önceden kurulmuş olan evrenselin (insanlık), bir tikel (erkek) olduğu gözler önüne seriliyor.[43] Bu örnekler evrensellerin, hem onlara meydan okuyan hem de anlamlarını açıklayabilen mücadeleler yoluyla güç tazeleyebildiğini gösteriyor. Bu bağlamda, "evrenselciliğe Batı kültürünün üstünlüğünü kanıtlamak için başvurmak ona ihanet etmek olacakken; Batının üstünlüğünü ortadan kaldırmak için başvurmak tam anlamıyla

bir evrenselcilik olacaktır".[44] Bu nedenle, evrenselcilik siyasetin bir ürünüdür ve bu tartışmaların dışında kalan aşkın bir buyruk değildir.

Şimdi evrenselciliğin son niteliklerinden biri olan heterojen yapısına geçebiliriz.[45] Kapitalizmin açıkça gösterdiği gibi, evrenselcilik homojenliği şart koşmaz; çeşitlilik sergileyen şeyleri aynı ve tek bir şeye dönüştürdüğünü de söyleyemeyiz. Hatta kapitalizm gücünü özellikle sahada, değişen koşullar karşısında sergilediği esneklikten ve kendi içinde farklılıklara yer açma kapasitesinden alır. Herhangi bir sol evrensel de benzer bir tutuma sahip olmalı, farklılıkları silmek yerine onları kendisinin birer parçası hâline getirmelidir. Peki tüm bunlar modernite projesi için ne anlama gelir? Öncelikle, herhangi bir modernite imgesinin işbirliğine dayalı bir yaklaşım sergilemeye, daha çok dönüşüp başkalaşmaya açık olması gerekir. Ve farklı insanların mecburen bir arada yaşadığı küresel dünyada, yaşam tarzlarındaki çeşitliliğe rağmen ortak yaşamı mümkün kılacak sistemler inşa edilmelidir. Avrupamerkezci yorumlarının ve klasik imgelerinin aksine, evrenselcilik Avrupa dışında kalanların iradesini tanımalı, dünya çapında ve evrensel bir gelecek kurarken onların seslerini de dahil etmenin gerekli olduğunu kabul etmelidir. Evrensel, ancak o zaman hegemonikleşen tikellerin (belirli taleplerin, ideallerin ve kolektiflerin) kendilerine yer bulabilecekleri bir alan olabilir. Kemikleşmiş evrenselcilikler karşısında yıkıcı ve özgürleştirici bir değişimin taşıyıcısı olarak iş görebilir; heterojenleşir ve farkılıkları ortadan kaldırmak yerine onları kapsayabilir.

Sentetik Özgürlük

Sol, geleneksel olarak eşitlik idealleriyle ilişkilendirilse de (bu idealler günümüzde gelir ve servet eşitsizliğine odaklanmalarıyla öne çıkıyor), özgürlük de sol modernitenin eşit derecede temel bir parçasıdır. Rutin olarak, önce Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, ardından ise gitgide tutarsızlaşan "İslamofaşist" imgeler hâlinde vücut bulan totaliter bir düşmana karşı "özgür dünya" pozu kesen Birleşik Devletler örneği başta olmak üzere, özgürlük kavramı yirminci yüzyıl boyunca verilen siyaset savaşlarının merkezinde yer almıştır. Bu hegemonik savaşlar boyunca kapitalizm *negatif özgürlük* fikrini savunarak kendi üstünlüğünü tekrar tekrar kabul ettirebilmiştir.[46] Bu tarz bir özgürlük, bireylerin diğer birey, kolektif ve kurumların (mesela tipik bir örnek olarak devletin) keyfi müdahalelerinden özgürleşmesine işaret eder. Negatif özgürlüğün müdahaleden kaçınma yönündeki ısrarı, sözde totaliter rakiplere karşı elverişli bir araç olarak kullanılmasını sağlamıştır; ancak bu yine de ve ne yazık ki çok zayıf bir özgürlük kavramsallaştırmasıdır. Pratikte bunun karşılığı, dijital casusluk ve terörle savaş çağında daha da az olmak üzere devletten koparılacak bir parça siyasi özgürlük, kendi emeğimizi satabilmek ve yeni, pırıl pırıl tüketim ürünleri arasından seçim yapabilmek için gerekli olan ekonomik özgürlüğe denk düşer.[47] Negatif özgürlük çerçevesinde, zengin ile yoksulun, eyleme geçme kapasitelerindeki bariz farklara rağmen, aynı derecede özgür oldukları kabul edilir.[48] Negatif özgürlük kitlesel yoksulluk, açlık, evsizlik, işsizlik ve eşitsizlikle; ve de arzularımızın

her şeye nüfuz eden reklamlar tarafından üretilip şekillendirilmesiyle tamamen uyumludur. Bu sınırlı özgürlük kavramına karşı bizim savunduğumuz, çok daha zengin bir özgürlüktür.

Negatif özgürlük, müdahaleden kaçınma hakkını resmi olarak güvence altına almakla ilgilenirken, "sentetik özgürlük" maddi yeterlilikler sağlanmaksızın elde edilen resmi hakkın bir değeri olmadığını savunur.[49] Örneğin, demokrasilerde hepimiz resmi olarak siyasi liderlik yarışına girmekte özgürüzdür. Ama bir kampanyayı yürütmek için gerekli olan ekonomik ve toplumsal kaynaklar olmadığında bu özgürlük anlamsızdır. Aynı şekilde, resmi olarak bir işi kabul etmemekte özgürüzdür, ama buna rağmen çoğumuz gerçek hayatta kendisine sunulanı kabul etmek zorunda kalır.[50] Her iki örnekte de teorik olarak farklı seçenekler mümkündür, fakat pratikte, tüm bu hedeflerin gerçekleşmesi düşünülemez bile. Bu durum, yasal bir hakkı hayata geçirmek için gerekli imkânlara sahip olmanın önemini gözler önüne serer; sol bir özgürlük anlayışının vurgulaması gereken şey ise eyleme geçmemizi sağlayacak bu araç ve kapasitelerin varlığıdır. Marx ve Engels'in yazdığı gibi, "gerçek özgürleşme, ancak gerçek bir dünyada ve gerçek imkânlarla mümkündür".[51] Bu açıdan bakıldığında, özgürlük ile iktidar iç içe geçer. Eğer iktidar temel olarak birisinde ya da bir şeyde istediğimiz etkileri üretebilme kapasitesiyse,[52] arzularımızı gerçekleştirme imkânımızın artması, aynı zamanda özgürlüğümüzde de bir artış anlamına gelir. Harekete geçme kapasitemiz arttıkça, daha da özgür-

leşiriz. Kapitalizme yapılan en büyük suçlamalardan birisi, sadece neredeyse yok denecek kadar küçük bir gruba eylem özgürlüğü sağlamasıdır. Bu yüzden, postkapitalist bir dünyaya yönelik öncelikli hedeflerden birisi, sentetik özgürlüğü mümkün olan en yüksek seviyeye çıkarmak ya da, diğer bir deyişle, bütün insanlığın ilerlemesini olanaklı kılıp kolektif ufkumuzu genişletmek olmalıdır.[53] Bunları başarabilmek için gereken üç farklı esas sayabiliriz: temel yaşamsal ihtiyaçların karşılanması, toplumsal kaynakların artırılması ve teknolojik kapasitelerin geliştirilmesi.[54] Bu esaslar bir araya gelerek sentetik özgürlüğü yaratırlar. Sentetik özgürlük doğal değildir; aksine, inşa edilir ve yalnızca insanları kendi hâllerine bırakarak edinilmiş bir sonuçtan ziyade, kolektif ve tarihsel bir kazanımdır. Nitekim kurtuluş, dünyadan el etek çekerek bir tür özgür ruh yaratmakta değil, aksine, doğru bağlantıları kurmak ve güçlendirmektedir.

Sentetik özgürlük öncelikle, gelir, zaman, sağlık ve eğitim gibi, anlamlı bir hayat sürmek için gereken temel kaynakların en üst seviyede sağlanmasını şart koşar. Bu kaynaklar olmaksızın çoğu insan *kâğıt üstünde* özgürdür, *gerçekten* değil. Meseleye böyle bakıldığında, küresel çapta artan eşitsizlik, aynı zamanda özgürlük konusunda devasa bir orantısızlığı da beraberinde getirir. Bunu çözmek için atılacak ilk adımlardan birisi, klasik sosyal demokrat hedefler olarak sağlık hizmeti, barınma, çocuk bakımı, eğitim, ulaşım ve internet bağlantısı gibi kamu yararına yönelik hizmetlerin sağlanmasıdır.[55] Bu tür temel yaşamsal gerekliliklerin piyasadaki seçme özgürlüğü sayesinde geliştiğini söyleyen

liberal düşünce, seçimler yapmanın getirdiği asıl ekonomik ve bilişsel yükleri göz ardı eder.[56] Sentetik özgürlüğün olduğu bir dünyada ise yüksek kaliteli kamu hizmetleri zaten sağlanacağından, hangi sağlık sigortası hizmetini seçeceğimiz hakkında endişelenmek yerine, hayatlarımıza olduğu gibi devam edebiliriz. Fakat sosyal demokrat imgelemini de aşan, varlığımız için vazgeçilmez iki unsur vardır: zaman ve para. Serbest zaman, kendi yönümüzü tayin edebilmek ve kapasitelerimizi geliştirebilmek için temel koşuldur.[57] Benzer şekilde, sentetik özgürlük de tam anlamıyla özgür olabilmemiz için herkese belli bir temel gelir sağlanmasını talep eder.[58] Bu tarz bir politika yalnızca kapitalist sistemde yaşamak için gereken mali kaynağı sağlamakla kalmaz, serbest zamanda artışı da mümkün kılar. Bu da bize kendi hayatlarımızı seçebilme kapasitesi sunar: Farklı yollar deneyebilir ve geleneksel olanı aşan hayatlar kurabiliriz; sadece hayatta kalmak amacıyla gözlerimiz kapalı çalışmak yerine, kendi kültürel, entelektüel ve fiziksel duyarlılıklarımızı besleyebiliriz.[59] Bu yüzden de zaman ve para, geçici olmayan bir özgürlük için belirleyici unsurlardır.

Eksiksiz hâliyle sentetik özgürlük, aynı zamanda, kapasitelerimizi şu anda mümkün olanın ötesine taşımayı da hedeflemelidir. Eğer insanları manipülasyon yoluyla statükoya razı etmenin yaratacağı sorunların önüne geçmek istiyorsa, insanların arzuladığı her şeye açık olmak zorundadır.[60] Yani, özgürlük yalnızca mevcut seçenekleri erişilebilir kılmakla yetinmemeli, olası en fazla seçeneğe açık olmalıdır. Burada kolektif imkânlar esastır.[61] Örneğin toplum-

sal muhakeme süreçleri ortak bir dünya anlayışını devreye sokarak, süreç içerisinde, bireylerin kendi başlarına sahip olduğundan çok daha güçlü bir hareket kabiliyetine sahip olan bir tür "biz" yaratabilir.[62] Aynı şekilde dil burada, sembolik düşünceyi ufkumuzu genişletecek şekilde geliştirmeyi sağlayan etkili bir bilişsel iskeledir.[63] Bilginin gelişimi, derinleşmesi ve yayılması, bizim başka türlü erişemeyeceğimiz kapasiteleri hayal etmemizi ve onlara erişmemizi sağlar. İnşa ettiğimiz çevrenin teknik bilgisi ile doğal dünyanın bilimsel bilgisini elde ettikçe ve toplumsal dünyanın akışkan eğilimlerini anlamaya başladıkça, eyleme geçmek için daha fazla güç kazanırız. Louis Althusser'in dediği gibi:

> Işık yasalarının bilgisi nasıl ki insanı görmekten alıkoymadı [....] toplumların gelişimini düzenleyen yasaların bilgisi de yaşamaktan alıkoymaz ya da emeğin, aşkın ve mücadelenin yerini almaz. Tam tersine: Işık yasalarının bilgisi, insanın görüsünü dönüştüren gözlükler üretti, tıpkı toplumsal gelişim yasalarına dair bilginin insan varolşunun ufkunu dönüştüren ve genişleten çabaların yükselişini sağlaması gibi.[64]

Bu nedenle, politik sağın içine işlemiş olan ve giderek eleştirel sola da sirayet eden entelektüelizm karşıtlığı, olabilecek en kötü gerileme biçimidir. Sağlıklı şüphecilik, özgürlük alanlarımızı genişletmeye yönelik adanmışlığımızdan vazgeçme hâlini aldı. Bilgi hususundaki bu gerileme, aynı zamanda pratikte dolaysız ve bağlarından kurtulmuş

özgürlük üzerine kurulan fantezilerde de görülüyor. Aracıları, kurumları ve soyutlamaları özgürlüğün zıddı olarak gören iradeci (voluntaristic) görüş, özgürlüğü yordamsızlıkla karıştırıyor. Bunun hatalı olduğunu söylemeye gerek bile yok. Sentetik özgürlüğe giden yolda kolektif eylem, çoğu zaman karmaşık işbölümleri, dolayımlı ilişki zincirleri ve soyut kurumsal yapılar yoluyla gerçekleştirilir. Bu sebeple, sentetik özgürlüğün toplumsal olan tarafı, insanların yüz yüze sosyalleşme ve basit işbirliğine duydukları arzuya değil, kolektif, karmaşık ve dolayımlı bir iradeye çağrıda bulunur.

Son olarak, eğer eylem kapasitemizi genişletmek istiyorsak, teknolojik gelişmenin burada merkezi bir rol oynaması gerekir. Her zaman olduğu gibi, "teknoloji sahip olduğumuz seçeneklerin kaynağıdır [ve] bu seçenekler ise bizim piyon seviyesinden yükselmemizi sağlayacak bir geleceğin temelidir".[65] Özgürlük seviyemiz, bilimsel ve teknolojik gelişmenin tarihsel koşullarına sıkı sıkıya bağlıdır.[66] Bu alanlardan türeyen beceriler, hem mevcut eylem kapasitelerini artırır hem de süreç içerisinde tamamen yeni kapasiteler üretir. Dolayısıyla, sentetik özgürlüğün eksiksiz bir gelişim sergilemesi için maddi dünyanın eylem kapasitelerimizi artıracak biçimde yeniden düzenlenmesi gerekir. Bu gelişim, kolektif ve teknolojik büyüme üzerine denemelerde bulunan ve karşılaştığı herhangi bir engelin doğal ya da kaçınılmaz olduğu kabulüne direnen bir ruha ihtiyaç duyar.[67] Siborg eklentileri, yapay yaşam, sentetik biyoloji ve teknoloji dolayımlı üreme bu ayrıntılı çabaların birer örneğidir.[68] Bu yüzden asıl hedefimiz, bu dünyanın gerekliliklerini anla-

mak ve onları gelecekte özgürlüğü inşa edebileceğimiz malzemelere dönüştürmek olmalıdır.[69] Durağan bir toplum, bu tarz bir kurtuluş düşüncesini hiçbir zaman besleyip yoğunlaştıramaz, çünkü bu düşünce sürekli olarak tüm sınırları zorlar ve aşmak ister. Özgürlük doğanın bahşettiği bir armağan değil, sentetik bir girişimdir.

Bu kurtuluş fikrinin arkasında, insanlığın dönüştürücü ve inşa edilebilir bir hipotez olduğu kavrayışı vardır: İnsanlık, teorik ve pratik denemeler sonucunda ve özenli bir çabayla inşa edilmiştir.[70] Ne insanın gerçekleştirmesi gereken hakiki bir tözü, ne yeniden sağlanması gereken uyumlu bir birlik, ne yanlış tefekkürlerin gölgesi altında yabancılaşmamış bir insanlık, ne de erişilecek yapısal bir bütünlük söz konusudur. Yabancılaşma, bir mümkün kılma bir biçmidir; insanlık ise dönüşüm için tek başına yetersiz bir aktarıcıdır. Şu anda ne olduğumuz ve neye dönüşebileceğimiz zaman içerisinde inşa edilecek ucu açık projelerdir. Sadie Plant'in ifadesiyle:

> Kadınların özgürleşmesinden konuşmak her zaman sorunlu olmuştur, çünkü bu, kadınların ne olduklarını bildiğimizi varsayar. Eğer hem kadınlar hem de erkekler bir tertibat yoluyla şimdiki biçimlerini aldıysa, şu anda olduğumuz şeyin özgürleşmesini isteyemeyiz, umarım kendimi ifade edebiliyorumdur... Bu bir özgürleşme sorunundan daha çok bir gelişim ya da bir mühendislik sorunudur. Kadın olmanın ne olabileceğine dair aşamalı ve tekrarlı bir

mühendislik söz konusu ve bunun ne olduğunu henüz bilmiyoruz. Bunu bulmamız gerekiyor.[71]

Bu durumda, önceden tanımlanmamış bir hümanizm üzerine konuşmak yerinde olacaktır: Bu, bir tür kendini gerçekleştirme projesidir, fakat verili bir bitiş noktası yoktur.[72] İnsanlık, ancak bir revizyon ve inşa sürecinden geçerek kendisini tanır hâle gelebilir. Yani, "insanı", kendi karmaşasından arındırmanın fiili getirileri olarak yeni varoluş ve sosyallik biçimleriyle birlikte, hem teorik hem de pratik düzlemlerde yeniden gözden geçirmektir söz konusu olan.[73] İnsana dair sınırlı imgelemini her ne pahasına olursa olsun koruyan hümanizmlere karşıt biçimde, insana yönelik müdahaleci bir yaklaşım geliştirmektir.[74] Bu müdahaleler, tekil bedensel deneylerden, sınırlandırılmış insan imgesine muhalefet eden kolektif siyasi hareketlere kadar her şeyi kapsayabilir.[75] Bunu, kendimizi kapitalist modernitenin atadığı güçten düşmüş, iktisat temelli insan imgesinden kurtarıp yeni bir insanlık icat etmek olarak anlayabiliriz. Bu görüşün ışığında kurtuluş, insanlığın arzularının aldığı biçimler doğrultusunda hareket etme kapasitesini artırmak demektir. Evrensel kurtuluş ise bu hedefin, türümüzün tamamına kararlı bir biçimde ve azami seviyede yayılmasıdır. Modern solun ihtiyaç duyduğu evrensel kurtuluş algısı budur.[76]

Gördüğümüz gibi, gelecek kavrayışına sahip olmayan bir sol, gelenek savunuculuğu yapmaya ve direnmek için sığındığı alanları korumaya mecbur kalır. O hâlde, buradan hareketle sol modernite nasıl olmalıdır? Daha iyi bir

geleceğe dair ikna edici ve kapsamlı tasavvurlar önermeli, evrensel bir ufukla ilerlemeli, somut bir özgürlük kavramını dolaşıma sokmalı ve kurtuluşa yönelik hedeflerine ulaşmak için en gelişmiş teknolojilerden faydalanmalıdır. Avrupa-merkezci bir gelecek görüşünün yerine, ortak ve çoğulcu bir geleceğin nasıl olabileceğini somut yollarla dile getiren ve bu konuyu tartışan küresel çaptaki farklı seslere kulak vermelidir. Yerleşik evrenselleri eleştirenler –köle isyanları, işçi mücadeleleri, sömürgecilik karşıtı ayaklanmalar ya da kadın hareketleri üzerinden ilerlemiş olmaları fark etmez– modernitenin gelecek inşasının her daim en temel aktörleri olmuştur; "aşağıdan evrenselcilik" fikrini sürekli yeniden gözden geçiren, onun için başkaldıran ve onu yaratan onlardır.[77] Ancak tüm çoğulluklarıyla birlikte geleceği gerçekten özgürleştirebilmek için, önce ücretli emek ve kapitalist birikime dayanan mevcut küresel düzenin aşılması gerekir. Diğer bir deyişle, sol modernite, çoklu yaşam biçimlerinin doğup besleneceği postkapitalist ve çalışma sonrası bir platform kurmak zorundadır. Sonraki iki bölümde, bu tür bir gelecek tasavvurunun gerekliliğini ve arzulanabilirliğini ortaya koyacağız.

V
Gelecek Çalışmıyor

"Özgür işçi kavramı, zaten işçinin muhtaçlığını içerir: İşçi her an muhtaç konumuna düşebilir."

Karl Marx

Şimdiye kadar güncel solun folk siyasetçi eğilimlerinden bahsettik. Bu eğilimler küresel kapitalizm karşısında ters yönde bir etki yaratamaz. Sol, folk siyasetiyle yakınlaşmak yerine, modernitenin tartışmalı mirasını tekrar kendine mal etmeli ve yeni gelecek tasavvurları geliştirmelidir. Ancak söz konusu gelecek tasavvuru, mevcut eğilimler üzerinde yükselmelidir. Bu bölümde, çalışma perspektifinden günümüz kapitalizmine dair konjonktürel bir değerlendirme yapacağız. Bir sonraki bölümde ise bu bölümde yaptığımız analizleri temel alarak çalışmanın olmadığı bir geleceğin neden arzulanabilir olduğunu açıklamaya çalışacağız. Çalışmanın sonunu talep etmek ne anlama gelir? "Çalışma" derken çalıştığımız işleri ya da ücretli işgücünü, yani bir gelir karşılığında başkasına sattığımız zamanı ve emeğimizi kastediyoruz. Bizim değil, patronlarımızın, yöneticilerimizin ve işverenlerimizin kontrolünde olan zamandan bahsediyoruz. Yetişkin hayatlarımızın üçte biri onlara boyun

eğerek geçiyor. Çalışma, genellikle hafta sonları ve tatillerle eşdeğer tutulan "serbest zaman" ile zıtlık ilişkisi üzerinden düşünülür. Ancak serbest zamanın aylaklıkla karıştırılmaması gerekir, çünkü keyif aldığımız şeylerin çoğu ciddi bir çaba ister. Bir müzik aleti çalmayı öğrenmek, edebi eserleri okumak, arkadaşlarımızla sosyalleşmek ve spor yapmak için farklı düzeylerde çaba gösteririz; fakat tüm bunlar özgürce tercih ettiğimiz şeylerdir. Çalışma sonrası dünya, bu yüzden bir aylaklık dünyası değildir; aksine, insanların çalıştıkları işlerin kölesi olmak yerine kendi hayatlarını özgürce şekillendirebildikleri bir dünyadır. Bu tür bir proje, çalışmanın her şeyin merkezinde yer aldığı düşüncesini reddeden birçok Marksist, Keynesçi, feminist, siyah milliyetçi ve anarşist düşünürden ilham alır.[1] Kendilerine has yöntemleriyle birlikte bu düşünürler, insanlığı angarya işlerden, ücretli emeğe bağımlı olmaktan ve hayatlarımızı bir patronun insafına terk etmekten kurtarmayı amaçlamış, insanlığın kurtuluş projesine devam edebileceği bir "özgürlük alanı" açmak için mücadele etmişlerdir.[2]

Bu projenin geniş çaplı hedeflerine geçmişten birçok örnek verebiliriz, ancak yakın zaman önce kapitalizmde yaşanan gelişmeler bu sorunlara yeni bir aciliyet yükledi. Hızla gelişen otomasyon, artık nüfustaki büyüme ve dayatılan kemer sıkma uygulamaları karşısında çalışma üzerine yeniden düşünmemiz ve kapitalizmin yeni krizlerine hazırlıklı olmamız gerekiyor. Tıpkı Mont Pelerin Cemiyeti'nin Keynesçiliğin krizini önceden görüp kapsamlı hazırlıklarda bulunması gibi, solun da yaklaşan çalışma ve artık nüfus

krizine hazırlanması gerekiyor. 2008 krizinin etkileri dünyayı sarsmaya devam ediyor, fakat bu krizi fırsata çevirmek için artık çok geç; sermayenin kendisini kurtardığını, yenilenip ayağa kalktığını ve yerini sağlamlaştırmaya devam ettiğini baktığımız her yerde görebiliyoruz. Sol bugünden sonra bir sonraki fırsat için hazır olmalıdır.[3]

Bu bölüm, çalışma sonrası dünyanın günbegün aciliyeti artan bir alternatife dönüşmesinin altında yatan nedenleri açıklıyor. İlk kısım, gelişmiş ülkelerde istikrarlı iş bulmanın zorlaşması, işsizliğin ve artık nüfusun artması ve toplumu bir arada tutan disipliner tedbir olarak "çalışmanın" çöküşüyle birlikte ortaya çıkan çalışma krizini ana hatlarıyla ele alıyor. Ardından bu krizin, yalnızca işsizlik rakamlarında değil, artan eğretileşmede, istihdamsız büyümede, yoksul semtlerindeki artışta ve kentsel marjinalleşmede kendisini gösteren çeşitli semptomlarına döneceğiz. Baktığımız her yerde bu dönüşümün etkilerinin yeni toplumsal çatışmalara ve sorunlara yol açtığını görebiliriz. Son olarak ise kapitalizmin artık nüfus üretme eğiliminin devlet tarafından nasıl idare edildiğine bakacağız. Günümüzde yaşanan çalışma krizinin geleneksel denetim araçlarını ezip geçecek bir tehdit hâline gelmesiyle çalışma sonrası bir dünya için uygun toplumsal koşullar bir bir ortaya çıkmaya başlıyor.

Her An Yoksul Olabilirsin

Çalışma her toplumun ortak noktasıdır, fakat kapitalist sistemde tarihsel olarak özgün nitelikler kazanır. Kapitalizm öncesi toplumlarda, çalışma bir gereklilikti; ancak,

insanlar toprağa ortak erişim sahibiydi, geçinmek için çiftçilik yapıyor ve hayatta kalmak için gereken araçları ortaklaşa kullanıyordu. Köylüler yoksuldu, ama kendilerine yetiyorlardı. Hayatta kalmak için başkalarının emri altında çalışmak zorunda değillerdi. Kapitalizm tüm bunları değiştirdi. İlkel birikim adı verilen süreç boyunca henüz kapitalizme dahil olmamış işçiler topraklarından atıldı ve geçim kaynakları ellerinden alındı.[4] Köylüler buna karşı mücadele ederek doğmakta olan kapitalist dünyanın kıyılarında hayatta kalmaya devam etti[5] ve en sonunda, nüfusa ücretli emeği dayatmak için zorbalığa ve acımasız yeni yasal sistemlere başvuruldu. Diğer bir deyişle, köylülerin *proletaryaya* dönüştürülmesi gerekiyordu. Bu yeni proletarya figürü üretim araçlarına ve geçim imkânlarına sahip değildi, hayatta kalmak için ise ücretli emeğe muhtaçtı.[6] Bu, "proletaryanın" yalnızca "işçi sınıfı" olmadığı ya da sadece gelir seviyesi, uzmanlığı ya da kültürü üzerinden tanımlanamayacağı anlamına gelir. Aksine, bir işi olsun ya da olmasın, proletarya, basit anlamda, yaşamak için emeğini satması gereken bir grup insandır.[7] Ve kapitalizmin tarihi de, köylülerin gitgide mülksüzleştirilmesiyle birlikte dünya nüfusunun proleter bir varoluşa dönüştürülmesinin tarihidir. Postkomünist ülkelerin entegrasyonu ve Çin ile Hindistan'ın yükselişi ve hayatta kalmak için ücretli emeğe muhtaç 1.5 milyar insanın daha eklenmesiyle küresel proletarya "iki katına" çıktı.[8] Fakat proletaryanın ortaya çıkışıyla birlikte yeni bir işsizlik biçimi türemişti. Aslında, bugün anladığımız şekliyle işsizlik kapitalizmin bir icadıy-

dı.[9] Tarihte ilk defa, geçim kaynakları zorla elinden alınmış olan ve maaşlı bir iş bulamayan yeni bir "artık nüfus" ortaya çıkmıştı.[10] Joan Robinson'un bir zamanlar ifade ettiği gibi, kapitalizm çalışan işçi sınıfını sömürse de, "kapitalistler tarafından sömürülmenin sefaleti, hiç sömürülmemenin sefaletinin yanında hiçbir şeydir."[11]

Artık nüfus çoğunlukla ekonomik döngülere bağlı olarak artar ve azalır. Aksi bir durum olmadıkça, ekonomiler büyürken işçiler de artık nüfustan ücretli emeğe çekilir, işsizlik oranları düşer ve emek piyasası daralır. Ancak belirli bir noktada, ekonomik talep durgunlaşır, kâr maksadıyla maaşlar düşürülür ya da işçiler siyasi açıdan aşırı cesur davranmaya başlarlar. Kârlılık, enflasyon[12] ya da yalnızca işçi sınıfı üzerinde uygulanan siyasi gücü tekrar kazanmak adına işçiler kovulur.[13] Bunu takiben artık nüfus katlanır ve bir sonraki büyüme dalgası için el altında tutulur. Fakat ücret temelli baskıların on yıllardır durulmuş olması, enflasyonun sabit kalması ve emek hareketlerinin de harap olduğu göz önüne alındığında, bu döngüsel mekanizma mevcut koşulları ancak kısmen açıklayabilir. Ekonomik talebe dayalı döngüsel anlayış 2008 krizinin derinliğini tam olarak açıklayabilse de, eğretileşmedeki artış, istihdamsız büyüme ve kapitalist olmayan emek piyasalarının oluşması gibi emek piyasasındaki uzun vadeli değişimleri açıklayamaz. Mevcut konjonktürü tamamen anlayabilmek için başka eğilimlerin de hesaba katılması gerekiyor. Bu eğilimler, döngüsel ekonomik yükseliş ve düşüş örüntülerinden bağımsız bir biçimde, gitgide artan artık nüfusa yönelik uzun

soluklu yaklaşımlar üreten mekanizmaları içerir.[14] Bunlar, kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretimine karşı en büyük tehdittir.

Bugün, teknolojik değişim yoluyla artık nüfus üretimi, medyanın hayal gücünü gitgide cezbediyor. Bu ilgi, iş konusunda robotlardan oluşan devasa orduların koparacağı eli kulağında kıyametin yarattığı korkuya odaklanmış olsa da,[15] teknolojik gelişmeler otomasyon olmadan da eski süreçleri (örneğin tarımda meydana gelen ilerlemeler) daha verimli hâle getirebilir. Verimlilik artışı her iki durumda da kapitalizmin aynı çıktıyı üretebilmek için daha az emeğe ihtiyaç duyması anlamına gelir. Otomasyon en yakın tehdit gibi görünüyor fakat önümüzdeki yirmi yıl içerisinde, mevcut işlerin ancak yüzde 47'si ila 80'inin otomatikleştirilebileceği tahmin ediliyor.[16] Ne var ki yalnızca teknolojik gelişmeleri temel alan hesaplamalar, artan işsizliği tahmin etmekte yetersiz kalıyor. Sürekli artan verimliliğe rağmen, kapitalizmin tarihi boyunca işgücü görece istikrarlı kalmıştı. Kimi sancılı gecikmelere karşın kaybedilen işlerin yerini alacak yeni işler yaratılabilmişti. Ancak eski tecrübelerden gelen bu iyimserlik, tarihsel sürecin siyasi ve olumsal temelini gözden kaçırıyor: Hükümet politikaları, işçi hareketleri, cinsiyete dayalı işbölümü ve çalışma günlerinin eşzamanlı olarak azaltılması istihdamın sürdürülmesinde pay sahibiydi. Dolayısıyla, teknolojik değişimlerin hangi koşullarda artan işsizliğe sebep olacağını anlamak için başka görüşlere ihtiyacımız var. İlk görüş, artan verimlilik üretim maliyetlerini azalttığı için, işsizliğin ancak düşen maliyetler

karşısında yeterince büyüyemeyen talebin bir sonucu olarak ortaya çıkacağını savunur.[17] Eğer ucuzlayan fiyatlar satışları arttırırsa, şirketin işçi azaltmak yerine büyümeyi tercih etmesi muhtemeldir. Benzer bir görüş ise teknolojik gelişmelerin genellikle yeni endüstrilerin oluşmasına yol açtığını ve bu durumun potansiyel olarak eskilerin yerini alabilecek işler yarattığını öne sürer.[18] Örneğin kişisel bilgisayarların hayatımıza girişinden bu yana 1.500'den fazla yeni iş türü ortaya çıktı.[19] Her iki durumda da, tüketiciler, ürünler daha ucuz ya da daha yeni olduğundan daha fazla ürün satın alacak ve başkaları da sahip oldukları işleri ellerinde tutabilecektir. Aynı mantık, hizmet sektörü söz konusu olduğunda da geçerlidir. Örneğin ATM'lerin yayılması, bankaların her şubede daha az banka memuru çalıştırmasıyla sonuçlandı, ancak bankalar azalan masraflara daha fazla şube açarak ve piyasadaki paylarını genişleterek cevap verdi.[20] Sonuç olarak, banka memurlarının sayısı sabit kaldı (ancak bankaların hizmetlerini çevrimiçi mecraya taşımasıyla birlikte günümüzde bu durum değişiklik gösterebiliyor).[21] Tüm bu örneklerdeki mantık şudur: Teknoloji kimi işleri ortadan kaldırsa bile talep sürekli yeni işler yaratmaya yetecek kadar büyümektedir. İkinci bir durumda, teknolojik değişim öyle bir hıza erişir ki nüfusun gitgide artan bir kısmı gerek duyulan niteliklere ayak uyduramaz hâle gelir.[22] Bu durumda, yeni bir talep yaratılsa bile bu işleri yapacak kapasiteye sahip ehil işçi bulunamaz ve işgücü arzı bocalar.[23] Teknolojik değişimin hızı ve yayılımı nüfusun kimi kesimlerini tamamen faydasız artıklara dönüştürebilir. Üçüncü bir durumda

ise emek tasarrufu sağlayan teknolojiler genel kullanıma öylesine nüfuz eder ki bütün ekonomiye yayılır ve genel emek talebinin dibe vurmasına sebep olur.[24] Bu durumda yeni endüstriler yaratılsa dahi, bu teknolojilerin yaygın kullanım alanlarından dolayı çok daha az emeğe gereksinim duyarlar.[25] Yukarıdaki koşullardan herhangi birinin yerleşmesi durumunda, teknolojik değişim işsizliğin artmasına neden olabilir. Göreceğimiz üzere, bu koşullardan bir kısmının oluşacağına inanmak için geçerli sebeplerimiz var. Ancak, artık nüfustaki büyümenin en çok göze çarpan sebeplerinden biri teknolojik işsizlik olsa da, tek sebebin bu olduğunu söyleyemeyiz.

Artık nüfusun boyutlarını etkili bir biçimde değiştiren bir diğer mekanizma da daha önce bahsettiğimiz ilkel birikimdir.[26] Bu yalnızca kapitalizmin doğuş öyküsü değil, aynı zamanda kapitalizm öncesi geçim ekonomilerini kapitalist ekonomilere dönüştürmeyi de içeren ve devam eden bir süreçtir. Farklı yollarla, yoksul ancak kendi kendilerine yeten köylüler topraklarından ayrılmaya zorlanıyor ve hayatta kalmak için ücretli emeğe muhtaç kılınıyor. Gördüğümüz üzere, bu süreç küreselleşmeyle birlikte hız kazanarak proletaryanın sayıca iki katına çıkmasına sebep oldu. Çin'in kullanabileceği kırsal işgücü arzı küçülüyor olabilir, ancak Afrika ve Güney Asya'nın entegrasyonu, dünya çapındaki işgücü arzının olağanüstü hızlı bir ivmeyle artmaya devam ettiğini gösteriyor.[27] Bu durumun sonucunda, çok sayıda yeni işin yaratılmasına ihtiyaç duyan yeni bir dev küresel işgücü ortaya çıkar. Bu nedenle artık nüfus, kapi-

talist üretimdeki herhangi bir teknolojik değişimden bağımsız olarak, bu yeni işgücü arzı dolayısıyla büyümüştür. Buna ek olarak, nüfusun belirli bir kısmının kapitalist ücretli emekten etkin bir şekilde dışlanmasını içeren üçüncü bir mekanizma söz konusudur. Bu mekanizma, geçmişte ve günümüzde, özellikle kadınların ve ırksal azınlıkların iş piyasasından dışlanmasını gerektirmiştir.[28] Kölelik, ırkçılık ve cinsiyetçilik meseleleri kapitalist tahakküme indirgenemeyecek olsa da –aslında her birinin ayrı tahakküm mantıkları vardı– bu fenomenler dolaylı olarak kapitalist hedeflere hizmet etmektedir.[29] Kölelik biçiminde zorla çalıştırmanın kapitalizmin doğuşunda ve günümüzde de kilit bir unsur olduğuna dair sağlam kanıtlar mevcut[30]. Birçok kadının ve hapishanelerdeki etnik nüfusun ücretsiz çalıştırılması, hipersömürü kaynağı olarak iş görmeye devam ediyor.[31] Daha makul bir düzlemde, işsizlik ırk, cinsiyet ve coğrafya temelli farklar üzerinden eşitsiz bir biçimde dağıtılıyor (örneğin, postendüstriyel şehirlerin çöküşüne bakınız). Belirli gruplar için ekonomik patlama dönemlerinde en son işe alınan, gerileme dönemlerinde ise ilk kovulanlardan olmak daha muhtemel.[32] Bu yüzden artık nüfusun karşı karşıya kaldığı savunmasızlık hâlleri cinsiyete ve ırka bağlı olarak değişiyor; bu ise başka baskıcı mantıklarla kesişen iktisadi bir sömürü ve uzaklaştırma mantığına işaret ediyor. Ancak tüm bu durumlarda, artık nüfuslar siyasi, hukuki ve toplumsal yapıların sonucu olarak belirli bir grup içerisinde yoğunlaşırlar. Başka bir deyişle, ücretli emeğe katılamamalarının sorumlusu tek başına teknolojik değişimler

ya da ilkel birikim değildir. Mekanizmalar çoğu zaman birbirleriyle kesişir: Kimi insanlar teknolojik değişimlerden daha çok etkilenir[33] ve yeni artık nüfusun içerilmesi genellikle ırksal kodlamalar üzerinden gerçekleşir.[34] Teknolojik değişim, ilkel birikim ve etkin dışlama mekanizmaları çok çeşitli yollarla resmi işgücü haricinde gitgide büyüyen bir proletarya yaratmaktadır.

O hâlde günümüzde artık nüfusu meydana getiren nedir? Bunu kabaca dört farklı tabakaya ayırabiliriz: kapitalist kesit, kapitalist olmayan kesit, görünmeyen kesit ve durgun kesit.[35] Hepimizin tanışık olduğu ilk kesit normal kapitalist emek piyasası içinde yer alan işsizler ve yetersiz istihdam edilenlerdir. Bu grup en azından asgari düzeyde devlet yardımına erişebilir, aktif olarak bir (ek) iş arar ve bu yüzden halihazırda istihdam edilenlerin maaşları üzerinde bir baskı unsurudur. Ancak dünya nüfusunun çoğu için "işsiz" olmak nispi bir lükstür.[36] Bir sosyal güvenlik ağının yokluğunda çoğu insan hayatta kalabilmek için sürekli çalışmak zorundadır ve bu yüzden kapitalizmin yanı sıra yeni geçim ekonomileri yaratmak durumunda kalır.[37] Bu ise artık nüfusun kapitalist olmayan kesitidir; geçim imkânları elinden alınmış olan[38] fakat az da olsa topluluk ya da devlet temelli sosyal güvenlik ağlarına sahip olduğu için uzun süre işsiz kalabilen kişilerden oluşur. Bu geçim ekonomileri piyasaya mal üretir (örneğin küçük biblolar) ama bunlar kapitalist olmayan bir örgütlenmeye sahip üretim biçimleridir ve birikim hedefleri yoktur.[39] Bu tarz ekonomiler gelişmekte olan ülkelerdeki emek piyasalarında gitgide baskın hâle gel-

mekte, herhangi bir ülkede çalışan nüfusun yüzde 30 ila yüzde 80'ini oluşturmaktadır.[40] Görünmeyen üçüncü kesit, özellikle kapitalist emek piyasasına dahil edilmeye hazır kapitalistleşmemiş ekonomik oluşumlarda var olur. Köylülerin de dahil olduğu bu grup bir proto-proleter rezervidir, ancak aynı zamanda ücretsiz ev işçilerini ve çoğu zaman vasıfsızlaşma yoluyla proletaryaya dönme riski taşıyan maaşlı profesyonelleri de (örneğin medikal uzmanlar, avukatlar ve akademisyenler) kapsar.[41] Bu grubun önemi, mevcut emek piyasası daraldığında kapitalizm için ilave emek rezervi oluşturmasıdır.[42] Son olarak, diğer tabakaların yanında çok sayıda insan da ekonomik olarak durgun kabul edilir (bu gruba yılgınlar, engelliler ve öğrenciler de dahildir).[43] Genel anlamda küresel artık nüfusun kesin boyutlarını ve doğasını mevcut verilerden faydalanarak tespit etmek zordur; bu nitelikler, bireylerin kategorilere giriş çıkışlarıyla beraber ortaya çıkan dalgalanmalara tabidir, fakat çeşitli ölçümler artık nüfus rakamlarının, çalışan işçi sınıfından ciddi miktarda fazla olduğu noktasında birleşmektedir.[44]

Kapitalizmin gelecek yıllarda karşılaşacağı çalışma krizi şudur: Artan proleter nüfus için resmi ya da makul işler bulmak mümkün olmayacaktır. Bir önceki nesilde, artık nüfusu bir sorun olarak adlandırmak çoğu zaman alay edilen bir fikirdi. Kapitalizmin "altın çağındaki" düşük işsizlik oranları, istikrarlı işler, artan maaşlar ve yükselen yaşam standartları, kapitalizmin artık bir insanlık ürettiği fikrinin somut anlamda çok az destek görmesiyle sonuçlanmıştı. Buna rağmen, çoğu sol düşünür kapitalist büyümenin

yarattığı iktisadi sorunlara yönelirken kapalı bir entelektüel gelenek ise bunun yerine, toplumsal bir yeniden üretim sorunu olarak artık nüfuslara odaklanıyordu. Bu artık sınıftaki potansiyelin çoğu zaman, işleyen kapitalist düzenin dışında kalanlar tarafından görülmesi hiç de şaşırtıcı değildir.[45] 1970'li yılların Cezayir'inde yazan Eldridge Cleaver öngörülü bir şekilde, "İşçiler kalıcı olarak işsiz kalır, üretimin modernleşmesiyle yerlerinden edilirlerse, temel [proleter] durumlarına geri dönerler" ve "çağımızın gerçek devrimci bileşeni [proletaryadır]" diyordu.[46] Kapitalist damardan Paul Mattick ise bu artık sınıfı "kapitalist çelişkilerin en önemlisi" olarak adlandırmıştı.[47] Ve yakın zamanda, müşterekleştirme teorisyenleri ücretli emek krizinin analizine önemli katkılarda bulundu ve Fredric Jameson *Kapital*'in "siyaset hakkında bir kitap değil, hatta emek hakkında bir kitap da değil: işsizlik üzerine bir kitap" olduğunu ileri sürdü.[48] Gerçekten de, Marx'ın artık nüfusların dışarıda bırakılmalarının "kapitalist birikimin mutlak genel yasası"[49] olduğunu savunduğu çoğu zaman unutulur. Artık nüfus sorununun, 2008 krizi ve emek piyasasına çöken rehavetin hemen ardından yeniden ortaya çıkması beklenmedik bir şey değil. Teknolojik değişimin süratli ilerleyişiyle, zaten sayıca fazla olan artık insanlık daha da şişmeye başladı. Bir ekonomik sistem olarak kapitalizmin bizzat toplumsal olan temelleri, yani ücretli emekle birbirlerine bağlanan proletarya ile işverenler arasındaki ilişkiler ise parçalanıyor.

Sömürülmemenin Sefaleti

Gördüğümüz gibi, küresel işgücünün çok küçük bir kısmı resmi olarak ücretli emeğe katılabiliyor ve bu rakamlar 2008 krizinden sonra daha da azaldı. Yükselen artık nüfusun en açık işareti, işsizlik istatistiklerindeki uzun vadeli değişimlerden izlenebilir. Savaştan hemen sonraki dönemde, gelişmiş ülkeler için yüzde 1 ila 2 kadar düşük oranlarda seyreden işsizlik ulaşılabilir bir hedef olarak görülüyordu: 1950'li ve 1960'lı yıllarda Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler, yüzde 2 seviyelerinde seyreden işsizlik oranlarına tanık oldu; Almanya ise o sıralarda işsizliğin yüzde 1'in de altına indiğini gördü.[50] O günden bu güne geçen her on yılda, kabul edilebilir işsizlik seviyelerinde yükseliş, istihdam artışı konusunda ise düşüş meydana geliyor.[51] Bugün, Amerikan Merkez Bankası yüzde 5.5 seviyesini optimal uzun vadeli işsizlik seviyesi olarak görüyor ki bu, savaş sonrası seviyelerin iki katından daha fazla.[52] Birleşik Devletler'de çalışmayan erkek sayısı 1960'ların sonundan bu yana üçe katlandı ve çok daha yüksek bir işsizlik seviyesinden başlamasına rağmen, çalışmayan kadınlara ait yüzdeler de yükseldi.[53] İstihdam edilen insanların oranında ani bir düşüş mevcut ve artık nüfus geçtiğimiz on yıllarda topyekûn istikrarlı bir şekilde büyümekte.[54] Küresel düzeyde işsizlik oranı, 2008 krizinden sonra da hem tek başına hem de diğer oranlarla ilişki içinde yükselmeye devam etti.[55] Küresel çapta istihdam yaratma seviyeleri kayda değer biçimde azalmayı sürdürdü; çoğunlukla yarı zamanlı işler yaratabildi ve tahminler de bu zayıf trendin devam edeceği yönünde.[56] Bu

esnada, işgücüne katılım oranları da küresel çapta on yıllardır süren bir düşüş hâlinde ve takip eden on yıllarda da düşmeye devam edecek.[57] Yine de bu istatistikler yalnızca buzdağının görünen kısmı. Çalışma krizi ve artık nüfusun yarattığı etkiler yalnızca doğrudan ölçümlerde değil, bir dizi başka üstü kapalı ve dolaylı sonuçlar aracılığıyla da kendilerini gösteriyor.

Artan eğretileşme bu sonuçlardan biri olarak gelişmiş ülkelerdeki neoliberal emek piyasasının bir tarifi hâline geldi.[58] Önceki nesillerin istikrarlı ve yüksek gelirli kariyerlerine kıyasla günümüzün işleri genellikle daha öngörülemez çalışma saatleri, düşük ve artmayan maaşlar, azalan iş güvenliği önlemleri ve alabildiğine yaygın bir güvencesizlik sunar.[59] Eğretileşmeye yönelik bu eğilimin birçok sebebi vardır, ancak artık nüfusun başlıca işlevlerinden biri de, kapitalistlerin iş bulabilen şanslı azınlık üzerinde daha fazla baskı kurabilmesini kolaylaştırmaktır.[60] Artık nüfusun büyümesi ve emek piyasasının daralmasıyla daha fazla işçi, sayıca daha az olan işlerin peşinden koştuğundan iktidar el değiştirerek işverenlere geçer. Örneğin bir fabrikanın taşınması, ancak küresel emek fazlası sayesinde olası bir tehdit hâline gelebilir. Bunun sonucu ise işverenlerin işçiler üzerindeki iktidarının artması ve işsizlik istatistiklerinde ölçülen niceliğe ek olarak işlerin niteliğinin de düşmesidir. Geçtiğimiz on yıllarda tanık olduğumuz durum tam olarak budur. Avrupa'nın her yanında hem hız hem de talepler ekseninde işler iyice yoğunlaştı.[61] Tam zamanında (just-in-time) tedarik zincirlerine geçişle birlikte işler

daha talepkâr bir hâl aldı; öte yandan işçilere yeni gözetim teknolojileri dayatılıyor (kimi örneklerde işçiler, iş saatleri dışında bile gözetleniyor).[62] İşlerin niteliklerinde meydana gelen düşüş, söz konusu işleri tümüyle piyasadan silmek yerine çalışma saatlerinin azaltılmasında da görülebilir. Bu durumu, geçtiğimiz otuz yıl boyunca başlangıçta sayıca az olan ancak artış gösteren yarı zamanlı, esnek ve freelance işlerde görebiliyoruz.[63] Örneğin 2008 krizi sonrası Birleşik Krallık'taki görece düşük işsizlik seviyelerinin önemli bir sebebi de daha fazla insanın kendi işlerinde çalışarak geçimlerini yoksulluk maaşlarıyla sağlaması olarak karşımıza çıkıyor.[64] Birleşik Devletler'de 6.5 milyondan fazla insan, tam zamanlı bir işte çalışmayı istemelerine rağmen yarı zamanlı işlerde çalışmak zorunda bırakılıyor.[65] Kitle-kaynak kullanımıyla yapılan işler, geçici işçi bulma kurumları ve sıfır saat sözleşmeleri gibi yeni metotların yanı sıra zorlu çalışma koşulları ve sosyal haklardan mahrum edilme de bu geçicileştirme (casualization) eğilimine dahil. Örneğin, hesaplamalara göre Birleşik Krallık'ta çalışan nüfusun yüzde 5'i, şu anda sıfır saat sözleşmelerine bağlı olarak çalışıyor.[66] Artık nüfus aynı zamanda maaşların düşmesine de neden oluyor. Ölçümlere göre, emek piyasasındaki her yüzde 1'lik gevşeme, gelir eşitsizliğinin yüzde 1.6 oranında artmasıyla sonuçlanıyor.[67] Hem reel ücretlerdeki durgunluk hem de emeğe ayrılan gelir payındaki azalma işgücündeki arz fazlasıyla yakından ilişkili[68] ve iktisatçıların çoğu geçtiğimiz on yıllarda görülen ücret durgunluğunun temel sebeplerinin otomasyon ve proletaryanın küreselleşmesi olduğunu

düşünüyor.[69] Tüm bu eğilimler, Birleşik Krallık'ta dikey bir düşüş yaşayan ve G20 ülkelerinde ise yavaş büyümenin etkisi altında kalan reel ücret oranlarıyla birlikte 2008 krizinden bu yana varlıklarını sürdürüyor.[70] Ücretlerdeki ağır artış, eğretileşmenin, tüketicilerin yüksek oranlarda borçlanmaları ve kişisel birikimlerinin yetersizliğinin neden olduğu kaygı boyutunu da açığa çıkarıyor.[71] Örneğin Birleşik Devletler'de tam zamanlı çalışanların yüzde 34'ü gerekli harcamalardan artakalan maaşlarıyla kıt kanaat geçinebiliyor ve Birleşik Krallık'ta insanların yüzde 35'i yapmış oldukları birikimlerle en fazla bir ay yaşayabiliyor.[72] Ve eğretileşme en sert yüzünü, geleneksel ekonomik ölçümlerde hesaba katılmayan birer "fazlalık" olarak depresyon, anksiyete ve intihar vakalarındaki artışla gösteriyor.[73] Gerçekten de, küresel çapta intiharların beşte biri işsizlikle ilişkilendiriliyor ve ekonomik kriz sonrasında bu durum yalnızca daha da kötü bir hâl aldı.[74]

Eğretileşmeyle birlikte artık nüfus ve teknolojik otomasyon da, bir kriz ardından ekonomik büyümenin yeniden başladığı ancak istihdam artışının ise kıyasla zayıf kaldığı "istihdamsız büyümenin" ortaya çıkışı olarak düşünebileceğimiz yeni işgücü piyasası fenomenini anlamlandırmamıza yardımcı olur.[75] Bu tarz büyümeler ABD ekonomisi için bir standart hâlini aldı[76] ve bu trend 1990'lardan beri daha da uzun süreler boyunca devam eden istihdamsız büyümelerden yana ilerliyor.[77] Mevcut kriz de bir istisna değil, bir milyondan fazla tam zamanlı istihdam henüz yeniden yaratılamadı ve tahminler, ABD'nin işsizlik seviyesinin 2024'e

kadar kriz öncesi seviyelerin de üstüne çıkacağı yönünde.[78] Bu aynı zamanda küresel bir fenomen, dünya ekonomisi istihdam yaratmada bu denli yavaş olmaya devam ettikçe, iş sayısı en az bir on yıl daha kriz öncesi seviyelerin çok daha altında seyretmeyi sürdürecek.[79] Sebebi hâlâ bir gizem olsa da, otomasyonun istihdamsız büyümeyle yakından bir ilişkisi varmış gibi görünüyor.[80] Aslında, istihdamsız büyümenin tecrübe edildiği mesleklerin yalnızca on yıllardır otomasyon tehditi altında olan yarı vasıflı, rutin işler olduğu öne çıkıyor.[81] Dahası, bu iş kayıpları neredeyse tümüyle gerileme süreçleri boyunca ve sonrasında gerçekleşir.[82] Başka bir deyişle, krizler otomasyona geçişi mümkün olan işlerin kendilerinden bir daha haber alınmamak üzere ortadan kaybolduğu dönemlerdir. Otomasyonun gelecek on yıllarda ivme kazanması hâlinde, kriz dönemlerini bu tür işleri tamamen ortadan kaldırmak için kullanacak olan sermaye yüzünden bu sorunlar da muhtemelen yoğunlaşacaktır.[83] İşlerin yeniden piyasaya dönüşündeki yavaşlık, aynı zamanda uzun vadeli işsizliğin artması anlamına da gelir; bu durumda her kesimden insan gitgide normal işgücü piyasasının dışında bırakılır. En son krizden bu yana ortalama işsizlik süresi ikiye katlandı ve yüksek seviyelerde kalmayı dirençle sürdürüyor.[84] Bu uzayan işsizlik süreleri tüm bunların sorumlusunun aslında yapısal bir sorun olduğunu gösteriyor; işsiz kalan işçiler bu sorun karşısında, tamamen yeni bir dizi vasıf geliştirme durumu söz konusuyken olduğu gibi, daha uzun sürede uyum sağlayabilir. Örneğin perakende sektöründe işten çıkarılan işçiler hemen akabinde

gelişmekte olan yazılım sektörü gibi bir sektörde işe girebilmenin zor olduğunu görecektir. Aynı zamanda, uzun zamandır işsiz olan birisi bir iş bulduğunda, muhtemelen işgücü piyasasının kıyılarında kalmış, daha düşük ücretli ve daha geçici bir işe girmiş olacaktır.[85] Diğer bir deyişle, istihdamsız büyümeler eğretileşme sorununun büyümesine yol açar ve nüfusun sayıca giderek artan bir kısmını kalıcı olarak eksik istihdam olarak ayırır. Nihayetinde, işsizlik ve işsiz kalma tehdidi işgücü piyasasının normları hâline gelir.

Kimi şehirlerde, işsizlik ve normal işgücü piyasasından tecrit edilme durumu uzun zamandır gündelik varoluşun bir özelliği hâline gelmiştir. Paris'teki *banliyölerde,* Birleşik Devletler'deki gettolarda ve kenar mahalle yoksulluğunun olduğu mekânlarda, tüm topluluklar daha geniş çaplı iktisadi eğilimlerden iktisadi olarak ayrılmış durumdadır ve büyüme dönemlerinde bile durgunluk söz konusudur.[86] Bu tecrit edilmiş bölgeler aynı zamanda çoğu zaman ırksal sınırlarla da bölünür; kasıtlı ihmal ve tümden dışlanma hâli bu toplulukları toplumsal uyumun zayıf kaldığı, yetersiz barınma ve yüksek işsizliğin kol gezdiği acımasız yerlere dönüştürür.[87] Bu mekânların tarihsel kökenleri yaygın olarak bilinir: ırkçılık ve kölelikle birlikte politika tercihleri, fiziksel şiddet ve beyazların bu mekânlardan kaçışıyla gerçekleştirilen aktif bir dışlama söz konusudur.[88] Örneğin erken yirminci yüzyıl Amerika'sında tarımın mekanikleşmesi kırsalda yaşayan siyah nüfusun göç ederek kentsel alanlarda yoğunlaşmasına yol açtı. Ancak süregelen ırkçılık siyahların tekstilde ya da üretimde çalışmalarını engellediği için

iş bulmak zordu. (Artık nüfusun ırksallaşması ayrıca fabrika sahiplerinin beyaz işçi sınıfını manipüle etmesini, maaşları düşük tutmasını ve sendikalaşmayı engellemesini de mümkün kılıyordu.)[89] Savaş sonrası dönemde kapitalizmin büyümesiyle birlikte fabrika işleri en sonunda siyah nüfusa da açıldı ve 1950'li yılların ortasına geldiğimizde siyah ve beyaz genç nüfusta işsizlik oranları aşağı yukarı aynıydı.[90] Fakat diğer yandan işgücü arzının küreselleşmesi düşük vasıflı siyah işçileri altüst etti. İmalat işlerinin denizaşırı ülkelere taşınması ya da otomasyona geçişi nedeniyle bu işçiler sanayisizleşmeden fazlasıyla etkilendi.[91] Endüstriyel işler şehir merkezlerinden taşındı ve yerlerini çoğu zaman uzak kenar mahallelerde bulunan hizmet işlerine bıraktı.[92] Şehir gettoları çürümeye terk edilerek uzun süreli işsizliğin yoğunlaştığı merkezlere dönüştü.[93] Buralar iş imkânlarından yoksun, sosyal refah hizmetleri açısından yetersiz ve yeraltı ekonomilerinin türediği yoksulluk tuzakları hâline geldi.[94] Toplulukların tamamı kapitalist çarkın dışına atıldı ve güçlükle bulup bir araya getirebildikleri türlü imkânlarla yardım almaksızın kendilerine bakmaya terk edildiler. Bir gelir kaynağı arayan insanlar kayıt dışı işlere zorlandı; yeni işletmeler beyazlara ait bankalar tarafından reddedilince tefecilere yöneldi ve artan çaresizlik doğrudan yasadışı faaliyetlerin ortaya çıkmasına neden oldu.[95]

İşsizliğin şehrin kıyı bölgelerinde yoğunlaşmasına paralel olarak, gelişmekte olan ekonomiler de artık nüfusun kenar mahallelere, favelalara ve gecekondulara yayılıp birikmesiyle uğraşmak zorunda kalmıştı. Küresel çapta kentli

işgücünün enformel ve marjinal ekonomilere terk edilmesiyle bu durum daha önce eşi benzeri görülmemiş seviyelere ulaştı.[96] Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanmış bir raporda öne sürüldüğü gibi, "şehirler vasıf gerektirmeyen, korumasız ve düşük maaşlı enformel hizmet endüstrilerinde ve ticarette çalışan artık nüfusun yığıldığı alanlar hâline geldi".[97] Kenar mahallelerin yayılmasının ardındaki temel sebep ilkel birikimdi. Önce sömürgecilik, ardından ise yapısal uyum politikalarının teşvik ettiği küresel rekabet, hızlı endüstrileşme ve şiddetlenen iklim değişikliği yüzünden, gelişmekte olan birçok ülkedeki köylüler topraklarını terk etmek zorunda kaldı. Tıpkı Avrupa'nın daha önce yaşadığı sanayileşme tecrübesinde olduğu gibi, kırsaldaki mülksüz işçiler iş bulabilmek için şehirlere göç etti. Ve bu süreç kimi zaman, Avrupa dahil olmak üzere, yeni kent proletaryasının gecekondulaşması ve yoksullaşmasıyla sonuçlandı.[98] Fakat benzerlikler bu noktada sona eriyor, çünkü Avrupa'daki dönüşüm boyunca yeterli sayıda iş alanı yaratıldı, güçlü bir endüstriyel işçi sınıfı ortaya çıktı ve göçmenler için barınma olanakları sağlandı.[99] Postkolonyal gelişmenin koşulları, bu anlatıyı parçaladı. En son sanayileşme, işgücü açığı üzerinden değil, büyük ve küresel işgücü bağlamında gerçekleşti.[100] Bu durum, geleneksel işçi sınıfına benzer bir sınıfın belli belirsiz ortaya çıkışı, mütemadiyen zayıf iş olanakları ve yetersiz barınma koşullarıyla sonuçlandı.[101] Kente yeni göçenler, köylülük ile proleterleşme arasında sürekli bir geçişlilik hâline ve yılın belli dönemlerinde kırsal yaşam biçimi ve kent yoksulluğu arasında gidip gelmeye

mecbur edildiler.[102] Buna bağlı olarak gecekondu mahalleleri ve diğer plansız barınma türleri topraktan ve kayıtlı ekonomiden çift yönlü bir dışlanmanın göstergesidir.[103] Geleneksel geçim kaynakları ellerinden alınmış ve bir de işsizliğe mahkûm edilmiş olan bu artık insanlık, kendilerine özgü kapitalist olmayan geçim ekonomileri yaratmak zorunda bırakılmıştır. Burada yapılan işin çoğu gayriresmî, düşük ücretli, güvencesiz, düzensizdir ve devlet desteğinden yoksundur. Bu ekonomilerde üretim genellikle kapitalist olmayan biçimlerde örgütlenir, ancak bireysel kullanım yerine piyasada satmak amacıyla meta üretimine yöneliktir. Piyasanın aracılığı, postkolonyal geçim ekonomilerini, kapitalizm öncesi geçim ekonomilerinden ayırır[104]; ne var ki her ikisi de hayatta kalmaya yönelik umutsuz çabalardır.[105]

Kenar mahallelerin ortaya çıkışının sorumlusu ilkel birikimse, varlıklarını garanti altına alan da "prematüre sanayisizleşme"dir. Daha önceki sanayileşme dönemleri en azından yeni proletarya için yeterli sayıda fabrika işi sağlayabilmişti, oysa prematüre sanayisizleşme bu geleneksel sürecin tamamen tasfiye edilebileceğine dair bir işarettir. Teknoloji ve ekonomideki gelişmeler, ülkelerin sanayileşme aşamasını fiilen atlamasına yol açmaktadır ki bu da kişi başına düşen gelir ile fabrika istihdamının bugün çok daha azaldığı gelişmekte olan ekonomilerin sanayisizleşmesi anlamına gelmektedir.[106] Çin buna güzel bir örnektir; fabrikalardaki istihdam düşüş yaşıyor,[107] emek mücadeleleri kendinden daha emin bir hâle bürünüyor,[108] reel ücretler dalgalanıyor[109] ve demografik sınırlılıklar nedeniyle,

büyümeyi sürekli kılmak için "teknolojik güncellemelere [ve] verimliliği artırmaya" odaklanmak gerekiyor.[110] Fabrikalardaki otomasyon bu sanayisizleşme eğiliminin başlıca sebepleri arasında yer alıyor; örneğin Çin halihazırda endüstriyel robotların en büyük alıcısı hâline geldi ve çok yakında hem Avrupa hem de Kuzey Amerika'nın sahip olduğundan daha fazla faal durumda endüstriyel robota sahip olması bekleniyor.[111] Günümüz dünyasında fabrikalar robotikleşiyor. Sanayisizleşme, üretimin istihdam yaratmayan, otomatikleşmiş bir biçimde gelişmiş ülke ekonomilerine yeniden girişi olarak tanımlanan "ülkeye geri dönüş" (reshoring) hamlelerinde de karşımıza çıkıyor.[112] Bu sanayisizleşme trendleri gelişmekte olan Latin Amerika, Sahraaltı Afrika ve çoğu Asya ekonomilerinde de güçleniyor.[113] Fabrika istihdamının kıyas kabul etmeksizin arttığı ülkelerde bile, sürecin gerektirdiği emek yoğunluğunda kayda değer bir düşüş söz konusu.[114] Tüm bunlar, fark edilebilir büyüklükte bir işçi sınıfı oluşturacak dönüşüm sürecinin yarım yamalak kalması ve işgücünün istihdamı için öngörülen çözüm yollarının ise tıkanmasıyla sonuçlandı. Prematüre sanayisizleşme, dünya üzerindeki kent proletaryasının büyük bölümünün tarımsal geçim kaynaklarını ellerinden almakta, ancak karşılığında bu insanlara fabrikalarda istihdam edilme şansı da tanımamamaktadır. Kimileri parlayan hizmet sektörünün artık nüfusu çekeceğini umut ediyor, ancak bunun günbegün daha da imkânsız hâle geldiği aşikâr. Hizmet ve yüksek teknoloji üreten sektörlerdeki dış kaynak kullanımı (outsourcing) açısından bir merkez teş-

kil eden Hindistan'da bile, işgücünün yalnızca küçük bir kısmı enformasyon ve iletişim teknolojileri sektöründe çalışıyor.[115] Daha da önemlisi, hizmet sektörünün taşıdığı potansiyelin en yeni otomasyon dalgasıyla kısıtlanmış olması, hizmet sektöründe genellikle dış kaynak kullanımı yoluyla karşılanan düşük vasıflı ve düşük ücretli işlerin –örneğin sekreterlik, çağrı merkezi ya da veri girişi işleri gibi– ortadan kalkmasına neden olabilir.[116] Rutinleşmemiş bu bilişsel emek artan oranlarda otomasyona bağlandıkça, prematüre sanayisizleşmenin üzerine bir de hizmet odaklı ekonomiden vaktinden önce bir uzaklaşma yaşanabilir. Bu durum ise teknolojide yeni yeni ortaya çıkan trendlerin, insan nüfusunun büyük bir kısmını yoksul mahallelere ve kapitalist olmayan enformel ekonomilere mecbur etmeyi sürdürmesi demektir. Sonuçta, işsizlik ölçümleri bize artık nüfus probleminin boyutları hakkında fikir verse de, küresel emek piyasasının daralmakta olduğunu eğretileşme, istihdamsız büyüme ve kitlesel kent marjinalliği sayesinde gerçek anlamda görebiliyoruz.

Artığın İntikamı

İşgücü fazlası ne kadar büyürse, kapitalist çıkarlar için o kadar iyidir. Bu fazlalık, özellikle de ırkçılık, milliyetçilik ve cinsiyetçiliğe bulandığında, işçi sınıfını zapturapt altına almak için kullanılan bir araç, ekonomik büyüme zamanlarında ise işbaşına çağırılacak bir rezerv olarak işler. Ücretleri düşürür, işçiler arasına rekabet tohumları eker ve proletaryanın büyük hedefleri önünde bir engeldir.

Emperyalizm ve küreselleşmenin besleyip büyüttüğü işgücü fazlalığı, dünya nüfusunu aşamalı olarak küresel işgücüne dahil etme girişimlerinin ardında yatan nedenlerden biridir.[117] Öte yandan sermayenin ihtiyaç duyduğu artık nüfusun *türü* bellidir: ucuz, uysal ve itaatkâr türden bir nüfus.[118] İnsanlığın bu belirleyici özelliklere sahip olmayan fazlalık kısmı, sermaye için bir soruna dönüşür. Boyun eğmeye razı olmayan ve kullanılıp bir kenara atılmayı da kabul etmeyen nüfus, isyanlar, kitlesel göçler, suç ve var olan düzeni bozacak her türlü eylem yoluyla kendi sesini duyurmaya çalışır. Bu yüzden kapitalizm aynı anda hem terbiye edilmiş bir artık nüfus üretmek hem de kendisine direnenlere karşı şiddet ve baskıya başvurmak zorundadır.

Kural tanımayan bu artık nüfusu kontrol etmenin başlıca yollarından biri de, bedensel kapasiteleri açısından yetkinlik sergileyen her (erkek) işçinin bir işe sahip olduğu sosyal demokrat tam istihdam idealini gerçekleştirmeye çalışmaktır. Emek ve sermaye temsilcileri arasındaki hegemonik konsensüs tarafından bu ideali destekleyecek biçimde güvence altına alınan iktisadi politikalar, artık nüfusu boyun eğdirilmiş ücretli işçilere dönüştürerek yeniden kapitalizme kazandırma amacı taşır. Bu yaklaşım, işçi sınıfı mücadelesinin ve toplumsal düzen üzerindeki muhafazakâr etkinin, tam istihdamı gerekli bir ekonomik hedef olarak koyduğu savaş sonrası dönemde zirve noktasına ulaşmıştı.[119] Kapitalizmin kısa süreli bu "altın çağında" işsizlik minimum seviyede tutulabilmiş, sermaye yayılıp birikim yapabilmek için dünya üzerindeki kapitalizm öncesi nüfusların peşi-

ne düşmek zorunda kalmıştı.[120] İş alanlarının genişlemesi çoğunlukla işgücü talebini artıran sağlıklı bir ekonomik büyümeyle sağlanabilmişti.[121] Tarihsel olarak ulusal ekonominin büyümesi, ya mevcut endüstrilerin verimini artırma ya da işten çıkarılan işçilerin istihdam edileceği yeni endüstriler yaratma vasıtasıyla teknolojik işsizliğin etkilerini önlemek açısından önem arz ediyordu. Mesela, 1800'lerin ikinci yarısı boyunca sermaye mallarının verimliliğinde meydana gelen artış, tarım sektöründen henüz kopan artık nüfusu dengeleyecek iş olanakları yaratmıştı.[122] Savaş öncesi ve sonrası dönemlerde kitlesel tüketimin ve hükümetlerin yaptığı askeri harcamaların büyük oranda artması, fabrikalardaki iş olanaklarını destekliyordu.[123] Bugün buna benzer girişimleri mülksüzleştirme yoluyla birikim üzerinden yeni piyasalar yaratılmasında, yani kamusal ya da ortak malların özelleştirilmiş (ve gelir sağlayan) ürünlere dönüştürülmesinde görebiliyoruz. Ancak işgücü talebinde meydana gelen artışın hedefine ulaşması, doğru işgücü arzını da zorunlu kılar ki bu da yüksek nitelikli işgücü demektir. Eğitim yüksek nitelikli işgücü için birincil yoldur, örneğin lise eğitiminin temelinde daha vasıflı işçiler yaratma hedefi vardır. Eğitimli işçilere yönelik istihdam amaçlı talep, Büyük Buhran'ın neden olduğu yüksek işsizlik döneminde önemli oranda destek toplamıştı[124] ve ilk neoliberaller daha da ileri giderek eğitimin *yalnızca* insanları ekonomideki sürekli değişime adapte etmek için gerekli olduğunu savunuyordu.[125] Bugün ise işgücü piyasasının büyüme gösterdiği alanlar genellikle yüksek nitelik isteyen, rutin olmayan ve

bilişsel işleri kapsamaktadır.[126] Bu nedenle, tam zamanlı istihdam çabaları işçilerden, gün geçtikçe daha da çok olmak üzere, yeni vasıflar talep eder ve bu talep, yükseköğrenimi şaşaalı mesleki eğitimlere indirgeyen saldırgan tutumu açıklar.[127] Toplumun yegâne hedefi, "istihdam edilebilir" olarak değerlendirilebilmek için biteviye bir çaba hâlinde, sürekli kendini geliştirmek için didinen rekabetçi özneler üretmektir artık.[128] İşçilerin sürekli yeni eğitimler alması ve sağlıklı bir ekonomik büyüme için destekleyici politikalar üretilmesi yönündeki talepler, tam istihdam girişimlerinin olmazsa olmaz unsurlarıdır.[129]

Daha fazla iş talebiyle yükselen sesler ideolojik olarak yayılmaya devam etse de, tam istihdam büyük oranda pratikte uygulanabilir olmaktan çıktı. Savaş sonrasının dar işgücü piyasalarını takiben işçi sınıfının güç kazanması kapitalizm için gitgide bir sorun hâlini alıyordu. Özellikle 1970'lerdeki stagflasyon krizi, istihdama verilen önceliği geri çekme fırsatı yaratmıştı. Sınıf baskısı ve etkileri –iş durdurmalar, maaş enflasyonu, kâr düşüşü– merkez bankalarının toplam talebi ve artan işsizliği azaltma ümidiyle faizleri artırma kararı almasında önemli birer etken olmuştu.[130] Aslına bakılırsa, Thatcher'ın ekonomi başdanışmanı enflasyona karşı yürütülen savaşın, gerçekte işçi sınıfına karşı temsili bir savaş olduğunu nihayet kabul etti.[131] 1980'lerin ilk yıllarındaki sıkı para politikaları tam da bu yüzden doğrudan işçi sınıfının gücünü kırmaya, işsizliği artırıp sermaye için makbul bir seviyeye çekmeye ve tam istihdam hayallerine nokta koymaya yönelik girişimlerdi. Tam istihdam doğru-

dan hedef tahtasında olmasaydı bile, zaten gerçekleşmesi için güçlü bir ekonomik büyüme gerekecekti ki bu koşullar, küresel ekonomi söz konusu olduğunda her geçen gün daha da imkânsız hâle geliyordu. Geçtiğimiz yıllarda küresel büyüme oranları kriz öncesi döneme kıyasla ciddi derecede düşük bir seviyede kaldı.[132] Her siyasi görüşten ekonomistler, ekonomideki bu kökten değişimlerin büyümeyi kalıcı olarak düşük seviyelere sabitlemiş olabileceğine dair uyarılarda bulunuyor.[133] Dahası, büyüyen sektörlerde başı çeken Facebook, Twitter ve Instagram gibi şirketler açıkçası Ford ve GM gibi klasik şirketler kadar iş imkânı yaratmıyor.[134] Hatta, yeni endüstriler şu anda Amerikalı işgücünün yalnızca yüzde 0.5'ine iş sağlıyor ki bu istihdam yaratma oranı hiç de etkileyici görünmüyor.[135] İstikrarlı düşüşün ardından, orta hâlli yeni işletmeler yirmi yıl öncesine kıyasla yüzde 40 daha az istihdam yaratıyor.[136] Yeni endüstrilerde istihdamı teşvik eden bilindik sosyal demokrat plan, düşük emek yoğunluğuna sahip firmalar ve dengesiz ekonomik büyüme karşısında etkisini yitiriyor. Yine de, doğru siyasi baskı ve politikalarla tam istihdama geri dönmenin bir seçenek olabileceği düşünülebilir.[137] Fakat sosyal demokrasinin yükselişe geçtiği zamanlarda kadınların ücretli işgücünden dışlandığını göz önünde bulundurduğumuzda, tam istihdam gerçekten de herhangi bir zaman diliminde gerçekleştirilebilmiş midir, işte bunu sorgulamamız gerekiyor.

Tam istihdam ancak ideolojik bir mistifikasyon hâlindeyken işlevseldir, dolayısıyla tam istihdam yoluyla çalışmanın normalleştirilmesi, işsiz kesimi de ilgilendirir.

Sosyal yardımlarda meydana gelen dönüşümler ve geçici istihdam programlarındaki artış –yani insanları sağlanacak yardımlar karşılığında çalışmaya zorlama– bu duruma dair gitgide yükselen fırsatçı tutuma iyi bir örnektir. Tıpkı tam istihdamın değişken kaderinin bir yansıması gibi işsizlik de uzun süredir farklı fikirler ışığında ele alınıyor.[138] İlk yaklaşımlar işsizliği sigorta benzeri çözümlerle etkisi azaltılabilecek bir şey, her şeyden bağımsız bir tesadüf olarak görüyordu. Ama Büyük Buhran'ın neden olduğu kitlesel işsizlik bu yaklaşımı haksız çıkardı ve bunu takiben işsizlik, yapısal (ve erkekleri ilgilendiren) bir sorun olarak görülmeye başladı. Emek hareketi, istihdam hareketine dönüştü ve hükümetler buna kısmi bir karşılık olarak bazı refah ve tam istihdam politikaları benimsedi. Bugün, refah devletinin yaşamakta olduğu dönüşümlerin pek çoğunu, işsiz kesimin disipline edici işlevine yeniden hayat verme çabası olarak yorumlamak mümkün. İşsizlerin serbest emekleri geçici istihdam yoluyla ücretleri baskı altında tutmakta ve çalışan kesimin işlerine yönelik bir tehdit oluşturmaktadır; "iş arayan" kişi herkese bir çalışma normu dayatmakta ve engelliler için sağlanan sosyal yardımlara yönelik saldırılar işgücünün dışında kalan kişileri bile potansiyel işçilerden oluşan orduya dahil etmektedir.[139] İşsizlerin en düşük seviyeli yardımları alabilmek için bile yerine getirmeleri gereken koşullar gitgide uzayan bir liste hâlini almaktadır: eğitimlere katılmak, ara vermeksizin iş başvurularında bulunmak, tavsiye dinlemek ve hatta ücretsiz çalışmak. Artan gözetim ve kontrol yalnızca itaatkâr, nitelikli ve esnek olmakla kalmayıp aynı

zamanda çalışanlar üzerinde baskı unsuru olabilecek bir artık nüfus üretebilmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu yüzden bu plan ve projelerin, işsizliği gerçek anlamda azaltıp azaltmadığının pek bir anlamı yoktur, çünkü amaçları başkadır.[140] Refah devleti ise gün geçtikçe artık nüfusu işçi sınıfına karşı kullanmak amacıyla tasarlanmış bir kurumdan ibaret hâle gelmektedir.

Artık nüfusun yönetimi, yalnızca disipline edilmiş işçiler ve itaatkâr iş arayanlar yaratmaktan ibaret değildir. Artık nüfusla başa çıkmak isteyen sermaye için tahakküm ve cezalandırıcı önlemler birer norm hâlini almaktadır. Bu nüfusun büyüklüğü ve içeriği göçmen politikalarıyla katı bir denetime maruz kalmaktadır. Yüksek işsizlik oranları karşısında artık nüfusun daha iyi iş imkânları sağlayan ülkelere göç etmesi ise sık rastlanan bir davranış ve tarihsel bir normdur. On dokuzuncu yüzyılda tarımdaki mekanikleşmeyle birlikte kırsalda gerçekleşen dönüşüm, insanların kitleler hâlinde Yeni Dünya'ya göç etmesiyle sonuçlandı.[141] Ancak bugün, gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanlar için göç etmek bir seçenek olmaktan çıkıyor. Göç hareketleri üzerindeki denetimlerin daha da sıkılaştırılmasını mazur göstermek için çeşitli gerekçeler öne sürüldüyse de, itaatsizlik potansiyeli taşıyan işgücü arzını en aza indirgemek çoğu zaman en sık başvurulan gerekçe olagelmiştir.[142] Bugün ise Amerika'nın Meksika sınırına asker yerleştirmesine ve yabancıların Avrupalıların işlerini çalacağına dair gayet yersiz bir korkunun sonucu olarak Avrupa Kalesi fikrinin (Fortress Europe) yükselişine tanıklık ediyoruz. Fakat

göçmenlerin düzgün bir iş bulma konusundaki çaresizlikleri öyle bir noktada ki, ölüm riskiyle karşı karşıya kalsalar bile yeni bir ülkeye doğru tehlikeli yolculuklara çıkabiliyorlar. Bunun sonucunda, geçtiğimiz on beş yılda Avrupa'ya girmeye çalışan 22.000'den fazla göçmen hayatını kaybetti, 6.000'den fazla göçmen Meksika-ABD sınırını geçmeye çalışırken öldü ve 1.500'den fazla göçmen ise Avustralya'ya ulaşmaya çalışırken yaşamını yitirdi.[143] Göçün önündeki bu ölümcül engeller, günümüzde artık nüfusu diğerlerinden ayırarak denetim altına alabilmek için kullanılan başlıca mekanizmalardan biridir. Ayrıca, ırksal kodlamalar göçmenlere yapılan bu muameleden ayrı tutulamaz: Bu göçmenler yalnızca başka insanlar değil, aynı zamanda başka ırklardır. İster Avrupa sınırlarının kutsallığını tehdit eden "yabancı sürüleri", ister Tayland'da hipersömürüye ve istismara maruz kalan göçmen tekstil işçileri olsunlar, artık nüfusların denetim altına alınmasında ırk temelli hiyerarşilerin kurulması elzemdir.[144]

Artık nüfusun disipline edilmiş işgücü fazlasına dahil edilemediği durumlarda devlet artık nüfusun büyük bir kısmını hapse atabilir, dışlayabilir ve şiddete başvurabilir. Dünyanın her yanında, kitlesel hapsetme yükseliş hâlinde ve hapishanelerdeki nüfus hem net hem de göreli olarak artış gösteriyor.[145] Dahası, burada önemli bir ırksal etken de mevcut; bunun en bilindik örneği ABD'deki siyah nüfusun kitlesel olarak hapsedilmesi, fakat Avrupa'da Müslümanlar, Kanada'da Aborjinler de kitlesel hapsetmeye maruz kalıyor ve dünya çapında yabancı göçmenler tutuklanarak sınır dışı

ediliyor.[146] Bu kitlesel hapsetme sistemlerinin hapishanelerle sınırlı olmadığını anlamak gerekir, çünkü bu sistemler insan gruplarını itaate zorlamak için kullanılan yasalar, mahkemeler, politikalar, alışkanlıklar ve kuralların meydana getirdiği geniş bir ağdan oluşur.[147] Kitlesel hapsetme, öncelikli hedefi suç yerine artık nüfus olan bir toplumsal denetleme sistemidir. Örneğin fabrika üretiminde işsizliğin artması, küresel çaplı polis işe alımlarındaki artışla da bağlantılıdır.[148] İşsizler ordusu büyüdükçe, devletin cezalandırma mekanizmaları da büyür. Keza, göçmen geri gönderme merkezlerinin sayısındaki artış, geçim ekonomilerinin çöktüğünü ve gezici bir proletaryanın oluştuğunu gösterir.[149] Kenar mahallelere itilmeye razı olmayanlar başka yerlerde daha iyi fırsatlar aramaya başlar, fakat sonunda ya hapse atılır ya da Akdeniz'de ölüme terk edilirler. Amerikan sistemi ise belki de artık nüfus ile polis güçlerinin nasıl iç içe geçtiğine dair en net örnektir. Geçtiğimiz on yıllar boyunca gerçekleşen ve tüm gerçekleriyle birlikte çok iyi bilinen kitlesel hapsetme dalgası, artan suç oranlarına verilen bir yanıt değildi,[150] aksine işsiz gettolarının hızla yayılmasına ve insan hakları hareketlerinin kaydettiği ilerlemeye karşı yapılan bir müdahaleydi. Bu sistemin ırksallaştırılmış niteliği herkesçe bilinmektedir, fakat sınıf ve artık nüfuslara referans vermeden hapsetme örüntülerini bütünüyle anlayabilmek mümkün değildir. Örneğin, orta sınıf ya da üst sınıf siyah nüfus genellikle kendi hâllerine bırakılmıştır[151] ve hapishane nüfusunun büyük çoğunluğunu "çalışan ya da işsiz yoksullar"[152] oluşturmaktadır. Aynı şekilde,

hapsedilme söz konusu olduğunda ırklar arasında görülen eşitsizlik, sınıf bağlamındaki eşitsizliğin gerisinde kalmıştır[153] ve kitlesel olarak siyahların hapsedilmesindeki artış, aynı nüfusun istihdamındaki düşüşle örtüşmektedir.[154] Doğrusu, Amerika'daki kitlesel hapsetmenin ırksal doğası "özellikle" alt sınıf siyah nüfusun aşırı orantısız şekilde hapse atılmasından kaynaklanmaktadır.[155] Bu yüzden kitlesel hapsetme, işgücü piyasasından dışlanan ve yoksulluğa terk edilen nüfusu yönetmenin ve denetim altında tutmanın bir aracı hâline gelmiştir. Mekânsal bağlamda şehir merkezlerindeki gettolarda yoğunlaşan bu gruplar devlet kontrolü için kolay birer hedefe dönüşür. Elbette bu, ırkla da kesişir, çünkü Birleşik Devletler'de işsiz gettolarının kökeni siyah nüfusun faal biçimde dışlanmasına dayanır. Ve hapishane sistemi ırkçılığın, Jim Crow yasalarının ve gettoların sahip oldukları pek çok işlevi yeni ayrımcılık sistemleriyle değiştirerek bıraktıkları mirası taşımayı sürdürür.[156] Ancak sınıf, bir ayrımı fark etmemizi sağlar: Önceki toplumsal denetim sistemleri serbest emeği sömürüp siyah nüfusları disiplinli işgücüne dönüştürmeye çalışırken modern hapishane sistemi çoğunlukla artık nüfusları dışlamak ve denetim altına almak amacıyla tasarlanmıştır.[157] Sabıkalı olmanın etkilerini de düşündüğümüzde, hapishane sistemi kültürel ve eğitsel sermayeden, siyasi katılımdan ve kamu yardımlarından olmak üzere üçlü bir dışlanmaya yol açar.[158] Tüm bunların sonucunda hapsetme, kent yoksullarının işsiz kaldığı ve iş bulamadığı bir kısırdöngüyü harekete geçirerek onları sermaye dışı kesimler olarak sürekli yeniden üretir.[159] Hü-

kümlüleri ıslah ve eğitimle kapitalist topluma yeniden kazandırmak yerine, hapisten sonra ücretli işgücüne tekrar girmelerini engellemek için karmaşık sistemler kuruluyor. En uç noktada bu nüfuslar tamamen gözden çıkarılıyor, normal toplumun dışında konumlandırılıp sebepsiz şiddete maruz bırakılıyorlar. Bunların sonucunda, kayıtlı ekonomiden kalıcı olarak dışlanma durumunu üreten ve yeniden üreten bir sistem ortaya çıkıyor. Bu nüfuslar gözden çıkarılabilir olarak görülüyor, kendilerine uygulanabilecek her türden polis ve devlet şiddetine maruz bırakılıyorlar. Bu yüzden devletin ve sermayenin elinde artık nüfusları yönetebilmek için kullanabileceği, disiplin ederek topluma kazandırmaktan zorla dışlamaya kadar pek çok farklı mekanizma bulunmaktadır.

Çalışma Krizi

Gördüğümüz gibi kayıtlı ve ücretli çalışmanın dışında bırakılan, asgari düzeyde sosyal yardım ve boğaz tokluğuna çalıştığı enformel işlerle ya da yasadışı yollarla hayatta kalmaya çalışan ve gitgide büyüyen bir nüfus var. Bu insanların hayatları her koşulda yoksulluk, güvencesizlik ve istikrarsızlıkla şekilleniyor. Açıkçası, herkesi istihdam etmeye yetecek kadar iş olmadığı gibi, var olanlar da günden güne azalıyor. Egemen düzenin dayanağı olan düzgün ve istikrarlı istihdam koşulları dağıldıkça, toplumsal denetimi sağlamak için gitgide daha da zorba tedbirlere başvurulması muhtemel: daha acımasız geçici istihdam programları, göçmen düşmanlığının yükselmesi, insan hareketliliğinin daha katı bir şekilde denetlenmesi ve direnenleri saf dışı

bırakmak amacıyla kitlesel olarak hapsetmek gibi. Neoliberalizmin ve dünyanın emek gücünün çoğunluğunu oluşturan artık nüfusun karşı karşıya olduğu çalışma krizi budur.

İşlerin geniş kapsamlı otomasyonunun taşıdığı potansiyelle birlikte –bir sonraki bölümde bu konuyu daha detaylı bir biçimde tartışacağız– gelecek yıllarda aşağıdaki eğilimlere tanık olmamız mümkün:

1. Küreselleşme ve otomasyonun bir sonucu olarak küresel emekteki arz fazlası sebebiyle gelişmiş ülkelerdeki işçi sınıfında eğretileşme daha yoğun bir hâl alacak.
2. İstihdamsız büyümeler derinleşmeye ve süreç olarak uzamaya devam edecek ve bu durum ağırlıklı olarak, o esnada otomasyona geçiş yapabilecek işlerde çalışanları etkileyecek.
3. Düşük vasıflı hizmet işlerinin otomasyonuyla kenar mahallelerde yaşayan nüfus büyümeye devam edecek ve prematüre sanayisizleşmeyle artış daha da vahim bir hâle gelecek.
4. Gelişmiş ekonomilerdeki kent marjinalliği, düşük vasıflı ve düşük ücretli işlerin otomasyonuyla daha büyük boyutlara varacak.
5. Yüksek vasıflı işçi arzındaki artışı karşılamak amacıyla gösterilen ümitsiz çabaların sonucunda yükseköğrenimin mesleki eğitime dönüştürülmesi hızlandırılacak.
6. Büyüme yavaş kalmaya devam edecek ve eski işlerin yerini alacak yeni işlerin yaygınlaşmasını olasılık dahilinden çıkaracak.

7. İşsizlerin gitgide daha acımasızlaşan denetimlere ve açlık ekonomilerine maruz bırakılmasıyla, geçici istihdam programları, göç üzerindeki denetimler ve kitlesel hapsetme konularında derin değişimler yaşanacak.

Elbette bu sonuçlardan herhangi birinin kaçınılmaz olarak gerçekleşeceğini söyleyemeyiz. Fakat bu analiz, kapitalizmin mevcut eğilimlerini ve artık nüfus büyümeye devam ederse ortaya çıkabilecek sorunları temel alıyor. Bu eğilimler bir çalışma krizine olduğu kadar, ücretli emek kurumunu temel alan tüm toplumların krize gireceğine de işaret ediyor. Kapitalizmde iş, çoğu insanın yegâne gelir kaynağı olmasının yanı sıra toplumsal hayatlarımız ve kim olduğumuza dair kavrayışımız için de merkezi önemde. Önümüzdeki yirmi yılın bize ipuçlarını verdiği gelecek ise küresel ekonominin gün geçtikçe iyi işler bir yana, yeterli sayıda iş imkânı bile yaratamayacak hâle geldiği, ancak geçinebilmek için yine de bir işe muhtaç olduğumuz bir gelecek. Siyasi partiler ve sendikalar bu krizin farkında değillermiş gibi davranıyor, otomasyon daha fazla işçiyi ıskartaya çıkarmaya hazırlanırken söz konusu krizin semptomlarını idare etmekte bile zorlanıyorlar. Bu gerilimler karşısında yirmi birinci yüzyıl solunun siyasi projesi, insanların hayatta kalmak için ücretli emeğe mecbur olmadığı bir ekonomi inşa etmek olmalıdır.

Gelecek birkaç bölümde de öne süreceğimiz gibi, bu mücadele bir dizi farklı yaklaşımı içerebilir ve içermelidir de: Örneğin angarya işlerin gereksizliği üzerine hegemonik

fikirler yaratmak, sendikaların hedeflerini otomasyona direnmekten ziyade iş paylaşımı ve çalışma günlerinin azaltılması yönünde dönüştürmek,[160] otomasyona yönelik yatırımlar için hükümet yardımları, sermaye karşısında emeğin maliyetini artırmak[161] ve benzeri başka birçok seçenek kapsanabilir.[162] Bu, artık nüfusun dışlanmasına karşı çıkarak onları denetim altında tutan mekanizmalara saldırmak demektir. Kitlesel hapsetme ve onunla bağlantılı ırksallaştırılmış tahakküm sistemi yıkılmalı[163] ve gettolardan sınır kontrollerine kadar tüm mekânsal denetim mekanizmaları, halkların serbest dolaşımını güvence altına alacak şekilde parçalanmalıdır. Refah devleti, kendi başına bir hedef olarak değil, çalışma sonrası toplumun vazgeçilmez bir parçası olması gerektiği için savunulmalıdır. Gelecek hâlâ her şeye açık ve iş krizinin hangi yönde ilerleyeceği tam olarak önümüzdeki siyasi mücadeleye bağlıdır.

VI
Çalışma Sonrası Tahayyüller

"Geleceğin hedefi tam işsizliktir."
Arthur C. Clarke

Bir önceki bölümde, çalışma sonrası bir dünya kurmayı günden güne daha da gerekli kılan toplumsal koşulları ve yaşadıkları dönüşümü incelemiştik; bu bölümde ise çalışma sonrası bir dünyanın pratikte ne anlama geldiğine dair bir çerçeve çiziyoruz.[1] Bu amaçla, çalışma sonrası toplum için bir platform inşa etmeye başlarken birtakım kapsamlı talepler ileri süreceğiz. Taleplerin merkeziliğine vurgu yaparak, hiç talepte bulunmamanın radikalizmin zirve noktası olduğuna inanan günümüz radikal solundaki bu yaygın eğilimle bağlarımızı koparıyoruz.[2] Bu eleştiriyi yapanlar çoğu zaman bir talepte bulunmanın, bir şey istemek yoluyla otoriteyi meşrulaştırmak ve mevcut düzene boyun eğmek anlamına geldiğini iddia ediyor. Ancak bu yaklaşımlar talep etmeye dahil olan antagonizmayı ve talep etmenin, değişimi gerçekleştirecek etkin faillerin yaratılmasında pek çok açıdan bir zorunluluk olduğunu gözden kaçırıyor.[3] Bu yönden baktığımızda talepte bulunmayı reddetmek, kolay ve hızlı bir ilerlemeye değil, teorik kafa karışıklığına ait bir

semptomdur. Talepleri olmayan bir siyaset yalnızca amaçsız bedenlerin bir araya toplanmasından ibarettir. Anlamlı bir gelecek vizyonu önerilerde bulunur ve hedefler belirler; bu bölüm ise bu konu hakkındaki olası tartışmalara bir katkı niteliğindedir. Burada sunacağımız önerilerin hiçbiri radikal bir yenilik taşımıyor, ancak bu da sahip oldukları gücün bir parçası: dünya üzerinde kitleleri çekebilecek birtakım temel fikirler ve hareketler zaten mevcut ve bu nedenle projemizin ayakları yere sağlam basıyor.

Bugün devrimci talepler naif, reformist talepler ise nafile görülüyor. Tartışma çoğunlukla bu noktada son buluyor; iki taraf da birbirini suçluyor ve koşullarımızı değiştirecek stratejik gerekler unutuluyor. Bu yüzden bizim önerdiğimiz talepler, *reformist olmayan reformlar* olarak tasarlandı. Bununla üç şeyi kastediyoruz. İlk olarak, bu taleplerin kapitalizmi ödün verebileceğinden daha fazlası için zorlayan ütopyacı bir yanı var. Bu da onları kibar istekler olmaktan çıkarıp kavgacı, uzlaşmaz ve ısrarcı taleplere dönüştürüyor. Böyle talepler ütopyaların gelecek merkezli yönelimlerini, taleplerin doğrudan müdahelesiyle birleştiriyor ve "özür dilemeyen bir ütopyacılık" doğuruyor.[4] İkinci olarak, bu reformist olmayan öneriler günümüz dünyasındaki gerçek eğilimleri temel alır ve bu eğilimlere devrimci hayallerin veremediği yaşam gücünü verir. Üçüncü ve en önemlisi, bu tür talepler mevcut siyasi dengeleri değiştirir ve meydana gelecek gelişmeler için bir platform inşa eder. Tarihin önceden belirlenmiş bir sonraki evresine tekdüze bir geçiş yerine, şimdiki zamandan kaçmaya yönelik açık uçlu bir

plan tasarlar.[5] Bu bölümde yer verilen öneriler bizi kapitalizmden kurtarmaz, fakat bizi neoliberalizmden kurtararak yeni bir siyasi, iktisadi ve toplumsal güçler dengesi kurmayı vadeder. Çalışma sonrası toplumla birlikte daha büyük hedeflere doğru yola çıkmak için çok daha fazla potansiyele sahip olacağız. Fakat bu proje, uzun vadede gerçekleştirilmesi gereken bir projedir: Yıllar değil, on yıllar alır; seçim dönemleri yerine kültürel dönüşümleri gerektirir. Günümüz solunun güçsüz olduğu gerçeğini göz önüne alırsak, bunu aşmanın yalnızca bir tek yolu olduğunu da görürüz: sabırla yeniden güç toplamak; bu ise ilerleyen bölümlerde ele alacağımız bir konu. Çalışma sonrası dünyayı gerçekleştirmenin başka yolu yok. Bu yüzden uzun vadeli stratejik hedefleri benimsemeli ve bu hedefleri er geç gerçekleştirme ihtimali olan kolektif failliği yeniden inşa etmeliyiz. Solu çalışma sonrası bir geleceğe doğru yönlendirdiğimizde yalnızca angaryanın ve yoksulluğun azaltılması gibi kayda değer kazanımlar hedeflenmekle kalmayacak, bu süreçte siyasi güç de kazanılanacaktır. Kısacası, çalışma sonrası toplumun ulaşılabilir olduğuna inanmakla kalmıyor, maddi koşullar göz önüne alındığında, aynı zamanda uygulanabilir ve arzulanabilir olduğunu da düşünüyoruz.[6] Bu bölüm ileriyi hedefleyen bir yol çiziyor: ekonomide tam otomasyon, çalışma günlerinin azaltılması, evrensel temel gelirin uygulamaya koyulması ve çalışma anlayışımızda kültürel bir dönüşüm sağlanması temelinde çalışma sonrası bir toplumu inşa etmek.

Tam Otomasyon

İlk talebimiz ekonominin tam otomasyonu. Bu tür bir ekonomi, en son teknolojik gelişmeleri kullanarak insanlığı ağır işlerden kurtarmayı hedeflerken *aynı anda* artan miktarlarda servet üretebilir. Tam otomasyon olmaksızın postkapitalist bir gelecek ya bolluk uğruna özgürlükten vazgeçmeyi (çalışma merkezli Sovyet Rusya'yı hatırlayalım) ya da ilkelci distopyalarda olduğu gibi özgürlük uğruna bolluktan vazgeçmeyi tercih etmek zorunda kalacaktır.[7] Buna karşın makineler, otomasyon sayesinde tüm gerekli ürün ve hizmetleri üretirken, aynı zamanda insanlığı bunları üretme meşakkatinden de kurtarır.[8] Bu nedenle, otomasyona ve otomasyonun insan emeğinin yerini almasına yönelik eğilimlerin hevesle hızlandırılması ve solun benimsediği siyasi bir proje olarak hedeflenmesi gerektiğini savunuyoruz.[9] Bu proje mevcut kapitalist eğilimleri, kapitalist toplumsal ilişkilerin kabul edilebilir parametrelerinin ötesine taşır.

Kapitalizm uzun zamandır teknolojideki hızlı değişimlerle eşanlamlı olagelmiştir: Birikimin bir zorunluluk olması nedeniyle üretim araçları sürekli olarak dönüşüyor.[10] On dokuzuncu yüzyılda tarım mekanikleşmeye başladığında küçük toprak parçaları birleştirilerek gitgide büyüyen endüstriyel çiftliklerin merkezi hâline geldi. Üretim sürecine tamamen karşıt müdahaleler olarak ortaya çıkan makinelerle birlikte zanaatlar da dönüşüyordu. Geleneksel olarak vasıflı bir emekçinin yapacağı işler, artık vasıf gerektirmeyen alt görevlere ayrılmıştı ve çoğu zaman makineler tarafından hallediliyordu.[11] İşçiler kısmi görevlere atanma-

ya başladı ve önceleri işçilerin kullandığı aletler düzenli bir şekilde emekçileri yöneten makinelere dönüşmüştü.[12] Çalışma günbegün tekrara dayalı, niteliksiz ve makinelerin yönettiği bir hâle gelmiş ve ucuz, vasıfsız emekçilere (özellikle kadınlar ve çocuklara) yönelik talep artmıştı.[13] Yirminci yüzyılın başlarında, ürünlerin biri tarafından taşınarak bir yerden bir yere götürülmesi gibi en rutin ve en sıkıcı manuel görevleri ortadan kaldıran teknolojilerin kullanılmaya başlamasıyla bu eğilim de değişmeye başladı. Yeni makineleri kullanabilen, sayıca artan hizmet işlerini yapabilecek ve gün geçtikçe daha da büyüyen yeni firmaları yönetecek vasıflı işçilere ihtiyaç duyulmaya başladı.[14] Yirminci yüzyılın başlarında, görece daha iyi eğitimli kullanıcılar gerektiren daktilo, fotokopi makinesi gibi ofis teknolojilerinin yükselişe geçmesiyle birlikte vasıflı işgücüne yönelik ihtiyaç daha da arttı. Diğer bir deyişle, teknoloji daima vasıfsızlaştıran bir şey değildi, geçtiğimiz yüzyıl boyunca vasıflı işgücüne yönelik artan talep de bunu kanıtlıyor.[15] Bu dönem süresince, verimliliği artıran teknolojilerin etkilerine daha açık olan fabrikalardaki istihdam azalmayı sürdürdü.[16] Yirminci yüzyılın başlarında seri üretimde gerçekleşen otomasyon, küçük parti tipi üretimin otomasyonuyla birleşerek yaygınlaşmaya başladı.[17] Sanayi sektörü 1970 yılında 1.000 adet robot çalıştırırken bugün 1.6 milyondan fazla robot kullanıyor.[18] İstihdam açısından fabrika üretimi küresel çapta doyma noktasına ulaştı. Gelişmekte olan ülkelerde bile, genel eğilim sanayisizleşme yönünde ve istihdamdaki büyüme hizmet sektöründe yoğunlaşmış durumda.[19] Ayrıca, fabrika

üretimindeki gerilemeyi takiben, yirminci yüzyılın ikinci yarısı başka bir değişime daha tanıklık etti. Daha eski ofis teknolojileri işçileri *tamamlıyor* ve işçilere yönelik talebi artırıyordu, ancak mikroişlemcilerin ve bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi telefon operatörleri ve sekreterler gibi birçok alandaki yarı vasıflı hizmet işçilerinin *yerlerini almaya* başladı.[20] Bugün hizmetler ivme kazanan bir biçimde robotiğe dayalı hâle geliyor; geçtiğimiz on beş yıl içerisinde 150.000 profesyonel hizmet robotu satıldı.[21] "Rutin" ve bir dizi aşamadan oluşan kodlar hâlinde yazılabilecek işler özellikle tehdit altında. Bir yazılımcının uygun yazılımı yazmasının ardından bilgisayarlar bu görevleri mükemmel bir şekilde yerine getirebilir ki bu durum, geçtiğimiz kırk yıl içerisinde rutin manuel ve bilişsel işlerin sayısında şiddetli bir düşüşe neden olmuştur.[22] Çoğu orta düzey ücret sağlayan ve orta düzey vasıf gerektiren işlerin rutin işler olması, dolayısıyla da otomasyona tabi tutulması yüzünden işgücü piyasası kutuplaşmıştır.[23] Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'nın her yerinde işgücü piyasası artık fast food, satış, lojistik, konaklama ve depo işçileri gibi çok sayıda düşük vasıflı, düşük ücretli, ağır manuel işlerde ve hizmet işlerinde çalışan işçilerin yanı sıra az sayıda yüksek vasıflı, yüksek ücretli, rutin olmayan bilişsel işlerde çalışan işçilerden meydana geliyor.[24]

Son otomasyon dalgası işgücü piyasasının dağılımını sarsıcı bir biçimde değiştirmeye hazırlanıyor, zira hedefi ekonomiyi her açıdan kuşatabilmek; veri toplama (radyo frekans tanımlama, büyük veri); yeni üretim biçimleri (robotların esnek üretime dahil edilmesi,[25] eklemeli üretim,[26]

otomatik fast food makineleri); hizmetler (yapay zekâ müşteri hizmetleri, yaşlı bakımı); karar alma (hesaplama modelleri, yazılım ajanları); para tahsisi (algoritmik alım satım) ve özellikle de dağıtım (lojistik devrimi, sürücüsüz araçlar,[27] insansız konteyner gemileri ve otomasyonla işleyen ürün depoları) gibi.[28] Üretimden dağıtıma, yönetimden satışa ekonominin tüm faaliyet alanlarında otomasyona yönelik geniş çaplı bir eğilim görüyoruz.[29] Son otomasyon dalgası, bir araya gelerek makinelerin gerçekleştirebileceği görevlerin dönüşüp çeşitlendiği "ikinci makine çağını" başlatan algoritmik geliştirmeler (özellikle makine öğrenmesi ve derin öğrenmede), robot teknolojisindeki süratli ilerlemeler ve işlemci gücünde meydana gelen katlanarak büyümenin (büyük verinin kaynağı) sunduğu temel üzerinde yükseliyor.[30] Bu durum, tarihsel olarak pek çok yönden eşi benzeri görülmemiş bir çağın kapılarını açıyor. Yeni örüntü tanıma teknolojileri, rutin ve rutin olmayan görevleri otomasyona uygun hâle getiriyor: Karmaşık iletişim teknolojileri nitelikli bilgi gerektiren belirli görevlerde bilgisayarları insanlardan daha yetkin kılıyor ve robotikteki ilerlemeler kol emeğiyle gerçekleştirilen birçok görevde teknolojiyi hızla daha da geliştiriyor.[31] Örneğin sürücüsüz arabalar rutin olmayan manuel görevlerin otomasyonu sayesinde çalışır ve haber metinleri yazmak ya da hukuki emsalleri incelemek gibi rutin olmayan bilişsel görevler şimdilerde robotlar tarafından yapılabilmektedir.[32] Bu gelişmelerin kapsamı düşünüldüğünde, borsa analistlerinden inşaat işçilerine, şeflerden gazetecilere herkes, konumlarını makinelere kaptırma

riski altındadır.[33] Ekran üzerindeki sembollerin yerlerini değiştirme işini yapan bir işçi, depodaki ürünlerin yerlerini değiştiren işçiyle aynı derecede risk altındadır. Hazırlanan bir raporda, robotlar finans dünyasına bu şekilde sızmaya devam ederse "borsaların insansızlaşacağı",[34] uzun zamandır sanayi sonrası istihdamın kalesi olan satış işlerinin makinelerin kontrolüne geçeceği[35] ve dünya çapında 140 milyondan fazla bilişsel işin ortadan kalkacağı öngörülüyor.[36] Son otomasyon dalgası işgücü piyasasının kutuplaşmasıyla sonuçlanmıştı, ancak gelecek yeni dalga, işgücü piyasasının düşük vasıflı ve düşük ücretli olan tarafını vuracak gibi görünüyor.[37] Ve robotlar insan emeğinin yerini aldıkça, işçilerin daha az ücret ve daha çok sefaletle karşı karşıya kalması çok muhtemel.[38] Gelişmekte olan yeni otomasyon dalgası en iyi ihtimalle işgücü piyasasının tertibatında katı değişimler meydana getirerek işçilere yönelik talebi kayda değer ölçüde düşürebilir.

Ancak birçok iktisatçının da dile getirdiği gibi, verimlilik bir otomasyon devriminden beklenebilecek ölçüde artmış değil.[39] Eğer tek bir makine, bir fabrikadaki işçilerin yarısının yerini alıyor ve fabrika hâlâ aynı miktarda ürün üretebiliyorsa, verimlilik ikiye katlanmıştır denebilir. Ancak işin doğrusu, geçtiğimiz on yılda, özellikle de krizin ardından, verimlilik artışında geniş çaplı bir küresel yavaşlama mevcut.[40] Verimliliği ölçmenin olağanüstü zor bir iş olduğu gerçeğini bir yana bırakırsak, birkaç fenomene bakarak bu aykırı durumun açıklanabileceğine inanıyoruz. İlk olarak, düşük ücretlerin verimlilik artırıcı teknolojilere yapılacak

yatırımlara ket vurması yüksek bir ihtimal. Büyük ve ucuz bir işgücü rezervine erişebilen şirketlerin sermaye yatırımlarına odaklanmak için daha az nedenleri vardır. Makinelerden daha ucuz olan işçiler aynı işi daha az ücret karşılığında yapıyorken, niye yeni makineler alsınlar ki? Bu durum, tam otomasyona ulaşmak için çabalarken bir yandan da küresel alanda daha yüksek ücretler için savaşmanın çok önemli bir ek görev olduğunu gösteriyor. İkincisi, bir tür gecikme faktörünün devreye girmiş olması muhtemel. 1990'larda bilişim teknolojilerindeki devrimin verimlilik rakamlarına yansıması biraz zaman almıştı, çünkü şirketler önce yatırımlarını yapıyor, bu teknolojilerle birlikte gelen yeni görev türlerine ancak sonra uyum sağlayabiliyordu. Kurumlar dönüşmeli, yeni vasıflar kazanılmalıydı ve bu teknolojileri etkili bir şekilde kullanabilmek için süreçlerin yeniden ele alınması gerekiyordu. Görünen o ki, genel olarak dijital teknolojilere yapılan yatırımlarda verimlilik açısından beş ila on beş yıl arasında değişen gecikmeler yaşanıyor.[41] Bugün üzerinde tartıştığımız teknolojiler ise bütünüyle yepyeni ve on yıl öncesine kadar hayal dahi edilemezlerdi. Teknolojiler önce benimsenip ardından da işletmelerin çalışma yöntemlerine adapte edildiği için, bu yenilikler karşısında, verimlilik rakamları konusunda bir gecikme beklememiz gerektiğini anlıyoruz.[42] Son ve en önemli olarak, burada öne sürdüğümüz görüşler betimleyici değil, normatif bir iddiaya dayanıyor. Tam otomasyon, uygulamaya geçmiş olsun ya da olmasın, gerçekleşebilecek ve gerçekleştirilmesi gereken bir şey. Örneğin, endüstriyel robotları bünyelerine

katmaktan fayda sağlayabilecek ABD'li şirketlerin yüzde 10'undan daha azı bunu yaptı.[43] Bu alan, tam otomasyonun uygulanabileceği alanlardan sadece biri ve bu durum ise tam otomasyonun *iktisadi zorunluluğun* bir sonucu olarak ortaya çıkacağını varsaymak yerine, onu *siyasi bir talep* hâline getirmenin önemini pekiştiriyor. Daha fazla devlet yatırımı, asgari ücretin yükseltilmesi ve işçi sayısını artırmak yerine işçilerin yerini alabilecek teknolojilere yönelik araştırmalar gibi çeşitli politikalar yoluyla tam otomasyon hedefine destek verilebilir. İşgücü piyasasına dair en ayrıntılı tahminlere bakıldığında, günümüz işlerinin yüzde 47 ila 80'inde otomasyona geçilebileceği öngörülüyor.[44] Bu hesaplamayı saptanabilir bir tahmin olarak değil, çalışma karşıtı bir politik projenin nesnel sınırları olarak alalım. Bu rakamları başarımızı karşılaştırıp ölçeceğimiz standartlar olarak kabul etmeliyiz.

Tam otomasyon burada bir hedef ve bir talep olarak sunuluyor, fakat pratikte her alanda gerçekleşmesi pek de mümkün değil.[45] Belli başlı alanlarda teknik, ekonomik ve etik sebepler yüzünden insan emeğinden faydalanmaya devam edilmesi muhtemel. Teknik açıdan baktığımızda, günümüz makineleri yaratıcı, aşırı esnek, duygulanımsal işlerde ve açık bilgi yerine örtülü bilgi gerektiren görevlerde insanlara kıyasla hâlâ daha yetersizdir.[46] Bu görevlerin otomasyonunda karşılaşılan mühendislik sorunları daha önümüzdeki yirmi yıl boyunca aşılamayacak gibi görünmektedir (gerçi on yıl önce sürücüsüz arabalar konusunda da benzer iddialarda bulunulmuştu) ve tam otomasyon prog-

ramı, bu engellerin aşılabilmesi için araştırma bütçelerine yatırım yapmayı hedeflemelidir. Tam otomasyon önündeki ikinci engelin sebebi ise ekonomiktir: Belirli görevler halihazırda makineler tarafından yapılabilmekte, ancak makinelerin maliyeti, denk işgücü maliyetini aşmaktadır.[47] Makine emeğinin etkili, hatasız ve verimli olmasına rağmen, kapitalizm kâr etmeyi tercih eder ve bu yüzden insan emeğinin sermaye yatırımından daha ucuza geldiği her alanda insan emeği kullanır. Tam otomasyon programının hedefi, asgari ücretin artırılması, işçi hareketlerinin desteklenmesi ve devlet desteklerinden insan emeğinin ikame edilmesi yönünde bir teşvik olarak yararlanmak gibi basit stratejiler yoluyla bu durumun üstesinden gelmek olmalıdır.

Tam otomasyonun önündeki son engel ise bakım işleri gibi işlere verdiğimiz ahlaki statüdür.[48] Çocuk yetiştirmenin de dahil olduğu bu görevler, pek çok insanın, insanlar tarafından yapılması gerektiğini savunacağı işlerdir. Bu türden emek biçimleri konusunda iki genel yaklaşımın taslağını çizebiliriz. İlk yaklaşım, bu tarz emeğin ahlaki bir değeri olduğu ve bunların makineler yerine insanlar tarafından yapılması gerektiği fikrine katılacaktır. Ancak çalışma sonrası toplumda bakım emeğine daha da büyük bir değer atanabilir ve böylece toplum kâr üreten emeğe yüklenen ayrıcalıklı statüye yüz çevirebilir. Tam otomasyon sonucunda ortaya çıkan serbest zaman ayrıca alternatif ev içi düzenlerin denenmesine de olanak tanıyabilir. Toplumların ev içi emeği, yeniden üretim ve bakım emeğini nasıl örgütlediği üzerine yeniden düşünmemize katkıda bulunacak

ütopyacı deneyimlerin uzun bir tarihi var.[49] Ne var ki tüm bunlara ulaşabilmek için hâlâ bir siyasi harekete ihtiyacımız olacağını vurgulamak gerekir; çalışma sonrası bir dünya değişime giden yolu açabilir, ancak değişimin gerçekleşeceğine dair garanti veremez. Daha radikal bir yaklaşım ise bu emeğin önemli bir kısmını makineleştirmenin geleceğe dair hedeflerden biri olması gerektiğini savunur.[50] Gerçekten, kadınların fıtraten anaç oldukları ve bu duygulanımsal emeği arzuladıklarına dair kalıplaşmış yargı çoğu zaman kadınların daimi sömürüsünü örtmeye yarayan tahripkâr bir kılıftır. Peki ya bu emeğin çoğu ortadan kaldırılabilseydi? Geleneksel olarak ev içi, teknolojik değişimlerin oldukça az yansıdığı bir alandır: Ev içinin karşılıksızlık üzerine kurulu doğası ve verimlilik normlarından yoksun oluşu, kapitalizmi ev içi emeğin azaltılması için yatırımlar yapma konusunda pek de cesaretlendirmez.[51] Ancak gün geçtikçe, evi temizlemek ya da çamaşırları katlamak gibi ev işleri makinelere devredilebilir hâle geliyor.[52] Ayrıca yardımcı teknolojiler ve duygulanımsal programlama, bir kişiliğe sahip olmayan robotlar tarafından yapılmaları daha uygun olabilecek, son derece kişisel ve yüz kızartıcı birtakım bakım işlerinin otomasyonunun yolunu açıyor.[53] Kimileri ise, daha kuramsal bir düzlemde, hamileliğin bir parçası olan acı ve ıstırabın doğal ve güzel olarak mistikleştirilmesi yerine, artık mazide kalması gerektiğini savunuyor.[54] Bu görüşe göre, yapay biyolojik üreme biçimleri cinsiyetler arasında yeni bir tür eşitlik sağlayabilir. Burada, bu yönelimlerle ilgili bir hükme varmayacak, bu patikaları yalnızca çalışma sonrası

dünyanın sunabileceği seçenekler olarak önümüze koyacağız. Fakat hangi yaklaşım tercih edilirse edilsin, önemli olan nokta emeğin anında ya da tamamen ortadan kalkmayacağı, bunun yerine derece derece azalacağıdır. Tam otomasyon, gerekli emeği *olabildiğince* azaltmayı hedefleyen ütopik bir taleptir.

Pazartesilerden Değil, İşinden Nefret Ediyorsun

Ücretlerde bir düşüş olmaksızın haftalık çalışma saatlerinin azaltılmasını savunan klasik düşünceye geri dönüş, çalışma sonrasını temel alan bir platform kurmaya yönelik ikinci büyük taleptir. Kapitalizmin ortaya çıkışından bu yana işçiler kendilerine dayatılan sabit çalışma saatlerine karşı mücadele ettiler ve çalışma saatlerinin kısaltılması talebi erken dönem emek hareketinin ana bileşenlerinden biriydi.[55] İlk savaşımlar, bireysel olarak işe devamsızlık, çok izin kullanma ve düzensiz çalışma alışkanlıkları biçimindeki yoğun direnişlerden oluşuyordu.[56] Günümüzde ise alışılagelmiş çalışma saatlerine karşı direniş, çalışanların işlerini yapmak yerine çoğu zaman internette gezinerek aylaklık yapması şeklinde devam ediyor.[57] Hedeflerine giden yolun her adımında işçiler normal çalışma saatlerinin pençesinden kurtulmak için savaştılar ve emek hareketinin ilk kazanımları çoğunlukla çalışma saatlerinin azaltılmasıyla bağlantılıydı. Örneğin iki günlük hafta sonu tatili, işçilerin çalışmak yerine içmeyi ve sonraki günü ise akşamdan kalmalığı üzerlerinden atmak için değerlendirmeyi tercih etmeleriyle birlikte kendiliğinden ortaya çıkmıştı.[58] Nihayet

hafta sonunun resmi olarak tanınan izin günleri olarak yerleşmesi ise istikrarlı siyasi mücadelelerin bir ürünüydü (bu mücadele süreci Batı dünyasında 1970'lere kadar devam etti).[59] Keza, işçiler 1900 yılında altmış saat olan haftalık çalışma saatlerini, Büyük Buhran zamanında otuz beş saatin altına düşürerek büyük bir başarıya imza attı.[60] Bu öyle hızlı bir başarıydı ki, 1930'larda ve beş yıl gibi bir sürede, haftalık çalışma saatleri yaklaşık on sekiz saat birden azaldı.[61] Haftalık çalışma saatlerinin azaltılması fikri, Buhran'ın ilk yılları boyunca Birleşik Devletler'de siyasetin her iki kesiminden de destek gördü ve haftalık otuz saatlik çalışma süresinin yasallaşmasının kaçınılmaz olduğu düşünülüyordu.[62] Aynı zamanda, entelektüeller çalışma süresinin daha da azalacağı yönünde kehanetlerde bulunuyor, çalışmanın en az indirgendiği dünyalar hayal ediyorlardı. Paul Lafargue klasikleşmiş bir ifadesinde çalışmayı günde sadece üç saatle sınırlandırmayı savunuyordu.[63] Herkesçe bilindiği üzere Keynes de aynı çıkarımda bulunmuş, daha 2030 yılına gelmeden hepimizin haftada on beş saat çalışmaya başlayacağını tahmin etmişti; gerçi Keynes'in bu çıkarımıyla yalnızca zamanının rağbet gören bir inanışını yeniden dile getirdiği pek bilinmez.[64] Marx ise haftalık çalışma saatlerinin azaltılmasını kendi postkapitalist vizyonunun merkezine koymuştu ve bunun "özgürlük alanına" ulaşmak için "temel bir önkoşul" olduğunu savunuyordu.[65]

Fakat üç saatlik iş günü hayalleri silinip gitti. Büyük Buhran döneminde işletmeler ve hükümet politikaları, işsizliğe karşı herkesi işe alma planını devreye sokmaya karar

verince, çalışma saatlerinin azaltılması için verilen yüz yıllık mücadele ansızın son buldu.[66] İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Batı dünyasında çoğu yerde haftalık çalışma saatleri kırk saat olarak sabitlendi ve o zamandan beri bu durumu değiştirmek için ciddi ciddi kafa yorulmadı bile.[67] Tersine, takip eden on yıllar boyunca çalışma genel anlamda yaygınlaştı. İlk olarak, toplumun tüm kesimlerinde mesai için harcanan zaman arttı.[68] Kadınlar işgücüne dahil olduğunda dahi haftalık çalışma saatleri aynı kaldı ve böylelikle çalışmaya adanan toplam zaman da artmış oldu.[69] İkinci olarak, çalışmanın hayatımızın uyanık olduğumuz her anına yayılmasıyla, iş ile yaşam arasındaki ayrım yavaş yavaş ortadan kalktı. Çoğumuz e-postalar, telefon aramaları, kısa mesajlar ve işyeri kaynaklı sıkıntıların olumsuz etkisi altında sürekli çalışma hâlindeyiz.[70] Maaşlı işçiler çoğu zaman karşılığı ödenmeyen ek mesailer yapmaya zorlanıyor ve pek çok işçi uzun saatler çalışırmış gibi görünmeleri gerektiği yönünde toplumsal baskı hissediyor. Bu koşullar altında sıradan, tam zamanlı, Amerikalı bir işçi, aslına bakılırsa haftada yaklaşık kırk yedi saat çalışıyor.[71] Üstüne üstlük, yapılan işlerin oldukça büyük bir kısmı karşılıksız kalıyor ve bu yüzden resmi verilere dahil edilmiyor (bu ücretsiz işgücünde ayrıca süregelen bir cinsiyet ayrımı da söz konusu).[72] Çoğunluk için ücretli bir iş bulmak hâlâ zor, ücretsiz çalışma yaygınlaşıyor; ödeme noktalarında faydalanılan otomasyon yoluyla bütün iş kullanıcılara devrediliyor (marketlerdeki kasiyersiz ödeme noktalarını ve ATM'leri düşünün) ve bunun sonucunda ise başlı başına

bir "gölge iş" alanı doğuyor.[73] Dahası, sahip olunan işi kaybetmemek için sarf edilmesi gereken gizli bir emek var: bütçe yönetimi, işsizken iş arama, vasıf kazandırmaya yönelik bitmek tükenmek bilmeyen eğitimler, işe gidip gelirken yolda geçen süre ve çocukların, aile fertlerinin ve bakmakla yükümlü olunan diğer bireylerin bakımını kapsayan, emeğin en yaşamsal (cinsiyetlendirilmiş) alanı.[74]

Eğer çalışma, hayatımızın birçok alanına yayıldıysa, daha kısa çalışma saatlerine geri dönmek pek çok açıdan fayda sağlayabilir. En bariz faydası olan serbest zamanın artmasının yanı sıra başka görünmez katkıları da olacaktır.[75] Yükselişe geçen otomasyon karşısında atılacak temel adım, öncelikle haftalık çalışma saatlerini azaltmaktır. İşin doğrusu, bu politikanın önceki otomasyon dönemlerinde oynadığı rol sıklıkla unutuluyor. Çoğu yorumcu haklı bir biçimde teknolojik değişimin tarihine işaret ederek değişimin kitlesel işsizlikle sonuçlanmak durumunda olmadığını gösteriyor. Ancak şu var ki, otomasyonun ilk dönemleri haftalık çalışma saatlerinde ciddi düşüşlerin yaşandığı bir zamana denk gelmişti ve istihdam çoğu zaman işlerin yeniden dağıtılmasıyla korunabilmişti. Söz konusu politikanın bir faydası da çevre konusunda çeşitli kazanımlara kapı açmasıdır. Haftalık çalışma saatlerinin azaltılmasıyla, örneğin, enerji tüketiminde önemli düşüşler meydana gelecek ve toplam karbon ayak izimiz azalacaktır.[76] Ayrıca daha fazla serbest zaman demek, yoğun çalışma tempomuza ayak uydurabilmek için satın aldığımız ucuz tüketim mallarının da azalması demektir. Daha geniş bir açıdan bakarsak, verim-

lilik iyileştirme uygulamalarına daha fazla randıman için değil, daha az çalışma amacıyla başvurulduğunda, enerji verimliliğine yönelik iyileştirmeler de olumsuz çevresel etkilerin azaltılmasına katkıda bulunacaktır.[77] Çalışma saatlerinin azaltılması tam da bu nedenle iklim değişikliğine yönelik her türlü müdahalenin temelinde yer alır. Yapılan diğer araştırmalarda ise haftalık çalışma saatlerinin azalmasıyla birlikte, neoliberalizmin etkisi altında ortaya çıkan stres, anksiyete ve diğer ruh sağlığı sorunlarında genel bir düşüş yaşanacağı ifade edilmektedir.[78] Ancak emek zamanı azaltmak istememizin en önemli sebeplerinden biri de, bu isteğin sınıf gücünü üreten ve pekiştiren bir talep olmasıdır. Çalışma süresini azaltmak her şeyden önce siyasi mücadeleler için geçici bir taktik olarak kullanılabilir; sözleşmeli çalışma, grevler ve emek zamanını ortadan kaldırmaya yönelik tüm diğer hamleler kapitalistler üzerinde baskı oluşturacaktır. İkinci ve en önemli nokta ise haftalık çalışma saatlerinin azalmasıyla birlikte emek hareketinin güçlenecek olmasıdır. Piyasadaki mevcut çalışma saatleri aşağıya çekildiğinde, toplam emek arzı düşer ve işçinin gücü artar. İki iktisat yorumcusunun yakın zamanda ifade ettiği gibi, "Başka hiçbir pazarlık talebi aynı anda pazarlık konumunu güçlendiremez. Dahası, başka hiçbir stratejik mantık, kazanılan her zaferin bir sonraki mücadele için güç toplama koşullarını yarattığı, verimi gitgide artan bir döngüye öncülük edemez."[79] Dolayısıyla, haftalık çalışma süresinin kısaltılması hedefi, yirmi birinci yüzyıl solu için acil ve öncelikli bir talep olmalıdır.

Biz, bir işgününün kapsadığı çalışma saatlerini azaltmak yerine, işe gidiş gelişlerde harcanan süreden tasarruf etmek amacıyla ve halihazırda var olan uzun hafta sonu tatillerini de temel alarak üç günlük hafta sonunun yerleşmesinden yanayız. Bu talep, sendikal mücadele, toplumsal hareketlerin yaratacağı baskı ve siyasi partilerin yapacağı yasal değişiklikler olmak üzere birkaç farklı yol izlenerek gerçekleştirilebilir. Geleceğe yönelik bir strateji inşa etmek isteyen sendikalar, sermayenin istihdam talebini her koşul altında kabul etmek yerine, toplu pazarlık hakkını kullanarak ve haftalık çalışma süresinin kısaltılması şartıyla otomasyonu kabul edebilir. Açıkçası tarihsel kayıtlar, sendikaların teknolojik değişimler karşısında çoğu zaman tepkisel davrandıklarını ve ücret artışlarının ise otomasyona geçişi durdurmak yerine yalnızca ertelediğini gösteriyor.[80] Çalışmanın azaltılarak saat ve gün bazında yayılmasına odaklanan alternatif bir yaklaşım, işçileri sokağa atmak zorunda kalmadan çalışmayı azaltabilir.[81] Ayrıca gayriresmî ve karşılıksız olan emeğin, haftalık çalışma süresinin bir parçası olarak kabul edilmesini sağlamak için de çaba gösterilebilir; bu konuya dikkat çekmek, karşılıksız emek oranlarını azaltabilir.[82] İşgünlerinin azaltılmasına odaklanmak aynı zamanda sendikaların yarı zamanlı ve güvencesiz işçilerle de bağ kurmasını sağlayabilir. Bu mücadelede sendikalar gereklidir ancak tek başlarına yeterli olamazlar, çünkü her sektörün taşıdığı otomasyon ve verimlilik artışı potansiyeli bariz bir biçimde farklıdır.[83] Eğer neoliberalizmin şu anki mantığından kurtulmak istiyorsak, daha kapsamlı bir mü-

cadeleye ihtiyaç var. Toplumsal hareketler ve ideolojik kurumlar, imkân alanlarına müdahale ederek bu mücadeleye katkıda bulunmak zorundalar. Örneğin, aralarında Yeni İktisat Vakfı (New Economics Foundation) ve Jimmy Reid Vakfı'nın (Jimmy Reid Foundation) da bulunduğu birtakım düşünce kuruluşları, işgünlerinin azaltılması konusunda açık çağrılarda bulunuyor.[84] Birleşik Krallık'taki Güvencesiz İşçiler Birliği (Precarious Workers Brigade) ve Plan C gibi gruplar karşılıksız emeğe dikkat çekiyor ve çalışmanın günümüz toplumundaki yeriyle ilgili meseleler etrafında eyleme geçiyor.[85] Ama en önemlisi şu ki, işgünlerinin azaltılması konusunda kamuoyu yoğun bir istek sergiliyor ve anketler de nüfusun çoğunun bu fikri desteklediğini gösteriyor.[86] Ayrıca işgünlerini azaltmayı hedefleyen politika temelli çeşitli yaklaşımlar da mevcut. Birtakım müdahalelerde bulunularak emek maliyeti birey bazından saat bazına çekilebilir ve böylelikle işletmelerin dayattığı uzun çalışma saatlerinin kârlılığı azaltılabilir.[87] Örneğin, Belçika ve Hollanda gibi ülkeler işçilere, işverenleri tarafından ayrımcılığa uğramaksızın çalışma saatlerinin azaltılmasını talep etme hakkı verdi. Hollanda aynı zamanda yaş yelpazesinin her iki ucunu da kapsayacak şekilde işgünlerini kısaltmaya başladı. Hem genç nüfus hem de yaşlı nüfus, çalışma saatlerinde uygulanan aşamalı değişiklikler sayesinde sırasıyla işgücüne dahil ediliyor ya da işgücünün dışında bırakılıyor.[88] Haftalık işgünlerini azaltmaya yönelik bir proje söz konusu olduğunda ise bütün bu seçeneklere başvurulabilir ve hatta başvurulmalıdır.

Maaş Yetmiyor

Yukarıdaki ilk iki öneri, işgücü talebindeki düşüşü tam otomasyonla, işgücü arzındaki düşüşü ise haftalık işgünlerinin azaltılmasıyla ilişkilendiriyor.[89] Bu adımların ortak sonucu olarak, ekonomik çıktıda bir düşüş veyahut işsizlik oranlarında ciddi bir artış yaşanmaksızın kayda değer miktarda serbest zaman yaratılabilecektir. Ancak eğer insanlar hâlâ ay sonunu getirebilmek için uğraşıp duruyorsa, bu serbest zamanın neredeyse hiçbir önemi yoktur. Paul Mattick'in de ifade ettiği gibi, "aç ya da muhtaç insanların serbest zamanı, serbest zaman değildir; hayatta kalmak ya da durumlarını daha iyi bir hâle getirebilmek için girdikleri amansız bir çabadır".[90] Örneğin eksik istihdam edilen birinin bolca serbest zamanı vardır ama bunun keyfini çıkaracak imkânı yoktur. Böyle bakıldığında, eksik istihdamın aslında sadece düşük ücretle çalışan kişiler için kullanılan örtmece bir tabir olduğu apaçık görülüyor. Bu nedenle, gelir testine tabi tutulmaksızın her vatandaşa geçinebileceği miktarda para verilmesi anlamına gelen evrensel temel gelir, çalışma sonrası toplumun temel taleplerinden biridir.[91] Aslında bu, tarih boyunca belirli aralıklarla dile getirilen bir fikirdir.[92] Bu fikrin bir benzeri 1940'ların ilk yıllarında, Birleşik Krallık'taki refah devletini şekillendirecek olan Beveridge Raporu'na alternatif olarak öne sürülmüştü.[93] Şimdilerde önemli ölçüde hafızalardan silinmiş olan 1960'lar ve 1970'ler boyunca temel gelir, ABD'deki refah reformunun merkezinde yer alan tekliflerden biriydi. İktisatçılar, sivil toplum kuruluşları ve politika üretenler bu fikri

tüm ayrıntılarıyla birlikte inceledi[94] ve Kanada ve Birleşik Devletler'de birtakım küçük çaplı denemeler yapıldı.[95] Evrensel temel gelir öylesine büyük bir etki yarattı ki, 1.300'ü aşkın iktisatçı ABD Kongresi'nden bir "ulusal gelir güvencesi sistemi" kurmasını talep eden bir imza kampanyasına katıldı.[96] Üç farklı yönetim bu öneriyi ciddi ciddi değerlendirdi ve iki başkan –Nixon ve Carter– öneriyi hayata geçirmek için yasama girişiminde bulundu.[97] Başka bir deyişle, evrensel temel gelir 1970'li yıllarda az daha gerçek oluyordu.[98] Nihayet Alaska sahip olduğu petrol sayesinde fonlayabildiği bir temel gelir uygulaması başlatmıştı ki neoliberal hegemonyanın doğuşuyla birlikte fikrin kendisi büyük oranda tartışmalardan silinip unutuldu.[99] Ama geçtiğimiz yıllarda temel gelir fikrinin, popülerliğini yeniden kazandığına tanık olduk. Hem anaakım hem de eleştirel medyada ilgi topladı; Paul Krugman, Martin Wolf, *New York Times*, *Financial Times* ve *Economist* tarafından ele alındı.[100] İsviçre 2016 yılında evrensel temel gelir için referanduma gidiyor, tasarı diğer ülkelerin meclis komisyonları tarafından öneriliyor, çeşitli siyasi partiler temel geliri programlarına dahil etti ve Namibya ve Hindistan temel gelir konusunda yeni denemelerde bulunuyor.[101] Fikir küresel bir etki alanına sahip; Brezilya, Güney Afrika, İtalya ve Almanya'dan birtakım gruplar ve yirmiden fazla ülkeyi kapsayan uluslararası bir ağ tarafından ateşli bir şekilde destekleniyor.[102] 2008 krizi ve ardından devreye sokulan kemer sıkma politikaları nedeniyle evrensel temel geliri savunan hareketler yeniden yükselişe geçti.

Ne var ki evrensel temel gelir talebi, birbirleriyle rekabet eden hegemonik güçlerin ne istediklerine bağlıdır. Talep liberteryen bir distopya için seferber edilebileceği gibi, çalışma sonrası bir toplum yaratmak için de kullanılabilir; bu çiftdeğerlilik, birçok kişinin yanılgıya düşerek iki farklı kutbu birlikte ele almasına sebep olmuştur. Bu nedenle, evrensel temel gelir talebinde bulunurken onu anlamlı kılabilmek için üç temel faktörün öne sürülmesi gerekiyor: geçinmeye *yetecek* miktarda bir gelir sağlamalı; *evrensel* olmalı ve koşulsuz şartsız herkese verilmeli; refah devletinin yerini almak yerine onun *tamamlayıcısı* olmalı. İlk nokta yeterince açık: Evrensel temel gelir somut anlamda yeterli bir gelir olmalıdır. Tam miktar ülke ve bölgelere göre değişiklik gösterecektir, ama mevcut veriler sayesinde oldukça kolay bir şekilde hesaplanabilir. Ancak evrensel temel gelir çok düşük seviyelerde belirlendiğinde, işletmeler için bir tür hükümet desteğine dönüşme riski taşır. Buna ek olarak, evrensel temel gelir evrensel olmalı ve hiçbir koşul aranmaksızın herkese verilmelidir. Evrensel temel geliri alabilmek için bir tür gelir testi ya da diğer tedbirler zorunlu olmaktan çıkarıldığında, uygulama da refah kapitalizminin disipliner doğasından sıyrılacaktır.[103] Dahası, evrensel olan bir ödenek, herkes tarafından alınacağı için, sosyal yardımların neden olduğu damgalanmanın da önüne geçer. Dördüncü bölümde de belirttiğimiz gibi, "evrenselcilik" çağrısında bulunmak aynı zamanda bireylerin vatandaşlık, göçmenlik ya da tutukluluk durumları bağlamında her türlü kısıtlayıcı temel gelir uygulamasının süresiz olarak sonlandırıl-

masını gerektirir. Evrensellik talebi, temel gelirin kapsam ve ölçeğinin genişletilmesi için verilecek aralıksız mücadele için temel teşkil eder. Son olarak, evrensel temel gelir refah devleti için tamamlayıcı olmalıdır. Bu hususta her ne pahasına olursa olsun kaçınılması gereken muhafazakâr görüş, temel gelirin her bireye sabit bir miktar para sağlayarak refah devletinin yerini alması gerektiğini savunur. Bu plana uyulduğunda, evrensel temel gelir yalnızca artan piyasalaşmanın yayılmasını sağlayan bir araç hâline gelir ve sosyal hizmetler ise özel şirketlerin elinde birer pazara dönüşür. Neoliberalizmden uzaklaşmak yerine yeni piyasalar yaratarak neoliberalizmin asli hareket alanını genişletir. Burada öne sürdüğümüz talep ise, aksine, yeniden gündeme gelen refah devletine bir takviye olarak evrensel temel gelirdir.[104]

Ahlaki argümanlar ve ampirik araştırmalardan yola çıkarsak, evrensel temel geliri desteklemek için çok sayıda sebep olduğunu görürüz: örneğin yoksulluğun azalması, daha iyi bir halk sağlığı ve azalan sağlık masrafları, lise eğitimini yarıda bırakan kişi sayısında düşüş, işlenen hafif suçlarda azalma, aile ve arkadaşlarla daha fazla zaman geçirebilme ve daha az devlet bürokrasisi.[105] Evrensel gelir talebi, nasıl sunulduğuna bağlı olarak siyasi yelpazenin her yanından hareketin –liberteryenlerin, muhafazakârların, anarşistlerin, Marksistlerin, feministlerin ve diğerlerinin– desteğini alabilir. Talebin gücü biraz da, ona geniş halk desteğini arkasına alabilme kapasitesini veren bu muğlaklığından kaynaklanır.[106] Ancak bizim hedeflerimiz açısından evrensel temel gelir talebinin önemi, birbirleriyle içiçe geçmiş dört temel etkende yatıyor.

Üzerinde duracağımız ilk nokta, evrensel temel gelir talebinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda politik bir dönüşüm talebi de olduğudur. Evrensel temel gelirin çoğu zaman yalnızca zenginden alıp yoksula veren bir tür yeniden dağıtımdan ibaret olduğu ya da tüketici talebini artırarak ekonomideki büyümeyi sürdürmeye yönelik bir önlem olduğu düşünülür. Bu açıdan bakıldığında, evrensel temel gelir mükemmel reformist özellikler taşır ve yenilikçiliği ziyadesiyle abartılan bir vergi sisteminden fazlası değildir. Ancak evrensel temel gelirin asıl önemi, emek ve sermaye arasındaki asitmetrik güç ilişkisini tersine çevirmesinde yatar. Artık nüfus tartışmasında da gördüğümüz gibi, proletarya üretim ve geçim araçlarından koparılmış olmasıyla tanımlanır. Böylece proletarya hayatta kalabilmek için gereken geliri kazanmak amacıyla, iş piyasasında kendisini satmaya mecbur edilir. En şanslılarımız *hangi* işi seçeceğine karar verme lüksüne sahipken, ancak çok azımız herhangi bir işi *seçmeme* gücüne sahiptir. Temel gelir bu durumu değiştirir, proletaryaya çalışma mecburiyeti olmadan geçinebilme imkânı verir.[107] Diğer bir deyişle işçiler, bir işi alıp almayacaklarına karar verme konusunda seçenek sahibi olur (tam bir neoklasik iktisat tabiriyle ifade edersek, çalışma birçok anlamda gerçekten gönüllü hâle gelir). Dolayısıyla evrensel temel gelir ücretli emeğin baskıcı taraflarını esnetir, bir ölçüde emeği metalaşmaktan kurtarır ve böylece emek ile sermaye arasındaki siyasi ilişkiyi dönüştürür.

Bu dönüşümün, yani çalışmayı bir dayatma olmaktan çıkarıp gönüllü hâle getirmenin kimi önemli sonuçları var-

dır. Başta, emek piyasasındaki esnekliği azaltarak sınıf gücünü artırır. Emek piyasası çok esnek hâle geldiğinde yaşananları artık nüfus üzerinden görebiliriz: Maaşlar düşer ve işverenler işçilerin değerleriyle istedikleri gibi oynayabilirler.[108] Buna karşın emek piyasası güvenli bir hâl aldığında, siyasi üstünlük emeğe geçer. İktisatçı Michał Kalecki, bu durumu uzun zaman önce tespit etmiş ve tam istihdama neden her aşamada karşı çıkıldığını açıklamıştı.[109] Eğer her işçi istihdam edilirse, işten kovma tehdidi disipliner niteliğini yitirirdi, çünkü işçi için dışarıda gereğinden de fazla başka iş olanakları bulunurdu. İşçiler üstünlüğü ele geçirir ve sermaye siyasi gücünü kaybederdi. Aynı dinamik, temel gelir için de geçerlidir: Ücretli emeğe muhtaç olma durumu ortadan kalktığında işçiler ne kadar emek verecekleri üzerinde karar sahibi olacak, bu da onlara işgücü piyasasında önemli bir güç sağlayacaktır. Sınıf gücü ayrıca pek çok başka şekilde de artırılabilir. İşçilerin maaş kesintilerinden ya da küçülen grev fonlarından endişe etmesine gerek kalmadığı için grev örgütlemek kolaylaşır. Ücret karşılığında çalışmaya harcanacak zamanın miktarı kişinin kendi isteğine göre şekillendirilebilir; serbest zaman ise toplulukların koşullarını iyileştirmek ve siyasetle ilgilenmek için kullanılabilir. Böylece insanlar, neoliberalizmin daimi baskısından güvenle korunmuş olarak yavaşlayıp kendilerini düşünebilir. İşin ya da işsizliğin yol açtığı kaygılar, evrensel temel gelirin sağladığı ekonomik güvence sayesinde azalabilir.[110] Dahası, çalışanların, işsizlerin, eksik istihdam edilenlerin, göçmen işgücünün, geçici işçilerin, öğrencilerin ve engellilerin

ihtiyaçları evrensel temel gelir talebinde birleşir.[111] Talep, bu gruplar arasında ortak bir çıkar üretir ve daha iyiye doğru eyleme geçmeleri için demokratik bir yön tayin eder.

Evrensel temel gelirin ilgili ikinci özelliği, eğretileşmeyi ve işsizliği bir güvencesizlik durumundan, gönüllü esneklik durumuna dönüştürmesidir. Çoğu zaman esnek çalışmaya yönelik güçlü talebin, ilk olarak geleneksel Fordist çalışma tarzının zorlayıcı süreçlerini ortadan kaldırmak isteyen işçilerden geldiği unutulur.[112] Sabah dokuz akşam beş çalışmanın tekrara dayalı oluşu ve yapılan çoğu işin sıkıcılığı, ömürlük bir kariyer planı yapmaya yetecek kadar ümit verici değildir. Bakım emeği de genellikle esnek bir yaklaşım gerektirir ve bu durum ise geleneksel işlerin çekiciliğini baltalar. Marx esnek çalışmanın özgürleştirici yanlarını, komünizm "avcı, balıkçı, çoban ya da eleştirmen olmama gerek bile kalmadan bana bugün bu işi, yarın bir başka işi dilediğim gibi yapabilme, sabah ava çıkıp öğleden sonra balığa gitme, akşamları sığır gütme, yemekten sonra da düşünüp değerlendirmelerde bulunma olanağı sağlar,"[113] diyerek bizzat dile getirir. Sermaye esnekliğe duyulan bu güçlü isteği yeni bir sömürü biçimi yaratacak şekilde uyarlayıp kendisine mal etti. Bugün, esnek çalışma özgürlük değil, yalnızca eğretileşme ve güvencesizlik ifade ediyor. Evrensel temel gelir, yaygınlaşan eğretileşme hâline müdahalede bulunarak onu korkulacak bir durum olmaktan çıkarıp eski özgürleştirici hâline dönüştürüyor.

Üçüncüsü, temel gelir farklı iş türlerine atadığımız değerleri yeniden düşünmeyi de gerektirir. İşçilerin artık her-

hangi bir işte çalışmak zorunda kalmayacağını göz önüne aldığımızda, işçiler çok az ücret ödeyen, çok emek isteyen, çok az hak tanıyan ya da küçük düşürücü ve aşağılayıcı işleri kolayca reddedebilir. Düşük ücretli işler çoğu zaman incelikten yoksundur ve kişinin takatini elinden alır; dolayısıyla evrensel temel gelir programı yürürlükteyken çoğu insan bu işleri üstlenmek istemeyecektir. Bunun sonucunda tehlikeli, sıkıcı ve cazibesiz işler daha iyi ücretler öderken, daha tatminkâr, kişiyi diri tutan ve bir cazibesi olan işler daha az ücret ödeyecektir. Başka bir ifadeyle, işin *doğası* yalnızca *kârlılığının* değil, işin değerinin de ölçüsü hâline gelecektir.[114] Bu değerlerin yeniden belirlenmesi sonucunda en berbat işlere ödenen ücretler arttıkça, söz konusu işlerin otomasyonu için yeni teşvik tedbirleri ortaya çıkacaktır. Bu sebeple evrensel temel gelir, tam otomasyon talebiyle el ele vererek bir pozitif geribesleme döngüsü oluşturabilir. Diğer yandan, temel gelir yalnızca kötü işlerin değerini dönüştürmekle kalmaz, aynı zamanda çoğu bakım işindeki karşılıksız emeğin tanınmasında da ilerleme sağlayabilir. Ev işlerinin ücretli olması talebinin tanınıp siyasallaşmasında olduğu gibi, evrensel temel gelir de enformelden formele, ev içinden kamusala ve bireyselden kolektif çalışmaya kadar her birimizin toplumun yeniden üretimi için sorumlu olduğu yaygın çalışma tarzlarını tanır ve siyasallaştırır. Ya geleneksel Marksist ya da neoklasik kavramlar yoluyla açıklanan üretken emek yerine, daha genel bir kategori olan yeniden üretim emeğini merkeze alır.[115] Hepimizin kapitalizmin üretilmesine ve yeniden üretilmesine katkıda

bulunduğunu düşünürsek, emeklerimizin karşılığını almayı hak ediyoruz.[116] Bu tutumu benimseyen evrensel temel gelir talebi, yetenek bazında ücretlendirmeden ihtiyaca göre ücretlendirmeye doğru bir dönüşümü savunur.[117] Bu noktada, bir insanın değerini ölçmeye yönelik, tüm genetik, tarihsel ve toplumsal değişkenler reddedilir ve insanlara yalnızca insan oldukları için değer verilir.

Son olarak, temel gelir en temelde feminist bir tasarıdır. Feminizmin cinsiyete dayalı işbölümüne başkaldırısı, erkek aile reisi odaklı geleneksel refah devletinin tarafgir tutumunu zayıflatmaktadır.[118] Aynı şekilde, temel gelir de ücretsiz ev işçilerinin toplumun yeniden üretimine katkılarını kabul ederek onlar için uygun bir gelir sağlar. Temel gelirle birlikte gelen ekonomik bağımsızlık aynı zamanda kadınların sentetik özgürlüklerinin genişletilmesi için de oldukça önemlidir. Özel bir şirket gibi işleyen çekirdek aile modelinin sınırlarından bağımsız, farklı aile ve topluluk biçimlerinin deneyimlenebilmesini mümkün kılar.[119] Ayrıca ekonomik bağımsızlık yakın ilişkileri de dönüştürebilir: Evrensel temel gelir denemelerinin ardından elde edilen en beklenmedik bulgulardan birisi, boşanma oranlarındaki artıştı.[120] Söz konusu artışın talebin ahlaksızlığını ispatladığı iddiasındaki muhafazakâr yorumcular, hiç vakit kaybetmeden bu durumu kullanmaya başladı; oysa artan boşanma oranları doğrudan kadınların işlevsiz ilişkilerden çıkabilmesini sağlayan ekonomik imkânları kazanmasıyla bağlantılı olarak kolaylıkla açıklanabilir.[121] Bu yolla temel gelir, aile yapısına dair farklı tecrübelerin önünü açar, çocuk bakımı konusunda

farklı olasılıkları gündeme getirir ve cinsiyete dayalı işbölümünün daha kolay dönüşmesini sağlayabilir. Dahası, evrensel temel gelir talebi, 1970'lerdeki "ev işi için ücret" talebinden farklı olarak ücret ilişkisini daha da sağlamlaştırmak yerine, bu ilişkiyi kırmayı vadeder.

Evrensel temel gelir iktisadi açıdan reformist görünebilir, fakat siyaset üzerindeki etkileri önemlidir. Eğretileşmeyi dönüştürür, toplumsal emeği tanır, sınıf gücünün eylemliliğini kolaylaştırır, toplulukları ve aileyi nasıl örgütlediğimize dair yeni denemelerde bulunabileceğimiz alanları genişletir. Üretim ilişkilerini dönüştüren bir yeniden dağıtım mekanizmasıdır. Çalışma siyasetini değiştiren iktisadi bir mekanizmadır. Sınıf mücadelesi bağlamında baktığımızda, tam istihdam ile tam işsizlik arasında çok az fark vardır: İkisi de emek piyasasında daralmaya neden olur, emeğe güç kazandırır ve işçileri sömürmeyi zorlaştırır. Tam işsizliğin ayrıca, hane ekonomisi ve kayıtlı ekonomi arasındaki cinsiyete dayalı işbölümü ayrımına tabi olmama, işçilerin ücret ilişkilerine mahkûmiyetini ortadan kaldırma ve hayatları üzerinde özerklik sahibi olmalarını sağlama gibi ek avantajları da vardır. Tüm bu sebepler dolayısıyla, klasik sosyal demokrat talep olan tam istihdamın yerine geleceğe dönük tam işsizlik talebini koymalıyız.

Tembellik Hakkı

Temel geliri uygulamaya koymanın önündeki engeller nelerdir? Evrensel temel gelire ayrılacak bütçeyi yaratmak devasa bir sorun gibi görünse de, çoğu araştırma aslında

benzer programların azaltılması, zenginlerden alınan vergilerin artırılması, veraset vergileri, tüketim vergileri, karbon vergileri, askeri harcamaların azaltılması, endüstri ve tarıma yönelik devlet desteklerinin kesilmesi ve vergi kaçakçılığının önüne geçilmesi gibi önlemlerin bir arada uygulanmasıyla birlikte evrensel temel gelirin oldukça kolay bir şekilde bütçelendirilebileceğini gösteriyor.[122] Evrensel temel gelir ve çalışma sonrası toplum söz konusu olduğunda karşılaşılabilecek en zorlu engeller iktisadi değil, siyasi ve kültüreldir: Siyasidir, çünkü evrensel temel gelire karşı harekete geçecek çok fazla sayıda güç vardır; ve kültüreldir, çünkü çalışma, kimliklerimizin ta derinlerine işlemiş durumdadır. Siyasi engelleri önümüzdeki iki bölümde işleyecek, burada ise kültürel engellere bakacağız.

Evrensel temel geliri yürürlüğe koymanın ve çalışma sonrası toplumu inşa etmenin önündeki en zor sorunlardan biri, çalışma ahlakına boyun eğdirmek için yapılan kuşatıcı baskının üstesinden gelmek olacaktır.[123] Aslına bakılırsa, Birleşik Devletler'in temel gelir uygulamasına yönelik ilk girişimlerinin başarısızlığa uğramasının temel sebebi, yoksul ve işsiz bireylerin çalışma ahlaklarına dair kabul görmüş algıları sorgulamasıydı.[124] Evrensel temel gelir önerisi, işsizliği kusurlu bir bireysel çalışma ahlakının sonucu olarak değil, yapısal bir sorun olarak görüyordu. Ancak önerinin çerçevesini kuran dil, çalışan kişiler ile sosyal yardımlar sayesinde geçinenler arasındaki sert ayrımı –plan, bu ayrımın ortadan kaldırılması olsa da– koruyordu. Çalışan yoksullar, sosyal yardımlardan faydalandıkları için damgalanma kor-

kusuyla en sonunda planı reddettiler. Irkçı önyargılar da bu direnci güçlendirdi, çünkü sosyal yardım siyahların sorunu olarak görülüyor ve beyazlar da bununla ilişkilendirilmekten tiksiniyordu. Çalışan yoksullar ve işsizlerin, yani artık nüfusun sınıf kimliğinden yoksun oluşu, temel geliri savunan anlamlı bir harekete temel olacak toplumsal tabanın olmaması demekti.[125] Çalışma sonrası bir toplum kurmak için gelecekte atılacak her adım, çalışma ahlakını ortadan kaldırmayı eşit derecede benimsemelidir. Üçüncü bölümde de gördüğümüz gibi neoliberalizm, bize kendimizi rekabetçi özneler olarak tanımlamak ve ona göre davranmak zorunda bırakan bir dizi teşvik sağlar. Bu meselenin etrafında ise çalışma sonrası toplum programıyla çelişen öz-yeterlilik ve bağımsızlık imgeleri kümelenir. Hayatlarımız gitgide rekabetçi bir düzlemde kendini gerçekleştirmek üzerine kurulu olmaya başladı ve çalışma, kendini gerçekleştirmenin temel yolu hâline geldi.[126] Ne kadar küçük düşürücü, düşük ücretli ya da zorlu olursa olsun, çalışmanın mutlak iyi olduğu kabul edilmektedir. Bu görüş, hem anaakım siyasi partiler hem de birçok sendika tarafından sürekli vurgulanır ve insanları yeniden çalışma hayatına dahil etme, çalışan ailelerin önemi ve "sadece çalışma karşılığında ödeme yapılması" amacıyla sosyal yardımların kesilmesi hakkında üretilen retorik de bununla ilişkilidir. Bu aynı zamanda bir işi olmayanları şeytanlaştıran kültürel teşebbüslerle de desteklenir. Gazeteler sosyal yardımlardan faydalanan kişilerin işe yaramaz olduklarını manşetlerine taşıyor, televizyon programları yoksulları sansasyon yaratmak amacıyla

kullanıp onlarla dalga geçiyor ve sosyal yardım almak için sahtekârlık yapan birey figürü sürekli gündeme getiriliyor. Çalışma kendilik kavrayışımızın merkezine o kadar yerleşmiş durumda ki daha az çalışma fikri sunulduğunda çoğu insan "Peki o zaman ne yapacağım?" sorusunu soruyor. Birçok insanın çalışma dışında anlamlı bir hayatın hayalini dahi imkânsız bulması, çalışma ahlakının zihnimizi ne boyutlarda zehirlediğini gözler önüne seriyor.

Çalışmaya itaat, genellikle Protestan çalışma ahlakıyla ilişkilendirilse de birçok dinde örtük olarak vardır.[127] Bu ahlak herkesin kendisini, doğası ne olursa olsun işine adamasını talep eder, aşıladığı ahlaki buyruk ise ağır işlerin kıymetinin bilinmesi gerektiğidir.[128] Öteki dünyada daha iyi bir hayatı garanti altına almaya dönük dini fikirlerden doğan çalışma ahlakının hedefi, şimdiki hayatın iyileştirilmesine yönelik seküler bir adanmışlık ile yer değiştirdi. Bu buyruğun daha güncel biçimleri, liberal hümanist bir karaktere bürünerek çalışmayı kendini ifade etmenin temel biçimlerinden biri olarak resmediyor.[129] Çalışma, kimliğimizin içine zorla yerleştirilerek tek hakiki kendini gerçekleştirme aracı olarak gösteriliyor.[130] Örneğin bir iş görüşmesinde, "Neden bu işi istiyorsunuz?" sorusuna verilecek en kötü cevabın "para" olduğunu herkes biliyor ve bu cevap, bastırdığımız hakikat olarak kalmayı sürdürüyor. Günümüzün hizmet işleri bu fenomeni daha da yoğunlaştırıyor. Verimliliğin açık bir ölçütü olmadığında, çalışanlar verimlilik performansları sergilemeye başlıyor; işinden keyif alır taklidi yapmak ya da bir müşteri tarafından azarlanırken

gülümsemek gibi. Uzun saatler çalışmak kendini işine adamanın bir göstergesi hâline geldi ve cinsiyetler arası ücret eşitsizliğini derinleştiriyor.[131] Çalışma, kimliklerimize bu kadar sıkı sıkıya bağlanmışken çalışma ahlakını aşabilmek için kendimizi aşmamız gerekiyor.

Birisine karşılıksız bir şey vermenin o kişinin ıstırap çekmesine bağlı olması, çalışma ahlakının en önemli ideolojik ayağıdır. Baktığımız her yerde, insanlara karşılıksız bir şey vermeden önce acı çektirme isteğini görüyoruz. Evsiz dilencilere takılan aşağılayıcı lakaplar, işsizlik maaşı alanların şeytanlaştırılması, yardım almak isteyenler için kurulan labirentvari bürokrasi sistemi, işsizlere dayatılan ücretsiz "iş tecrübesi", bir şeyleri bedavadan aldıkları düşünülenlerin sadistçe cezalandırılması; bunların her biri yaşadığımız toplumlarda bir şey alabilmenin, çalışmaya ve ıstırap çekmeye bağlı olduğu gerçeğini ortaya çıkarıyor. İster dini ister seküler bir hedef için olsun, ıstırap zorunlu bir geçiş ritüeli teşkil ediyor. İnsanlar maaşlarını alabilmek için çalışmaya katlanmak, sermayeye bunu hak ettiklerini kanıtlamak zorundalar. Bu düşünce tarzının bariz teolojik temelleri var; teolojide ıstırap yalnızca anlamlı görülmez, aynı zamanda bizzat anlamın koşuludur. Istırabın olmadığı bir hayat boş ve anlamsız görülür. İnsanlık tarihinde çoktan aşılmış bir safhanın kalıntısı olan bu düşünce reddedilmelidir. Yoksulluğun, hastalıkların ve açlığın insan ömrünün kaçınılmaz birer parçası olduğu zamanlarda ıstırabı anlamlı kılmanın işlevsel bir mantığı olabilirdi belki. Ama bugün, bu mantığı reddetmeli ve artık ıstıraba bir anlam yükleme ihtiyacı

duyduğumuz noktanın ötesine geçtiğimizi kabul etmeliyiz. Çalışma ve ona eşlik eden ıstırap övülmemelidir.

Bu yüzden, çalışmaya yönelik karşı-hegemonik bir yaklaşıma, yani çalışmanın gerekliliği ve arzulanabilirliği konusundaki mevcut fikirlerle birlikte ıstırabın ödüllendirilmenin temeli olduğu dayatmasını da alaşağı edecek bir projeye ihtiyacımız var. Medya evrensel temel geliri teknolojik işsizliğin yol açtığı sorunlar karşısında yalnızca olası değil, aynı zamanda zaruri bir çözüm olarak konumlandırarak halihazırda imkân koşullarını değiştiriyor. Bu hegemonik eğilimlerin sesi daha gür çıkmalıdır. Egemen çalışma ahlakı, ekonominin değişen maddi temellerine de ters düşüyor. Kapitalizm insanlardan geçimlerini sağlayabilmeleri için çalışmalarını talep ediyor fakat günbegün yeterli sayıda iş imkânı yaratamaz hâle geliyor. Dolayısıyla, çalışma ahlakına atanan değer ile maddi değişimler arasındaki bu gerginlik yalnızca sistemin dönüşüm potansiyelini artıracaktır. Eğretileşme ve işsizliğin birer siyasi sorun olarak günden güne daha da görünür kılınmaları yönünde atılan adımlar, çalışma sonrası toplum için gerekli desteği yaratma konusunda ilerleme sağlayabilir. (Occupy'ın eşitsizlik ve UK Uncut adlı protesto ağının vergi kaçakçılığı konusunda farkındalık yaratması gibi.)[132] Aslında en önemlisi, çalışmaya karşı istifade edebileceğimiz türden bir nefretin halihazırda mevcut olmasıdır. Neoliberal hegemonyanın gerçek arzuları kendisine mal etmesi ve aktif rıza kazanması gibi, herhangi bir çalışma sonrası hegemonya da aktif gücünü insanların gerçek arzularında bulmalıdır. Başkala-

rının da çalışma ahlakını benimsemesi gerektiğine yönelik talebe yaygınlık açısından denk bir şey varsa, bu ancak kendi işlerimize karşı hissettiğimiz iğrenme olabilir. Bugün dünyanın her yanında, insanların yalnızca yüzde 13'ü işlerini cazip buluyor.[133] Fiziksel olarak yıpranmış, zihinsel olarak kurumuş ve sosyal açıdan bitkin olan işçilerin çoğu çalışırken çok ağır derecelerde strese maruz kalıyor. Çünkü insanların çoğu için çalışmak yalnızca faturalarını ödemelerini sağlayan bir şey; hiçbir anlam ifade etmiyor, tatmin ya da telafi sunmuyor. Bu yüzden, halihazırda işgücünden dışlanmış olanlar, çalışmaya ve işgücüne dayalı bu topluma yeniden dahil olmak için savaşmak yerine, çalışmadan kendi hayatlarını yeniden üretebilmenin koşullarını inşa etmeli. Çalışma ahlakıyla ilgili kültürel konsensüsü değiştirmek için gündelik olanı etkileyecek adımlar atılmalı ve bu orta vadeli hedefler, sloganlarla, memlerle ve marşlarla ifade edilmeli. Bu durumda, zor fakat mecburi bir görev olarak işyerlerinde örgütlenerek mücadele yürütmeyi üstlenmemiz ve çalışma ahlakının tahakkümünü yıkmak için insanların tutkularını harekete geçirmemiz gerekecek. Medyadaki otomasyon tartışmalarında tedavülden kalkan işler üzerinden felaket tellallığı yapmak yerine, ağır işlerden kurtulmanın şerefine yapılan bir kutlamaya dönüştüğünde, bu çabaların elde ettiği başarı da açık bir şekilde görülecektir.[134]

Özgürlük Alanı

Yirmi birinci yüzyıl solu, çalışmanın günümüz yaşantısındaki merkezi konumuyla savaşmak zorundadır. Neticede,

çalışmayı ve işçi sınıfını yüceltmek ile ikisini birden ortadan kaldırmak arasında bir seçim yapmak durumundayız.[135] Bu konumlardan ilki, çalışmaya, somut emeğe ve zanaata değer atfeden folk siyasetçi eğilimde kendisini gösterir. İkinci konum ise tek gerçek postkapitalist konumdur. Çalışma reddedilmeli ve azaltılmalı, bu süreç devam ederken de sentetik özgürlüğümüz inşa edilmelidir.[136] Bu bölümde söz ettiğimiz üzere, bu hedefe ulaşmak için asgari düzeyde dört talebin gerçekleşmesi gerekiyor:

1. Tam otomasyon
2. Haftalık işgünlerinin azaltılması
3. Temel gelirin sağlanması
4. Çalışma ahlakının zayıflatılması

Bu önerilerin her biri kendi başına bir hedef olarak ele alınabilir, ancak gerçek güçleri bütüncül bir program şeklinde tasarlandıkları zaman ortaya çıkar. Mesele basit, marjinal bir reform değil, aksine, neoliberal ve sosyal demokrat seçenekler karşısında rekabet edecek bütünüyle yepyeni bir hegemonik oluşum yaratmaktır. Tam otomasyon talebi, haftalık işgünlerinin azaltılması ihtimalini ve evrensel temel gelire duyulan ihtiyacı artırır. Haftalık işgünlerinin azaltılması ise sürdürülebilir bir ekonomi üretmeye yardımcı olur ve sınıf gücü için bir kaldıraç işlevi görür. Ve evrensel temel gelir de haftalık işgünlerinin azaltılması potansiyelini artırıp sınıfın gücünü pekiştirir. Temel gelir ayrıca tam otomasyon projesini de hızlandırabilir: İşçiler güçlenip

işgücü piyasası daraldıkça, emeğin marjinal maliyeti de artacak ve şirketler büyüyebilmek için makinelere yönelecektir.[137] Bu hedeflerin her biri bir diğeriyle uyum içindedir ve bu uyum birlikteliklerinden doğan gücü büyütmektedir. Ve yeni bir çalışma sonrası hegemonya, sunduğu istikrardan faydalanan bir kitlesel seçmen grubu yaratacağı için gerilemeye karşı dirençli olacaktır.[138] Buradaki amaç, geleceği kapitalizmin elinden alarak kendimize yirmi birinci yüzyılda istediğimiz gibi bir dünya yaratmaktır. Amaç, anlamlı bir özgürlük kavrayışı için büyük önem taşıyan zamanı ve parayı yaratmaktır. Bu yüzden, solun geleneksel savaş narası olan tam istihdam talebi, artık tam işsizlik talebiyle değiştirilmelidir. Fakat bir konuyu netleştirelim: Teknokratik bir çözüm işe yaramayacaktır ve çalışma sonrası topluma doğru tek tip bir ilerleme beklenmemelidir. Tam otomasyon, işgünlerinin azaltılması, çalışma ahlakının yıkılması ve evrensel temel gelir talepleri öncelikle siyasi mücadelelerdir. Çalışma sonrası tahayyül, hiperbatıl bir ilerleme imgesi üretir ve bu imge, geleceği şimdiki zaman içinde etkin bir tarihsel güç hâline getirmeyi hedefler. Böyle bir proje için verilecek mücadeleler, solun folk siyasetçi ufkun ötesine geçmesini, yeniden güç toplamasını ve değişimi başlatmak için geniş kapsamlı bir strateji benimsemesini gerektirir. Şimdi bu meselelere eğileceğiz.

VII
Yeni Bir Sağduyu

"Esas olan, 'sağduyunun' değişim yönünde ilerlemesini başarmaktır."

Pablo Iglesias

Çalışma sonrası toplum geniş kesimlere hitap edebilecek güce sahiptir ve pek çok insanın hayatını önemli oranda iyileştirecektir, ancak böyle bir toplumun gerçekleşeceğine dair herhangi bir güvence veremeyiz. Görünen o ki günümüzde medyanın temel gelir ve otomasyon konularını ele alış biçimi, elitlerin hayırsever, teknolojinin siyaseten tarafsız ve çalışma sonrası toplumun kaçınılmaz olduğunu varsayıyor. Ancak etki yelpazesi geniş birtakım güçler tamamen statükonun devamlılığı için çalışıyor ve sol ise geçtiğimiz birkaç on yıldır dağılmış vaziyette. Bolluğa değil, sefalete düşmemiz çok daha olası görünüyor. Mevcut koşullar altında, otomasyonun daha fazla işsizlikle sonuçlanması ve yeni teknolojilerin yarattığı ayrıcalıkların, bu teknolojileri elinde tutan zenginlere yaraması çok daha olası. Yeni angarya işlerin ortaya çıkışı veya yaşamlarımızdaki güvencesizliğin artması yüzünden, varsa elimizdeki mevcut boş zamanı da yitireceğiz. Ayrıca temel gelir yarın uygulanmaya başlasa bile, kesinlikle yoksulluk seviyesinin altında olacak şekilde belirlenecek ve yalnızca şirketlere yapılan bir bağış gibi

işleyecektir. Dolayısıyla amacına uygun bir çalışma sonrası topluma ulaşmanın yolu, mevcut siyasi koşulları değiştirmekten geçer. Hâl böyleyken, solun karşı karşıya olduğu kasvetli durumla dürüstçe yüzleşip hesaplaşması gerekir: Sendikalar birer enkaz hâlinde; siyasi partiler neoliberalizmin kuklalarına dönüşmüş; solun sahip olduğu entelektüel ve kültürel hegemonya zayıflıyor. Solun üzerindeki devlet ve şirket baskısı geçtiğimiz yıllarda gözle görülür bir şekilde yoğunlaştı, yasal değişiklikler örgütlenmeyi daha da zorlaştırdı, sıradanlaşan eğretileşme hepimizi daha da güvencesizleştirdi ve güvenlik güçlerinin militarizasyonu ivme kazandı.[1] Bunun da ötesinde, içsel yaşantımız, toplumsal dünyamız ve mamur çevremiz çalışma ve çalışmanın sürekliliği etrafında örgütleniyor. Tıpkı karbonsuz ekonomiye geçiş aşamalarında olduğu gibi, yalnızca birtakım elitist çıkarları ortadan kaldırarak çalışma sonrası topluma geçmek mümkün değildir. Toplumu baştan sona dönüştürmek gerekir. İktidar ve sermayeyle aynı anda uğraşmak zorundayız; bu nedenle, bu tür bir projenin karşılaşacağı güçlükler konusunda kendimizi kandırmamak gerekir. Eğer hemen topyekûn bir dönüşüm yaratamıyorsak, çabalarımızı mevcut imkân alanlarını genişletmeye ve zaman içerisinde daha iyi siyasi koşullar yaratmaya yöneltmeliyiz. Öncelikle daha radikal taleplerin anlamlı bir şekilde dile getirilebildiği bir alan yaratmak zorundayız ve eğer başka bir siyasal alan istiyorsak, uzun bir süreç için hazırlanmak zorundayız.

Ancak bu baştan sona beklenmedik bir süreç değildir. Kapitalizm bir anda ortaya çıkmadı, yüzyıllar içerisinde

yavaş yavaş hâkim konuma yerleşti.[2] Bunun için topraksız emekçiler, yaygın meta üretimi, özel mülkiyet, teknik ilerleme, servetin tek elde toplanması, burjuva sınıfı, çalışma ahlakı gibi çok sayıda bileşenin devreye girmesi gerekmişti. Bu bileşenler, kapitalizmin sistemik mantığının dünya çapında destek görmesini sağlayan tarihsel koşulları meydana getirdi. Buradan şunu çıkarabiliriz: Kapitalizm gibi postkapitalizm de belli başlı bileşenlerin bir araya gelmesine bağlıdır. Postkapitalizm ne birdenbire ne de bir devrim anında ortaya çıkacaktır. Solun görevi ise postkapitalizm için gerekli koşulları tespit edip bu koşulları daha fazla alana yaymaya çalışmaktır.

Bu yüzden, bu bölüme güncel solun vahim bir durumda olduğu ve dönüşümü hedefleyen herhangi bir projenin zaman alacağı iddiasıyla başlıyoruz. Analizimizi büyük oranda Batılı kapitalist demokrasilerle ve onlara özgü siyasi ve iktisadi iktidar aygıtlarıyla sınırlandırıyoruz. Dünyanın geri kalanındaki birçok önemli bölgeyi çoğu zaman analizimizin dışında bırakacağız.[3] Ancak, otomasyon ve artık nüfus sorununun doğaları gereği küresel faktörler olduklarını tekrarlamakta fayda var ve halihazırda yerkürenin dört bir yanında çalışma sonrası dünyanın kökleri filizleniyor; Hindistan ve Namibya'da yakın zaman önce gerçekleştirilen temel gelir deneyimleri, dünyanın nüfus açısından en kalabalık bölgelerinde endüstriyel otomasyonun yükselişe geçmesi ve çeşitli ülkelerde eşzamanlı olarak ortaya çıkan çalışma karşıtı hareketler bu durumun birer işaretidir. Bu dinamikler küresel nitelik taşıyabilir, fakat küresel durumu

değiştirmeyi hedefleyen herhangi bir siyasi proje sahanın özgül koşullarına da yanıt verebilmelidir. Belli başlı temel ilkelerin, çeşitli bağlamlara tercüme edilebilir olsalar bile farklı koşullar altında farklı şekillerde hayata geçirilmeleri gerekir. Bu şartları aklımızın bir kenarında tutarak daha iyi bir geleceği nasıl inşa edebiliriz? Devrimci bir partiyle birlikte bir ikili iktidar kurup ardından devlet iktidarını yıkmayı öneren klasik Leninist strateji artık işlevsizdir.[4] Bolşevik Devrimi modelinin taraftarları güncel siyasete öncülük edemez, ancak tarihin tekerrür etmesine neden olabilirler. Keza İran Devrimi'nden Arap Baharı'na kadar yakın geçmişte gerçekleşen tüm devrimler, dünyaya yalnızca teokrasiye dayalı otoriteryanizm, askeri diktatörlük ve iç savaş getirmiştir. Seçime dayalı reformist yaklaşım da aynı şekilde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yeni bir dünya için oy kullanma fikri savaş sonrası dönemde elit kamuoyunun kutladığı bir şölen hâlini aldı ve geçtiğimiz on yıllarda neoliberal ideolojiye iyice yerleşti. Bu tür bir reformizm, en iyi ihtimalle kapitalizmi ehlileştirmeye yarar ve siyasal alanda en fazla kendi dengesini koruyabilir. Son mücadele dalgasının gösterdiği gibi, farklı doğrudanlık biçimlerine öncelik veren folk siyasetçi yaklaşım da toplumu dönüştürmeyi başaramamıştır. Bölük pörçük çabalar, savunmacı mücadeleler, geri çekilmeler ve prefigüratif eylem alanları küresel kapitalizm karşısında avantaj sağlamak bir yana, onunla mücadele ederken bile çoğu zaman başarısız olmuştur. Aynı şekilde, ilerlemenin eylemlilik içinde gerçekleşeceğini ya da kitlelerin bir anda daha iyi bir dünya yaratacağını varsay-

mak da yetersizdir.[5] Şüphesiz ki her mücadelede biraz şans ve öngörülemezlik payı vardır; fakat yeni bir dünya kurmak zor bir iş olduğundan, henüz başlangıç aşamasındayken strateji temelli düşünmek gerekir. Çabalarımızın yetersiz ve birbirlerinden bağımsız başarı tanecikleri hâlinde dağılıp boşa çıkmasını engellemek için geniş bir perspektif takınarak bu çabaları stratejik bir ana hat etrafında seferber etmeliyiz. Tıpkı modernitede olduğu gibi, ancak planlı düşüncenin ve bilinçli eylemin sonucunda geleceğe doğru ilerleyebiliriz.

Diğer yaklaşımların sınırlılıklarını göz önünde bulundurduğumuzda, geleceğe giden en iyi yolun karşı-hegemonik bir strateji üretmekten geçtiğini savunuyoruz. Bu strateji, zayıf kalınan noktalara göre değiştirilebilen, yerelden küresele doğru genişleyebilen ve en mahrem arzularımızdan en soyut para akışlarına kadar hayatlarımızın her alanının kapitalizm tarafından yönetildiğinin farkında olan bir stratejidir. Karşı-hegemonik bir strateji için egemen neoliberal sağduyuyu alabora ederek kolektif hayal gücünü yeniden canlandırabilecek bir proje gerekir. Bu proje, en temelde, çalışma krizi ve bu krizin proletarya üzerindeki etkisi ekseninde yeni bir sağduyu yaratma girişimi olacaktır. Bunun için toplumsal tahayyül gücümüzü ve neyin mümkün olduğuna dair algımızı dönüştürecek büyük bir mücadelenin patlak vereceği anlara hazırlıklı olmamız gerekir. Mevcut sistemin meşruiyetini altüst edecek bir kriz anına hazır olabilmek için bir yandan güç dengelerini değiştirmeye çalışmalı diğer yandan ise destek toplayıp yeni dünyanın

ortak dilini inşa etmeliyiz. Bu niteliklere sahip bir strateji, folk siyasetçi eylem ve düşünce biçimlerden farklı olarak, yaygınlaşabilir, uzun vadelidir, soyutlamaya ve karmaşıklığa açıktır ve kapitalist evrenselciliği yıkmayı hedefler.[6] Biz de bu bölümde, olası üç mücadele alanı olarak neoliberal hegemonyanın entelektüel, kültürel ve teknolojik araçlarını inceliyoruz. İlk alt bölüm, hegemonyayı teorik bir düzlemde ele alıyor; bölümün geri kalanında ise karşı-hegemonik bir projenin nasıl uygulanabileceğine dair örnekleri ütopya anlatıları, çoğulcu iktisat ve teknolojinin yeniden amaçlandırılması üzerinden ele alıyoruz.

Rıza Mühendisliği

"Hegemonya" düşüncesi başlangıçta, sıradan insanların kapitalizme karşı neden ayaklanmadıklarını açıklamanın bir yolu olarak ortaya çıkmıştır.[7] Geleneksel Marksist anlatıya göre, işçiler adım adım kapitalizmin sömürgeci doğasının farkına varacak ve en sonunda onu ortadan kaldırmak için örgütlenecektir. Kapitalizmin ise, kapitalistlerin işçi sınıfıyla tam bir karşıtlık içinde olduğu, her geçen gün daha da kutuplaşan bir dünya yaratacağı düşünülür ve bu süreçler, örgütlü işçi sınıfının devrimci yöntemlerle devletin kontrolünü ele geçireceğine yönelik siyasi stratejinin temelini oluşturur. Ancak 1920'lere gelindiğinde, Batı Avrupa'daki demokratik toplumlarda bu durumun yakın zaman içinde gerçekleşmeyeceği apaçık ortadaydı. Peki kapitalizm ve yönetici sınıfların çıkarları, genel olarak askeri kuvvetlere sahip olmayan demokratik toplumlarda nasıl güvence

altına alınmıştı? İtalyan Marksist Antonio Gramsci bu soruyu, kapitalist iktidarın, onun tabiriyle belirli bir grubun öğretilerine göre rıza üretimi olarak hegemonyaya ihtiyaç duyduğunu iddia ederek yanıtlar. Hegemonik bir proje, bir gruba ait belirli bir dünya görüşünün bütün toplum için evrensel hedef olarak kurulduğu bir "sağduyu" inşa eder. Böylelikle hegemonya, bir grubun baskı yerine öncelikli olarak hem aktif hem de pasif rıza üretimi yoluyla toplumu yönetmesini ve toplum üzerinde hâkimiyet kurmasını mümkün kılar.[8] Bu rızayı elde etmenin türlü yolları vardır: Başka toplumsal gruplarla örtülü siyasi ittifaklar kurmak; toplumun belirli bir tarzda örgütlenmesini destekleyen kültürel değerlerin yayılması (örneğin medya ve eğitim yoluyla bir çalışma ahlakı aşılamak); sınıfsal çıkarların birbirleriyle uyumlu hâle gelmesi (örneğin kapitalist bir ekonominin büyümesi eşitsizliğin yaygınlaşması ve çevresel yıkım anlamına gelse dahi, işçilerin koşulları açısından daha iyidir) ve toplumsal mücadeleleri sessiz sedasız engelleyecek teknolojilerin ve altyapıların inşası gibi (mesela sokakların genişletilmesiyle ayaklanmalar esnasında barikat kurmanın zorlaştırılması). Geniş ve yaygın anlamıyla hegemonya, küçük kapitalist grupların, kendi somut çıkarları çoğunluğun çıkarlarıyla taban tabana zıtken dahi bütün toplumu "yönetebilmelerini" sağlar. Son olarak, hegemonik projeler aktif ve pasif rızayı garantiledikten sonra, hâlâ yönetilemez olan grupları etkisiz kılmak amacıyla hapsetme, polis şiddeti ve göz korkutma gibi baskı araçlarına da başvurur.[9] Bu yöntemler bir araya geldiğinde bu küçük gruplar, kimi zaman

devlet iktidarını ele geçirip kullanma yoluyla, kimi zaman ise devletin koyduğu sınırların dışına çıkarak, toplumsal gidişatı etkileyebilirler.

Devletin sınırlarının dışına çıkma meselesi özellikle önemlidir, çünkü hegemonya sadece iktidar sahiplerinin uyguladığı bir yönetim stratejisinden ibaret değildir, aynı zamanda marjinallerin toplumu dönüştürmek için başvurduğu bir strateji olarak da kullanılabilir. Karşı-hegemonik bir proje, marjinal ve ezilen gruplara toplumdaki güç dengelerini dönüştürerek yeni bir sağduyu yaratma fırsatı sunar. Bu nedenle, hegemonyanın reddedilmesi, iktidarı ele geçirme gibi çok temel bir fikri terk ederek siyasi mücadelenin en önemli alanından fiilen vazgeçmek anlamına gelir.[10] Sol içerisinde özellikle böyle bir duruşu destekleyenler olsa da,[11] yataycı hareketler başarılı olabildikleri ölçüde karşı-hegemonik bir güç olmaya yaklaşabilir. Occupy'ın esas başarısı –eşitsizlik hakkındaki kamusal söylemi dönüştürmek– bunun en iyi örneklerinden biridir. Dolayısıyla, karşı-hegemonik bir proje yeni bir hegemonya inşa edebilmek için kurulu ittifakları, mevcut sağduyuyu ve yönetimi rıza yoluyla yıkmanın yollarını arar.[12] Bu tür bir proje, çalışma sonrası yeni dünyayı doğuracak toplumsal koşulları yaratmak için çalışır ve folk siyasetinin yerel ve geçici girişimlerinin ötesine geçerek yayılmacı bir yaklaşım gerektirir. Tekil çıkarları bir araya getirip çalışma sonrası topluma yönelik ortaklaşa bir arzuya dönüştürmek için farklı toplumsal gruplar arasında bir tür akışkanlık[13] sağlanmalıdır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde neoliberal hegemonya, liberal ekonomi-

yi savunanlar ile toplumsal muhafazakârlığı savunanların çıkar ortaklığı kurması sayesinde yerleşebildi. Bu geçimsiz (hatta bazen çelişkili) bir ittifaktır, ancak bireysel özgürlükleri öne çıkararak geniş neoliberal çerçeve içinde ortak çıkarlar üretebilmiştir.[14] Buna ek olarak, karşı-hegemonik projeler devletten sivil topluma ve maddi altyapıya kadar pek çok farklı alana nüfuz eder. Dolayısıyla medyanın etki alanını genişletmek, devlet iktidarını ele geçirmeye çalışmak, ekonominin kilit sektörlerini kontrol altına almak ve önemli altyapıları tasarlamak gibi pek çok girişime ihtiyaç duyulacaktır. Söz konusu alanların hangi yönleriyle toplumun mevcut genel yönelimini belirlediğini tespit etmek amacıyla ampirik ve deneysel çalışmalar da yapılmalıdır. Mont Pelerin Cemiyeti buna iyi bir örnektir. Keynesçiliğin hangi yolları izleyerek kendi zamanının hegemonik sağduyusu hâline geldiğini tüm yönleriyle kavrayan Mont Pelerin Cemiyeti, Keynesçiliği ayakta tutan unsurları ortadan kaldırmak gibi uzun vadeli bir görev üstlenmişti. Bu projenin meyve verecek seviyeye ulaşması on yılları buldu, ancak Mont Pelerin Cemiyeti bu süreç boyunca amacına ulaşmak için karşı-hegemonik faaliyetler yürütmek zorundaydı. Demek ki uzun vadeli düşünmek, doğrudan direnişe ve bir parlayıp bir sönen öfke patlaması anlarına yoğunlaşan güncel eğilimler karşısında kayda değer çözümler üretebilir. Ancak hegemonya yalnızca soyut düzlemde birbirleriyle çatışan düşünce ve değerlerden ibaret değildir. Örneğin neoliberalizmin kurduğu ideolojik hegemonya, paradigmatik açıdan yönetim gücünün, medya sunumunun ve neoliberal

düşünce kuruluşlarının birbirleriyle kesiştikleri noktada bir dizi somut temsil örneklerine dayanır. Bu nedenle, neoliberalizmin yükselişini incelerken gördüğümüz üzere, Mont Pelerin Cemiyeti, hem kendi dünya görüşünü aşılayacak, temsil edecek ve yayacak kurumları hem de somut yöntemleri olan entelektüel bir altyapı yaratma konusunda özel bir başarı yakalamıştır.

Toplumsal ittifaklar, stratejik düşünme, ideolojik çalışmalar ve kurumlar bir araya geldiklerinde, kamusal söylemi dönüştürebilecek bir güç yaratır. Tam bu noktada, politikacılar, entelektüeller ve haber medyası tarafından "gerçekçi bir biçimde" tartışılabilecek ve bunun sonucunda kamuoyu tarafından benimsenecek düşünce ve tercihler olarak "Overton penceresi" hayati önem taşır.[15] Yazılı ve görsel basının kilit mevkilerinde yer alanlar, popüler kültürün göreceli etkisi, örgütlü emekle kapitalistler arasındaki güç dengesi, siyasi yürütme yetkisini elinde tutanlar ve benzeri etkenlerin dahil olduğu karmaşık ilişkiler ağı, gerçekçi seçeneklerin genel çerçevesini belirler. Farklı unsurların birbirleriyle kesişmesi sonucu ortaya çıkan Overton penceresi, toplumların ve hükümetlerin gelecekte hangi rotaları izleyeceğine karar verme gücüne sahiptir. Eğer bir şey "gerçekçi" olarak görülmüyorsa, o zaman tartışma konusu bile edilmez ve onu destekleyenler ise "ciddiyetsiz" addedilip susturulur. Bu bağlam içerisinde, otuz yılı aşkın bir süredir neyin mümkün olabileceğini hangi ölçüde belirlediklerine bakarak neoliberal düşüncenin kazandığı başarıyı görebiliriz.[16] Gerçi nüfusun çoğunluğu temel neoliberal

politikaların olumlu yanları konusunda hiçbir zaman tamamıyla ikna edilememiştir, fakat neoliberalizm için aktif rıza gereksiz bir ayrıntıdır. Dünyanın her yerinden birçok düşünce kuruluşu ve çoğunlukla sağ yönelimli medyayla işbirliği hâlindeki neoliberal yönetimler, gerçekleşme ihtimali olan seçenekler aralığını, en ılımlı sosyalist tedbirleri bile dışlayacak şekilde dönüştürmeyi başarmıştır.[17] Neoliberal düşüncenin hegemonyası, bu sayede, devletin yürütme erkine ihtiyaç duymaksızın muktedir olabilmiştir. Olası seçeneklerin yer aldığı çerçeveyi sağın lehine genişletmek daima mümkün olduğundan, sağcı hükümetlerin iktidarda olmaları da artık pek önem arz etmiyor: ABD'deki Cumhuriyetçi Parti geçtiğimiz yirmi yıl boyunca, çoğu zaman liberal solu şaşkınlığa sevk ederek, mütemadiyen bu gerçeklikten istifade etti. Burada bahsettiğimiz hâliyle ideolojik hegemonyanın, hangi meselelerin tartışılabileceğine karar veren katı bir parti çizgisine sahip olmakla uzaktan yakından ilgisi yoktur. Solu ilgilendiren meseleleri ve kategorileri görünür kılmak bile başlı başına ilerici bir adım olacaktır.

Çoğu zaman fikirler, değerler ve toplumun diğer maddi olmayan yanlarıyla ilişki içindeymiş gibi anlaşılsa da hegemonyanın gerçekte maddi bir yanı da vardır. Dünyamızdaki fiziksel altyapı toplumlar üzerinde hegemonik bir iktidar kurma biçimidir; yani, açıkça baskı uygulanmaksızın belirli bir yaşam tarzı dayatılır. David Harvey kentsel altyapı konusunda, "kentlerimizin istediğimiz gibi olmasını sağlayacak projeler [....] insanın potansiyeline, ne olmak istediğimize ya da daha uygun bir ifadeyle, ne olmak

istemediğimize dair projelerdir," diye yazar.[18] Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin banliyöleri, açıkça mevcut dayanışma ağlarını parçalayarak kişileri bireycileştirmek ve çekirdek aileden meydana gelen hane halkı temelinde cinsiyete dayalı bir kamusal-özel ayrımı yaratmak için tasarlanmış ve inşa edilmiştir.[19] Ekonomik altyapılar da insan davranışlarını dönüştürür ve biçimlendirir. Teknik altyapılar aslında çoğu zaman hem siyasi hem de ekonomik hedefler gözetilerek geliştirilir. Örneğin küresel çaplı tam zamanında (just-in-time) tedarik zincirlerini düşünelim; bunlar kapitalist sistemde iktisadi açıdan verimlidir, ancak aynı zamanda sendikaların gücünü kırma konusunda da muazzam derecede etkilidir. Diğer bir deyişle, hegemonya ya da rıza üretme yoluyla egemenlik, toplumsal olduğu kadar maddi bir güçtür de. İnsanların zihinlerine, toplumsal ve siyasi örgütlere, bireye yönelik teknolojilere ve dünyamız olan mamur çevreye işlemiştir.[20] Ve hegemonyanın toplumsal yönleri düzenli olarak tamir ve bakım gerektirirken, somut yanları ortaya çıktıkları ilk aşamadan çok sonraya dek sürecek bir momentum etkisi yaratır.[21] Altyapılar bir kez yerleşik hâle geldiler mi, değişen siyasi koşullara rağmen onlardan kurtulmak ya da onları dönüştürebilmek zordur. Örneğin fosil yakıtlar konusunda karşılaştığımız altyapı sorunu tam olarak böyledir. Ekonomilerimiz kömür, petrol ve gazın üretimi, dağıtımı ve tüketimi üzerine kuruludur ve bu durum karbonsuz bir ekonomiye geçişi aşırı zorlaştırır. Ancak bu soruna başka açıdan baktığımızda, tüm gerici güçlere rağmen postkapitalist altyapı da bir

kere yerleşirse, geri adım atmanın aynı şekilde zor olacağını söyleyebiliriz. Demek ki teknoloji ve teknolojik altyapılar, bir yandan kapitalist üretim tarzıyla mücadelede büyük birer engel teşkil ederken öte yandan bir alternatifin ömrünü uzatacak önemli potansiyeller taşır. Tam da bu nedenle güçlü bir popülist hareket bile kapitalizmin mevcut hâlleri karşısında yeterli değildir. Üretim ve dağıtım teknolojileri gibi etkenlere yönelik yeni bir yaklaşım geliştirmezsek, her toplumsal hareket eninde sonunda kapitalist uygulamalara geri dönecektir.

Bu yüzden, solun hem düşünce ve ideoloji alanında hem de maddi altyapı alanında sosyoteknik bir hegemonya geliştirmesi gerekir. Daha geniş anlamda böyle bir stratejinin hedefi, mevcut teknik, ekonomik, sosyal, siyasi ve üretim temelli hegemonyayı ücretli emek dayatmasının ötesine taşıyarak yeni bir denge noktasına yönlendirmek olmalıdır. Bu ise birçok cephede uzun vadeli ve deneysel bir praksis gerektirir. Dolayısıyla hegemonik bir proje, toplumun birbirleriyle etkileşim içindeki çeşitli pratiklerin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve sürekli karmaşıklaşan bir düzen olduğunu kabul ederek, buna göre bir karşılık üretmelidir.[22] Toplumsal pratiklerin kimi tertipleri istikrarsızlığa sebep olabilir, ama diğerleri genellikle (tamamen durağan diyemesek de) daha istikrarlı sonuçlar vermeye meyillidir. Bu bağlamda hegemonik siyaset, devletin ulusal düzeyde yürüttüğü siyasetten ekonomiye, düşünsel ve ideolojik çatışmalardan farklı teknoloji rejimlerine dek çeşitli toplumsal altsistemlerde yeni bir istikrar noktası yaratma ya da dümeni var

olan noktaya doğru kırma işidir. Hegemonya birbirlerinden farklı alanların etkileşime girmeleri sonucunda ortaya çıkan düzendir ve amacı, kimi eylem biçimlerini kısıtlama yoluyla diğerlerine alan açmaktır. Bu bölümün geri kalanında, bu mücadeleyi sürdürmemizi sağlayacak üç muhtemel hattı inceleyeceğiz: ekonomiyi çoğulculaştırmak, ütopik anlatılar yaratmak ve teknolojiyi yeniden amaçlandırmak. Elbette hamle yapabileceğimiz noktalar yalnızca bunlarla sınırlı değil, fakat özellikle bu üç hat, kaynak aktarabileceğimiz ve verimlilik potansiyeli taşıyan alanlar olarak öne çıkıyor.

Geleceği Hatırlamak

Günümüzde hegemonyanın en yaygın ve aynı zamanda en sinsi sonucu, kolektif hayal gücümüze dayattığı sınırlardır. Günden güne daha fazla insan tam aksi için uğraşsa da, sürekli tekrarlanan "başka bir alternatif yok" cümlesi kulağa mantıklı gelmeyi sürdürüyor. Bu durum, ütopik tahayyüllerin ve görkemli gelecek planlarının yeşerip geliştiği o uzun yirminci yüzyıl karşısında belirgin bir farklılaşmaya işaret ediyor. Örneğin uzaya yolculuk imgeleri her daim, insanlığın kendi kaderini tayin edebilme arzusunun örtülü kodları olmuştur.[23] Sovyetler Birliği öncesi Rusya'da, uzay araştırmalarına karşı fevkalade yaygın bir hayranlık söz konusuydu. Havacılık hâlâ çok yeniyken bile uzay yolculuğu hayalleri, "geçmişin imgeleri olan toplumsal adaletsizlikten, yetersizlikten, yerçekiminden ve sonunda da Dünya'dan sonsuza kadar kurtulmayı" vadediyordu.[24] Zamanın ütopyacı eğilimleri hızla değişen dünyayı anlamlı kılıyor, insan-

lığın tarihi akılcı ilkelere göre yönlendirebileceği inancını pekiştiriyor ve geleceğin toplumuna dair beklentiler yaratıyordu. Daha mistik yaklaşımları benimseyen kozmistler hayranlık verici bir tutkuyla, jeomühendislik ve uzay araştırmalarının gerçek hedefe giden yolda yalnızca birer adım olduklarını savunuyordu: Hedefleri, bütün ölüleri yeniden diriltmekti.[25] Bu esnada daha seküler yaklaşımlar, tamamen otomasyona dayalı ekonomiler, iktisadi demokrasi, sınıflı toplumun sonu ve insanlığın gelişimine yönelik ince planlar yapıyordu.[26] Gerçekleşmesi an meselesi olan uzay yolculuğuna duyulan heves ve inanç o kadar yüksekti ki, 1924 yılında Ay'a roket yollanacağı söylentileri üzerine neredeyse isyan çıkacaktı.[27] Popüler kültür bu imgelerle, teknolojik ve toplumsal devrimin iç içe geçtiği hikâyelerle dolup taşıyordu. Ama bunlar yalnızca dünya dışı fantezilerden ibaret değildi, insanların yaşam tarzları üzerinde somut etkileri vardı. Bu tutku kültürü, devrim sonrası dönemde komünal yaşam, ev içi düzen ve siyasi oluşumlar üzerine birçok sosyal deneyin kapılarını açtı.[28] Bu deneyler, hızlı modernleşme zamanlarında her şeyin mümkün olduğu düşüncesini güçlendiriyor, Bolşevikleri ve halkı destekliyordu. Bu ütopyacı tutkular, Stalinist dönem boyunca büyük oranda yeraltına itilmiş olsa da, ancak 1950'li yıllarda kazanılabilen ekonomik özgüven ve kaynakların artması sayesinde yarım kalan hayalleri gerçekleştirmek üzere yeniden su yüzüne çıktılar.[29] Sovyet deneyiminin en görkemli anlarını –Sputnik'in fırlatılışı ve 1950'lerde tamamen kazanılmak üzere olan iktisadi egemenlik– ütopyacı arzularla dolu popüler kültürden

ayırmak imkânsız hale gelmişti.[30] Ütopik tutkuların hâkim olduğu benzer bir dönem, Amerika Birleşik Devletleri'nin kurulduğu ilk yıllarda da yaşanmıştı. Endüstriyel kapitalizmin geçici olduğuna ve çok yakında daha iyi bir dünyanın doğacağına duydukları inançla işçiler, yeni dünya uğrunda militanca mücadele ettiler. Mevcut siyasi iklimimizden çok daha düşmanca olan bir zamanda emek gücü, birçok güçlü örgüt kurabilmiş ve kayda değer bir baskı yaratabilmişti.[31] O zamanlarda elde edilen başarılar, daha kapsamlı bir ütopya kültüründen ayrı düşünülemezdi.

Tersine, bugünün dünyası kapitalist gerçekçiliğin parametrelerine sımsıkı hapsedilmiş durumdadır.[32] Gelecek iptal edildi. Ekolojik yıkımın yaklaştığına, yükselen militaristleşmenin kaçınılmaz ve artan eşitsizliğin ise durdurulamaz olduğuna inanmaya daha yatkınız. Distopik zihniyetin egemenliği altına giren güncel bilimkurgu, daha iyi bir dünyanın ihtimalleri yerine dünyamızın çöküşünü göstermeye daha meraklı.[33] Ütopyaların –eğer varsa– hesaplamaların dışına çıkmalarına müsaade edilmiyor ve katı bir faydacılık bağlamında gerekçelendirilmeleri gerekiyor. Bu esnada akademinin koridorlarında gezinen ütopik saikler, naif ve işe yaramaz olmakla eleştiriliyor. On yıllar alan başarısızlıkların yılgınlığıyla sol, görkemli tutku geleneğinden düzenli olarak geri adım atıyor. Buna verilebilecek pek çok örnekten biri de şudur: 1970'ler en temelden yepyeni bir toplum çağrısı yapan feminist ve queer manifestolara tanık olmuşken, 1990'lara geldiğimizde bunlar daha ılımlı kimlik politikalarına indirgenmiş, 2000'lere geldiğimizde

ise tartışmalarda evlilik eşitliğinin tanınması ve kadınların CEO olabilmek için eşit imkânlara sahip olabilmesi gibi daha da ılımlı talepler dile getirilmeye başlamıştır.[34] Bugün, radikal umudun varlık alanı, sözümona şüpheci bir olgunluk ve genel bir sinik akıl tarafından işgal ediliyor.[35] Ve tutkulu bir solun hedefi bir zamanlar toplumun tamamen dönüştürülmesiyken, şimdilerde toplumun kıyılarında küçük, üstünkörü tamiratlarla uğraşmaya terk edildi.

Biz tutkulu bir sol siyasetin çalışma sonrası düzen için elzem olduğuna inanıyoruz; bu düzeni gerçekleştirebilmek için de geleceği hatırlamak ve onu yeniden inşa etmek gerekiyor.[36] Ütopyalar, ilerleme hiperbatıllarının vücut bulmuş hâlidir. Geleceğin gerçek kılınmasını talep ederler, imkânsız fakat kaçınılmaz bir arzu nesnesi teşkil ederler ve daha iyi bir dünya için bize bir umut ve arzu dili verirler. Ütopyanın fantezilerini kınamak, ütopyaları her türlü siyasi değişimin temeli hâline getiren hayal gücü unsurunu hafife almak demektir. Eğer şimdiki zamandan kurtulmak istiyorsak, önce geleceğe dair yerleşik parametreleri ortadan kaldırmalı ve buradan yeni bir imkân ufku çıkarmalıyız. Zira farklı bir geleceğe yönelik inancın olmadığı bir yerde, radikal siyasi düşünce daha en başında engellenir.[37] Doğrusu, ütopik fikirler, erken dönem liberalizmden her türlü sosyalizme, feminizmden sömürgecilik karşıtı milliyetçiliğe kadar bütün büyük tarihsel özgürleşme anlarının merkezinde yer almıştır. Kozmizm, afrofütürizm, ölümsüzlük hayalleri ve uzay keşifleri; bunların hepsi ütopyacı düşünceye yönelik evrensel itkinin işaretidir. Neoliberal devrim bile, egemen

Keynesçi konsensüs karşısında alternatif bir liberal ütopya arzusu yaratabilmişti. Ancak bununla rekabet edecek olan sol ütopyaların hepsi, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ne yazık ki kaynak sıkıntısına düştü. Bu yüzden imkân alanlarını genişletmek, mevcut durumu eleştiren bir bakış açısını dolaşıma sokmak ve yeni arzuların tohumlarını atabilmek için, solun ütopyacı saikleri neoliberalizmin zincirlerinden kurtarması gerektiğini savunuyoruz.

İlk olarak, ütopyacı düşünce mevcut konjonktürü titizlikle analiz eder ve konjonktürel eğilimleri tespit ederek onları geleceğe açar.[38] Bilimsel yaklaşımların gelecek tartışmasını olasılıkçı bir çerçeveye sığdırmayı denediği noktada ütopyacı düşünce, geleceğin radikal bir açıklığı olduğunu görür. Bugün imkânsız görünen bir şey, son derece mümkün hâle gelebilir. En iyi ihtimalle ütopyalar, kusurlarından arındırılmış bir topluma ait sabit bir imge sunmak yerine, kendi içlerinde gerilim ve canlılık taşırlar. Araçsallık kaygılarına indirgenemez olmalarına karşın, koşullar değiştiğinde uygulanabilecek fikirleri yaratan hayal gücünü besleyen de ütopyalardır. Örneğin on dokuzuncu yüzyılın Rus kosmistleri, uzay yolculuğunun toplumsal etkileri ve potansiyelleri üzerine ilk düşünenler arasında yer alıyordu. Başlangıçta faydasız hayalciler olarak görülseler de, neticede geleceğin roket bilimini ciddi biçimde etkilediler.[39] Aynı şekilde, uzay keşfi ve kozmist ütopyalar hakkındaki ilk bilimkurgular Rus Devrimi'nin ardından devletin bilim ve teknoloji politikalarına ilham kaynağı olmuştu.[40] Alternatifler yaratmak öncelikle başka bir dünyanın mümkün

olabileceğini fark etmemizi sağlar.[41] Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin sunduğu, sorunlu fakat bir o kadar da önemli küresel alternatifin hafızalardan silinmesiyle, Overton penceresini genişletecek ve farklı koşullar altında neler yapılabileceğine dair düşüncelere çeşitlilik kazandıracak imgelerin önemi giderek artıyor.

Ütopyacı düşünce bir gelecek imgesi ortaya koyarak aynı zamanda şimdiki zamanı eleştiriye açan bir bakış açısı da üretir.[42] Şimdinin kaçınılmaz olduğu görüşünü askıya alır ve dünyanın, başka türlü gözden kaçabilecek yönlerine ışık tutarak esasen hiç sorulmamış olan soruları sorar.[43] Mesela, yakın dönem Amerikan bilimkurgusu sıklıkla ırk, cinsiyet ve sınıf gibi güncel meselelere karşılık yazılırken, erken dönem Rus ütopyaları hızlı kentleşme ve çatışan etnik gruplardan kaynaklanan sorunların üstesinden gelinen dünyalar hayal etmişti.[44] Bu dünyalar yalnızca çözüm örnekleri sunmaz, aynı zamanda sorunları da ifşa ederler. Slavoj Žižek'in Thomas Piketty ile tartışmasında dile getirdiği gibi, görünürde alçakgönüllü bir talep olarak bir verginin dünya çapında uygulamaya koyulması, aslında bütün küresel siyasi yapılanmanın radikal bir şekilde yeniden örgütlenmesi anlamına gelir.[45] Aslında bu küçük isteğin içinde ütopyacı bir itki vardır, çünkü bu isteği gerçekleştirmenin yolu mevcut koşulların esas itibarıyla yeniden yapılanmasından geçer. Aynı şekilde, evrensel temel gelir talebi de çalışmanın toplumsal doğasını, hayatımızın her alanına nasıl nüfuz ettiğini ve ev içi çalışmanın görünmezliğini daha kolay görünür kılmaya yarayan bir bakış açısı sağlar. Çalışma sonrası dünya

perspektifinden bakıldığında, hayatlarımızı, ailelerimizi ve toplulukları örgütleme tarzlarımız yepyeni bir görünüm kazanır. Neden hayatlarımızın üçte birini başkalarına itaat etmeye adıyoruz? Neden çoğunlukla kadınların gerçekleştirdiği ev işlerinin ücretsiz olmasında ısrar ediyoruz? Neden şehirlerimiz, banliyölerden çıkıp fazlasıyla uzun ve kasvetli yolculukların sonunda ulaşabildiğimiz yerler olarak inşa edildi? Hâl böyleyken, gelecekten bir ütopya talep edeceksek, dünyamızda verili olan her şeyi sorgulamamız gerekir. Bu açıdan ütopyalar, aynı anda hem şimdiki zamanın olumsuzlanması hem de geleceğin olumlanmasıdır.[46]

Son olarak, ütopya geleceği olumladığı için bir duygusal düzenleyici işlevi de görür: Hem bilinçli hem de bilinçdışı düzlemde arzu ve hislerimizi etkiler ve dönüştürür. Her hâliyle ütopya esasında "arzunun eğitimi"[47] ile ilgilidir. Bir yandan bize neyi, nasıl arzulamamız gerektiğini söylerken, diğer yandan bu libidinal unsurları mantıklı olanın sınırlarından kurtararak bir çerçeve tayin eder. Ütopyalar bize hedefleyebileceğimiz bir şey verir, kapitalizmin sonsuz şimdisinin verdiği şeylerin bayat tekrarlarından başka bir şey. Ütopyalar şimdiki zamanda çatlaklar yaratıp daha iyi bir geleceğe dair imgeler sunarak şimdi ve gelecek arasındaki boşluğu *daha fazlasını* arzulamanın ve umudun mekânına dönüştürür.[48] Ütopyacı düşünce bu duygulanımları üretip onlara bir yön atayarak eylemi kışkırtır ve değişimin katalizörü olabilir; alışkanlıkları bozar ve mevcut düzene gösterilen rızayı işlevsizleştirir.[49] İletişim mekanizmalarıyla güçlenen[50] gelecek düşüncesi, insanların daha iyi bir gele-

cekten yana eyleme geçmesini sağlayacak kolektif bir umut duygusu yaratır, ki umut tüm siyasi projeler için olmazsa olmazdır.[51] Ne var ki ütopyacı düşünce çağdaş solda yer yer rastlanan melankoliyi ve aşkın kötümserliği reddederken, kendi negatif duygularını yaratır.[52] Umudun diğer yüzü hayal kırıklığıdır (günümüzde, örneğin "geleceği olmayan üniversite mezunu" gençlerde cisimleşen bir duygulanımdır bu).[53] Geleneksel olarak militan soldaki egemen duygu öfkedir, ancak hayal kırıklığı burada yalnızca statükoyu dönüştürme iradesiyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda olasılıklara duyulan arzuyla da daha üretken bir ilişkilenme yaratır. Hayal kırıklığı kaybedilmiş bir geleceği özlemenin belirtisidir.

Sol, neoliberal sağduyuya ("para yetmiyor", "herkes çalışmak zorunda", "hükümet işlevsiz" gibi) karşı durmak istiyorsa, ütopyacı düşünce esas alınmalıdır. Büyük düşünmemiz gerekiyor. Solun yaşam alanı daima gelecek olmuştur ve bu alan tekrar sahiplenilmelidir. Yaşadığımız neoliberal çağda gündelik varoluşun baskısı ve talepkârlığı, daha iyi bir dünyaya yönelik isteği büyük anlamda tüketti. Bu bastırılmışlık hâlinde "burjuva kültürünün insanı mutsuz eden sınırlarını, varoluşsal, estetik ve siyasi bakımdan aşan bir dünya"[54] yaratma tutkusunu yitirdik. Oysa insan kültürlerinin apaçık evrensel ve zaptedilemez unsurlarından biri olan ütopyacı düşünce, en baskıcı koşullar altında dahi inatla yükselebilir.[55] İnsanların his ve duygulanım yelpazesinin her katında ütopyacı eğilimler baş gösterebilir; popüler kültürde, yüksek kültürde, modada, şehir planlamada

ve hatta sıradan gündüz düşlerinde bile.[56] Örneğin uzay araştırmalarına yönelik genel heves, kâr motivasyonundan öte bir merak ve tutkunun var olduğunu gösterir.[57] Benzer görüşleri paylaşan afrofütürizm, daha iyi bir geleceğe dair tamamıyla özgün imgeler yaratmakla kalmaz, aynı zamanda mevcut baskı yapılarının radikal bir eleştisini yaparak geçmiş mücadelelerin mirasıyla bağlar kurar. Ayrıca ücretli emeğin cebrinden kurtulmak için verilen daimi mücadeleyi konu alan ütopya yazınında, çalışma sonrası tahayyülün sayısız tarihsel öncülüne rastlarız. Elbette kültür hareketleri ve estetik üretim de ütopya arzusunu yeniden alevlendirmek ve farklı bir dünya hayaline ilham vermek konusunda önemli rol oynar.

Neoliberalizmle Baş Etmek

Ütopyalar neoliberalizmin kültürel hegemonyasını dönüştürmeyi hedeflerken, eğitim ise entelektüel hegemonyayı dönüştürecek en önemli kurumlardan biri olarak öne çıkar. Eğitim, belirli bir toplumun egemen değerlerini yeni nesillere aşılayan, o toplumun ideolojisini yıllar boyunca yeniden üreten aygıtın ta kendisidir. Eğitim sisteminde çocuklar bir toplumun temel fikirlerini ve mevcut düzene saygı duymayı (daha doğrusu, itaat etmeyi) öğrenir; işgücü piyasasının farklı katmanlarına dağıtılabilmeleri için gerekli olan vasıfları kazanırlar.[58] Dolayısıyla, yeni bir hegemonya kurarken entelektüel etkinliği belirleyen bu eğitim sistemini de dönüştürmek temel görevlerimizden biri olacaktır.[59] Nobel ödüllü iktisatçı Paul Samuelson'ın, "Eğer bir ulusun

iktisat ders kitaplarını ben yazacaksam, o ulusun yasalarını kimin yazdığı ya da üst düzey hukuk metinlerini kimin tasarladığı umrumda bile olmaz," demesi boşuna değildir. Toplumun kurumsal bileşenlerinden biri olan eğitimi dönüştürmeyi hedefleyen projeler, üç genel amaç etrafında yoğunlaşabilir: iktisat eğitimini çoğulculaştırmak, sol iktisat çalışmalarını yeniden canlandırmak ve genel ekonomi okuryazarlığını artırmak.

Neoliberalizme o kadar gömüldük ki ekonominin bir zamanlar görece çoğulcu bir disiplin olduğu çoğu zaman unutuluyor. Örneğin Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde, çeşitli formalist ve formalist olmayan yaklaşımlar arasında sağlıklı bir rekabet vardı.[60] Akademik yayınlarda iktisadi planlama, kâr oranlarının düşüş eğilimi ve Marksist iktisadın diğer standart kategorileri üzerine tartışmalar okumak oldukça doğaldı. 1960'lardaki Cambridge sermaye tartışmaları, heterodoks ve anaakım düşünürleri iktisat disiplininin temelleri hakkında çığır açan ve kazanan tarafın heterodoks düşünürler olduğunu herkesin kabul ettiği bir münazarada bir araya getirdi.[61] Beklenmedik biçimde yakın bir tarih olan 1970'li yıllarda modern iktisadın kurucularından biri, önde gelen iktisat dergilerinden birinde hâlâ sömürüyü, emek değer teorisini ve dönüşüm problemini tartışıyordu.[62] Böyle bir olayı bugün hayal bile edemeyiz. Neoklasik iktisat çok çeşitli yaklaşımları kapsayan geniş bir alan olsa da, gerçek iktisadi bilgi konusunda özünde sınırlı bir perspektife sahiptir. Sosyolojik analizler ve nitel yaklaşımlara karşı biçimsel

model kullanımının öncelik kazanmasıyla birlikte önde gelen yayınların talep ettiği özel metodoloji bu sorunu daha da derinleştirmiştir.

Ekonominin nasıl yönetileceğine dair genelgeçer kültürel ve akademik görüşleri değiştirmek için öğrencilere verilen eğitimde daha fazla çoğulculuk gerekiyor. Bu noktada, çoğulculuğu yeniden canlandırmak için aslında bir miktar umut var. Dünya çapında pek çok üniversitede alternatif iktisat yaklaşımlarına yer açmak amacıyla çalışmalar yapılıyor ve hem öğrenciler hem de üniversite çalışanları bu mesele etrafında harekete geçiyor. 2000 yılından bu yana, birçok üniversiteden öğrenciler ısrarlı bir şekilde iktisat eğitiminde çoğulcu yaklaşımı talep ediyor.[63] Daha yakın bir tarihte ise öğrencilerin anaakım iktisat savunucularını açıkça protesto edişine ve müfredatı değiştirmeye odaklı çabalar gösteren Post-Crash Economic Society (Çöküş Sonrası İktisat Topluluğu) ve Rethinking Economics (İktisadı Yeniden Düşünmek) gibi grupların ortaya çıkışına şahit olduk.[64] Ancak iktisadı çoğulculaştırmak isteniyorsa, en temelde araştırma programları geliştirmek ve ders kitapları yazmak da gerekecektir. Formalist yaklaşımların yükselme sebeplerinden biri, yükseköğrenimin kurumsal gerekliliklerini tam olarak karşılayabilmeleridir: Bu yaklaşımların araştırmacıların sınamakla uğraşabileceği teorileri, düşüncenin gelişimini sürdürecek ders kitapları, doktora programları, açık ve aktarımı kolay ilkeleri vardır.[65] Günümüzde alan, neoklasik ders kitaplarının hâkimiyeti altında ve bunun sonucunda, profesörler disiplini çoğulculaştırmak istese bile, mevcut

erişilebilir kaynak sayısı çok az.[66] İki modern para teorisi savunucusunun heterodoks bir ders kitabı yazması gibi,[67] bu durumun değişmeye başladığını düşündürecek kimi emareler de yok değil. Ancak anaakım iktisat biliminin dar ufuklarını genişletebilmek için bu cephede daha çok çalışmak gerekiyor.

Bu süreci desteklemek için sol iktisadı canlandıracak bir harekete ihtiyaç var. Soldaki iktisadi analiz kıtlığını, en parlak eleştirel yanıtın derme çatma bir Keynesçilik olduğu 2008 krizi sonrasında görmüştük. Solda genel olarak anlamlı ve cazip bir iktisadi program eksikliği söz konusuydu, alternatifler üretmek yerine yalnızca kapitalizm eleştirisine odaklanılmıştı. Bu ütopyacı tahayyülün krizi olduğu kadar, idrak sınırlarından kaynaklı bir krizdir de. Doğmakta olan bir dizi güncel fenomenin üzerine özenle düşünmek gerekir: Örneğin uzun dönemli iktisadi durgunluğun sebep ve sonuçları; enformasyona dayalı kıtlık sonrası ekonomiye geçişin ortaya çıkardığı dönüşümler; tam otomasyon ve evrensel temel gelir uygulamalarıyla oluşacak değişimler; fabrika üretimi ve hizmetlerin otomasyonla kolektifleştirilmesine yönelik olası yaklaşımlar; parasal genişlemeye alternatif yaklaşımların ilerici potansiyelleri; üretim araçlarının karbonsuzlaştırılmasında en etkili yöntemler; karanlık havuzların (dark pools) finansal istikrara etkileri ve çok daha fazlası. Aynı şekilde, postkapitalizmin uygulamada nasıl olacağına dair araştırmalar da yeniden canlılık kazanmalıdır. Artık çağın şartlarına uymayan klasikleşmiş birkaçı dışında, alternatif bir ekonomik sistem üzerine düşünen çok

az çalışma var; özellikle eklemeli üretim, sürücüsüz araçlar ve zayıf yapay zekâ gibi teknolojilerin yükselişinden sonra ise çok daha azaldı.[68] Mesela devletsiz kripto paralar nasıl bir rol oynayacaktır? Soyut ya da somut bir emek olmadan değer nasıl ölçülür? Postkapitalist ekonomik çerçevede ekolojik endişelere tam olarak nasıl yanıt verilebilir? Nasıl bir mekanizma piyasanın yerine geçebilir ve sosyalist ekonomideki hesaplama sorununun üstesinden gelebilir?[69] Ve kâr seviyelerindeki potansiyel düşüş eğiliminin ne gibi etkileri olabilir?[70] Postkapitalist bir dünyanın inşası siyasi olduğu kadar teknik de bir görevdir ve sol bunun üzerine düşünmeye başlamak için önce biçimsel modellemeye ve matematiğe olan genel isteksizliğinin üstesinden gelmelidir. Matematiksel modellemenin soyutlamalarını eleştirenlerin, çoğunlukla kapitalizm hakkındaki en soyut diyalektik okumalara başvurmasında en ufak bir ironi bulamazsınız. Nicel metotların işe yarar olduklarını kabul etmek, neoklasik modelleri benimsemek ya da köle gibi rakam takip etmek anlamına gelmez, ama biçimsel modellemenin sunduğu kesinlik ve sayısal detaylar ekonominin karmaşıklığını kavramak için esastır.[71] Ancak modern para teorisinden iktisadi karmaşıklık kuramına, ekolojik iktisattan katılımcı iktisada yenilikçi düşünce rotaları, şimdilik marjinal kalsalar da, öne sürüldüler. Aynı şekilde, Yeni Ekonomi Vakfı (New Economics Foundation) gibi gruplar sol siyasi hedefleri besleyecek iktisadi modeller yaratmaya öncülük ederken bir yandan da halkın ekonomik meselelerdeki okuryazarlığını teşvik eder.

İkinci nokta özellikle önemlidir, zira ekonomi okuryazarlığını artırmak akademideki iktisatçıların pratiğini dönüştürmenin yanında, ekonomiyi uzman olmayanlar için de anlaşılır hâle getirir. Ekonomik trendlerin karmaşık analizlerinin, gündelik hayatın sezgisel kavrayışlarıyla da bağlantılı olması gerekir. Yakın gelecekte solcu iktisat, akademi merkezli bir yeniden doğuş yaşayacak gibi görünse de, amaç iktisat eğitimini üniversite sınırlarının çok ötesine taşımak olmalıdır. Sendikalar kendi kaynaklarını, üyelerini güncel ekonominin değişken özellikleri hakkında eğitmek için kullanabilir. Kurumsal eğitim programlarıyla, sıradan işçiler işyerlerindeki ve topluluklarındaki sorunları daha geniş bir ekonomik bağlama oturtabilirler. Benzer yaklaşımlar aktivistlerin eğitiminde de uygulanabilir ve birçok açıdan halihazırda uygulanıyor. Açık okullar halkın aşırı yüksek harçlar ve kitap fiyatları nedeniyle erişemedikleri eğitim hususunda başka bir alan sağlar, akademik jargonun anlaşılmaz kıldığı düşünceleri öğrenme fırsatı verir. Birleşik Krallık'ta işçi sınıfının eğitimi konusunda başvurulabilecek köklü bir gelenek var. Örneğin, İşçi Eğitim Derneği (Workers' Educational Association) halihazırda yerel topluluklar için düşük ücretli yetişkin eğitimleri sağlıyor.[72] Bu tarz kurumlar soyut iktisadi anlayışın işçilerin, aktivistlerin ve topluluk üyelerinin sahadan edindikleri bilgiyle ilişkilendirilebileceği ve birbirlerini şekillendirebilecekleri yollar sunar. Sistematik bir şekilde çoğulculuğu, iktisadi araştırmaları ve halk eğitimini geliştirmek, bir önceki kısımda dile getirdiğimiz ütopik anlatıları güçlendirmede önemli bir rol

oynar ve kapitalizmden çıkış rotasını çizmek için gereken navigasyon araçlarını sağlar.

Teknolojinin Amacını Değiştirmek

Yukarıda da söylediğimiz gibi hegemonya yalnızca bir toplumun fikirlerine değil, bizi kuşatan mamur çevreye ve teknolojilere de gömülüdür. Bu nesneler içlerinde bir siyaset de taşır: Belirli kullanımlara ve eylemlere kolaylık sağlarken diğerlerini kısıtlarlar. Mesela mevcut altyapımız, bireyler ya da kolektiflerin isteklerine bakılmaksızın toplumlarımızı bireyci, karbon temelli, rekabetçi biçimlerde şekillendirme eğilimindedir. Siyasileşen bu altyapıların önemi, teknolojinin en küçük nano-ölçekten en büyük ötegezegen oluşumlara dek erişmesiyle daha fazla önem kazanıyor. Hayatımızda teknolojinin elinin değmediği bir alan kalmadı ve doğrusu, çoğu kişi insanlığın doğası itibarıyla teknolojik olduğunu savunabilir bile.[73] Baştan sona kapitalizm tarafından ve kapitalizmin içinde kurulan maddi hegemonya karşısında alınabilecek birkaç farklı konum vardır. İlk konum, kendimizi özgürleştirmek istiyorsak, mamur çevreyi yok etmemiz gerektiğini savunur.[74] Bu tezin ulaştığı nihai nokta ilkelciliktir ve medeniyetle bağlarımızı koparmamız gerektiğini söyler; buna benzer eğilimler bugün solda da gittikçe yayılıyor. Böyle bir projenin getireceği yıkımı ve bu iddiaların arkasındaki teorik iş bilmezliği göz önünde bulundurduğumuzda, bu konuma yalnızca akademik bir merak muamelesi yapamayız. İkinci konum ise ilkinin aksine, teknolojinin postkapitalist düzenin temeli olduğunu savunur, ne var ki

teknolojide anlamlı bir değişime odaklanmak için siyasi bir proje olarak postkapitalizmin gerçekleşmesini beklememiz gerektiğini söyler.[75] Şüphesiz bu işimizi kolaylaştırırdı, ama teknoloji ve siyasetin her yönden iç içe geçtiğini ve mevcut teknolojinin gizli potansiyellerini düşündüğümüzde, gelişmelerin bugünden nasıl yönlendirilebileceğine ve mevcut teknolojinin nasıl hızlıca yeniden amaçlandırılabileceğine (repurpose) bakmanın daha öngörülü bir seçenek olduğuna inanıyoruz. Bu yüzden de üçüncü yaklaşım buluşlara odaklanır ve hangi teknolojilerin geliştirileceği ve nasıl tasarlanacakları konusundaki tercihlerin temelde politik tercihler olduğunu vurgular.[76] Teknolojik gelişimin rotası yalnızca teknik ve ekonomik hususlarla değil, aynı zamanda siyasi hedefler tarafından da belirlenir. Bu yaklaşım, üretim araçlarının kontrolünü ele geçirmekle yetinmeyip yeni üretim araçları icat etmemiz gerektiğini beyan eder. Son yaklaşım da mevcut teknolojinin güncel fikir ufukları tarafından engellenmiş potansiyeller taşıdığına ve bu potansiyellerin nasıl yeniden amaçlandırılabileceğine odaklanır.[77] Kapitalizmde teknolojik potansiyeller önemli oranda kısıtlanmış, yalnızca kâr üretmeye ve işçileri kontrol etmeye yarayan araçlara indirgenmiştir. Ancak tüm bunların ötesinde başka potansiyeller var olmaya devam eder.[78] Bizi bekleyen görev, bu gizlenmiş potansiyelleri açığa çıkararak aşamalı olarak ilerleyen değişim süreçlerine eklemlemektir. Bu en nihayetinde ütopyacı bir müdahaledir, elimizdeki kaynaklarla neler yapılabileceğine dair kolektif hayal gücünü kışkırtmayı amaçlar.[79]

Öyleyse, elimizde teknolojik hegemonya sorununa yaklaşabileceğimiz, etkili iki strateji mevcut. İlk yaklaşım, değişime yol açacak araçları yaratabileceğimizi vurgulayarak yeni teknolojiler icat etmeye ve bu teknolojileri kullanmaya odaklanır. Bu konuyla ilgili olarak, altyapı ve teknolojilerin tasarım ve uygulama süreçleri üzerinde geniş çaplı demokratik kontrol talepleri yükseliyor.[80] Bu tür bir uygulama için işyerlerinde, hangi teknolojilerin üretileceği ve üretilen teknolojilerin ne amaçla kullanılacağı konularında mücadele vermek gerekir. Teknolojilerin çok nadiren aynı anda kullanıma girdiklerini göz önüne aldığımızda, nasıl geliştirilip uygulandıklarına karar veren konumuna ulaşabilmek için gereken gücü kazanmak uzun sürecektir. Örneğin işyerlerinde kullanılan gözetleme teknolojilerinin kaldırılması bu hedefe yönelik sık rastlanan bir taleptir, ancak işyerinde verilen mücadele aynı zamanda çalışma koşullarını her anlamda yoğunlaştıran, hızlandıran ve daha kötüleştiren teknolojilere karşı direnmeyi de gerektirir.[81] En önemli yeniliklerin özel sektör eliyle değil, kamusal finansmanlarla gerçekleştiğini düşünürsek, teknolojik gelişme üzerinde demokratik kontrol devlet düzeyinde de mümkündür. İnternetten yeşil teknolojiye, nanoteknolojiden Google'ın arama motorunun beyni olan algoritmaya ve Apple'ın iPhone ve iPad'lerinin en önemli bileşenlerine kadar tüm önemli teknolojik devrimlere öncülük eden devlettir.[82] Mikroişlemciler, dokunmatik ekran, GPS, bataryalar, sabit disk ve Siri, hükümet yatırımları sayesinde ortaya çıkan teknolojilerden yalnızca birkaçıdır.[83] İşin doğrusu, kapitalist piyasalar kısa

vadeli planlara ve düşük riskli yatırımlara eğilim gösterir. Günümüz risk sermayesinin gitgide kısa vadeli kârlar üretme eğilimi gösterdiği noktada, büyük, yenilikçi değişimlerin geliştirilip güçlenmesini sağlayan uzun vadeli kaynakları sağlayan hükümetlerdir.[84] Başarısız olma ihtimali yüksek, ama aynı sebeple büyük değişimlere öncülük edecek olan yüksek riskli açılımlara yatırım yapan da hükümetlerdir. Hükümetlerin teknolojik gelişmelerde ve tüketici mallarındaki yeniliklerde oynadıkları role bakarsak, kamu kaynakları demokratik kontrol altına alınmalıdır. Hükümetler yalnızca teknolojik gelişimin *hızını* değil, daha da önemlisi, *yönünü* de belirlemelidir.[85] Burada özellikle önemli olan, "görev odaklı" projelerdir.[86] Bu projeler ürün çeşitliliğiyle veya mevcut ürünlerde yapılan marjinal iyileştirmelerle değil, uzay yolculuğu ve internet gibi büyük çaplı, yenilikçi girişimlerle ilgilenir. Bunlar devrimci gelişmelerdir, teknolojinin ilerleyebileceği yeni yollar açar ve süreç içinde ortaya çıkabilecek beklenmedik yeniliklere de açıktır. Demokratik kontrol altında hükümetler zamanın en önemli toplumsal sorunlarına çözüm üretebilir ve örneğin, devlet yatırım bankalarını kullanarak aldığı yatırım kararlarıyla projelerin toplumsal değerlerini ve katkılarını belirler ve böylelikle düşünce üretimini teşvik edebilir.[87] İleri görüşlü bir hükümet, ekonominin karbonsuzlaştırılması, çalışmanın tam otomasyonu, ucuz ve yenilenebilir enerjinin yaygınlaşması,[88] sentetik biyoloji araştırmaları, ucuz ilaçların geliştirilmesi, uzay araştırmalarının desteklenmesi ve yapay zekâ çalışmaları gibi görev odaklı projeleri destekleyebilir.

Buradaki en zor görev, halkın teknolojik üretimin hangi yönde ilerleyeceği üzerinde kontrol sahibi olmasını sağlayacak kurumsal mekanizmaları geliştirmektir.

Geliştirmelere yönelik devlet kaynaklarının nasıl kullanıldığı üzerinde kamusal kontrol talebi, 1970'li yıllardaki pek çok işçi mücadelesinin temelinde yer alıyordu. Şimdilerde akıllara nadiren gelen birtakım tecrübelere baktığımızda, Birleşik Krallık ve Japonya'daki işçilerin (ve ardından Brezilya, Hindistan ve Arjantin'dekilerin) "toplumsal faydası olan ürünleri" üretecek teknolojilerin geliştirilmesine yönelik mücadele verdiklerine tanık oluruz.[89] İşçilerin üretilmesini talep ettiği bu ürünler, doğrudan toplumsal ihtiyaçları karşılayacak ürünlerdi ve atık üretimini en aza indirgeyecek şekilde, ekolojik açıdan sürdürülebilir olarak üretiliyor, bu süreçte işçilerin ve sahip oldukları vasıfların saygınlığı tanınıyordu.[90] Ayrıca Birleşik Krallık'ta yer alan ve çoğunlukla ordu için yüksek teknoloji parçalar üreten ve büyük miktarda devlet yatırımı alan bir şirket olan Lucas Aerospace oldukça ilham verici benzer bir deneyime şahitlik etti.[91] Yapısal değişikliğe bağlı işsizlik ve yaklaşan işten çıkarmalarla karşı karşıya kalan Lucas Aerospace çalışanları, şirketin nasıl yönetileceği ve işlerini nasıl koruyacakları üzerine alternatif çözümler üretmek amacıyla bir araya geldi. Temelde, kamu fonları şirkete aktarıldığına göre, işçilerin bu kaynakların nasıl kullanıldığı konusunda söz sahibi olması ve bu kaynaklardan yararlanması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu görüş ışığında, kaynakların askeri silahlanmadan çekilip faydalı ürünlere aktarılması bir zo-

runluluktu. İşçiler toplumsal faydası olan ürünler konusundaki önerilerini daha kapsamlı bir hâle getirmek için halihazırda sahip oldukları vasıfları ve ekipmanları listeledi, bir planlamacı gibi düşünmeye çalışarak işçilerden ve işçilerin yakınlarından ürün tavsiyeleri aldı ve farklı durumlarda bu teknoloji ve vasıfların nasıl yeni amaçlarla işlevselleştirilebileceğine dair kolektif kararlar aldı.[92] Mevcut kapasite, yüksek teknoloji askeri ekipmanlar yerine tıbbi teknolojiler, yenilenebilir enerji, güvenlik iyileştirmeleri ve toplu konutlar için ısıtma teknolojileri tasarlamak ve üretmek için yeniden amaçlandırılacaktı.[93] Planın son hâli 1.200 sayfayı geçiyordu ve içinde 150 ürünün ayrıntılı planları yer alıyordu.[94] İnatçı yönetimin karşısında kendi siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için geliştirdikleri bu strateji birçok anlamda karşı-hegemonik bir projeydi ve işçiler, özellikle "başkalarının hayal gücünü tetiklemek" ve üretimin amacına dair düşüncelerini yeniden gözden geçirmelerini sağlamak istiyordu.[95]

İlginç bir biçimde Lucas Planı prefigüratif siyasetin geçici alanlarından biri olarak kalmayı reddedip sendikaların ve hükümetin sahip olduğu kaynakları yeni bir hegemonik düzen kurmak amacıyla kullanmaya çalıştı. Bu esnada plan barış aktivistleri, çevreciler, feministler ve diğer emek hareketleri arasında yankı uyandırdı ve uluslararası bağlantılar da kurulduktan sonra işçilerin öncülük ettiği eylemler dalga dalga yayılmaya başladı.[96] Ancak İşçi Partisi'nin ve ulusal sendikaların âtıllığı ve neoliberalizmin günbegün daha çok hız kazanması nedeniyle Lucas Planı hedefine ulaşamadı. Fakat plan başarılı bir şekilde işten çıkarmaları azaltabilmişti

ve bu kazanımı büyük oranda, savunmacı yaklaşımlar yerine bir alternatif yaratmaya yönelmesine borçluydu.[97] Başarısız olmasına karşın Lucas Planı, toplumdaki üretici güçlere yeni amaçlarla yaklaşmanın teknolojinin gidişatını nasıl dönüştürebileceğine dair iyi bir örnektir. Plan kâr odaklı bir iktisadi düzende işçilerin yönettiği bir fabrika kurma girişiminden ibaret değildi, teknolojik gelişmeyi marjinal silah üretiminden çıkarıp toplumsal faydası olan ürünler doğrultusunda yeniden düzenleme girişimiydi ve bu yüzden ilkine kıyasla daha radikal bir niteliğe sahipti.[98] Bu nedenle, Lucas Planı teknik bilginin, siyasi bilincin ve kolektif gücün bir arada, maddi dünyamızı yeni amaçlarla radikal olarak dönüştürmek için nasıl kullanılması gerektiğine dair ideal bir modeldir.

Öte yandan 1970'lerin başında, Şili'de çok daha iddialı bir proje gerçekleşti. Salvador Allende'nin liderliğinde seçilen yeni hükümet mevcut iktisadi ve siyasal kurumları aşamalı olarak dönüştürüp Şili'de sosyalizmi kurmak istiyordu. Bu sürecin önemli bir parçası da Cybersyn'in geliştirilmesiydi; Cybersyn, ülkenin dört bir yanındaki firmaları hükümete ve bürokratik birimlere bağlayacak olan merkezsiz ekonominin planlanması için tasarlanmış yenilikçi bir girişimdi. Bu proje, çoğu zaman bir denetleme sistemi olmakla itham edilen[99] sibernetiği, demokratik sosyalizmin altyapılarından birine dönüştürmeyi hedefliyordu. Cybersyn sınırsız güç sahibi, dışsal ve merkezi bir yönetim sistemi olarak değil, ekonomide süregelen akışlar için kısmi ve içsel bir düzenleyici olarak tasarlanmıştı.[100] İşçilere plan-

lama sürecinde söz hakkı tanıyarak fabrikalarda özyönetimi sağlamayı; eşzamanlı olarak ise ulusal ekonomiyi makul bir yöne sevk etmeyi amaçlıyordu. Bu hedeflerin gerçekleşebilmesi için Cybersyn'de fabrikalar arasındaki iletişimi sağlayacak bir proto-internet, politikaları test edecek bir ekonomi simülatörü, sorunları öngörecek bir istatistik tahmincisi ve tıpkı bilimkurgu filmlerindeki gibi bir operasyon odası olması şarttı. Fakat Amerika Birleşik Devletleri'nin Şili'ye olan düşmanlığı yüzünden ihtiyaç duyulan yeni bilgisayarları satın almak tamamen imkânsızdı; Fransa'yla anlaşma teşebbüsleri ise ancak Allende devrildikten sonra meyve verdi.[101] Sonuçta Şili, sibernetik bir sosyalizm kurmak için sık sık mevcut teknolojileri yeniden amaçlandırmak zorunda kalmıştı. Bu girişimler bir tür brikolajdı; eldekilerin kabaca bir araya getirilmesi yoluyla yeni bir şey yaratılıyordu. O zamanlarda Şili'nin yalnızca dört merkezi işlem birimi (bunlardan yalnızca bir tanesi Cybersyn için uygundu)[102] ve ülke çapında da toplam elli adet bilgisayarı vardı; bu yüzden proto-internette aşamalı kesintilere gidilmiş ve daha yaygın olan teleks makineleri temel alınmıştı. İşçilerin yönettiği demokratik işyerlerinden oluşan bir sistem kurma çabaları, 1973 yılında Allende rejiminin sonunu getiren Amerika Birleşik Devletleri destekli askeri darbeyle yarım kaldı. Proje hiçbir zaman bütünüyle hayata geçirilememiş, fakat buna rağmen Cybersyn'i oluşturan bileşenlerin taşıdığı potansiyel bir şekilde, üstelik önemli bir örnek üzerinden açığa çıkabilmiştir. Ekonomik elitlerden yükselen muhalefet ile karşı karşıya kalan hükümet, 1972 yılında 40.000

kamyon sahibinin greviyle uğraşmak zorunda kalmıştı.[103] Küçük burjuvazi, fabrikalardaki üretimin sürmesi için gerekli malzemelerin nakliyatını engelleyerek hükümetin kuyusunu kazmayı amaçlıyordu. Ne var ki işçiler fabrikaları ele geçirdi ve kamyonlarını sürmeye devam etti; ulusal hükümet ise grev barikatlarındaki koordinasyonu sağlamak amacıyla Cybersyn'in teleks ağını devreye soktu. Bir Cybersyn tarihi uzmanına göre, "ağ, Allende'nin önderliğinde gerçekleşen yukarıdan devrimle, Şilili işçilerin ve taban örgütü üyelerinin başı çektiği aşağıdan devrim arasında bir iletişim altyapısı kurmuştu".[104] Diğer bir deyişle grev, toplumun altyapısını demokratik ve sosyalist hedeflere doğru yeniden amaçlandırma hedefini gerçekleştirmek için Cybersyn'in taşıdığı potansiyeli göstermiştir. Alternatif bir geleceğe dair o ana dek benzerine hiç rastlanmamış ve umut vadeden bir adım atılmıştır. Dolayısıyla, Cybersyn deneyimi sibernetik prensiplerin, mevcut Şili teknolojisinin ve son teknoloji yazılımların yeni bir kullanıma ve amaca uyarlanmasının yaratıcı ve ütopik nüvelerini sunar.[105]

Önceki örnekler teknolojiyi yeniden amaçlandırmanın, dolayımsız siyaseti temel alan projelerde işe yaradığı izlenimini verse de, postkapitalist bir geleceğe dair daha spekülatif hayaller de kurulabilir. Verimliliğin ana kaynağı olan ve eylem kapasitelerimizi güçlendiren teknolojik yenilikler, kapitalizm sonrası herhangi bir üretim tarzının temeli olacaktır. Yeni bir dünyayı eskinin harabeleri üzerine değil, şimdinin en gelişmiş bileşenleri üzerine inşa etmemiz gerekiyor. Bugün bu yaklaşımın taşıdığı potansiyellerin her

alanda engellenmiş olduğunu görüyoruz, ancak işin doğrusu, klasik sol hedeflere (daha az çalışma, kaynak bolluğu, daha fazla demokratik kontrol) ulaşmak için gereken teknolojiler daha önce hiç olmadığı kadar erişilebilir durumda. Sorun ise bunların, bu potansiyelleri gizleyen ve güçsüz kılan toplumsal ilişkiler içerisinde mahsur kalmış olması. Bu bağlamda, teknoloji üzerine düşünme ve teknolojiyi yeniden amaçlandırma talebi, atıl bir kapitalizme gömülmüşken ütopyacı hayal gücünü tekrar ateşleyebilir. Pek çok olasılık söz konusu. Önceki bölümde kapitalizm ve postkapitalizmi eklemleyen temel unsur olarak yalnızca otomasyon teknolojilerine odaklanmıştık, fakat teknolojilerin yeniden amaçlandırılması, üretim güçlerinin otomasyonundan çok daha ötesini kapsıyor. Benzer argümanlar lojistik ağları, şehirlerin ekolojik sebeplerle yeniden amaçlandırılması ve en yeni bilgisayar teknolojilerinin postkapitalist amaçlarla kullanılması konularında da dile getirilmişti.[106] Bu tür teknolojileri tek tek tespit ederek bu teknolojilerin geliştirilmesi ve kullanım amaçlarına odaklanan siyasi mücadelelere daha fazla enerji harcayabiliriz. Özellikle lojistik bu açıdan önemli bir örnektir; aynı anda hem ücret farklılıklarını sömürür, hem küresel üretimi mümkün kılar hem de otomasyonda zirveye ulaşmıştır. Lojistiğin dünya çapında ucuz emek sömürüsü söz konusu olduğunda ilk sıralarda yer aldığını aklımızda tutarak, postkapitalizm için çeşitli yollarda kullanışlı olabileceğini görmek de mümkündür.[107] Diğer bir deyişle, lojistik sadece kapitalist amaçlarla sınırlanamaz. İlk olarak, her postkapitalist ekonomi hem üretimde (örneğin

eklemeli imalat) hem de dağıtımda (örneğin tam zamanında taşımacılık) esnekliğe ihtiyaç duyacaktır. Bu, Sovyet döneminin kapsamlı ve katı planlama çabalarının aksine, ekonominin bireysel tüketimde meydana gelen değişimlere duyarlı olmasını sağlayacaktır. Bu teknolojilerin yer almadığı bir postkapitalizm, ilk komünist deneyimde yaşanan sorunların hepsini tekrar etme riski taşır.[108] İkincisi, küresel lojistik yalnızca ücret farklılıklarından değil, aynı zamanda çeşitli karşılaştırmalı üstünlüklerden faydalanma imkânı da sunar. Örnek vermek gerekirse, araştırmalar belirli gıda ürünlerinin Yeni Zelanda'da üretilip Birleşik Krallık'a gönderilmesinin, Birleşik Krallık'ta üretilip tüketilmesinden daha çevre dostu olduğunu gösteriyor.[109] Bu ürünler dünyanın bir ucundan gönderilseler dahi, karbon ayakizleri hâlâ daha düşük olacak. Bunun sebebi ise çok basit: Birleşik Krallık'ta uygun iklim koşullarını yaratmak çok yüksek bir enerji tüketimi gerektirir. Bu tarz çevresel karşılaştırmalı üstünlükler yalnızca küreselleşmiş ve etkili bir lojistik ağı ile mümkün olabilir. Son olarak, lojistik, işlerin otomatikleştirildiği ilk cephelerden biri ve bu yüzden de postkapitalist bir dünyanın nasıl olacağına dair oldukça iyi bir örnek: Makineler harıl harıl çalışarak, normalde insanların yapacağı pek çok ağır görevi tamamlıyor. Lojistiğin yarattığı teknolojik devrimden önce ürünlerin nakliyesinde çalışan işçilerin bedensel açıdan oldukça ağır bedeller ödediğini hatırlamakta fayda var. Bu işlerin otomasyonuna dar görüşlü sebeplerle karşı çıkmak yerine, bu yönde atılacak adımları desteklemek gerekir. Dolayısıyla lojistik, kapitalizm ve

postkapitalizm arasında önemli bir teknolojik köprü kurar.

Fakat yeniden amaçlandırmanın birtakım önemli sınırları da var. Örneğin Sovyetler Birliği, kapitalist teknolojileri ve teknikleri ele geçirip komünist amaçlar için kullanmanın yeterli olacağını düşünüyordu,[110] ama bu teknolojiler yönetimin sıkı denetimi altında üretimi en üst seviyelere çıkarmak amacıyla tasarlanmıştı.[111] Kapitalist mekanizmanın ve yönetim tekniklerinin bir bütün olarak benimsendiği düşünülürse, sistemin kapitalist işleyiş tarzlarına yönelmesi hiç şaşırtıcı değildir. İşçiler –yeniden– makinenin birer dişlisi hâline gelmiş, özerklikleri ellerinden alınmış ve daha fazla çalışmaya zorlanmıştır. Kapitalist üretim araçlarını ele geçirme planı, iktidar ilişkilerinin bu teknolojilere gömülü olduğu gerçeğiyle yerle bir oluverdi; bu yüzden de bu teknolojileri hiçbir sınır kabul etmeksizin işlevlerinin tam tersi yönünde biçimlendirmek mümkün değildi.[112] Örneğin, kullanılan nümerik denetim teknolojileri üretimin hızını belirlerken işçileri makinelerle aynı hızda çalışmaya zorluyor, yönetimin iktidarını daha dolaylı ve görünmez kılıyordu.[113] Bu tip durumlarda makineler iktidar ilişkilerini basit mekanik süreçlermiş gibi göstererek görünmez kılabilirler. Bu olumsuzluklara rağmen, teknolojiyi yeniden amaçlandırmak yine de mümkün olabilir, zira çoğu zaman her teknoloji atıl hâlde bekleyen, henüz el değmemiş potansiyeller barındırmaya devam eder. Anlamamız gereken nokta ise, bir tarihçinin sözleriyle, şudur: "Teknoloji ne iyidir ne kötü ne de tarafsız."[114] Mevcut teknolojiler siyasetten azade değildir, ancak esnekliklerini de korurlar; daima amaçlarından

daha fazlasını vadederler.[115] Bilakis, kullanıcıları tarafından dönüştürüldükçe ve kullanıldığı çevre değiştikçe, teknolojilerin tasarımları, anlamları ve etkileri de sürekli değişir, başkalaşır.[116] Spinoza'dan alıntılayacak olursak, sosyoteknik bir bedenin neler yapabileceğini bilmiyoruz. Aramızda kim halihazırda var olan teknolojilerde mevcut olan, günü geldiğinde keşfedeceğimiz, henüz el değmemiş potansiyelleri tamamen görebilir? Şu anda elimizde olan malzemeyle ne tür postkapitalist topluluklar kurulabilir? Çoğu teknolojik ve bilimsel araştırmanın özünde yatan gerçek ve dönüştürücü potansiyellerin henüz keşfedilmediğini rahatlıkla iddia edebiliriz.

O zaman, kendi sınırlarına mahkûm olan teknolojiler ile nitelikleri sayesinde postkapitalist bir geleceği kolaylaştıracak teknolojileri nasıl ayırt edeceğiz? Teknolojinin potansiyellerini önceden belirlemek mümkün değildir, ama teknolojinin potansiyellerini belirleyecek parametreleri inşa edebilir ve bunları her teknolojinin belli başlı özelliklerini kavramak üzere kullanabiliriz.[117] Öncelikle benimsediğimiz yaklaşımın, söz konusu teknolojinin hangi işlevlerinin gerekli ve/veya gereksiz olduğunu tespit etmesi gerekir. Örneğin, eğer bir teknolojinin tek işlevi işçileri sömürmekse ya da bu teknolojiden faydalanırken işçileri sömürmek gerekecekse, bu teknolojinin postkapitalist bir gelecekte yeri yoktur. Örneğin işçilerin denetim altına alınmasına ve yoğun sömürüsüne dayanan Taylorizmi, bu kriterler ışığında reddetmemiz gerekiyor. Kitlesel imha planlarına hizmet edecekleri için nükleer silahların da postkapitalist gelecekte

yeri yoktur.[118] Ancak teknolojiler çoğunlukla çokanlamlıdır. Vasıflı işgücünü azaltmak için tasarlanmış bir teknoloji yönetici sınıfın tahakkümüne yol açabilirken, aynı zamanda iş paylaşımı ve çalışmanın azaltılması için alan da yaratabilir. Üretim maliyetlerini düşüren bir teknoloji, çalışan birey yüzdelerinde azalmaya neden olacaktır, ancak bunun yanında, insan emeğine daha az gerek duyulacaktır. Altyapı kararlarını merkezileştiren bir teknoloji özel denetim mekanizmalarını güçlendirebilir, ancak diğer yandan kolektif karar alma mekanizmaları için bir ortak nokta da sağlar. Bu teknolojiler aynı anda iki farklı potansiyele sahiptir ve yeniden amaçlandırma ise bu potansiyellerin arasındaki dengeyi ne yönde değiştireceğimizden ibarettir. Karar parametrelerini belirleyerek postkapitalist bir geleceğe yönelik teknolojilerin yeni kullanım amaçları ve dolaşım alanları üzerine daha ileri araştırmalar ve analizler yapmak, geleceğe hazır olmak isteyen her sol hareketin hedeflerinden biri olmalıdır. Bu özellikle tasarım üzerine aldıkları kararlarla geleceğin siyasetini belirleyecek teknoloji işçileri için kritik bir öneme sahiptir.[119] Açık konuşmak gerekirse, topluma egemen olan fikirlerde eşzamanlı bir dönüşüm olmadıkça, yeni teknolojiler kapitalist amaçlara uygun olarak geliştirilmeye, eski teknolojiler ise kapitalist değerlere bağlı kalmaya devam edecek.

Bu yüzden toplumu ve ekonomiyi değiştirmek isteyen her proje, hegemonik bir strateji geliştirmelidir. Ve birçok anlamda hegemonik siyaset folk siyasetinin antitezidir. Hegemonik siyaset, kendiliğinden politikleşmeyi kabul

etmek yerine ikna etmeye ve etkilemeye çalışır; somut ve yerel olanla sınırlı kalmak yerine çoklu ölçeklerde çalışır; geçici değil, uzun ömürlü bir toplumsal iktidarı hedefler ve sokak protestoları gibi coşkulu siyasi mecralar yerine çoğu zaman görünüşte "siyaset" ile ilişkilendirilmenin zor olduğu alanlara yönelir. Karşı-hegemonik bir strateji toplumun sağduyusunu dönüştürme, ütopyacı toplumsal hayal gücünü canlandırma, iktisadın imkânlarını yeniden düşünme ve en sonunda da teknolojik ve iktisadi altyapıları yeniden amaçlandırma çabalarını içermelidir. Bu adımların hiçbiri tek başlarına yeterli değildir, fakat çalışma sonrası dünyanın toplumsal ve maddi koşullarının temellerini atmak için bunlardan destek alıp somut girişimlerde bulunulabilir. Kitlesel bir hareket yaratarak dönüşüme zemin hazırlar. Ancak, şu ana kadar ortaya koyduğumuz karşı-hegemonya stratejisi hâlâ çok net değil. Karşı-hegemonik bir stratejinin gerçek hayatta nasıl ilgi toplayabileceği üzerine daha çok düşünmeliyiz. Bir hegemonya inşa etmeli, yeniden güç kazanmalıyız. Şimdi de bu gücü kimlerle ve nasıl kazanabileceğimize bakalım.

VIII
Gücün İnşası

"Radikal siyasetin asıl görevi bir halk inşa etmektir."
Ernesto Laclau

Stratejiler, izlenecek genel rotayı belirleyebilir, ama bu rotayı izlemek için hangi güçlere sahip olduğumuz sorusunu cevapsız bırakır. Her strateji dünya çapında etki uyandıran, kolektif bir oluşum hâlinde eyleme geçmiş, aktif bir toplumsal güce ihtiyaç duyar. Karşı-hegemonik bir stratejiyi uygulamaya koymak güç kullanımını gerektirse de, sol, gücün altında ezilmiş ve sistematik bir biçimde güç kullanımına karşı hâle getirilmiştir.[1] Solun gücünün geleneksel öznesi (işçi sınıfı ve ilişkili kurumsal oluşumlar), sağın saldırıları ve kendi durağanlıkları nedeniyle mecalsiz düşmüştür. Bu esnada, geçmişteki toplumsal dönüşüm girişimlerinin uğradığı başarısızlıklardan dili yananların çoğu, marjinal ve savunmacı folk siyasetçi eylemlerin tarafına geçmiştir.[2] Yine de çalışma sonrası bir dünya kurmak, büyük ölçekte bir toplumsal dönüşüm ve güç kullanabilme kapasitesi gerektirir. Bu bölüm, yeni bir hegemonik düzen kurmak için en az üç şart öne sürüyor: kitleselleşmiş bir popülist hareket, sağlıklı bir örgüt ekosistemi ve kaldıraç noktalarının

belirlenmesi.[3] Sınıfın birliği ve örgütlenme tarzı, sol içerisinde uzun soluklu tartışmaların konusudur. Sınıf birliğinin, dayanışma ağları, güçlü kalabalıklar, özgüven ve ortak çıkarlar konusunda bir tür farkındalık yaratacağı düşünülür. Aynı şekilde örgütün gücü de liderlik, koordinasyon, süreç içerisinde istikrar ve kaynak zenginliği sağlar. Kaldıraç noktaları daha az konuşulur, ama bu daha az önemli oldukları anlamına gelmez. Bunlar, başkalarını belirli bir grubun çıkarlarına tabi kılmak için kullanılabilecek siyasi ve iktisadi güç noktalarıdır.[4] Örneğin klasik bir taktik olan grev, üretim sürecini bozarak patronları işçilerin taleplerini kabul etmeye zorlar. Böyle kaldıraç noktaları olmaksızın değişim, ancak güçlünün çıkarına olduğu zaman gerçekleşir. Bu bölümde, güçlenmemizi sağlayacak bu üç unsuru inceleyerek geleceğe yönelik bazı rotalar çiziyoruz. İlerleyen sayfalarda, ne yapılması gerektiğine dair kapsamlı ya da yeterli bir reçetemiz yok, ama tarihsel öncüllerin sınırlılıkları üzerine düşünüyor ve yukarıda saydığımız etmenlerin solun yeniden güç kazanması açısından ne kadar önemli olduklarını söylüyoruz. Çünkü sil baştan güç kazanmak muhtemelen bugün solu bekleyen en zor, fakat, neoliberalizmin yarattığı enkazdan bir çalışma sonrası dünya yükselecekse eğer, en temel vazifelerden biridir.

Popülist Bir Sol

Çalışma sonrası bir projede etkin öznenin kim olacağı sorusu, muhtelemen bir güç inşa ederken karşılaşacağımız en mühim soru olacaktır. Hangi toplumsal konum çalış-

ma sonrası toplumun kendi çıkarlarına uygun olduğunu düşünecek? Buna çok net bir yanıt verebiliriz: büyüyen artık nüfus. Gerçekten de, gelişmiş ülkelerdeki işçiler güvencesizleşip küresel nüfusun her geçen gün daha da fazlası kapitalizme "özgür" işçi sıfatıyla dahil edildikçe, proleter durum gitgide daha büyük insan gruplarını tanımlar hâle geliyor. Marx'ın söylediği gibi, hepimiz her an yoksul ve muhtaç olabiliriz. Hâl böyleyken bu eğilimler, ilk bakışta, işçi sınıfının çok daha fazla sayıda insanı kapsayarak egemen sınıf hâline geldiği ve kendi iktisadi konumunu temel aldığı geleneksel Marksist anlatıyı destekliyormuş gibi görünür.[5] Bu anlatıya göre, gitgide büyüyen sanayi tesislerinde yoğunlaşan işçi sınıfının fiziksel açıdan (paylaştıkları alan), çıkarlar açısından (daha az emek, daha yüksek ücret) ve en sonunda da bilinç açısından (proletarya konumunu fark etmek) birleşeceği öngörülüyordu. Emek sürecinin vasıfsızlaştırılması, vasıflı ve vasıfsız işçiler arasındaki hiyerarşileri ortadan kaldıracak ve yüksek işgücü talebi ise sermayenin kimlik farklılıklarına (ırk, cinsiyet ve ulus gibi) ilgisizliğiyle sonuçlanacaktı.[6] Kimi zaman bazı yerlerde böyle de oldu. Örneğin yirminci yüzyılın başlarında Amerikalı siyah işçi sınıfı, beyaz sendikalardan katı bir şekilde dışlanırken, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise bu ırkçı ayrımlar birçok alanda parçalanmaya başladı.[7] Kapitalizm geliştikçe yaş, cinsiyet, vasıf, ulus ve gelir temelli ayrımların da ortadan kalkması gerekiyordu.[8] En önemlisi, yükselen işçi sınıfının üretim merkezli pek çok kaldıraç noktasına erişimi olduğundan stratejik bir önemi de vardı. Grevler,

fabrika işgalleri, iş yavaşlatmalar ve benzeri taktiklerin hepsi üretim sürecini aksatmak, yönetime ve kapitalistlere işçi sınıfının taleplerini zorla kabul ettirmek için tasarlanmıştı.[9] Bu yüzden çoğunlukla beyaz ve erkek fabrika işçilerinden oluşan bu sınıfın büyüyeceği, homojenleşip güçleneceği ve postkapitalist devrimin öncü kuvveti hâline geleceği düşünülüyordu. Ancak öyle olmadı. İşçi sınıfı bölündü, örgüt yapıları dağıldı ve bugün "sınıfı hegemonik hâle getirebilecek sınıfsal fraksiyonlaşma artık söz konusu değil."[10]

Sanayisizleşmenin, üretimdeki küreselleşmenin, hizmet ekonomisindeki yükselişin, büyüyen prekaryanın, Fordist temellerden vazgeçilmesinin ve kimliklerin çeşitlenmesinin neden olduğu topyekûn baskının altında endüstriyel işçi sınıfı ciddi bir yara aldı. Güney Afrika ve Brezilya gibi birkaç istisna ülke dışında geleneksel işçi sınıfı sahip olduğu gücün büyük bir kısmını kaybetti.[11] Çin'deki işçi hareketinin hâlâ biraz gücü var, ama orada bile üretimin dış kaynak olarak kullanılan periferi ülkelerde gerçekleştirilmesi, sınıfın gücünün altını oymaya başladı bile.[12] Bugün küresel işçi sınıfı ciddi hasar almış durumda ve eskiye dönüş pek mümkün görünmüyor. Bu sebeple, bugünkü şartlar altında o klasik devrimci özne artık yok; elimizde yalnızca birbirleriyle kısmi olarak ortaklaşabilen farklı çıkarlar ve muhtelif deneyimler var. Öte yandan şu soruyu da sorabiliriz: Endüstriyel işçi sınıfı tarihin herhangi bir anında, dünyayı değiştirebileceği bir konuma ulaşabilmiş miydi? Zira günümüz koşulları emek hareketinin ilk dönemlerinden çok da farklı değil. İlk olarak, işçilerin birliği imgesi asla gerçek-

leşmedi, daha ziyade, ilham verici bir hayal olarak kaldı. Ortaya çıktığı günden bugüne proletarya, ücretli erkek işçi ile ücretsiz kadın emekçi, "özgür" işçi ile sahipli köle, vasıflı zanaatkâr ile vasıfsız emekçi, merkez ile periferi olarak ve ayrıca ulus devletler temelinde de parçalandı.[13] Birleşme eğilimi daima belli sınırlara tabi bir fenomendi ve söz konusu ayrımlar bugün bile, küreselleşen işbölümü koşulları altında daha da derinleşerek varlıklarını sürdürüyor. Belki de en temelde, eğer sanayisizleşme (üretimin otomasyonu) postkapitalist topluma giden yolda gerekli bir aşamaysa, endüstriyel işçi sınıfı hiçbir zaman değişimin faili olmamıştır denebilir. İşçi sınıfının varlığı postkapitalizme geçişte ortadan kalkacak olan iktisadi koşullara dayanıyordu. Eğer sanayisizleşme postkapitalizme geçiş için gerekliyse, o hâlde, tıpkı geçtiğimiz on yıllarda gördüğümüz gibi, endüstriyel işçi sınıfı kaçınılmaz olarak süreç içinde gücünü kaybedecek, parçalanacak ve bölünecektir.

Öyleyse bugünün dönüştürücü öznesi kim? Artık nüfusun büyüyen boyutlarına ve proletaryanın yaygın biçimde yoksullaştırılmasına rağmen, elimizde bu soruya verebileceğimiz hazır bir yanıtın olmadığını kabul etmemiz gerekir. Çalışanlar ile işsizler, resmi ile kayıtdışı çalışma arasındaki sınırlar artık yıkılmıştır ve tutarlı ve dönüştürücü bir özne de yoktur. Geleneksel direniş ve ayaklanma gruplarının parçalanması ve işçi sınıfındaki çözülme, güncel meselemizin yeni bir kolektif "biz" yaratmak olduğunu gösteriyor. Ne endüstriyel işçiler, ne zihin emekçileri ne de lümpen proletarya evrensel çıkarları temsil edebilecek ya da bu

dönüştürücü projeye öncülük edebilecek gruplar olabilir. Peki, proletarya da parçalanırken nasıl bir halk inşa edeceğiz?[14] Pratikte böyle bir birlikteliği örgütlemenin çeşitli yolları var. Bildiğimiz gibi klasik Marksist yaklaşım, kapitalist eğilimlerin sınıflar arası bölünmeyi derinleştirerek proletaryanın birliğiyle sonuçlanacağını varsayar. Başka yaklaşımlar ise, mesela yaşamsal ihtiyaçlar gibi genel ortak çıkarlar temelinde birliği savunur, ancak asgari ortaklıklar asgari talepleri getirir.[15] Buna karşılık, Occupy hareketinde birlik çoğunlukla fiziksel yakınlıkla, kamplarda birlikte çalışan ve yaşayan bedenler üzerinden ortaya çıkmıştı. Ancak bu tarz bir birlik çoğu zaman gerçek farklılıkları hasır altı ederek, kendisini kırılgan bir yüzeyselliğe indirger. İşgal edilen alanların dağıtılmasıyla beraber fiziksel yakınlık da ortadan kalkınca birlik hızla çöker. Örneğin Arap Baharı sürecinde birlik, ortak tirana karşı muhalefet temelinde kurulmuş, farklı bir dizi grubu bir araya getirmişti.[16] Ancak en son tecrübeler, yalnızca muhalefet etme ekseninde kurulan birliklerin, düşman yenik düşer düşmez dağılma eğilimine girdiğini gösteriyor.

Proleter varoluşun ardında yatan ortaklıkların fazlasıyla çeşitlilik arz eden deneyim ve çıkarları destekleyemeyecek ölçüde zayıf bir birliktelik doğurması, çalışma sonrası proje için bir sorun teşkil eder.[17] Kolay tarafından, tek *gerçek* mücadelenin sınıf mücadelesi olduğunu iddia etmeden, söz konusu farklılıkları ortak bir proje temelinde bir araya getirebilmek, dönüşümü hedefleyen herhangi bir siyasetin karşılaşacağı bir diğer sorundur. Bu koşullar altında, geçti-

ğimiz yıllarda ortaya çıkan ve en çok umut vadeden siyasi mücadelelerin pek çoğunun, kendilerini sınıf hareketi olarak değil, popülist olarak tanımlamaları hiç şaşırtıcı değildir.[18] "Popülizm" derken, ne yaptığından emin olmayan bir kitlenin eylemliliğinden, en küçük ortak payda etrafında örgütlenmiş bir ayaklanmadan veyahut kendine özgü bir siyasi içerikten yoksun bir hareketten söz etmiyoruz.[19] Daha ziyade popülizm, farklı bir dünya arayışı içindeki farklı kimlikleri, ortak düşmana karşı bir araya getiren siyaset *mantığıdır*.[20] Küreselleşme karşıtı hareketlerden Yunanistan'daki Syriza'ya, İspanya'daki Podemos'a, Latin Amerika'daki sayısız harekete ve Batı dünyasındaki Occupy'a kadar tüm bu hareketler, belirli sınıfsal kimliklerin yerine toplumun kesişim noktasındaki geniş kitleleri eyleme geçirebilmiştir.[21]

Bu popülist hareketler bir türlü karşılanmayan taleplerin getirdiği yılgınlık sonucunda ortaya çıktı. Normal demokratik koşullar altında mevcut kurumlar, asgari ücrette artış, işsizlik yardımları ve sağlık hizmetleri gibi taleplerle tek tek ilgilenir. Küçük değişiklikler elbette yapılır, ama bir bütün olarak toplum da dahil olmak üzere, kurumsal düzen asla sorgulanmaz. Böylece mevcut hegemonya güçlenir ve hegemonyaya yönelik tehditler genellikle hemen yumuşatılır. Buna karşın, popülist hareketler ücret adaleti, toplu konut, çocuk bakımı gibi talepler gitgide göz ardı edilmeye başladığında ortaya çıkar. Siyasal popülizm konusunda önde gelen düşünürlerden Ernesto Laclau bunu şöyle açıklar:

> Kurumların *içinden* yükselen istekler, belli bir noktadan sonra kurumlara *yöneltilen* taleplere dönüşür ve bir aşamada, kurumsal düzene karşı talepler hâlini alırlar. Bu süreç kurumsal aygıtların sınırlarını belli bir oranda aştığında ise popülizmin istediği halk ortaya çıkmaya başlar.[22]

Bu süreç boyunca tikel çıkarlar gitgide genelleşir ve mevcut düzene kararlı bir biçimde karşı çıkan bir popülizm ortaya çıkar. Geleneksel anlamda sınıfsal gruplaşmalardan farklı olarak "halk", herhangi bir *kavramsal* birlik olmadığında bile, *sembolik* bir birlikle bir arada tutulur. Halk karmaşık, tartışmaya açık ve inşa edilmiş bir faildir. Maddi çıkarlar temelinde, zorunluluktan bir araya gelmemişlerdir ve kendilerini tutarlı bir grup olarak görürler. Bu durum, örneğin Occupy hareketinin siyasetini kesin bir biçimde tanımlamanın neden zor olduğunu açıklamamıza yardımcı olabilir. Yüzde 99, herhangi bir ortak siyasetten ziyade, bir isim etrafında bir araya gelmişti. Toplumdaki kırılmaya ve karşılarına aldıkları cepheye bir isim veren popülizm ise bu sembolik birliği tamamlamıştı.[23] Düşmana bir isim atama yoluyla pek çok kişinin kendi çıkar ve taleplerinin hareket tarafından dile getirildiğini görmesini sağlamak mümkündür. Örneğin Occupy düşmana Yüzde 1, Podemos "kast" ve Syriza ise Troika adını verdi. Halkı adlandırmaya benzer bir şekilde, düşmanı adlandırmak da ampirik olgularla bir ölçüde ilişkilidir, ama bu olgulara bağlı kalmak zorunda değildir. Mesela Occupy'ın ortaya koyduğu Yüzde 1 ile

Yüzde 99 arasındaki ayrım, ampirik tutarlılıktan yoksun olmasına rağmen halkı harekete geçiren bir antagonizmaydı.[24] Halka ve halk düşmanlarına bir ad koymak bilimsel bir tespit değil, politik bir eylemdir. Böylece hem halk hem de toplumdaki antagonizma, bir atama edimiyle kurulur. Bu, sınıfsal kimliklerin parçalandığı ve farklılıkların hızla çoğaldığı bir çağda, toplumsal antagonizmayı sadece kaba bir tarihsel gereklilik üzerinden okumanın imkânsızlığı karşısında yapılan bir müdahaledir.

Ancak, popülizmin "halkı"nın ortaya çıkması için başka unsurlara da ihtiyaç vardır. İlk olarak, belirli bir talebin öne sürülmesi veya verilen mücadelenin diğerleri adına da bir duruş sergilemesi gerekir. Örneğin Occupy hareketi, eşitsizliğe karşı mücadele adı altında birleşen çeşitli yerel, bölgesel ve ulusal sorunları gündeme getirdi. Bu tür durumlarda, toplum tarafından tanınmayı bekleyen değil, evrensel düzeyde toplum adına konuşan tikel bir grup söz konusudur. Ancak bunu yapabilmek için hareket birden çok çıkarı temsil etmelidir. Yalnızca kendi çıkarlarını savunmakla kalmayıp birçok farklı çıkarı dile getirmelidir.[25] Geleneksel bir işçi sınıfı hareketi için ortak çıkarlar, herkesin harekete bağlılığını garantilemek için yeterlidir. Ama popülist bir harekette somut çıkarları temel alan, dolayımsız bir birliğin kurulamaması demek, başkalarının çıkarlarını öne çıkaran bir mücadele ile diğer mücadeleler arasındaki gerginliğin hareketin tutarlılığını riske atması demektir. Dolayısıyla popülizm olası bir merkezkaç kuvvetine karşı ortak bir dil ve program kurmayı hedeflediği için, farklılıkların ve tikelliklerin sürekli olarak

masaya yatırılmasını da gerektirir. Popülist bir hareket ile folk siyasetçi yaklaşım arasındaki ayrım, farklılıklar konusunda benimsedikleri bakış açılarında yatar: İlki, ortak bir dil ve proje inşa etmeye çalışırken, ikincisi farklılıkların kendilerini farklılık olarak ifade etmelerini ister ve herhangi bir evrenselleştirici amaçtan kaçınır. Çalışma karşıtı bir siyaset etrafında popülist bir hareket örgütlemek popülizmi öyle bir şekilde ifade etmeyi gerektirir ki, çeşitli toplumsal adalet ve insan özgürleşmesi mücadeleleri o hareket içerisinde kendi çıkarlarının da temsil edildiğini görebilsin. Ayrıca, çalışma karşıtı siyaset şu tür kaynaklar da sunabilir: Çalışma ve ekonomik büyüme programları ile karbon emisyonunun azaltılmasına yönelik çevreci programlar arasındaki gerginliklerin üstesinden gelebilecek olan çalışma karşıtı siyaset, örneğin kızıl ve yeşil partilerin merkez sol koalisyonları için belki de en iyi seçenektir. Çalışma sonrası proje aynı zamanda özünde feminist bir projedir; çoğu zaman kadınlara yüklenen görünmeyen emeği tanır, emek piyasasının kadınsılaştığını ve kadınların kurtuluşu için ekonomik bağımsızlığın gerekliliğini kabul eder. Aynı şekilde, yüksek işsizlikten, kitlesel hapsetmelerden ve yoksul topluluklara yönelik polis şiddetinden orantısız bir şekilde etkilenen siyahlar ve diğer azınlık nüfuslar var oldukça, ırkçılık karşıtı mücadelelerle de bağ kurar. Son olarak, çalışma sonrası proje, devasa boyutlara ulaşan kayıt dışı işgücüne geçim imkânları sunmak amacıyla postkolonyal mücadeleyi ve yerli halkların mücadelelerini sahiplenir ve aynı zamanda göçmenliğin önündeki engellere karşı savaşır.[26]

Bu tür farklılıkları bir araya toplayabilen nitelikte bir hareketten söz ettiğimizde, tutarlı bir popülizm için taleplerin önemini de göstermiş oluruz. Talepler, bir araya gelmenin temel araçlarından biridir ve bu yüzden farklı insanlar, farklı şekillerde bu taleplerle bağ kurabilmelidir.[27] Bu tarz talepler kimleri eylemliliğe davet edeceklerini önceden belirleme gafletine düşmek yerine, bir yandan insanlar arasındaki farklılıkları korurken, öte yandan insanlara bu talepler içinde kendi çıkarlarını görebilme olanağı da tanır.[28] Örneğin çalışma karşıtı siyasetin talepleri bir üniversite öğrencisi için başka, bekâr bir anne için başka, endüstriyel bir işçi için başka ve işgücünün dışındakiler için başka anlamlar ifade eder; fakat bu farklılıklara rağmen, her biri çalışma sonrası toplum talebinde kendi çıkarlarının temsil edildiğini görebilir. Bu insanları bir talep çatısı altında bir araya getirmek, sahayla bağ kuran bir siyasetin işidir. Popülist mantık üzerine kurulmuş bir hareket böylelikle bir dizi dağınık sorun ve isteğe, farklılıklarını tartışmaya açma gereği duymadan tutarlılık kazandırır.[29] Tikel talepler, birbirlerinden farklı taleplerin ortak bir düşmanı olduğunu dile getiren tutarlı bir anlatıya dahil edilir. Bu yüzden işe yarar bir popülizm için gelecek tahayyülü esastır ve birçok güncel popülist hareket tam da bu açıdan eksiktir. Mesela Occupy, negatif bir itaatsizlik anını, insanların örgütlenebileceği pozitif bir siyasi projeye dönüştüremedi. Farklı çıkarları hiçbir zaman daha iyi bir gelecek projesi altında birleştiremedi, negatif bir reddediş anına sabitlendi ve asla "özerk bir özneleşme odağı" yaratamadı.[30]

Sonuç olarak, çalışma sonrası proje sınıfın merkezde yer almasını talep etse de, yalnızca sınıf çıkarları temelinde seferber olmayı yeterli bulmaz. Toplumun geniş kesimleri, aktif ve dönüştürücü bir güç yaratacak şekilde bir araya getirilmelidir. Popülizm tam olarak bu ihtiyaca cevap verir. Ancak sloganlar, talepler, isimler, semboller ve kimlikler temelinde gerçekleşen ortaklaşma tartışmaları, bu siyasetin yürütüleceği asıl zemin olarak kalmamalıdır. Popülist bir hareket ayrıca bir dizi örgüt içinde ve onlar aracılığıyla hareket etmeli, aynı zamanda neoliberal sağduyuyu yıkarak yerine yeni bir sağduyu koymayı hedeflemelidir. Devletin hem içinde hem de dışında her türden hegemonik iktidar biçimleri inşa etmeyi amaçlamalıdır.

Örgütsel Ekoloji

Örgütlenme hoşnutsuzluk ile etkili eylem arasındaki en temel aracılardan biridir; belirli sayıda insanı, nitelik açısından farklı bir tür güç hâline getirir. Occupy hareketi, savaş karşıtı hareket ve küreselleşme karşıtı hareketin açık bir şekilde gösterdiği gibi, aslında sol rakamlarla ilgili bir sorun yaşamıyor. Sadece sayısal bir düzlemden bakarsak, sol, sağ karşısında fark edilir biçimde "zayıf" da değildir; üstelik halk hareketliliği yaratma konusunda, görünen o ki, doğru olan tam tersidir. Sol, özellikle de kriz zamanlarında, popülist bir hareketi devreye sokabilme kapasitesine fazlasıyla sahiptir. Aslında sorun bir sonraki adımda, bu gücün nasıl örgütleneceği ve nasıl kullanılacağında yatar. Folk siyaseti için örgütlenme, çoğu zaman geniş çaplı, karşı-hegemonik

bir projenin altını oyan yerelci ve yataycı yaklaşımlara fetişizm seviyesinde bağlanmak anlamına gelir.[31] Ancak yakın dönem sol düşüncenin en zararlı taraflarından biri, bu örgüt fetişizmi, yani sadece doğru bir örgütlenme biçimi geliştirdiğimizde siyasi başarı elde edebileceğimize yönelik inançtır.[32] Bu konuda folk siyaseti suçludur, ama aynısı çoğu ortodoks duruş için de geçerlidir; zira solun güç kaybetmesi karşısında geliştirdikleri mucizevi tedaviler, ancak sendikalar, önderler, ilgi grupları ve siyasi partiler olabilmiştir. Bu örgütlenme biçimleri, pek çok durumda, onları bekleyen farklı stratejik alanlar üzerine düşünülmeksizin savunulmuştur. Örneğin folk siyaseti, belirli koşullar altında geliştirilen belirli bir örgütlenme biçimini alır ve bunu tüm toplumsal ve siyasal alana aktarmaya çalışır. Oysa örgütlenme sorununu bağlamından koparılmış bir yaklaşım üzerinden değil, hem sağlıklı hem de çeşitlilik barındıran bir örgütler ekosistemi üzerinden ele almalıyız.

Örgüt fetişizmine karşı ileri sürülebilecek en basit tez, siyasi bir projenin işbölümüne ihtiyaç duyduğudur. Başarılı bir siyasi hareketin yerine getirmesi gereken çeşitli temel görevler vardır: Farkındalık yaratmak, hukuki destek, medya hegemonyası, iktidar analizi, politika önerileri, sınıf hafızasının güçlendirilmesi ve liderlik bunların sadece birkaçıdır.[33] Hem tüm bu görevleri yerine getirme hem de büyük çaplı bir siyasi değişim yaratma konusunda hiçbir örgütlenme tarzı tek başına yeterli değildir. Bu yüzden herhangi bir örgütlülük biçimini, dönüştürücü unsurları en ideal biçimde içeren yegâne tarz olarak öne çıkarma

amacında değiliz. Başarılı hareketler tek bir örgütlenme tarzının değil, kapsamlı bir örgütler ekolojisinin sonucudur. Bu örgütler birbirleriyle az çok eşgüdümlü bir şekilde, siyasi değişim için gerekli olan işbölümünü hayata geçirirler. Dönüşüm sürecinde elbette liderler ortaya çıkacaktır, ama bir öncü parti yoktur, yalnızca hareket hâlindeki öncü birimler söz konusudur.[34] Örgütler ekolojisi, birbirlerinin görece güçlü yanlarına pozitif karşılıklar verebilen güçlerin çoğulluğu anlamına gelir.[35] Esnek ve pragmatik ittifaklar yerine alternatif bir dünyaya dair ortak bir vizyon çerçevesinde eyleme geçmeyi gerektirir.[36] Ve bunun için, geniş anlamda birbirleriyle uyumlu örgütler kurabilmek şarttır:

> Amaç, sadece ittifak kurmaktan (verili insan toplulukları olarak görülen tarafların aynı kalarak yalnızca vakti geldiğinde işbirliği yapması) daha fazlasını yapmak ve her derde deva bir çözümden (örneğin parti fikri) daha küçük bir şey yaratmaktır. Bu, hem verili toplulukları hem de hiçbir gruba ait olmayan o "uzun kuyruk" kısmını kendisine çekebilecek, dışlayıcı değil tamamlayıcı olacak biçimde tasarlanmış, etkileri birbirlerini güçlendirecek bir stratejik müdahele meselesidir.[37]

Bu tür bir ekolojinin mimarisi kapsayıcı, görece merkezsiz ve ağ tabanlı bir yapıya sahiptir, ancak alışıldık yataycı tahayyülden farklı olarak bu ekoloji, aynı zamanda daha geniş bir ağ oluşturan hiyerarşik ve kapalı grupları da içer-

melidir.[38] Burada öncelik tanınan herhangi bir örgütlenme biçimi yoktur. Her örgütlenmenin katılımcılığı, açıklığı ve yataycılığı kurucu ilkeler olarak benimsemesi gerekmez. Kendiliğinden ayaklanmalar ile örgütlü süreklilik arasındaki ve kısa vadeli arzular ile uzun vadeli stratejiler arasındaki fikir ayrılıkları, çalışma sonrası dünyayı inşa edecek istikrarlı bir projenin nasıl olacağı hususunda bölünmeler yaratacaktır. Dolayısıyla, örgütsel çeşitlilik ile büyük, popülist bir birlik birbirlerini tamamlamalıdır.

Böyle bir ekolojinin nasıl işleyebileceğine hızlıca göz atarak, bu önerilerin birbirlerini nasıl desteklediğine dair bir kavrayış edinebiliriz. Ancak her mücadelenin kendine has özelliklerini ve önümüzdeki karmaşık sorunları da göz önünde bulundurduğumuzda, bu fazlasıyla şematik olacaktır. Bir örgütler ekosistemi, kaçınılmaz olarak farklı siyasi bağlamlarda farklı kararların alındığı birtakım özgül koşullar altında ortaya çıkar. Bununla beraber, farklı örgütsel ve taktik işbirlikleri gerçekleştirebilecek büyük bir toplumsal hareket her çalışma karşıtı siyaset için esastır. Yelpazenin bir ucunda isyanlar ve kendiliğinden gelişen protestolar gibi geçici siyasi enerji patlamaları vardır. Örneğin 1960'larda Amerika'da yükselen kent isyanları, elitlerin temel geliri desteklemelerinin ardında yatan temel motivasyonlardan biriydi.[39] Böyle patlamalar karmaşık taleplerde bulunmayabilir ama bir çözüm talep ederler. Daha örgütlü bir tarz benimseyen toplumsal hareketler geçtiğimiz on yılların folk siyasetçi yaklaşımlarını kullanır. Doğrudan demokrasinin ilkeleriyle yürütülen faaliyetler, insanların seslerini

duyurmalarını sağlamak, güçlü bir kolektif faillik algısı yaratmak ve farklı perspektiflerin dile getirilmesine imkân vermek gibi belli başlı hedeflerin gerçekleşmesine vesile olabilir.[40] Popülist bir kimlik yaratabilir ve halkı güçlendirerek kendilerini bir kolektif olarak görmeye başlamalarını sağlayabilir. Ama bu folk siyasetçi örgütler, büyük protestoları ve büyük popülist hareketleri uzun vadede etkili eylemliliğe dönüştürecek stratejik perspektiften yoksundur.[41] Bu örgütlerin düzenlediği protestoların nihai etkileri çoğu zaman, görece kısa süreli hareketlerin talepleri, taktikleri ve stratejileri karşısında hegemonikleşebilen, daha uzun vadeli, kurumsallaşmış örgütler tarafından belirlenir. Geçtiğimiz yılların en başarılı işgal hareketleri, emek hareketleriyle (Mısır örneği) ve/veya siyasi partilerle bağlarını güçlendirebilen hareketlerdi. Mesela İzlanda'da, muhafazakâr hükümetin istifaya zorlanmasının ardından kızıl-yeşil sol koalisyonun seçilmesi, gerçekleşen protestoların ertesinde kazanılan en büyük başarıydı;[42] biz bu satırları yazarken İspanya'da gelişen toplumsal hareketler, parti sisteminin hem içinde hem de dışında olmak üzere ikili bir strateji benimsendiğinde ortaya çıkabilecek potansiyelleri gözler önüne seriyor. Eğer çalışma sonrası proje gibi büyük bir toplumsal dönüşüm gerçekleşecekse, bu yukarıdakilerin talimatıyla değil, kitlesel bir hareketin ellerinde yükselecek. Ve sokaktaki popülist hareketler bunun esaslarından biri olacak.

Medya kuruluşlarının yeni bir hegemonya inşa etmeyi amaçlayan her yeni siyasi ekolojinin vazgeçilmez bir parçası olduğundan önceki bölümlerde kısaca bahsetmiştik.

Böyle bir stratejinin kapsadığı görevler açısından, yeni bir ortak dil yaratan, insanlara söz hakkı veren, antagonizmayı tanıyan, beklentileri yükselten, insanlarda ortak duygular uyandırabilen anlatılar üreten ve çektiğimiz zorlukları açık bir şekilde dile getiren, sağlıklı bir medyanın varlığı şarttır. Saydığımız bu özellikler, zaman içerisinde değişecek olan medya anlatılarının dayanak noktaları olmalıdır. Dernekler ve gazetecilerin konumları ise medya anlatılarını değiştirme çabaları açısından ziyadesiyle elverişlidir.[43] Mont Pelerin Cemiyeti'nin üyeleri arasında sayısız gazetecinin de olması bir tesadüf değildi. Ayrıca medya, gündelik diyaloglarda da karşılık bulabilecek yollarla iletişim kurmalıdır. Akademisyenlerin jargonu çoğu kişi tarafından, haklı olarak, kullanışsız kabul edilir. Solcu medya kuruluşları erişilebilir ve eğlenceli olmaktan kaçınmamalı, popüler internet sitelerinin elde ettiği başarılardan kendileri için yeni kavrayışlar çıkarmalıdır. Bunun yanı sıra sol mevcut kuruluşlara eklemlenip anaakımın *içine* radikal fikirler sızdırmayı denemek yerine, tam da ondan bekleneceği gibi anaakımın *dışında* kalan medya alanları yaratmaya odaklanmış durumdadır. Bu haber kuruluşları kendilerini sık sık, sadece kendi cemaatlerine vaaz verir hâlde, kendi yalıtılımlı odacıklarının dışında yankı bulamayacak anlatılarda ısrar eder bir vaziyette bulur. İnternet herkese konuşma şansı verdi, ama herkese bir dinleyici kitlesi vermiyor. Bunun için hâlâ anaakım medya kaynaklarına mecburuz ve bu durum gelecekte de böyle olmayı sürdürecek. Anaakım medya kaynaklarının, neyin "gerçekçi" olup neyin olmadığına dair

çizdikleri çerçeveyle kamuoyunu etkileme ve dönüştürme konusundaki yetenekleri şaşırtıcı bir şekilde gücünü koruyor. Eğer karşı-hegemonik bir projenin başarılı olması hedefleniyorsa, anaakımın dışında kalıp her geçen gün daha da bölünmüş kitlelere hitap etmek yerine, radikal fikirleri anaakıma sızdırmak gerekir. Gerçekten de ABD'nin temel gelir politikası tecrübesinden alınacak en önemli derslerden biri, bu tür meselelerin medyada yer alma biçimlerinin, başarılı olma ihtimalleri açısından merkezi bir rol oynadığını görmek olacaktır.[44] Tam da bu nedenlerle, mevcut medya kuruluşları burada ortaya koyduğumuz proje açısından temel bir mücadele alanı teşkil eder.

Medyanın yanı sıra entelektüel faaliyet yürüten kuruluşlar da her siyasi ekolojinin zaruri bileşenleridir. Bu bileşenler, düşünce kuruluşları gibi örgütlerden kapsayıcı üniversite departmanları ve diğer eğitim kurumları ile daha esnek örgütlenen eğitim ve bilinç artırma kuruluşlarına kadar uzanır. Ancak hegemonya, öncü entelektüel kuruluşların yağdırdığı emirlerle kurulmaz. "Organik entelektüel" fikrinin –toplumun temel maddi ve iktisadi güçleriyle sıkı bağları olan ve onların içinden doğan entelektüel– en önemli hegemonya kuramcısı olan Gramsci tarafından öne sürülmüş olması tesadüf değildir.[45] Organik entelektüeller maddi hayatın katılımcıları, örgütleyicileri ve kurucularıdır.[46] Doğru işleyen bir sol entelektüel altyapı, kendi dünya görüşleriyle kabaca aynı çizgide yer alan kuruluşları desteklemeli, bu kuruluşlara katılıp çalışmalarının bilinirliğini artırmalı ve eğer mümkünse, bu kuruluşlara kaynak sağla-

malıdır. Karmaşıklıklar dünyasında hiç kimse bütüne dair ayrıcalıklı bir bilgiye sahip olmadığından, sağlıklı bir entelektüel çevrenin çoklu perspektiflere sahip entelektüellerden oluşması gerekir. Bu perspektifler, örneğin perakende taşımacılığının nasıl işlediğinin ve aksama olasılıklarının incelenmesi[47] ya da bir değişim aracı olarak yerel iktidar ağlarının ayrıntılı bir analizi gibi[48], işçiler tarafından yürütülecek saha araştırmalarıyla birleşmelidir. Organik entelektüellerin yaptıklarının dışındaki diğer çalışmalar ise yalnızca gündelik siyasetin tantanasıyla arasına mesafe koyabilen, uzman kuruluşlar tarafından yapıldığında faydalı olacaktır. Tıpkı Mont Pelerin Cemiyeti'nde gördüğümüz gibi, bazı acil meselelere daha az, uzun vadeli planlara ise daha çok entelektüel çaba sarf edilmelidir. Örneğin ekonominin örgütlenmesi ve yorumlanmasına yönelik yeni yöntemler geliştirmek gibi ileri seviyede teknik bilgi ve uzun vadeli araştırma süreçleri gerektiren hayati girişimler bunlardan biridir. Fakat böyle çalışmaların etkilerini tam olarak gösterebilmeleri, siyasi aktörler ve toplumsal anlatılarda karşılık bulmalarına bağlıdır.

Geleneksel olarak emek örgütleri toplumsal dönüşümün önemli güçleri arasında yer alır, fakat bugün yarışın gerisinde kalmış bir hâldeler. Aynı zamanda, kemikleşmiş alışkanlıklar ve –eğer tümden yozlaşmış değillerse– inatçı sendika yöneticileri yüzünden, bu örgütleri canlandırmak her zamankinden daha zorlu bir savaşa dönmüş durumda. Kapitalizmin dönüştürülmesinde emek örgütleri her şeye rağmen hâlâ vazgeçilmezliğini koruyor, dolayısıyla yeni bir

sendika yapılanmasına yönelik her girişimin hem daha eski örneklerin başarısızlıklarından hem de bugünün değişen ekonomik koşullarından ders çıkarması gerekiyor. Örneğin liderler ile üyeler arasındaki iletişimin kuvvetlendirilmesi, geleneksel sektörel sınırları aşan bir dayanışmanın inşa edilmesi (örneğin akademisyenlerin üniversitedeki temizlik işçilerini desteklemesi), yenilikçi ve çoğunlukla işçilerin yönettiği sendikaların deneyimlerinden faydalanmak (örneğin göçmen işçilerin örgütlendiği sendikalar), mevcut sendikaların radikalleştirilmesi ve örgütlülüğün olmadığı alanlarda yeni sendikaların kurulması gibi temel adımlar atılmalıdır. Geniş anlamda bir sendikanın yeterliliğini belirleyen şey, siyasi yönünün iktisadi ve altyapısal koşullarla uyumlu olmasıdır. Önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, şu anki koşullar bir çalışma krizinin habercisidir. Artık nüfuslardaki artış, eğretileşmenin geri dönüşü, ücret durgunluğu ve istihdam verimliliğindeki yavaşlık geleneksel sendikacılık modelinin karşılaşacağı asli zorluklar olacaktır. Arka planda ise iş ve gündelik yaşam arasındaki ayrımın yıkılması, iş güvenliğinin azalması ve artan kişisel borçlar varken, çalışma eksenli sorunların etkileri asla işyerleriyle sınırlı kalmaz. Toplumsal koşullar değiştikçe sendikalar, sendika üyeleri ve parçası oldukları topluluklar arasındaki ilişkiler de değişir. Bu durum öncelikle, mücadelenin toplumsal niteliğini kabul edip işyeri ile topluluk arasındaki ayrımı ortadan kaldırmayı gerektirir.[49] Zira işyerindeki sorunlar eve ve topluluğa; evde ve toplulukta yaşanan sorunlar da işyerine yansır. Aynı zamanda, sendikal faaliyetler

topluluktan önemli oranda destek görür, dolayısıyla sendikalar da işyerinin dışındaki topluluğun karşılıksız emeklerine çok şey borçlu olduklarını bir an evvel anlamalıdır.[50] Yalnızca ücretli işçinin yaşam koşullarını yeniden üreten ev emekçileri değil, aynı zamanda göçmen işçiler, güvencesiz işçiler ve kapitalizmin neden olduğu sefaleti paylaşan geniş artık nüfus da bu topluluğa dahildir. Bu yüzden sendikaların sadece aidat ödeyen üyelerini desteklemekten daha fazlasını yapmaları gerekir. Elbette tarihte, ait oldukları toplulukla bu tür bağlar kuran işçi örgütlerine rastlanır, fakat günümüzde sendikal örgütlenme böyle bağlar kurmak için özel bir çaba göstermelidir. Bunlar karşılıklı işleyen süreçlerdir. Mesela Fransa'da, işçilerin grevde olmadıklarını söyleyip bu sayede maaşlarını almaya devam ettikleri, ancak çalıştıkları işyerinin başkaları tarafından ablukaya alınmasına ya da işgal edilmesine göz yumdukları "temsili grevler" yapılmıştır.[51] Ayrıca, işçi hareketleri manevi ve lojistik destek konusunda sırtlarını daima yerel topluluklara yaslar; dolayısıyla aralarında bir dayanışma kurulursa, topluluklar işçileri devlet baskısına karşı koruyacaklardır.[52] Sendikalar ayrıca barınma gibi topluluk sorunlarına müdahil olarak, örgütlü emeğin çözüm süreci açısından önemini gösterebilirler.[53] Bu yüzden sendikalar yalnızca işyerlerine odaklanmak yerine, yerel alanlar ve topluluklar ekseninde örgütlenirlerse, bugünün koşullarında daha etkili olabilirler.[54]

Sendikal örgütlenmenin mekânsal odağını genişletmesiyle birlikte, yerel işyerlerinden yükselen talepler daha kapsamlı toplumsal taleplere kapı açar. Yedinci bölümde

bahsettiğimiz gibi, bunun için öncelikle Fordizmin kalıcı istihdama ve sosyal demokrasiye bağlılığı ile ücretin ve istihdamın korunmasına yönelik geleneksel sendikal tavır sorgulanmalıdır. Bu türden geleneksel taleplerin otomasyon, artan eğretileşme ve yaygınlaşan işsizlik karşısında uygulanabilir olup olmadıklarının değerlendirilmesi gerekir. Biz çalışma sonrası topluma ve işgünlerinin azaltılması, iş paylaşımı ve temel gelirin özgürleştirici yanlarına odaklanmanın birçok sendika için çok daha faydalı olacağına inanıyoruz.[55] Amerika Birleşik Devletleri'nin Batı Yakası'ndaki liman işçileri daha yüksek maaş ve daha az istihdam kaybı karşılığında otomasyona izin vererek başarılı bir emsal teşkil ettiler (tabii, aynı zamanda kapitalist altyapının temel kaldıraç noktalarından birine yerleştiler).[56] Chicago Öğretmenler Sendikası (The Chicago Teachers' Union), toplu sözleşme görüşmelerinin çok daha ötesine geçip eğitimin genel durumu etrafında büyük bir toplumsal hareket yaratmayı başaran bir diğer örnek olarak gösterilebilir. Dahası, rotamızı çalışma sonrasına çevirerek ekolojik hareketlerle örgütlü emek arasındaki açmazların da üstesinden gelebiliriz. Verimlilikteki artış, daha fazla iş ve ürün çıktısı yerine daha fazla serbest zaman sağlayarak bu grupları bir araya getirebilir. Sendikal hedeflerin değiştirilmesi ve topluluk temelli örgütlenme, sendikaların işe yaramaz klasik sosyal demokrat ideallerden uzaklaşmasını sağlar ve emek hareketinin yenilenmesi için esastır.

Son olarak, devlet hâlâ bir mücadele alanıdır; bu nedenle herhangi bir örgütler ekolojisinde, özellikle de geleneksel

sosyal demokrat partiler çökmeye devam eder ve yeni nesil partilerin ortaya çıkmasına imkân verirse, siyasi partiler de önemli bir etki yaratacaktır. Çalışma sonrası toplumun herkesi kapsamasını sağlamak, tek tek işyerlerine odaklanmaktan fazlasını talep eder; devlet ölçeğinde de başarılı olmayı gerektirir.[57] Partiler seçimcilik ve uluslararası sermayenin koyduğu sınırlar karşısında gösterdikleri sinik rıza nedeniyle çoğu zaman açık açık suçlanırken, örgütler ekolojisi dahilinde bu durum değişecektir. Siyasi partilerden devrimci arzuları –ki bu arzular postkapitalizm için "oy vermek" gibi umutsuz bir beklentiye denk düşer– geleceğe taşıyacak aracılar olmaları beklenmemelidir, fakat partiler siyasi baskı açısından "buzdağının görünen ucunu" temsil edebilir ve çeşitlilik arz eden seçmen kitlelerini bir araya getirme yetisini geliştirmek gibi daha gerçekçi görevler üstlenebilirler.[58] Devlet temelinde siyaset, sokak ve işyeri siyasetini tamamlayabilir ve tıpkı bu siyasetler gibi partilerin hareket alanlarını artırabilir. Folk siyasetçi yaklaşımlarda sık görülen bir durum olan devletten uzak durmak hata olacaktır. Kitlesel hareketler ve partiler aynı popülist hareketin araçları olarak görülmelidir, her biri farklı şeyleri başarma kapasitesine sahiptir. En genel anlamıyla partiler, reformist ya da devrimci bir toplumsal hareket içindeki farklı eğilimleri ortak bir proje altında bir araya getirebilir. Uluslararası sermaye ve devletler arası sistem devlet içinde radikal değişimleri fiilen imkânsız kılsa da, kemer sıkma politikaları, barınma desteği, iklim değişikliği, çocuk bakımı, polis teşkilatının sivilleştirilmesi ve kürtaj hakları gibi konularda üretilen

politikalar açısından önemli tercihler yapılabilir. Parlamenter siyaseti öylece reddetmek, bu politikalarla kaydedilebilecek somut ilerlemeleri dikkate almamak demektir. Ayrıca asgari ücret düzenlemeleri, göçmenlik yasaları, hukuki destekte yapılacak değişiklikler ve kürtaj düzenlemelerini umursamamak için insanın olağanüstü ayrıcalıklı bir konumda olması gerekir. Seçilmiş kişi ve kuruluşlar oyalama, ihtilafları kamuya duyurma, halkın öfkesini dile getirme gibi yollarla düzeni rahatsız edebilir ve hatta kimi koşullarda ilerici birer güç dahi olabilirler. Tüm bunlar toplumsal hareketlerin neticede siyasi partilere oy toplayan uzantılara dönüşeceği anlamına gelmiyor. Partiler ve toplumsal hareketler arasındaki ilişki bunun çok daha ötesinde, karşılıklı bir iletişime dayanmalıdır. Bir yandan parti, topluluk inisiyatiflerine para desteği sağlayabilir ve toplumsal hareketlerin faaliyetlerini kolaylaştırmak amacıyla kimi politikalarda (kamusal protestolara dair yasaların çıkarılması gibi) iyileştirmelere gidebilir. Örneğin Venezuela'da devlet, sosyalizmi gündelik pratiklere işlemenin bir yolu olarak mahalle komünlerinin kurulmasını desteklemişti.[59] Diğer yandan, yeni partiler için kolektif bir kaynak seferberliği başlatılabilir (örneğin Podemos kitle fonlamasıyla toplanan 150.000 avroyla yola koyulmuştu) ve partinin canlılığını korumak için yerel hareketler, parti üyeleri ve merkezi parti yapıları arasında kurumsal düzeyde istikrarlı müzakereler gerçekleştirilebilir.[60]

Podemos, bir yandan yerleşik kurumlara nüfuz etmenin yollarını ararken, diğer yandan halk yönetişimi için çeşit-

li mekanizmalar geliştirmeyi hedeflemiştir.[61] Bu anlayış, toplumsal değişime dair çok yönlü bir yaklaşım sunar ve etkili bir dönüşüme giden yolda, bahsi geçen iki seçenekten her birinin tek tek sunabileceğinden daha fazla potansiyel vadeder.[62] Örneğin, Brezilya'daki İşçi Partisi (Partido dos Trabalhadores) aslında sendika temelli bir çekirdek kitlenin etrafında örgütlenir, ancak kapıları çok çeşitli gruplara da (kurtuluş teolojisi grupları, köylü hareketleri) açıktır. Bir araştırmacının tabiriyle, "taban hareketleriyle öncü partinin bu şekilde bir araya gelmesi, pek de Leninist olmayan bir Leninizm yaratmıştır".[63] Her ne şekilde olursa olsun tüm bu tecrübeler, devleti halkın çıkarlarına uygun bir araca dönüştürmek ve hareketlerin gücüyle devletin gücü arasındaki sert ayrımı ortadan kaldırmak için kitlesel bir halk seferberliği gerektiğini gösterir. Hedefimiz hem "devleti, resmi iktidarı ve onun kurumlarını fetişleştirme eğiliminden hem de karşıt bir eğilim olarak iktidar karşıtlığını fetişleştirmekten"[64] kaçınmak olmalıdır. Siyasal sistem karşısındaki yaygın hoşnutsuzluğa baktığımızda halkı harekete geçirmek hayli mümkün görünüyor, ancak bu hoşnutsuzluğu doğru hedefe yönlendirebilecek uygun söylemsel çerçeveye sahip olmamız bariz önem arz ediyor. Sonuçta, partiler hâlâ önemli birer siyasi güç ve partilerin geleceğini belirleyecek olan mücadeleler kesinlikle gerici güçlere terk edilmemeli.

Folk siyasetçi yerelcilik, yataycılık ve doğrudan demokrasi fetişizminden ne kadar uzak olduğumuz artık yeterince açık olmalı. Örgütler ekolojisi, folk siyasetçi örgütlenme

biçimlerinin olası etkilerini inkâr etmez, ancak bu örgütlenmelerinin yeterli olduğu düşüncesini tamamen reddeder. Neoliberal sağduyuyu yıkmak isteyen karşı-hegemonik bir proje için bu durum iki kat daha geçerlidir. Bu yüzden, belirli örgütleri ya da örgütlenme biçimlerini fetişleştirmek yerine, örgütler arasında işlevsel bir tamamlayıcılık çağrısında bulunuyoruz.

Kaldıraç Noktaları

Popülist bir hareket, karşı-hegemonik bir örgütler ekosistemi kurmayı başardığında bile, etkili olabilmek için sistemin işleyişini aksatması gerekir. Sağlıklı bir örgüt ekolojisi kurulmuş ve kitleselleşmiş birleşik bir hareket yaratılmış dahi olsa, hareket için kaldıraç işlevi görecek fırsatlar olmadan değişim imkânsızdır. Tarihsel olarak emek hareketinin yaptığı en önemli atılımların pek çoğu, kilit stratejik noktalardaki işçiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Yaygın bir dayanışma ağı, yüksek sınıf bilinci ya da ideal örgütlenme tarzı gibi faktörlerden bağımsız bir şekilde işçiler, kapitalist birikim dalgasına nüfuz edip ona içeriden karşı çıkarak başarılı olmuşlardır. İşin aslı, işçi militanlığının ve başarılı bir sınıf mücadelesinin en etkili belirleyeni, işçilerin iktisadi yapıda işgal ettikleri konumlardır.

Örneğin, erken dönem taşımacılık altyapısında liman işçileri sermayenin dolaşımı için kilit bir noktada yer aldıklarını fark etmişlerdi. Ayrıca ürünlerin gemi, tren ve kamyonlar arasında değişimli olarak nakledildiği intermodal taşımacılık yoğun emek isteyen ve masraflı bir süreçti.[65]

Ürünlerin dolaşıma gireceği kanallarda kilit mevkide yer alan ve bu noktadaki tüm işi üstlenen liman işçileri çok önemli bir kaldıraç noktasını ellerinde tutuyordu. En sonunda, liman işçileri şaşırtıcı ölçüde militanlaşmış ve çıkan iş uyuşmazlığını çözmek diğer endüstrilere kıyasla daha fazla zaman almıştı.[66] Birleşik Otomobil İşçileri (United Automobile Workers) gibi sendikaların sahip olduğu dillere destan güç de üretim sürecindeki yapısal konumlarından ve araba endüstrisinin ulusal ekonomi için taşıdığı önemden kaynaklanıyordu. Dahası, bu sendikalar işsizliğin yüksek, örgütlülüğün ise düşük seviyelerde seyrettiği bir zamanda güç kazanmıştı; demek ki başarılı olmak için destekleyici bir emek piyasası da, kudretli bir örgüt de şart değildi.[67] Kömür madencileri de benzer bir kaldıraç noktasına sahipti. Madenlerde çalışmak, iş durdurma eylemlerinin özellikle etkili olabildiği bir çevrede işçilerin yönetim karşısında daha fazla özerk olabilmelerini sağlıyordu. Dolayısıyla, "konumları ve çalışma alanları onlara, belirli anlarda, yeni bir tür siyasi güç elde etme fırsatı vermişti."[68] Aynı durum günümüz madenciliği için de geçerlidir, çünkü madencilikte kaynaklar sabittir ve bu durum, sermayenin kaçma tehditleri madencilikte işe yaramaz. Güney Afrika'daki madenler hem sendikaların etkisini hem de sermayenin şiddetini gözler önüne sererek bu duruma güncel bir örnek teşkil eder. Madenciler 2012 yılında denetimsiz greve gitmiş, devlet müdahalesiyle yaşanan Marikana Katliamı'nda otuzdan fazla işçi öldürülmüştür. Başka bir örnekte, belli başlı tedarikçilerin tekel konumuna yükselmeleri, daha

düşük oranlarda şiddet içerse bile öneminden bir şey kaybetmez. Çin'deki Pou Chen Group gibi tedarik noktalarında yapılan grevler, tüm tedarik zincirini aksatarak sermayenin çıkarlarına karşı ciddi bir tehdit oluşturur.[69] Zincirin diğer ucunda yer alan perakende dağıtım militan eylemler için çoktan hazırdır ve bu durum, günümüz kapitalizminin kendine en çok güvendiği alanlardan biri olan tam zamanında taşımacılık sistemini aksatmak için eşsiz bir fırsattır.[70] Dolayısıyla, bu kaldıraç noktalarının önemi asla hafife alınmamalıdır.

Ne var ki geçtiğimiz yüzyıl boyunca bu kaldıraç noktaları, bilinçli veya bilinçsiz savrulmalara maruz kaldı. Sevkiyat konteynerlerinin geliştirilmesi intermodal taşımacılığın önünü açtı;[71] taşımacılığın küreselleşmesiyle sermaye grevler karşısında fabrikalarını başka yere taşıyabilme imkânına sahip oldu ve temel enerji kaynağı olarak petrole geçişle birlikte siyasi eylem için uygun koşullar azaldı. Bugün, bilindik kaldıraç noktaları büyük anlamda yitirildiğinden yeni şeyler denemeye ve yeni stratejilere ihtiyacımız var. Siyaset çatışmalar, uyumlanışlar ve karşı-uyumlanışlar tarafından güdülenen ve bir tür taktik üstünlük yarışı içindeki dinamik sistemlerden meydana gelir; bu nedenle yeni şeyler denemek özellikle şarttır. Dolayısıyla herhangi bir siyasi eylem biçiminin zaman içerisinde etkisini yitirmesi gayet yüksek bir ihtimaldir, zira karşıt güçler de bu süreçten öğrenir ve uyum sağlarlar. Bu yüzden, herhangi bir siyasi eylem biçimi tarihsel olarak dokunulmaz kalamaz. Bilindik taktikleri ıskartaya çıkarmak zaman içerisinde daha da gerekli bir

hâl almıştır, çünkü karşıt kuvvetler bu taktiklere mukabil kendilerini savunmayı ve daha etkili karşı saldırılar gerçekleştirmeyi öğrenirler. Gizliliğe karşı köstebekler meydana sürülür; maske kullanımı, maske karşıtı yeni yasaları beraberinde getirir; polis ablukalarına karşı polisin hareketlerini takip eden uygulamalar geliştirilir; polis şiddetinin kayıt altına alınması suç kapsamına alınır; kitlesel protestoların karşısına onları sıkıcı ve steril hâle getiren ağır düzenlemeler koyulur; şiddet içermeyen sivil itaatsizliğe karşı sert polis şiddetine başvurulur. Siyasi taktikler dinamik bir iktidar alanıdır ve yeni şeyler denemek, devletin ve şirketlerin değişimin önüne koydukları engellerin üstesinden gelmek için bir ihtiyaçtır.

Emek hareketinin tarihi, bu yaklaşıma emsal teşkil eden bir tablo sunar. Hareketin öncelikli taktiklerinden biri işgücü arzını sınırlandırarak onu daha güçlü ve değerli kılmak olagelmiştir.[72] Bu doğrultuda atılan adımların başında, belirli iş kollarında verilen eğitimleri vasıf, cinsiyet ve ırk temelinde ayrımcı uygulamalarla sınırlandırmak geliyordu.[73] Örneğin ilk dizgiciler, görece vasıfsız kadın emekçilerin işgücüne katılmasının yarattığı tehdit karşısında erkek-merkezli, vasıflı işgücünü koruyabilmek amacıyla örgütlenmişti.[74] Ancak, sermaye tarafından vasıfsızlaştırılma ve üretimin endüstriyel hâle gelmesi, vasıflı işçilerin örgütlendiği birçok sendikanın yavaş yavaş yok olmasına ve işgücü arzının daha da artmasına yol açmıştı. Bunun sonucunda belli başlı vasıf gruplarını temel alan pek çok geleneksel zanaat birliği dağılmış, bunun yerine sanayideki

vasıflı ve vasıfsız işçileri örgütleyen endüstriyel sendikalar doğmuştur.[75] İşgücü arzının azaltılması yönünde olası bir diğer taktik ise, daha önce bahsettiğimiz gibi, çalışma saatlerinin azaltılmasına yönelik adımlar atmaktır. Bu taktik de, yukarıda sözü edilen ayrımcı sendikalarla aynı şekilde işgücü arzının azalmasını sağlar, ancak aralarında önemli bir fark vardır. Belirli grupların vasıf gerektiren işlerden dışlanması yerine çalışma saatlerini azaltma taktiğini benimsemek, herkesin çalışma sürelerini belli bir oranda aşağı çekmek demektir.[76] Başta İkinci Dünya Savaşı ertesinde sermaye ve emek arasında kurulan konsensüs olmak üzere çeşitli sebeplerle bu taktik gözden düşmüş, emek hareketinin dikkati ücret temelli toplu sözleşmeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, bu taktik içinde yaşadığımız sosyoekonomik sistemi dönüştürme girişimleri kapsamında yeniden gündeme getirilebilir. Temel taktiklerden bir diğeri ise grevlerdir; grev mantığı sermayeyi zarara sürükleyerek pazarlık sürecinde işçilerin elini güçlendirmeye dayanır. Fakat bu yaklaşım, vasıfsız işgücünün kolaylıkla yeni (ve daha uysal) grev kırıcı işçilerle yerinden edilebileceği gerçeği karşısında çaresiz kalır. Ayrıca grev boyunca işverenler, üretimin durduğu bu zaman diliminden istifade ederek yeni makineler alabilir ki bu, işçilerin tam olarak karşı çıktığı durumlarla sonuçlanabilir. Buna karşılık, yirminci yüzyılın başlarında oturma grevleri ve fabrika işgalleri gibi yeni taktikler ortaya çıkmıştır; bu taktikler hem grev yapan işçilerin yerine getirilen yeni işçilerin çalışmasını imkânsız kılar hem de yönetimin etkisizliğini ifşa

etme tehdidi taşır.[77] Burada söz konusu olan, kendi amaçları doğrultusunda yeni taktikler ve teknolojiler geliştirme gayretindeki karşıtlar arasında süregelen dinamik bir silahlanma yarışıdır.

Bugün, bu mücadelelerin zemini değişiyor; geleneksel işyerlerinde meydana gelen kırılmalarla birlikte ortaya çıkan iki temel soruna bakınca bunu daha iyi görebiliyoruz. Bu sorunların ilki, otomasyona yönelik eğilimdir. Taşımacılıktaki otomasyonun liman işçilerinin elindeki bazı kaldıraç noktalarını alması gibi, fabrikaların, ulaştırmanın ve kaçınılmaz olarak hizmet işlerinin otomasyonu da işyeri merkezli mücadelelerin taşıdıkları potansiyellerde önemli bir düşüşe işaret ediyor. Örneğin sürücüsüz araçların piyasaya çıkışıyla ulaştırma sistemlerindeki kaldıraç noktaları süratle azalmaya başlayacak. Birleşik Krallık'taki Ulusal Demiryolu, Denizcilik ve Ulaşım İşçileri Sendikası (National Union of Rail, Maritime and Transport Workers), sürücüsüz trenlerin halihazırda kullanımda olması ve uygulamanın yaygınlaştırılmasına yönelik planlar nedeniyle yakın gelecekte bu sorunla doğrudan yüzleşmek zorunda kalacak.[78] Londra valisi Boris Johnson, geriye kalan az sayıda militan sendikanın da ortadan kaldırılabilmesi için otomasyona başvurmak gerektiğini zaten açık açık söylemişti. Ancak en önemlisi, kaldıraç noktaları var olmayı sürdürüyor ve yeniden yapılanma ve otomasyonla birlikte daha yenileri de ortaya çıkacak. Örneğin bir yazarın (1957 yılında!) söylediği gibi, "çok az sayıda işçiyle yapılacak bir grev, otomatikleştirilmiş bir fabrikayı tamamen durdurabilir".[79] Süreci yöneten

işçilerin sayısındaki düşüş, aynı zamanda gücün daha az bireyden meydana gelen küçük bir grup içinde yoğunlaşması anlamına gelir. Aynı şekilde, otomatikleştirilmiş bir ulaştırma sisteminde şoför grevleri yaşanmaz, ancak yazılımcılar ve bilgi işlem teknikerleri greve çıkabilir ve sürücüsüz araçların teknik sınırlılıkları nedeniyle sistem daha kolay aksatılabilir. Sürücüsüz araçlar çevresel değişkenlerin minimum düzeye indirgenmesiyle çalışır ve bu hâlleriyle "görünmez raylarda ilerleyen bir trene benzerler".[80] Bu yüzden, çevrenin kasıtlı olarak tahrif edilmesi kargaşaya yol açacaktır.[81] Bu tür makineleri aksatmanın yollarını öğrenmek için onları teknik açıdan tanımamız gerekir ve gelecek iddiası olan herhangi bir sol hareket, siyasette olduğu kadar teknik açıdan da yetkin olmalıdır. O hâlde, ihtiyaç duyduğumuz şey, üretim ve dolaşım aşamalarını yeniden yapılandıracak olan otomasyon trendlerini iyice analiz edip yeni kaldıraç noktalarının nerelerde gelişeceğine dair stratejik bir anlayış geliştirmektir.

Sistemin işleyişini bozmaya yönelik geleneksel taktiklerin önündeki ikinci engel ise kitlesel işsizliğin yanı sıra işçi sınıfı yerine artık nüfus etrafında örgütlenen mücadeleler karşısında bocalama ihtimalleridir. Ayaklanma başlatabileceğimiz bir işyerimiz olmadığında ne yapacağız? Tekrar belirtmek gerekirse, değişen toplumsal, siyasi, teknolojik ve iktisadi koşullar karşısında mücadele repertuvarları da dönüşür. Eğretileşme, sıfır saat sözleşmeleri, geçici işler ve staj uygulaması toplumun her alanında yaygınlaşırken, işsiz hareketleri ve toplumsal yeniden üretim ekseninde temellenen hareketler

önemli ve yol gösterici direniş örnekleri sunar. Bu mücadelelerin hiçbir zaman işleyişini aksatacakları bir işyerleri olmadı, bu nedenle güçlerini artırmak için daima yeni yollar icat etmek zorunda kaldılar. Sol hareketi oluşturan kesimlerin çoğu, işçilerin gücünün yalnızca üretimi aksatmaktan geldiğini düşünür ve ötesini göremez; oysa mevcut düzene itiraz etmenin işyerleri dışında aldığı sayısız biçim vardır. Mesela Arjantin'deki işsiz işçiler hareketi sesini duyurmak için büyük caddeleri işgal ederek hükümetin yıkılmasında merkezi bir rol oynamıştır.[82] Ücretli emekten dışlanmış, bir işyerinde çalışmayan bu kişiler için şehrin anacaddelerini kapatmak siyasi güç elde etmenin yegâne yolu hâline gelir.[83] 2014 Ağustos ayında Missouri'nin Ferguson şehrinde Michael Brown'un polis tarafından öldürülmesinin ardından yükselişe geçen otoban kapatmalar, bu mücadele tarzının gitgide yaygınlaştığını gösteriyor.[84] Kira grevleri ve borç grevleri dahil olmak üzere benzer başka taktikler, aynı amaçla kapitalist yeniden üretimin farklı yönlerini hedef alır. Bir taktik olarak liman kapatma belli potansiyeller taşır ve simülasyon da gelişigüzel ve etkisiz siyasi eylemlerden kaçınmamızı sağlayabilir.[85] Bu türden yeni taktiklerin mutlaka daha büyük bir stratejik plan içerisinde yer almaları gerekir; yoksa bir anda patlayıp ardında hiçbir iz bırakmadan kaybolan sayısız geçici hareketin furyasına katılırlar.

O hâlde, emek hareketinin güç topladığı geleneksel zemin parçalanmış ve zayıflamıştır. Ancak bu, sınıf mücadelesinin öldüğü anlamına gelmez. Otomasyon ve eğretileşmeyle üretime müdahale etme olanakları azalabilir, fakat

sistemi aksatma yollarımız tükenmiş değildir. Nasıl ki esnek küresel altyapı bağlamında geleneksel kaldıraç noktaları etkilerini yitirmiştir; bu dönüşüm de altyapıyı başka yönlerden saldırıya daha açık hâle getirir. Örneğin başarılı yerel mücadeleler bir anda küreselleşebilir.[86] Bizim görevimiz ise başkalaşan maddi gerçeklikle her şeyin farkında olarak yüzleşmek ve yeni eylemlilik alanlarına dair stratejiler geliştirmektir. Sendikalar ve topluluk liderlerinin, yerel toplumsal ağ ve aktörlerin bir haritasını çıkarıp zayıflıklarını, güçlü yanlarını, müttefiklerini ve düşmanlarını tespit etmek için başvurduğu "iktidar yapısı analizi" gibi mevcut uygulamalardan ve geçmiş örneklerden çok şey öğrenebiliriz.[87] Biz bu sürecin mücadelenin yalnızca toplumsal bağlantılarına değil, aynı zamanda mücadelenin gerçekleştiği maddi koşullara da odaklanan tamamlayıcı bir unsura ihtiyacı olduğunu düşünüyoruz. Her iki koşulda da, sahadan edinilen bilgi ile değişen iktisadi koşullara dair teorik bilgi arasında bir bağ kurmak gerekiyor.

Çalışma sonrası dünyayı yaratacak olan ne kapitalistlerin cömertliği, ne engellenemez iktisadi eğilimler ne de kaçınılmaz krizlerdir. Bu ve bir önceki bölümde ileri sürdüğümüz gibi, çalışma sonrası toplum stratejik açıdan anlamlı bir seçenek hâline gelmeden önce sol yeniden, geniş anlamıyla bir güç inşa etmelidir. Bunun için, neoliberal sağduyuyu yıkacak ve "modernleşme", "çalışma" ve "özgürlük" kavramlarına dair yeni kavrayışlar önerecek bir karşı-hegemonik proje gerekir. Bu proje, toplumun geniş bir kesimini eyleme geçirebilen ve temelinde sınıfsal çıkarlar

olsa dahi, yalnızca bu temele indirgenemeyen popülist bir proje olacaktır. Bu gücün inşası için, farklı örgütlerin avantaj sağlayacak niteliklerini zayıf ittifakların pragmatizmine yaslanarak değil, daha iyi bir dünya tahayyülüyle birlikte kullanmayı amaçlayan kapsamlı bir örgütlenme yaklaşımı da gereklidir. Gitgide çoraklaşan işyerleri karşısında bu örgüt ve kitleler, kapitalist makinenin devrelerinde yeni kaldıraç noktaları keşfedip bu noktaları ele geçirmek zorundadır. Muhalefet sürekli hamle yapan küresel kapitalizm karşısında esnek bir umut siyasetiyle, dönüşen yarını çok daha önceden ele geçirmelidir.

Sonuç

"Yaşadığın, eski planların sürpriz sonuçlarıdır."
Jenny Holzer

Öyleyse, biz nerede duruyoruz? Son mücadele dalgası tükenmiş, folk siyasetçi eğilimler yüzünden dağılmış ve bugün her yerde kitlesel öfke, kitlesel acizlikle el ele vermiş durumda. Biz ise moderniteyi tekrar sahiplenmenin ve en dışa kapalı politika tartışmalarından en yalın duygu durumlarına dek her şeyi düzenleyen neoliberal sağduyuyla savaşmanın, geleceğe yönelik olarak atacağımız en akıllıca adım olduğunu iddia ediyoruz. Bu karşı-hegemonik projeyi yalnızca daha iyi bir dünya tahayyülüyle ve savunmacı mücadeleleri arkamızda bırakarak gerçekleştirebiliriz. Bu amaçla, kendi hayatlarımızı ve topluluklarımızı kurma yolunda bizi özgürleştirecek olası projelerden biri olan çalışma sonrası siyasete dair bir çerçeve sunduk. Siyasi mücadelede zafer kazanmak istiyorsak, popülist bir sol hareket örgütlemek, çeşitli cephelerde tam kapsamlı bir siyaset için gerekli olan örgütsel ekosistemi inşa etmek ve mümkün olan her alanda temel güç noktaları elde etmek gerekiyor.

Ancak çalışmanın sonu, tarihin de sonu değildir. Çalışma sonrası toplum için bir platform oluşturabilmek muazzam bir başarıdır, ama yine de bu sadece başlangıçtır.[1] Bu yüzden sol siyaseti bir modernite siyaseti olarak tasarlamak çok önemlidir: Çünkü bu tarz bir sol siyaset, çalışma sonrası topluma –hatta herhangi bir topluma– tarihin sonu gelmiş gibi yaklaşmamayı gerektirir. Evrenselcilik daima kendi kendini fesheder; evrensel ideallerde ısrarcı ve bu idealleri temel alarak kendi içinden yükselecek eleştiriler için yeterince kaynağa sahiptir. Hiçbir toplumsal oluşum evrenselciliğin kavramsal ve siyasi taleplerini yerine getirmek açısından yeterli değildir. Aynı şekilde, sentetik özgürlük de bizi mevcut olanaklar karşısında boyun eğmememiz konusunda cesaretlendirir. Dolayısıyla, çalışma sonrası dünyayla yetinmek, dünyamızı şekillendiren ırkçı, cinsiyetçi, sömürgeci ve ekolojik ayrımları oldukları gibi bırakma riski taşır.[2] Çalışma sonrası dünyada bu tür güç asimetrilerinin kırılmasını umuyor olsak da, hepsi tamamen yok olana dek mücadeleyi sürdürmek gerektiği aşikâr. Dahası, hâlâ piyasaların yerine koyacağımız bir sistem arayışı içinde ve yeni siyasi kurumlar inşa etme vazifesiyle karşı karşıya olacağız. Henüz sosyoteknik bir bedenin neler yapabileceğini bilmiyoruz ve hâlâ teknolojik gelişimi kapitalizmin elinden kurtarmamız ve yeni özgürlük alanları açmamız gerekiyor. Ücretli emeğe mecburiyetimizin sona erecek olması önemli, ama hâlâ başka siyasi, ekonomik, toplumsal, fiziksel ve biyolojik sınırları yıkmak gibi zorlu görevlerimiz olacak. Yani, çalışma sonrası dünya projesi gereklidir ancak her şeyi çözmeye yetmez.

Çalışma sonrası platform, sosyal demokrasiden neoliberalizme, neoliberalizmden de yeni bir çalışma sonrası hegemonyaya geçiş sürecinde yeni bir güç dengesi kurmamızı sağlar. Bu dengenin, günümüzün gerektirdiği vazifelere odaklanan bir denge olduğunu ve daha başka kazanımlara yönelmemize imkân verecek sabit bir çıkış noktası sağlayacağını düşünüyoruz. Her platformda söz konusu olduğu gibi, bu platformu kuracak olanların da onun ne amaçla kullanılacağını bütünüyle öngörmeleri elbette mümkün değildir. Platforma içkin belirli sınırlılıklar ve imkânlar vardır, ancak olanaklı kılacağı yaşamsal patikalar kesin olarak belirlenemez. Platform geleceği ihtimallere kapatmaz, tersine ucu açık bir gelecek sunar.[3] Doğru bir şekilde tasarlandığında, bu platformun üzerine daha başka gelişmeler de eklenebilir, ki bu da platformu başarıya ulaştırır. Çalışma sonrası platform sayesinde insanlar siyasi süreçlere daha fazla katılmaya başlayabilir; ya da tersine, anaakım medya tarafından şekillendirilen bireysel dünyalarına çekilmeyi de tercih edebilirler. Fakat umutlu olmak için sebeplerimiz de yok değil ve çalışma sonrası topluma giden süreç boyunca çalışma etiğinin de dönüşecek olması bu sebeplerden biri. Çünkü böyle bir proje, süreç içerisinde öznelerden dönüşmelerini talep eder; kapitalizmin yarattığı bencil bireylerden, çalışmanın ortadan kalkmasıyla birlikte özgürleşecek komünal ve yaratıcı toplumsal ifade biçimlerine doğru çok daha büyük bir dönüşüm için gerekli şartları olgunlaştırır. İnsanlık çok uzun zamandır kapitalist dürtülerin kalıplarıyla yaşıyor; oysa çalışma sonrası dünya, bu sınırların

önemli oranda esnetildiği bir gelecek sunar. Ancak bu, çalışma sonrası toplumun sadece bir eğlence parkından ibaret olacağı anlamına gelmez. Aksine, böyle bir toplumda çalışma, dışarıdan bir gücün, örneğin bir işverenin ya da geçinme mecburiyetinin dayattığı bir şey olmaktan çıkar. Dışarının talepleriyle değil, kendi arzularımıza göre çalışırız.[4] Çalışma sonrası bir dünya talebi, muhafazakârların kemer sıkma politikalarına ve modernizm karşıtlarının vadettiği çileci hayata karşı arzunun, bolluğun ve özgürlüğün özgürleşmesi fikrine memnuniyetle yaklaşır.

Böyle bir gelecek muhakkak birtakım riskler barındırır, fakat daha iyi bir dünya kurmak isteyen her proje risklidir. İşlerin beklendiği gibi yürüyeceğini kimse garanti edemez: Çalışma sonrası dünyada kapitalizmin hızla çözülmesini sağlayacak içsel dinamikleri kurmak da mümkündür; özgürleşen arzuların gerici güçler tarafından yeni bir denetim mekanizmasına hapsedilmesi de. Siyasi eylemin risklerinden duyulan endişe, güncel sol hareketi oluşturan bileşenleri yeniliğe ihtiyaç duydukları bir noktaya sürüklemiştir, fakat sola göre, bu yenilik de risksiz olmalıdır. Yeni şeyler deneme, yaratma ve bunların nüvelerini hayata geçirmeye yönelik genel talepler epeyce kabul görürken, yapılan somut öneriler işlerin kötü gidebileceğine işaret eden her türlü olasılığın vurgulandığı eleştiri dalgalarıyla karşı karşıya kalır. Yeniliği destekleyen ancak toplumsal dönüşüme içkin riskleri reddeden bu çift yönlü eğilimin ışığında, kendiliğinden gelişen "olayları" (events) yücelten siyasi fikirler daha da çekici hâle gelir. Devrimci kırılma bağlamında olay,

sorumluluk almadan yeniliği arzulamanın dışavurumudur. Olay, mesihvari bir tavırla, meselenin zorlu siyasal yükünden tamamen sıyrılarak, durağan dünyamızın yerinden oynayacağı ve tarihte yeni bir evreye geçeceğimiz vaadinde bulunur. Yani, kendine has yeni sorunları da beraberinde getireceğini kabul ederek yeni bir dünya kurmak aslında zordur. Neyse ki en iyi ütopyalar daima biraz ihtilaflıdır.

Bu ihtilaf, karar almanın olumsal ve riskli yönünü ortadan kaldırmayı amaçlayan ihtiyat ilkesine ters düşer. Daha güçlü bir ifadeyle, ihtiyat ilkesi, daha iyi bir gelecek inşa etmek isteyenleri "daha fazla araştırma yapmaları" yönünde tembihleyip nazikçe reddeder; böylelikle epistemik belirsizlik statükonun bekçisi hâline gelir. Bu noktada ihtiyat ilkesine içkin bir boşluk dikkati çeker: İhtiyat ilkesi, kendi uygulamasının taşıdığı riskleri yok sayar. Daimi tedbirler sayesinde riski ortadan kaldırıp, eylemsizliğin ve boş vermişliğin getirdiği tehlikeler karşısında körleşir.[5] Kimi zaman riskler karşısında makul önlemler almak gerekebilir, ancak olumsallığın yaratıcı sancılarını daha kapsamlı bir açıdan değerlendirdiğimizde, tedbirli olmanın çoğu zaman iyi bir tercih olmadığını görürüz. İhtiyat ilkesi geleceğin önünü tıkamak ve olumsallığı saf dışı bırakmak üzere tasarlanmıştır, oysa yüksek riskli maceraların olumsallığı tam olarak daha açık bir geleceğin anahtarıdır; kavramsal sanatçı Jenny Holzer'in deyişiyle, "Yaşadığın, eski planların sürpriz sonuçlarıdır." Geleceği inşa etmek demek, beklenmedik sonuçların ve pek de mükemmel olmayan çözümlerin risklerini kabul etmek

demektir. Kapana kısılmış olabiliriz, ama en azından daha iyi kapanlara kaçabiliriz.[6]

Kapitalizmden Sonra

Çalışma sonrası proje ve daha geniş anlamda postkapitalizm projesi, evrensel kurtuluş yolunda belirleyici aşamalardır. Bu projeler pratikte "piyasayı oluşturan güçleri kontrollü bir biçimde tasfiye etmeyi [....] ve çalışmanın para kazanmayla olan bağını koparmayı" amaçlar.[7] Fakat evrensel kurtuluşun nihai hedefi fiziksel, biyolojik, siyasi ve iktisadi engelleri aşmaktır. Engelleri aşmaya yönelik bu tutku uç noktalara vardığında ise doğrudan büyük ve spekülatif alanlara yönelir. Erken dönem Rus kozmistleri için ölüm ve yerçekimi bile, geleceğin keskin zekâsı sayesinde aşılabilecek engellerdir.[8] Bu tür dünyaüstü kurgularda insanlığı kurtarma projesinin, teknolojik ve insani olmak üzere tamamen iç içe geçmiş iki gelişim hattı boyunca durmadan ilerleyen bir projeye dönüştüğünü görürüz.

Teknolojik gelişme, rekombinasyon hattını izleyerek mevcut fikirleri, teknolojileri ve teknolojik bileşenleri bir araya getirme yoluyla yeni kombinasyonlar yaratır. Basit nesneler gitgide karmaşıklaşan teknolojik sistemler oluşturacak şekilde bir araya getirilir ve geliştirilen her yeni teknoloji, sonraki teknolojiler için temel teşkil eder.[9] Bu büyüme sayesinde kombinasyon olasılıkları hızla artar. Kapitalist rekabet tüm bu teknolojik ilerlemede önemli bir etmenmiş gibi görünebilir. Rağbet gören bir anlatıya göre, tüketim kapitalizmi günden güne çeşitlenen ürünler talep ederken

kapitalistler arasındaki rekabet de üretim sürecindeki teknolojik değişimi tetikler. Fakat kapitalizm aynı zamanda teknolojik gelişmenin önüne somut setler çeker. Kapitalizmin sürekli risk almaya ve teknolojik yeniliğe dayalı imgesi iktisadi dinamizmin gerçek kaynaklarını görünmez kılar. Demiryolları, internet, bilişim, süpersonik uçuş, uzay yolculuğu, uydular, ilaçlar, ses tanıma yazılımları, nanoteknoloji, dokunmatik ekranlar ve temiz enerji gibi gelişmelerin tümü şirketler tarafından değil, devletler tarafından desteklenmiş ve yönetilmiştir. Araştırma ve geliştirmenin savaş sonrası dönemde yaşadığı altın çağ boyunca yapılan tüm ilgili faaliyetlerin üçte ikisi devlet destekli fonlardan yararlanmıştır.[10] Üstelik son yıllarda yüksek risk almayı gerektiren teknolojilere yönelik tüzel yatırımlar sert bir düşüş yaşamaktadır.[11] Ayrıca neoliberalizmin devlet harcamalarını kısıtlamasıyla birlikte, 1970'lerden günümüze teknolojik değişimde meydana gelen yavaşlama tesadüf değildir.[12] Diğer bir deyişle, teknolojik gelişmenin yönünü özel yatırımlar değil, kolektif yatırımlar belirler.[13] Kimi icatlar ve yeni teknolojiler özel sermayenin yatırım yapmak istemeyeceği kadar çok risk barındırır; örneğin Steve Jobs ve Elon Musk gibi isimler, devletin öncülük ettiği gelişmelere birer asalak gibi muhtaç olduklarını kurnazca gizlemeye çalışırlar.[14] Keza milyarlarca dolarlık dev projeler, aslında tüm fayda-maliyet analizlerini aşan iktisat dışı hedeflerle teşvik edilir. Ne var ki tutkuyla hedeflenen bu çaptaki projeler, piyasanın koyduğu sınırlar tarafından engellenir; zira kapitalist bağlamlarda uygulanabilir olup olmadıklarına dair

basit bir analizle dahi anlaşılacağı üzere, bunlar son derece masraflı ve meşakkatli projelerdir.[15] Buna ek olarak, kimi toplumsal faydalar (örneğin Ebola aşısının faydaları) çok az kâr potansiyeli taşıdığından hiç araştırılmaz bile; veyahut kapitalistlerin bazı alanlarda (örneğin güneş enerjisi ve elektrikli otomobiller) süregelen ilerlemeyi durdurmaya çalıştıklarını, yeşil enerjiye yönelik devlet desteğini kesmek ve daha ileri düzey gelişmelere mâni olacak yasalar çıkarılmasını sağlamak için lobicilik yaptıklarını görebiliriz. Bir yanda fikri mülkiyet temelinde tekelleşmenin sonuçlarına eşsiz bir örnek teşkil eden ilaç endüstrisi dururken, diğer yanda günbegün artan patent trollüğüyle başı belada bir teknoloji endüstrisi var. Dolayısıyla, kapitalizm teknolojik gelişmenin kaynağını yanlış yerde arar, yaratıcılığı kapitalizmin dar gömleğine hapseder, toplumsal hayal gücünü fayda-maliyet analizlerinin parametreleriyle sınırlandırır ve kâr getirmeyecek yeniliklere saldırır. Teknolojik ilerlemenin zincirlerini kırmak için kapitalizmi geride bırakmalı, yaratıcılığı tabi olduğu mevcut tıkanmadan kurtarmalıyız.[16] Bunu yapmak, teknolojiyi mevcut denetim ve sömürü alanından çıkarıp hem nicel hem de nitel düzlemde sentetik özgürlüğün yayılmasını sağlayacaktır. Dev projelerde kendisini gösteren ütopyacı tutkuyu zincirlerinden kurtarıp buluş ve keşiflere yönelik hayalleri canlandıracaktır. Uzayda yolculuk, ekonomiyi karbonsuzlaştırma, angarya işlerin otomasyonu, insan yaşamının uzaması ve daha pek çok hayal, kapitalizm tarafından çeşitli şekillerde engellenen önemli teknolojik projelerdir. Üst üste eklene-

rek ilerleyen bu gelişim sürecini kapitalist prangalardan kurtarmak, hem pozitif hem de negatif özgürlükleri güçlendirecek; kıtlıktan, çalışmadan ve sömürüden uzak, insanlığın bütünsel gelişimine imkân tanıyan postkapitalist bir ekonomi için zemin sağlayacaktır.[17]

İnsanlığın geleceği, teknolojik dönüşümdeki özgürleşmeye sıkı sıkıya bağlıdır. Postkapitalist topluma giden yolda, insanlığın proleterleştirilmesi değil, halihazırda dönüşmüş ve yeniden dönüşmeye hazır özneler gerekir. Bu özneler önceden belirlenemez; yalnızca ortaya çıkan somut ve kavramsal sonuçlar dolayımıyla anlaşılabilirler. Teknolojik, doğal ve toplumsal ağlarla iç içe olduğumuz gerçeği dışında insanlığa dair keşfedilmeyi bekleyen "hakiki" bir öz yoktur.[18] Örneğin çalışma sonrası toplumun daha fazla gereksiz tüketime yol açacağı düşüncesi, insanlığın yenilikçi ve yaratıcı gücünü hafife almak demektir; üstelik bu fikir mevcut kapitalist öznelliği temel aldığı için bir tür kötümserliği de beraberinde getirir.[19] Keza, yeni ihtiyaçlar yaratmak ile ihtiyaçların metalaştırılması farklı şeylerdir. İkincisi yeni arzuları insanlığın gelişimini kısıtlayan kâr amaçlı bir çerçeveye sıkıştırırken, ilki somut ilerlemenin işaretidir. "İlkel ve doğal ihtiyaçlara" geri dönmeyi isteyen folk siyasetçi hayaller karşısında "ihtiyaçların bir bütün olarak çoğalıp çeşitlenmesini" savunmak gerekir. Şüphesiz ki kapitalist tüketim toplumunda ihtiyaçların çeşitlenmesi yozlaşmayı da beraberinde getirmiştir, fakat bundan bağımsız olarak "hedeflenen, tüm insanlık için 'zengin bir özgünlük' yaratmaktır".[20]

Bu nedenle postkapitalist özne, kapitalist toplumsal ilişkilerin silikleştirdiği varsayılan otantik benliği gün yüzüne çıkarmak yerine yeni varoluş biçimleri yaratacak alanlar açar. Marx'ın söylediği gibi, "bütün tarih, insan doğasının durmaksızın dönüşümünden ibarettir" ve insanlığın geleceği önceden teorik olarak belirlenemez: Her şeyin ötesinde gelecek, zaman içinde kurulan, somut bir şeydir. Bununla beraber birtakım genel mefhumları hatırlamakta fayda var. Marx'a göre postkapitalizmin temel ilkesi "insan yetilerinin birer kendinde-amaç olarak geliştirilmesidir".[21] Aslında Marx'ın projesinde temel hedef evrensel özgürleşmedir. Marksistlerin bu hedefe ulaşmak için öne sürdüğü üretimin toplumsallaşması, değişim değerinin ve ücretli emeğin ortadan kaldırılması gibi pek çok fikir yalnızca amaca giden yolda başvurulacak araçlardır. O hâlde hemen şu soruyu sorabiliriz: Bu hedef için zorunlu olan nedir? Sentetik özgürlüğün inşası insanın yetilerini geliştirecek yegâne çözümdür. Bu özgürlük, iktisadi ve siyasi,[22] cinsellik ve üreme yapılarında yeni deneyimler,[23] yeni arzuların ortaya çıkışı, gelişkin estetik beceriler,[24] yeni düşünce ve muhakeme biçimleri ve son olarak, insan olmanın tamamen yeni biçimleri dahil birçok farklı alanda ifade bulabilir.[25] Arzuların, ihtiyaçların, yaşam tarzlarının, varoluş biçimlerinin, toplulukların, yetilerin çoğalması evrensel kurtuluş projesinin kaçınılmaz sonuçlarıdır. Bu proje bir gelecek yaratma projesidir; insan olmanın anlamını enine boyuna sorgular, yeni arzular için bir ütopya kurar ve siyasi bir projeye evrenselleşme istikametinde sonsuz bir yörünge tayin eder. Tüm

özgürlük ve evrensellik maskelerine rağmen kapitalizm, en nihayetinde bu güçleri sonsuz bir birikim döngüsü içine hapseder, insanlığın gerçek potansiyellerini köreltir ve teknolojik gelişmeyi bir dizi banal, marjinal icatla sınırlar. Üstelik daha da hızlanıyoruz, çünkü kapitalizm bizden bunu talep ediyor; ancak bir yere vardığımız yok. Buna bir son verip düştüğümüz yılgınlıktan hızlanarak çıkacağımız bir dünya inşa etmeliyiz.

Gelecekten Önce

Bu kitabın temel iddiası şudur: Sol şimdiki hâliyle ne günümüzde kalabilir ne de geçmişe dönebilir. Yeni ve daha iyi bir gelecek kurmak için yeni bir hegemonya inşa etmemiz ve bunun için de gerekli adımları atmamız gerekiyor. Bu, zamanımızın siyasi sağduyusuna çoğunlukla ters düşer. Yerel ve özgün, geçici ve kendiliğinden, otonom ve tikel olmayı vurgulayan folk siyasetçi eğilimleri, solun kısa zaman önce yaşadığı yenilgilere, kazanılan kısmi ve ikircikli zaferlere, küresel çapta artan karmaşaya verilen tepkiler olarak açıklamak mümkündür. Ancak gezegenimize hükmeden kapitalizme karşı daha büyük zaferler kazanmak istiyorsak, bunlar en temelden yetersizdir. Folk siyasetinin korunaklı bölgelerinde geçici ve yerel avuntuların peşine düşmek yerine, tam da bugün bu sınırların ötesine geçmeliyiz. Direniş, geri çekilme, kaçış ve saflık fikirlerine karşı solun bugün yapması gereken şey, kapsam ve yayılma siyasetine, böyle bir projenin getireceği tüm risklerle birlikte girişmektir. Bunun için modernitenin mirasına sahip çıkarak

Aydınlanma sonrası matrisin hangi unsurlarını alıp hangilerinden kurtulmamız gerektiğini yeniden değerlendirmemiz gerekir, çünkü ancak yeni bir evrensel eylem biçimi neoliberal kapitalizmin yerini alabilir.

Eğer insanın saf özüne dönme gibi bir gayretimiz ya da mucize beklentimiz yoksa, yeni bir hegemonya kurarken yararlanacağımız kaynakları bugünün dünyasının sunduğu eğilim ve olanaklarla belirleyeceğiz demektir. Bu kitap yalnızca tam otomasyona ve çalışmanın sonuna odaklansa da, bugün solun önünde farklı seçeneklerden oluşan geniş bir siyasi yelpaze var. Bu seçeneklerden en acil olanı, klasik sol talepleri en üstün teknolojilerin ışığında yeniden düşünmektir. Ulus devlet sonrası dönemin "istif" alanından, yani bugün içinde yaşadığımız dijital dünyayı mümkün kılan küresel altyapıdan faydalanmak da başka bir seçenektir.[26] Günümüzün en yeni teknolojileri söz konusu olduğunda ise halihazırda yeni bir üretim tarzı öne çıkıyor. Eklemeli üretim ve işlerin otomasyonu, birtakım ürünler için esnek, merkezsiz ve kıtlık sonrası (post-scarcity) bir üretimin mümkün olabileceğine işaret ediyor. Lojistikteki hızlı otomasyon, parçaların ve ürünlerin insan emeğine ihtiyaç duyulmadan hızlı ve verimli bir şekilde taşınabildiği, birbirlerine bağlı unsurlardan meydana gelen küresel bir sisteme dair ütopik potansiyeller sunuyor. Kripto paralar ve blok zinciri teknolojisi ise kapitalist teamüllerin dışında yeni bir parayı halkın kullanımına açabilir.[27]

Yeni teknolojiler sayesinde iktisadi demokratikleşme de hız kazanıyor. Fakat, Oscar Wilde'ın bir zamanlar söyle-

diği gibi, sosyalizmin sorunu uzun gecelere mal olmasıdır. Ekonomide demokratik idarenin yaygınlaşması, bizleri gündelik hayatı en ince ayrıntılarına kadar tartışıp kararlar almak için olağanüstü miktarda zaman harcamak zorunda bırakabilir.[28] Dolayısıyla, hem karar almayı kolaylaştıracak hem de önemsiz oldukları düşünülen kararların otomatik olarak alınmasını sağlayacak bilgi işlem teknolojilerinin benimsenmesi bu türden bir sorunun önüne geçmek açısından gereklidir. Örneğin ekonominin tek tek her yönünü müzakere etmek yerine, enerji girdisi, karbon çıktısı, eşitsizliğin ulaştığı seviye, araştırmaya yönelik yatırımların durumu gibi belirli temel parametreler hakkında birtakım kararlar alabiliriz.[29] Para kazanmaya yönelik teşviklerden ve narsisistik eğilimlerinden arındırılmış bir sosyal medya ise yeni bir kamu oluşturarak iktisadi demokrasiyi besleyebilir. Postkapitalist bir sosyal medya platformundan yepyeni müzakere ve katılım biçimleri doğabilir. Ve piyasa fiyatları olmadan verimli ürün dağıtımının nasıl gerçekleşeceği hususunda postkapitalist ekonomileri bekleyen uzatmalı sorunu da bilgisayarlar aracılığıyla çözebiliriz. Sovyetler Birliği'nin iktisadi planlamaya yönelik ilk teşebbüslerinden günümüze kadar geçen zamanda bilgisayarların işlem gücü katlanarak büyüdü; şimdi ilk hâlinden 100 milyar kat daha güçlü.[30] Ana üretim kaynaklarımızın nasıl dağıtılacağını günbegün daha iyi hesaplayabiliyoruz. Aynı şekilde, dünyanın her yerinde eşzamanlı olarak yapılan hesaplamalar sayesinde kaynak ve arz hakkında veri toplayabilme imkânı, ekonomiyi yönetmek için gerekli ham veriyi daha önce hiç olmadığı

kadar erişilebilir kılıyor. Tüm bunları, Lucas Planı'nı hem ulusal hem de küresel düzlemde uygulamaya koymak üzere seferber edebilir, ekonomilerimizi yenilenebilir enerji ve ucuz ilaç gibi toplumsal fayda sağlayacak ürünlerin bilinçli üretimi ve sentetik özgürlük alanlarımızın genişletilmesi yönünde yeniden şekillendirebiliriz.

İşte, yirmi birinci yüzyılda sol böyle bir portre çiziyor. Geçerliliğini korumak ve siyasal açıdan etkili kalmak isteyen her hareketin teknolojik dünyamızdaki imkân ve gelişmeleri yakalaması gerekir. Kolektif hayal gücümüzü kapitalizmin koyduğu sınırların ötesine taşımak zorundayız. Sol pil ömrünün ve işlem gücünün iyileştirilmesi gibi etki alanı düşük gelişmelere razı gelmek yerine, ekonomiyi karbonsuzlaştırma, uzay yolculuğu, robot ekonomisi hayallerini –kaldı ki hepsi de bilimkurgunun geleneksel mihenk taşlarıdır– kitlelere yayarak kapitalizmin olmadığı gelecek günlere hazırlanmalıdır. Bugün ne kadar sağlam görünürse görünsün, neoliberalizmin geleceği de güvende değildir. Şimdiye dek tanık olduğumuz bütün toplumsal sistemler gibi neoliberalizm de sonsuza kadar sürmeyecektir. Bugün bize düşen, neoliberalizmden sonrasını icat etmektir.

Teşekkür

Bu kitap sadece iki kişi tarafından değil, pek çok kişinin katkılarıyla yazıldı. Alex Andrews, Armen Avanessian, Diann Bauer, Ray Brassier, Benjamin Bratton, Harry Cleaver, Nathan Coombs, Michael Ferrer, Mark Fisher, Sam Forsythe, Dominic Fox, Lucca Fraser, Craig Gent, Jeremy Gilbert, Fabio Gironi, Jairus Grove, Doug Henwood, Aggie Hirst, Amy Ireland, Joshua Johnson, Robin Mackay, Suhail Malik, Keir Milburn, Reza Negarestani, Matteo Pasquinelli, Patricia Reed, Rory Rowan, Michal Rozworski, Mohammed Salemy, Robbie Shilliam, Ben Singleton, Keith Tilford, James Trafford, Deneb Kozikoski Valereto, Pete Wolfendale başta olmak üzere fikirleriyle bu kitabı şekillendiren herkese kitabın hazırlık sürecindeki yardımları için teşekkür ederiz. Ayrıca, kitabın yayıma hazırlık sürecinde kitabı olduğundan çok daha iyi bir hâle getiren Verso ekibinden Rowan Wilson, Mark Martin ve Charles Peyton'a teşekkürlerimizi sunuyoruz. Son olarak, Nick gösterdikleri daimi destek için ailesine ve en küçük dilbilgisi değişikliğinden en önemli kavramsal sorunlara kadar her konudaki paha biçilemez katkılarından dolayı Helen Hester'a; Alex ise onu her koşulda destekleyen ailesine ve kitabın her aşamasında Alex için entelektüel cesaret kaynağı olan Francesca Peck'e sabrı ve hoşgörüsü için teşekkür eder.

Kaynakça ve Notlar

Giriş

1. Keynes, J. M. (1963). *Economic possibilities for our grandchildren.* Essays in persuasion içinde. New York, NY: W. W. Norton & Co.; Young, G. (2012). *The Russian cosmists: The esoteric futurism of Nikolai Fedorov and his followers.* Oxford: Oxford University Press.; Dery, M. (1994). *Black to the future: interviews with Samuel R. Delany, Greg Tate, and Tricia Rose.* Mark Dery (Ed.), Flame wars: The discourse of cyberculture içinde. Durham, NC: Duke University Press.; Firestone S. (1970). *The dialectic of sex: The case for feminist revolution.* New York, NY: Morrow.
2. Bu görüşlerin örnekleri için bkz. Berardi F. (2011). *After the future.* Edinburgh: AK Press.; Clark, T. J. (2012). For a left with no future. *New Left Review. 2*(74).; Coronil, F. (2011). *The future in question: History and utopia in Latin America (1989–2010).* Craig Calhoun ve Georgi Derluguian (Ed.), Business as usual: The roots of the global financial meltdown içinde. New York, NY: New York University Press. Konu hakkında yakın tarihli popüler bir makale için bkz. The Invisible Committee. (2009). *The future has no future.* The coming insurrection (s. 23) içinde. Los Angeles: Semiotext(e).

I. Siyasi Sağduyumuz: Folk Siyasetine Giriş

1. Mitchell, D. (2011, Haziran). Stuff white people smash. *Rabble.* Erişim adresi: rabble.ca.
2. Bu, Dünya Ticaret Örgütü'nde yapılan Doha Round görüşmelerinin başarısız olmasının ardında yatan temel sebebin, herhangi bir toplumsal direnişten değil, devletler arasındaki bölünmeden kaynaklandığını gösteriyor.

3. Occupy hareketinin talepler konusundaki iç tartışmalarına dair bilgi edinmek için bkz. Taylor, A. ve Gessen, K. (Ed.). (2011). *Occupy! Scenes from occupied America*. Londra: Verso. "Talep yok" konumuna yönelik ayrıntılı bir eleştiri için ise bkz. Desiriis, M. ve Dean, J. (2012, Ocak). A movement without demands?. *Possible Futures*. Erişim adresi: possible-futures.org.
4. Schwartz-Weinstein, Z. (2012). *Not your academy: Occupation and the future of student struggles*. A. J. Bauer, Christina Beltran, Rana Jaleel ve Andrew Ross (Ed.) Is this what democracy looks like? içinde. Social Text E-Book. Erişim adresi: whatdemocracy-looks-like.com. 2010 yılında University College of Londra'da gerçekleşen bir öğrenci işgali üzerinden somut taleplerin zaman içinde önemlerini yitirmesi hakkında bir yazı için, bkz. Aitchison G. (2011). Reform, rupture, or re-imagination: understanding the purpose of an occupation. *Social Movement Studies, 10*(4), 431-439.
5. Hakim Bey'in çalışmaları belki de otonom protestoların yeterliliği üzerine en ünlü çalışmalardır. Bkz. Bey H. (2011) TAZ: *The temporary autonomous zone, ontological anarchy, poetic terrorism* (Göz. geç. 2. bs). Brooklyn, NY: Autonomedia. "Aktivist imgesinin" tehlikeleri üzerine toplumsal hareketler alanının içinden kapsamlı bir eleştiri için ayrıca bkz. Gilbert, J. (2008). *Anti-capitalism and culture: radical theory and popular politics* (s. 203-209). Oxford: Berg.
6. Polman, L. (2010). *The crisis caravan: What's wrong with humanitarian aid?*. New York: Metropolitan Books.
7. Radix (2013). Fracking Sussex: the threat of shale oil & gas. *Frack Off*. Erişim adresi: frack-off.org.uk. İşin aslı, hidrolik kırmanın durdurulmasında en etkili güç, düşen ham petrol fiyatları ve piyasa olmuştur.

8. Eviction Free Zone. (2013). *Direct action, Occupy Wall Street, and the future of housing justice: an interview with Noam Chomsky*, Erişim adresi: libcom.org.
9. Gabbatt, A. (2013, 12 Kasım). *Occupy Wall Street activists buy $15m of Americans' personal debt.* Guardian.
10. Mason, P. (2008). *Live working or die fighting: How the working class went global.* Londra: Vintage.
11. Stich, S. (1983). *From folk psychology to cognitive science: the case against belief.* Cambridge, MA: MIT Press.; Churchland, P. (1986). *Neurophilosophy: towards a unified science of the mind-brain.* Cambridge, MA: MIT Press. Burada nörofelsefe geleneğiyle esnek bir analoji kurmaya çalışsak bile, folk psikolojisinin folk siyasetinin temelini oluşturduğunu savunmuyoruz. Aksine, bizim eleştirimiz de aynı şekilde, bu fenomenin ortaya çıkışının sistemin gerçek anlamda nasıl işlediğini anlamak konusunda hem gerekli hem de yanıltıcı olmasıdır.
12. Bu "mücadele repertuvarının" bir tarihi için bkz. Tilly, C. (2004). *Social movements, 1768-2004.* Boulder, CA: Paradigm.
13. Doward, J., McVeigh, T., Townsend, M. ve Taylor, M. (2011, 26 Mart). *March for the alternative sends a noisy message to the government.* Guardian.
14. Featherstone, L., Henwood, D. ve Parenti, C. (2004). *Left anti-intellectualism and its discontents.* Eddie Yuen, George Katsiaficas ve Daniel Burton Rose (Ed.). Confronting capitalism: dispatches from a global movement içinde. New York, NY: Soft Skull.
15. Bey H. (2011) TAZ: *The temporary autonomous zone, ontological anarchy, poetic terrorism* (Göz. geç. 2. bs). Brooklyn, NY: Autonomedia.

16. Davidson, P. (2009). *The Keynes solution: the path to global economic prosperity*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
17. The Invisible Committee. (2009). *The coming insurrection*. Los Angeles, CA: Semiotext(e). Dağıtımı MIT Press tarafından 2009 yılında yapılmıştır.
18. Sharzer, G. (2012). *No local: Why small-scale alternatives won't change the world*. Winchester: Zero.
19. Schumacher, E. (1973). *Small is beautiful: economics as if people mattered*. New York, NY: Harper & Row.
20. Taylor, A. ve Gessen, K. (Ed.). (2011). *Occupy! Scenes from occupied America*. Londra: Verso.
21. Day, R. J. F. (2005). *Gramsci is dead: anarchist currents in the newest social movements*. Londra: Pluto.; Beasley-Murray, J. (2010). *Posthegemony: Political theory and Latin America*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
22. Healey, J. (2013). *Ethical Consumerism*. Thirroul, NSW: Spinney.
23. Ladyman, J., Lambert, J. ve Wiesner, K. (2013). What is a complex system?. *European Journal for Philosophy of Science, 3*(1), 33-67.
24. Buck-Morss, S. (1995). Envisioning capital: Political economy on display. *Critical Inquiry, 21*(2), 434-467.
25. Jameson, F. (1990). *Cognitive mapping*. C. Nelson ve L. Grossberg (Ed.), Marxism and the interpretation of culture içinde. Chicago, IL: University of Illinois Press.
26. A.g.e., s. 356.
27. Schumacher, E. (1973). *Small is beautiful: economics as if people mattered*. New York, NY: Harper & Row.; Honoré, C. (2005). *In praise of slow: challenging the cult of speed*. New York, NY: HarperSanFrancisco.
28. Luxemburg, R. (2008). *The essential Rosa Luxemburg: reform*

or revolution and the mass strike. Helen Scott (Ed.). Chicago, IL: Haymarket.

29. Hayek, F. (1962). *The road to serfdom.* Londra: Routledge. Ve Hayek, F. (1964). *The theory of complex phenomena.* Michael Martin ve Lee McIntyre (Ed.) Readings in the philosophy of social science içinde. Cambridge, MA: MIT Press.
30. Sosyalist hesaplama tartışmasının merkezindeki soru budur. Bkz. Lange, O. ve Taylor F. M. (1964). *On the economic theory of socialism.* New York, NY: McGraw-Hill.; Adaman, F. ve Devine, P. (1996). The economics calculation debate: Lessons for socialists. *Cambridge Journal of Economics, 20*(5).; Cottrell, A. ve Cockshott, P. (1993). Calculation, complexity and planning: The socialist calculation debate once again. *Review of Political Economy, 5*(1).
31. Burada "sol" kavramının, faydalı da olsa yapay bir kavram olduğunu, pek çok farklı ve büyük oranda birbirleriyle çelişen siyasi ve toplumsal güçleri tanımlamak için kullanıldığını not etmemiz gerekir. Devrim sonrası Fransa'da sol/sağ ayrımının kökenlerine dair kapsamlı bir tartışma için bkz. Gauchet, M. (1997). *Right and left.* Lawrence Kritzman (Ed.). Realms of memory: conflicts and divisions içinde. New York, NY: Columbia University Press. Açıkçası, "solun" bugün en geniş anlamda demokratik sosyalizm, komünizm, anarşizm, sol liberteryenizm, antiemperyalizm, antifaşizm, ırkçılık karşıtlığı, antikapitalizm, feminizm, otonomizm, sendikacılık, queer siyaset, yeşil hareketin büyük bir kısmı ve bunlarla ittifak kuran veya bunların bileşimi olan gruplar gibi hareket, konum ve örgütlerden meydana geldiğini kabul ediyoruz. Bu güçlerin sahip olabileceği herhangi bir tutarlılık hiçbir açıdan doğal ya da önceden verili değildir; her biri siyasi olarak inşa edilir ve siyasi eklemlenmelerin sonucudur.

32. Moschonas, G. (2002). *In the name of social democracy: the great transformation, 1945 to the present* (s. 15-17). (G. Elliott. Çev.). Londra: Verso.; Ruggie, J. G. (1982). International regimes, transactions, and change: Embedded liberalism in the postwar economic order. *International Organization, 36*(2).
33. 1968 sona erdikten sonra, klasik Leninist ve Maoist devrimci düşünce yeniden sahneye çıkmıştı. Ancak geleneksel örgütlenme yöntemlerini tekrarlayan bu denemeler hem sayıca marjinal kaldı hem de en sonunda başarısızlığa uğradı. Bu tarihsel dönemin Amerika'da nasıl yaşandığına dair bkz. Elbaum, M. (2006). *Revolution in the air: sixties radicals turn to Lenin, Mao and Che.* Londra: Verso.
34. G. Moschonas, 2002, s. 35-36.
35. Bu örgütlenme biçimlerine yönelik ilk feminist eleştirilerden biri için bkz. Freeman, J. (1970). *The tyranny of structurelessness.* Erişim adresi: struggle.ws.
36. Klimke, M. ve Scharloth, J. (Ed.). (2008). *1968 in Europe: a history of protest and activism, 1956-77.* New York, NY: Palgrave Macmillan.
37. A.g.e., s. 5.
38. Arrighi, G., Hopkins, T. ve Wallerstein, I. (1989). *Antisystemic movements* (s. 45-47). Londra: Verso.
39. A.g.e.
40. Starr, P. (1995). *Logics of failed revolt: French theory after May '68.* Stanford, CA: Stanford University Press.
41. Kester, G. (2009). Lessons in futility: Francis Alÿs and the legacy of May '68. *Third Text, 23*(4).
42. J. Gilbert, 2008, s. 23-24.
43. Yergin, D. (1991). *The prize: the epic quest for oil, money, and power.* New York, NY: Simon & Schuster.; Eichengreen, B.

J. (2007). *Global imbalances and the lessons of Bretton Woods*. Cambridge, MA: MIT Press.

44. Barlow, G. (2008). *The labour movement in Britain from Thatcher to Blair*. Frankfurt: Peter Lang.
45. Neoliberal projenin sendikaları her açıdan güçsüzleştirmesinin bir işareti olarak, 1980-2000 yılları arasında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) üyesi 21 ülkenin 17'sinde çalışma çağındaki nüfusun sendikalılaşma oranı düşüş göstermiştir. Takip eden 2000-2007 arası dönemde sendikalı nüfustaki düşüş 21 ülkenin 19'unda etkili olmuştur. OECD. *Trade union density*. OECD Stat Extracts. Erişim adresi: stats.oecd.org.
46. Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism* (s. 11-14). Oxford: Oxford University Press.
47. A.g.e., s. 13.
48. Crouch, C. (2004). Chapter 1. *Post-Democracy* içinde. Cambridge: Polity.
49. Jordan, T. (2001). *Activism! Direct action, hacktivism and the future of society* (s. 32). Londra: Reaktion.
50. Crenshaw, K. (1988). Demarginalizing the intersection of race and sex: a black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, 140.
51. Firestone S. (1970). *The dialectic of sex: the case for feminist revolution*. New York, NY: Morrow.; Merck, M. ve Sandford, S. (Ed.). (2010). *Further adventures of the dialectic of sex: critical essays on Shulamith Firestone*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
52. Örneğin bkz. Geschwender, J. A. (1977). *Class, race, and worker insurgency*. New York, NY: Cambridge University Press.

53. Starr, A. (2000). *Naming the enemy: anti-corporate movements confront globalisation.* Londra: Zed.
54. T. Jordan, 2001.; A. Taylor ve K. Gessen, 2011.
55. Bu çalışma, önceden *Manifesto For an Accelerationist Politics* (Hızlanmacı Siyaset Manifestosu) çalışmamızda sunduğumuz önerileri temel alıyor ve bu önerilerin kapsamını genişletmeyi amaçlıyor. Bu çalışmada "hızlanmacılık" kavramını kullanmaktan çoğu zaman kaçınıyoruz, ancak bunun sebebi, bizim anladığımız şekilde hızlanmacılığın ilkelerinden vazgeçmemiz değil, kavram konusunda rekabet eden anlayışların yarattığı tartışmalı atmosferdir. Bkz. Williams, A. ve Srnicek, N. (2014). *#Accelerate: manifesto for an accelerationist politics.* R. Mackay and A. Avanessian (Ed.), #Accelerate: the accelerationist reader içinde. Falmouth: Urbanomic.

II. Neden Biz Kazanamıyoruz?
Günümüz Solunun Eleştirisi

1. Occupy'ı fazlasıyla liberal olmakla itham eden başka eleştirel konumlar da mevcuttur. Bkz. Bray, M. (2014, 14 Mart). Five liberal tendencies that plagued Occupy. *ROAR Magazine.* Erişim adresi: roarmag.org. Benzer savlar geçmişte de dile getirilmişti. Örneğin Marx, devrimci siyaset için köylülüğe odaklanmanın yeterli bir sınıfsal temel sağlamadığını ve yalnızca endüstriyel işçi sınıfının çıkarlarının komünizmle uyuştuğunu savunmuştu. Bizim savımız ise, yataycılığın, yerelciliğin ve diğer folk siyasetçi yaklaşımların sınıfsal temellerine bakılmaksızın mekânsal, zamansal ve kavramsal doğrudanlık eğilimlerine bağlı kaldıklarıdır.
2. Feigenbaum, A., Frenzel, F. ve McCurdy, P. (2013). *Protest camps* (s. 159). Londra: Zed. Yataycılığın farklı türlerini

1970'lerin hemen öncesindeki sol siyasette, on dokuzuncu yüzyıl anarşizminin açıkça proto-yataycı vaatlerinde ve daha eski pek çok harekette gözlemleyebiliyoruz.

3. Bu bölümde anarşist düşünce ve pratiğin uzun tarihini bir kenara bırakıp yalnızca bazı anarşist ilke ve pratiklerin güncel örneklerini barındıran yataycılığa odaklanıyoruz.
4. Holloway, J. (2002). *Change the world without taking power: the meaning of revolution today.* Londra: Pluto.
5. Day, R. J. F. (2005). *Gramsci is dead: anarchist currents in the newest social movements* (s. 8). Londra: Pluto. Ayrıca bkz. Beasley-Murray, J. (2010). *Posthegemony: political theory and Latin America.* Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
6. Konsensüs ile karar alma yataycılığın koşullarından biri değildir, ama yataycılığı yöntemsel olarak hayata geçirmenin popüler ve güncel bir yoludur. Güney Amerika'daki "platformizm" gibi anarşizmin bazı biçimleri konsensüs ile karar almaktan özellikle kaçınır.
7. Gordon, U. (2007). *Anarchy alive! Anti-authoritarian politics from practice to theory* (s. 20). Londra: Pluto.
8. Doğrudan demokrasinin yüz yüze ve/veya konsensüs temelli biçimlerinin geniş kapsamlı imkânlar sunabileceği konusunda ikna olmasak bile, bu durum katılımcı demokrasinin ileride daha karmaşık, daha teknolojik bir çizgide nasıl tasarlanabileceği üzerine düşünmeyi bırakacağımız anlamına gelmez.
9. Bookchin, M. (2004). *Post-scarcity anarchism* (s. xxviii). Edinburgh: AK Press.
10. A.g.e., s. 58.
11. Castells, M. (2012). *Networks of outrage and hope: social movements in the internet age* (s. 11). Cambridge, UK: Polity.

12. Günümüz sol aktivizmindeki konsensüs ile karar alma tarzının kökeninin 300 yıl önceki Quaker adlı dini harekete dayandığı düşünülüyor. Bu tarzın uygulanması siyasi aktivizme, nükleer karşıtı hareketin Quaker katılımcıları tarafından kazandırılmıştır. Kauffmann, L. A. (2011).. *The theology of consensus*. Astra Taylor ve Keith Gessen (Ed.), Occupy! Scenes from occupied America içinde. Londra: Verso.
13. Sitrin, M. (2012). *Occupy: making democracy a question*. Federico Campagna ve Emanuele Campiglio (Ed.), What we are fighting for: a radical collective manifesto içinde (s. 86-87). Londra: Pluto.
14. Crouch, C. (2004). *Post-democracy*. Cambridge: Polity.
15. L. A. Kauffmann, 2011.
16. Campagna, F. ve Campiglio, E. (2012). *What are we struggling for?*. Federico Campagna ve Emanuele Campiglio (Ed.), What are we fighting for? içinde (s. 5). Londra: Pluto.
17. M. Bookchin, 2004, s. 11.
18. South Londra Solidarity Federation. (2012). *Direct action and unmediated struggle*. Federico Campagna ve Emanuele Campiglio (Ed.), What are we fighting for? içinde (s. 192). Londra: Pluto.
19. Doğrudan eylemin belki de en bilinen türü olan kitlesel grevler emek hareketlerinin on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl boyunca sahip olduğu en güçlü silahtı ve bugün de doğru yöntemlerle uygulandıklarında, önemli bir araç olmayı sürdürüyorlar. Fakat bu, çoğu zaman ulusal düzeyde ya da endüstriler düzeyinde yaygınlaşabilmenin yanı sıra ısrarcı olmayı, dayanışmayı, üyeler bazında sürekliliği ve düzenli bir finansman kaynağına sahip olmayı gerektiriyor. Yataycı hareketlerin yapısal özellikleri, genellikle bu tarz bir taktiğin başarıya ulaşmasının önünde engel teşkil eder.

20. Feigenbaum, A., Frenzel, F. ve McCurdy, P., 2013, s. 161.
21. Mısır, Tunus ve İzlanda'nın işgal taktiğini kullanarak elde ettiği başarıların temelinde, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki koşullardan çok daha farklı koşullara sahip olmaları yatar: örneğin Tunus ve İzlanda'nın görece homojen dini ve etno-kültürel yapısı; üç ülkede de işgaller ve diğer kurumsal direniş biçimleri arasında kurulan güçlü bağlar; Mısır ve Tunus'taki devlet baskısının daha farklı ve daha görünür olması; İzlanda'nın boyutları açısından küçük bir ülke olması (ve hareketin meclis düzeyinde de temsil edilmesi için gösterilen bilinçli çaba); Mısır ve Tunus'ta aşılması gereken belli başlı duygulanımlar (isim vermek gerekirse, korku). Bunlar ve başka faktörler dolayısıyla, bu ülkeler bu taktiği kullanırken daha başarılı olabilmiştir.
22. Research and Destroy. (2014, 14 Haziran). The wreck of the plaza. *Research and Destroy*. Erişim adresi: researchanddestroy.wordpress.com.
23. MacPhee, J. (2012). *A qualitative quilt born of Pizzatopia.* Kate Khatib, Margaret Killjoy ve Mike McGuire. (Ed.), We are many: Reflections on movement strategy from occupation to liberation içinde (s. 27). Edinburgh: AK Press.
24. A. Taylor ve K. Gessen, 2011.
25. Ciccariello-Maher, G. (2012). *From Oscar Grant to Occupy: the long arc of rebellion in Oakland*. Kate Khatib, Margaret Killjoy ve Mike McGuire. (Ed.), We are many: Reflections on movement strategy from occupation to liberation içinde (s. 42). Edinburgh: AK Press.
26. M. Castells, 2012, s. 59.
27. A. Feigenbaum, F. Frenzel, ve P. McCurdy, P., 2013, s. 35.
28. A.g.e., s. 52-53.
29. A.g.e., s. 42.

30. Örnek için bkz. Yerli toprak hakları ekseninde kurulan Australian Tent Embassy (Aborjin Çadır Elçiliği), A.g.e., s. 45.; M. Castells, 2012, s. 59-60.
31. Spence, L. ve McGuire, M. (2012) *Occupy and the 99%*. Kate Khatib, Margaret Killjoy ve Mike McGuire. (Ed.), We are many: reflections on movement strategy from occupation to liberation içinde (s. 58). Edinburgh: AK Press.
32. Zibechi, R. (2014, 26 Haziran). Latin America today, seen from below. *Upside Down World* (s. 42-44). Erişim adresi: upsidedownworld.org. Kısa ömürlü, kendiliğindenci siyasi ve toplumsal hareketler kendi başlarına önemli olsalar dahi, yalnızca bu hareketlerden meydana gelen bir siyasetin, gelişmiş kapitalizmin görece uzun ömürlü, yerleşik yapılarını yıkması çok zordur.
33. Pannekoek, A. (2003). *Workers' councils*. Edinburgh: AK Press.; Fossedal, G. (2007). *Direct democracy in Switzerland*. New Brunswick, NJ: Transaction.; Milburn, K. (2013). *Beyond assemblyism: the processual calling of the 21st-century left*. Shannon Brincat (Ed.), Communism in the 21st century, Volume 3: The future of communism içinde. Santa Barbara: Praeger.
34. Ortiz, I., Burke, S., Berrada, M. ve Cortés, H. (2013). *World protests 2006-2013*. New York, NY: Initiative for Policy Dialogue and Friedrich-Ebert-Stiftung. Erişim adresi: fes-globalization.org.
35. Albert, M. (2004). *Parecon: Life after capitalism*. Londra: Verso.
36. Farber, S. (2011, Mart). Reflections on "prefigurative politics". *International Socialist Review, 92*. Erişim adresi: isreview.org.
37. McAlevey, J. (2014). *Raising expectations (and raising hell): my decade fighting for the labor movement* (s. 11). Londra: Verso.

38. Not An Alternative. (2014). Counter power as common power. *Journal of Aesthetics and Protest, 9*. Erişim adresi: joaas.org.
39. Gilens, M. ve Page, B. (2014). Testing theories of American politics: elites, interest groups, and average citizens. *Perspectives on Politics, 12*(3).
40. Nunes, R. (2014). *Organisation of the organisationless: collective action after networks* (s. 36). Londra: Mute.
41. Graeber, D. (2004). *Fragments of an anarchist anthropology* (s. 89). Chicago, IL: Prickly Paradigm.
42. Hester, H. (2015). Synthetic genders and the limits of micropolitics. . . . *ment, 6*.
43. Desiriis, M. ve Dean, J. (2012, 3 Ocak). A movement without demands?. *Possible Futures*. Erişim adresi: possible-futures.org.
44. Chomsky, N. (2012). *Occupy* (s. 58). Londra: Penguin.
45. Not An Alternative, 2014.
46. A.g.e.
47. Gunning, J. ve Baron, I. Z. (2013). *Why occupy a square? People, protests and movements in the Egyptian revolution* (s. 180-181). Londra: Hurst.
48. A.g.e., s. 181.
49. Bey H. (2011) TAZ: *the temporary autonomous zone, ontological anarchy, poetic terrorism* (s. xi) (Göz. geç. 2. bs). Brooklyn, NY: Autonomedia.
50. Communiqué from an absent future (s. 19). (2009, 24 Eylül). *We Want Everything*. Erişim adresi: wewanteverything. wordpress.com.
51. M. Desiriis ve J. Dean, 2012.
52. Örnek için bkz. Theodore Schatzki'nin Shaker köyleri tartışması: Schatzki, T. (2002). *The site of the social: a philosophical account of the constitution of social life and change*. University Park, PA: Pennsylvania State University.

53. Farber, 2011.
54. Bosteels, B. (b.t.). *The Mexican commune* (s. 12). Erişim adresi: academia.edu.
55. Bu, anarşizm ve Marksizm arasındaki tartışmalarda sık sık gündeme gelen köklü bir sorudur. Örneğin, Meksika'da anarşizm ve komünizmin tarihsel yansımaları için bkz. a.g.e., s. 6.
56. The Invisible Committee. (2009). *The coming insurrection* (s. 12). Los Angeles, CA: Semiotext(e); Holloway, J. (2010). *Crack capitalism*. Londra: Pluto.; Brown, N. (2012). Rational kernel, real movement: Badiou and theorie communiste in the age of riots. *Lana Turner: A journal of Poetry and Opinion, 5*.; Graeber, D. (2012). *Afterword*. Kate Khatib, Margaret Killjoy ve Mike McGuire. (Ed.), We are many: reflections on movement strategy from occupation to liberation içinde (s. 425). Edinburgh: AK Press.
57. L. Spence ve M. McGuire, 2012, s. 61.
58. Mason, P. (2012). *Why it's kicking off everywhere: the new global revolutions* (s. 63). Londra: Verso.
59. McKenzie Wark'ın Occupy'ın ortaya çıkışına dair sorusu burada anılmaya değer: Soyut bir şey nasıl işgal edilebilir? Bkz. Wark, M. (b.t.). *How to occupy an abstraction*. Erişim adresi: versobooks.com.
60. Dunbar, R. I. M. (1992). Neocortex size as a constraint on group size in primates. *Journal of Human Evolution, 22*(6).
61. Bu konuda yapılmış en kapsamlı çalışma için bkz. Sitrin, M. (2012). *Everyday revolutions: horizontalism and autonomy in Argentina*. Londra: Zed.
62. Federici, S. (2011, 26 Kasım). Feminism, finance and the future of #Occupy – An interview. *ZNet*. Erişim adresi: zcomm.org.

63. Benzer bir sorun Occupy Wall Street'teki genel meclislerde de ortaya çıkmıştı. Milburn, 2013, s. 191.; Sitrin, 2012, s. 67-68.
64. M. Sitrin, 2012, s. 130.; Alcorta, J. (2007). Solidarity economies in Argentina and Japan. *Studies of Modern Society, 40*(12), s. 270.
65. S. Farber, 2011.
66. Tahminlere göre, takas ekonomisine katılan kişi sayısı, iktisadi yenilenmenin ardından 1 ila 2.5 milyondan 100.000'e düştü. J. Alcorta, 2007, s. 272-273; M. Sitrin, 2012, s. 77.
67. A. Feigenbaum, F. Frenzel, ve P. McCurdy, 2013, s. 159.
68. J. Holloway, 2002.
69. Schumacher, E. (1973). *Small is beautiful: economics as if people mattered*. New York, NY: Harper & Row.
70. Blond, P. (2010). *Red Tory: how left and right have broken Britain and how we can fix it*. Londra: Faber & Faber.
71. Healey, J. (2013). *Ethical consumerism*. Thirroul, NSW: Spinney.
72. Gordon, U. (2007). *Anarchy alive! Anti-authoritarian politics from practice to theory*. Londra: Pluto.
73. Ducasse, A. (2004, 3 Ekim). *The slow revolutionary*. Time.
74. Honoré, C. (2005). *In praise of slow: challenging the cult of speed*. New York, NY: HarperSanFrancisco.
75. A.g.e., s. 84.
76. Bowen, S., Elliott, S. ve Brenton, J. (2014). The joy of cooking?. *Contexts, 13*(3).
77. Glucksmann, M. ve Nolan, J. (2007). New technologies and the transformations of women's labour at home and work. *Equal Opportunities International, 26*(2).
78. Boisvert, W. (2013, 16 Nisan). *An environmentalist on the lie of locavorism*. New York Observer.

79. Smith, A., Watkiss, P., Tweddle, G., McKinnon, A., Browne, M., Hunt, A., Treleven, C., Nash, C. ve Cross, S. (2005). *The validity of food miles as an indicator of sustainable development: Final report*. Londra: Department for Environment, Food and Rural Affairs.
80. Saunders, C., Barber, A. ve Taylor, G. (2006, Temmuz). Food miles: Comparative energy/emissions performance of New Zealand's agriculture industry. Agribusiness and Economics Research Unit. Lincoln Üniversitesi'nin (Canterbury, YZ) internet sitesi üzerinden erişilmiştir: lincoln.ac.nz.
81. 2005 yılında Birleşik Krallık'taki hava taşımacılığı, gıdanın ton başına kat ettiği milin yüzde 1'ini, gıda kaynaklı emisyonun ise yüzde 11'ini meydana getiriyordu. Smith, A., Watkiss, P., Tweddle, G., McKinnon, A., Browne, M., Hunt, A., Treleven, C., Nash, C. ve Cross, S., 2005, s. 3.
82. Henwood, D. (2010). Moving money (revisited). *LBO News*. Erişim adresi: lbo-news.com.
83. Gandel, S. (2013, 13 Eylül). By every measure, the big banks are bigger. *Fortune*. Erişim adresi: fortune.com.
84. McGrane, V. ve Gillian, T. (2014, 25 Haziran). *Lenders are warned on risk*. Wall Street Journal.
85. *OTC derivatives statistics at end-June 2014* (s. 2). (2014). Basel: Bank for International Settlements. Erişim adresi: bis.org.
86. Boyle, D. (2011). *A local banking system: The urgent need to reinvigorate UK high street banking* (s. 8). Londra: New Economics Foundation.
87. A.g.e., s. 8–9.
88. Tremlett, G. (2012, 8 Haziran). *"Spain's savings banks" Culture of greed, cronyism, and political meddling*. Guardian.
89. D. Boyle, 2011, s. 10.

90. Bibby, A. (2014, 21 Ocak). *Co-op bank crisis: What next for the co-operative sector?*. Guardian.
91. Sharzer, G. (2012). *No local: Why small-scale alternatives won't change the world* (s. 3). Winchester: Zero Books.
92. Mirowski, P (2013). *Never let a serious crisis go to waste: how neoliberalism survived the financial meltdown* (s. 326). Londra: Verso.
93. R. Zibechi, 2014.
94. Marazzi, C. (2012). *Exodus without promised land*. Federico Campagna ve Emanuele Campiglio (Ed.), What we are fighting for: A radical collective manifesto içinde (s. viii). Londra: Pluto.
95. Bu yaklaşım tarzı, müşterekler siyaseti teorisyenleri tarafından "alternatifçilik" olarak da adlandırılıyor. Noys, B. (Ed.). (2012). *Endnotes, What are we to do?*. Communization and its discontents: contestation, critique, and contemporary struggles içinde (s. 30). Brooklyn: Minor Compositions.
96. R. J. F. Day, 2005, s. 20-21.
97. H. Bey, 2011, s. 99.
98. Invisible Committee, 2009, s. 96.
99. A.g.e., s. 113.
100. A.g.e., s. 102.
101. Age., s. 107, 114.
102. Chibber, V. (2013). *Postcolonial theory and the specter of Capital* (s. 228-229). Londra: Verso.
103. Hancox, D. (2013). *Chapter 8*. The village against the world içinde. Londra: Verso.; Fokken, U. (2013, 16 Şubat). Die Rote Insel. *Die Tageszeitung*. Erişim adresi: taz.de; Smith, J. E. (2015). The day after the insurrection. *Radical Philosophy, 189*, s. 43.

104. Ayrıca bkz. Toscano, A. (2011). The prejudice against Prometheus. *STIR.* Erişim adresi: stirtoaction.com.
105. Dixon, C. (2015, 18 Mart). Organizing to win the world. *Briarpatch Magazine.* Erişim adresi: briarpatchmagazine.com; Milburn, K. (2015, 7 Mayıs). On social strikes and directional demands. *Plan C.* Erişim adresi: weareplanc.org.

III. Onlar Nasıl Kazanıyor?
Neoliberal Hegemonyanın Yapımı

1. Peck, J. (2010). *Constructions of neoliberal reason* (s. 40). Oxford: Oxford University Press.
2. Bu geleneksel tarih anlatısı şimdilerde yeniden yazılıyor. Bu bölüm, ağırlıklı olarak, Alex Andrews'un henüz yayımlanmamış çalışmaları da dahil olmak üzere, söz konusu tarih araştırmasını yürüten öncü isimlerin çalışmalarını esas alıyor. Örneğin, bkz. Mirowski, P. ve Plehwe, D. (Ed.). (2009). *The road from Mont Pelerin: the making of the neoliberal thought collective.* Cambridge, MA: Harvard University Press.; Mirowski, P. (2013). *Never let a serious crisis go to waste: how neoliberalism survived the financial meltdown.* Londra: Verso.; J. Peck, 2010.; Jones, D. S. (2012). *Masters of the universe: Hayek, Friedman, and the birth of neoliberal politics.* Princeton, NJ: Princeton University Press.; Cockett, R. (1995). *Thinking the unthinkable: think-tanks and the economic counter-revolution, 1931-1983.* Londra: Fontana.; Foucault, M. (2010). *The birth of biopolitics: lectures at the College de France 1978-1979.* New York, NY: Palgrave Macmillan.
3. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde iktisadi neoliberaller ve toplumsal muhafazakârlar arasında kurulacağına hiç ihtimal verilmeyen fakat şaşırtıcı bir şekilde, olağanüstü

verimli sonuçlar veren ittifaka bizzat tanık olmaktayız. J. Peck, 2010, s. 6; Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism* (s. 49-50). Oxford: Oxford University Press.

4. Dardot, P. ve Laval, C. (2014). *The new way of the world: on neoliberal society.* (Gregory Eliot. Çev.). Londra: Verso.
5. Van Horn, R. (2009). *Reinventing monopoly and the role of corporations: the roots of Chicago law and economics.* Philip Mirowski ve Dieter Plehwe (Ed.), The road from Mont Pelerin: The making of the neoliberal thought collective içinde (s. 204-237). Cambridge, MA: Harvard University Press.
6. Harvey, 2005.
7. Cerny, P. (2010). *Rethinking world politics: A theory of transnational neopluralism* (s. 128). New York, NY: Oxford University Press.
8. Emek ve toprak piyasalarının yaratılmasında devletin rolünü uzun zaman önce kabul eden Karl Polanyi bu noktada önemli bir istisna teşkil eder. Polanyi, K. (2001). *The great transformation: the political and economic origins of our time.* Boston: Beacon Press.; J. Peck, 2010, s. 4.
9. Kullanılan terimlere atanan cinsiyet, tarihsel bağlam açısından ele alınmalıdır.
10. Ekonomilerin siyasi kurgular olduğunu öne süren yaklaşımın, ekonomizmi çürüttüğünü dile getirmekte fayda var. Lemke, T. (2001). The birth of biopolitics: Michel Foucault's lecture at the Collège de France on neoliberal governmentality. *Economy and Society, 30*(2), s. 194.
11. Harvey, 2005, s. 2.
12. Finans sosyolojisi ve iktisat sosyolojisi alanlarında, piyasaların nasıl yaratıldığı üzerine yapılmış pek çok kapsamlı çalışma mevcuttur. Bkz. MacKenzie, D. (2009). *Chapter 7.* Material

markets: how economic agents are constructed içinde. Oxford: Oxford University Press.; MacKenzie, D., Muniesa, F. ve Siu, L. (Ed.). (2007). *Do economists make markets? On the performativity of economics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.; Callon, M. (1998). *An essay on framing and overflowing: economic externalities revisited by sociology*. Michel Callon (Ed.), The laws of markets içinde (s. 244-269). Oxford: Blackwell.; Callon, M. (1998). *The embeddedness of economic markets in economics*. Michel Callon (Ed.), The laws of markets içinde. Oxford: Blackwell.; Barry, A. (2001). *Political machines: governing a technological society*. Londra: Athlone.

13. Srnicek, N. (2013). *Chapter 5*. Representing complexity: The material construction of world politics içinde (Doktora tezi). Londra School of Economics and Political Science, Londra.; MacKenzie, D. (2008). *An engine, not a camera: how financial models shape markets*. Cambridge: MIT Press.
14. M. Callon, 1998, s. 244-269.
15. Bu yarat-ve-sürdür hamlesi pek çok açıdan Peck'in ileri sürdüğü neoliberalleştirmenin geri çekilme ve yeniden yayılma dönemleriyle benzerlik gösterir. Bakınız J. Peck, 2010, s. 22-23.
16. P. Mirowski ve D. Plehwe, 2009.
17. J. Peck, 2010, s. 48.
18. Mirowski, P. ve Plehwe, D. (Ed.). (2009). *Introduction*. The road from Mont Pelerin: the making of the neoliberal thought collective içinde (s. 16). Cambridge, MA: Harvard University Press.
19. R. Cockett, 1995, s. 109.
20. J. Peck, 2010, s. 50; R. Cockett, 1995, s. 4.
21. J. Peck, 2010, s. 50.
22. Akt. R. Cockett, 1995, s. 104.

23. J. Peck, 2010, s. 49.
24. Akt. R. Cockett, 1995, s. 111.
25. D. Plehwe, 2009, s. 7.
26. P. Dardot ve C. Laval, 2014, s. 55.
27. D. Plehwe, 2009, s. 4.
28. J. Peck, 2010, s. 276.
29. Crouch, C. (2011). *The strange non-death of neoliberalism* (s. 23). Cambridge: Polity.
30. R. Cockett, 1995, s. 117.
31. J. Peck, 2010, s. 51.
32. A.g.e., s. 84.
33. J. Peck, 2010, s. 57.
34. Nicel sosyal ağ analizi Fisher'ın önemine vurgu yaparak onu Mont Pelerin Cemiyeti'nin kurduğu ağın merkezine, yani Hayek'le eşdeğer bir konuma yerleştirir. Bkz. D. Plehwe, 2009, s. 20.
35. R. Cockett, 1995, s. 131.
36. A.g.e., s. 132.
37. A.g.e., s. 141.
38. A.g.e., s. 142.
39. A.g.e., s. 156-157.
40. Cockett, R. (1995). *Chapter 5*. Thinking the unthinkable: think-tanks and the economic counter-revolution, 1931-1983 içinde. Londra: Fontana.
41. D. Harvey, 2007, s. 44.
42. A.g.e.
43. R. Cockett, 1995, s. 184.
44. Panitch, L. ve Gindin, S. (2012). *The making of global capitalism: the political economy of American empire* (s. 114). Londra: Verso.
45. D. Harvey, 2007, s. 54.

46. D. Plehwe, 2009, s. 6.
47. D. Harvey, 2007, s. 13.
48. Pettifor, A. (2013, 18 Ocak). The power to "create money out of thin air", *openDemocracy*. Erişim adresi: opendemocracy.net.
49. Makroekonomik modellerin tercih edilmesinin ardında bu türden bir yanıt arayışına rastlarız. Kenway, P. (1994). *From Keynesianism to monetarism: the evolution of UK macroeconometric models* (s. 39). Londra: Routledge.
50. R. Cockett, 1995, s. 196.
51. Friedman, M. (2002). *Capitalism and freedom: fortieth anniversary edition* (s. xiv). Chicago: University of Chicago Press.
52. Kimileri, kapitalizmin 1970'lerde yaşadığı birikim krizinin ardından neoliberalizmin bir gereklilik olarak ortaya çıktığını söyler. Fakat bu argüman krizin alternatif çözümlerini görmezden gelerek kişisel çıkar peşindeki kapitalistleri haklı çıkarır.
53. Cerny, P. (2010). *Rethinking world politics: a theory of transnational neopluralism* (s. 139). New York, NY: Oxford University Press.
54. Stuckler, D., King, L. ve McKee, M. (2009). Mass privatisation and the post-communist mortality crisis: a cross-national analysis. *Lancet, 373*(9), s. 661.
55. D. Harvey, 2007, s. 41.
56. Bu, postmodernizmin neoliberalizmin kültürel yansıması olduğu iddiasının kaynaklarından biridir.
57. D. Harvey, 2007, s. 53.
58. P. Dardot ve C. Laval, 2014, s. 3.
59. A.g.e., s. 265.
60. Fisher, M. (2009). *Chapter 4*. Capitalist realism: Is there no alternative? içinde. Winchester: Zero.

61. Vrasti, W. (2013, 12 Ekim). Struggling with precarity: from more and better jobs to less and lesser work. *Disorder of Things*. Erişim adresi: thedisorderofthings.com.
62. D. Harvey, 2007, s. 61.
63. Kemer sıkma politikaları ekseninde kurulan anlatı ve bu anlatının toplum tarafından nasıl benimsendiğine dair bkz. Stanley, L. (2014). "We're reaping what we sowed": everyday crisis narratives and acquiescence to the age of austerity. *New Political Economy, 19*(6).
64. Laclau, E. (2011). *Identity and hegemony: the role of universality in the constitution of political logics.* Judith Butler, Ernesto Laclau ve Slavoj Žižek (Ed.), Contingency, hegemony and universality: Contemporary dialogues on the left içinde (s. 50). Londra: Verso.
65. Günümüzde ideolojinin en belirgin özelliği sinizmden beslenmesidir; Slavoj Žižek'in deyimiyle, ideoloji siz *ona inanmasanız* da (hatta özellikle inanmadığınızda) işe yarar. Bkz. Žižek, S. (1989). *The sublime object of ideology.* Londra: Verso.
66. P. Mirowski, 2013, s. 356.
67. A.g.e., s. 332.

IV. Sol Modernite

1. Bu yayılmacı süreç, eşitsiz ve bileşik gelişim, mekânsal yerleşimler ve genişleyen hegemonya ağları üzerinden çeşitli ve birbirleriyle uyumlu biçimler alacak şekilde tasarlanmıştır. Hangi biçime bürünürse bürünsün, kapitalist evrenselcilik yayılmacı doğasıyla her koşulda mevcuttur. Sırasıyla bkz. Smith, N. (2010). *Uneven development: nature, capital and the production of space.* Londra: Verso.; Harvey, D. (2006). *The limits to capital.* Londra: Verso.; Arrighi, G. (2009). *The long*

twentieth century: money, power and the origins of our time. Londra: Verso.

2. Bu iddianın kapsamlı bir savunması için bkz. Chibber, V. (2013). *Postcolonial theory and the specter of Capital*. Londra: Verso.
3. "Nihayet evrenselleştiğinde [....] yerleşik evrenselciliklerin hepsi gerçekten reddedilebilecektir." Jullien, F. (2014). *On the universal: the uniform, the common and dialogue between cultures* (s. 90). Cambridge: Polity.
4. Fisher, M. ve Gilbert, J. (2014). *Reclaim modernity: beyond markets, beyond machines* (s.12-14). Londra: Compass.
5. Mezzadra, S. (2012). How many histories of labor? Towards a theory of postcolonial capitalism. *European Institute for Progressive Cultural Policies.* Erişim adresi: eipcs.net.
6. Fisher, M. (2009). *Capitalist realism: Is there no alternative?*. Winchester: Zero.
7. Postmodernite hakkında da benzer argümanlar öne sürülmüştür. Bkz. Harvey, D. (1991). *The condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change.* Oxford: Wiley-Blackwell.
8. Wagner, P. (2012). *Modernity: understanding the present* (s. 23). Cambridge: Polity.
9. "Kalkınma" üzerine benzer bir tartışma için bkz. Sanyal, K. (2013). *Rethinking capitalist development: Primitive accumulation, governmentality and post-colonial capitalism* (s. 92). New Delhi: Routledge.
10. Jameson bu çeşitliliği anlaşılır kılmak amacıyla, tarihi bir süreç olarak modernitenin ne zaman başladığına dair on dört farklı öneri sunar. Jameson, F. (2002). *A singular modernity: essay on the ontology of the present* (s. 32). Londra: Verso.

11. Toscano, A. (2010). *Fanaticism: on the uses of an idea*. Londra: Verso.; Cooper, F. (1996). *Decolonization and African society: the labor question in French and British Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. V. Chibber, 2013, s. 233.
13. Burada Susan Buck-Morss'un görüşünü benimsiyoruz: "Batı-merkezciliği reddetmek, Batı düşüncesinin araçlarını da reddetmeyi gerektirmez. Aksine, Aydınlanma'nın eleştirel araçlarını [....] orijinal ve yaratıcı amaçlarla kullanmayı mümkün kılar." Buck-Morss, S. (2003). *Thinking past terror: Islamism and critical theory on the left* (s. 99). Londra: Verso.
14. Hui, W. (2011). *The end of the revolution: China and the limits of modernity* (s. 69-70). Londra: Verso.
15. Therborn, G. (1995). *European modernity and beyond: the trajectory of European societies, 1945-2000* (s. 4). Londra: Sage.
16. F. Jameson, 2002, s. 18.
17. Robin, C. (2011). *The reactionary mind: conservatism from Edmund Burke to Sarah Palin*. New York: Oxford University Press.
18. Critchley, S. (2010, 21 Kasım). *Ideas for modern living: the future*. Guardian.
19. Matin, K. (2013). Redeeming the universal: postcolonialism and the inner life of Eurocentrism. *European Journal of International Relations, 19*(2), s. 354.
20. Whitman Rostow, W. (1990). *The stages of economic growth: a non-communist manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.
21. Mignolo, W. (2011). *The darker side of western modernity: global futures, decolonial options* (s. xxiv-xxv). Durham; NC: Duke University Press.

22. Eisenstadt, S. N. (2000). Multiple Modernities. *Daedalus, 129*(1), s. 1.
23. Adorno, T. ve Horkheimer, M. (1997). *Dialectic of enlightenment*. Londra: Verso.; Bauman, Z. (1991). *Modernity and the holocaust*. Cambridge: Polity.
24. Priestland, D. (2009). *The red flag: a history of communism*. New York: Grove.
25. Bronner, S. E. (2004). *Reclaiming the enlightenment: toward a politics of radical engagement* (s. 28). New York: Columbia University Press.
26. Lyotard, J. F. (1984). *The postmodern condition: a report on knowledge*. (Geoffrey Bennington ve Brian Massumi. Çev.). Manchester: Manchester University Press.
27. Mignolo, W. ve Weihua, H. (2012). The prospect of harmony and the decolonial view of the world. *Marxism and Reality, 4*.
28. P. Wagner, 2012, s. 81
29. Eisenstadt, S. N. (2000). Multiple modernities. *Daedalus, 129*(1).
30. Bu kavrayışın güncel yansımaları hakkında yapılan tartışmaların yer aldığı bir derleme için bkz. Anievas, A. (Ed.). (2012). *Marxism and world politics: Contesting global capitalism*. Londra: Routledge.
31. Evrenselin felsefi-siyasi-dini soykütüğü için bkz. F. Jullien, 2014, Bölüm 4-7.
32. Buradaki evrensel tartışması felsefi değil, siyasi bir bağlam içerisinde yürütülmektedir.
33. Balibar, É. (2006). Sub specie universitatis. *Topoi, 25*(1–2), s. 11.
34. Genel olarak bu eleştirileri, moderniteyi ve sömürgeciliği kendi bölgesel tarihleri üzerinden okuyan Latin Amerika dekolonyalizmi, Güney Asya madun çalışmaları ve Afrika postkolonyalizminde görebiliriz.

35. W. Mignolo, 2011.
36. A.g.e., 2. Bölüm; Grosfoguel, R. (2012). Decolonizing western uni-versalisms: Decolonial pluri-versalism from Aimé Césaire to the Zapatistas. (George Ciccariello-Maher. Çev.). *Transmodernity: Journal of peripheral cultural production of the Luso-Hispanic world, 1*(3).
37. F. Jullien, 2014, s. 92.
38. Jullien, İslami düşüncenin de etik ve siyasi açılardan evrensel bir normatifliği olduğunu savunur, ama bu her koşulda Avrupa modernitesinin normatifliği kadar belirgin değildir ve İslami düşüncede öncelik her zaman toplumdadır. (A.g.e., s. 74). Hobson, J. (2004). *The eastern origins of western civilisation.* Cambridge: Cambridge University Press.; Sen, A. (2000). East and west: the reach of reason. *New York Review of Books, 47*(12).
39. "Avrupa'yı içe kapatma projesi [....] Avrupa'yı modern olarak tanımlamamızı sağlayan aklın/bilimin/evrensellerin yalnızca 'belirli bir kültüre özgü' olabilecekleri ve bunların sadece Avrupalı kültürlere özgü oldukları yaklaşımıyla savunulamaz. Modernitenin [böyle] kolayca reddedilmesi, hemen her şekilde siyasi bir intihar olacaktır." Chakrabarty, D. (2007). *Provincializing Europe: postcolonial thought and historical difference* (s. 43-45). Princeton, NJ: Princeton University Press.; K. Matin, 2013.; Nguyen, D. L. (2014). The universal province of modernity. *Interventions, 16*(3), s. 447.; W. Mignolo, 2011, s. 275.
40. Klasik tözcü evrenselciliğe yönelik eleştiriler ışığında birçok alternatif yaklaşım ortaya çıkmıştır. Tüm bu yaklaşımları burada, ayrıntılı bir şekilde ele almayacağız, fakat birkaç kısa yorumumuz olacak. "Negatif evrenselcilik", evrenselciliği ortak bir muhalefet zeminine yerleştirir, ancak folk siyasetçi,

savunmacı ve negatif bir yaklaşım olarak kalır. Alternatif bir gelecek tahayyülü geliştiremez. "Minimal evrenselcilik" herkesin ortaklaşabildiği az sayıda temel ilkeyi savunur, ama bu da yalnızca klasik evrenselciliğin sadeleştirilmiş bir versiyonudur ve klasik evrenselciliğin tüm sorunlarını taşır. Son olarak, "çoğul-evrenselcilik" (pluri-versalism) en ilgi çekici ve bizim de kendimizi en yakın hissettiğimiz bakış açısıdır. Bu yaklaşım, yatay etkileşim içindeki kültürlerin kendi kaderlerini tayin haklarını savunur. Fakat bu konuda üç noktaya dikkat çekmek gerekiyor. Birincisi, bu yaklaşım kültürler arası etkileşimin gerçekleştiği mecrayı göz ardı eder, ki biz bu alanda ortaya çıkabilecek tahakküm biçimlerini engelleyebilmek için ayrıntılı bir akıl yürütme teorisi geliştirmek gerektiğini savunuyoruz. (Bkz. Anthony Laden'in tahakkümden arınmış, kolektif akıl yürütme kavrayışına dair çalışmaları.) İkincisi, haklı olarak homojen bir evrenselcilik tasavvuruna karşı çıkar, ama evrenselciliğin sözü geçen farklılıkları halihazırda kapsadığını gözden kaçırır. Çoğul-evrenselcilik küreselleşen dünyanın gerektirdiği ortak yönleri yoksayar. İnsanlık karşılıklı olarak birbirlerini dışlayan varoluş biçimlerinden değil, aksine birbirlerine derinden bağlı pek çok farklılıktan meydana gelir. Üçüncü noktada ise, çoğul-evrenselcilik önce kapitalist evrenselciliği ortadan kaldırmamız gerektiğini, ancak bu yolla çoğul-evrenselciliğe bir şans tanıyabileceğimizi ileri sürer. O zamana kadar yapabileceklerimiz yayılmacı kapitalizme karşı direniş ve savunmacı jestlerle sınırlıdır. Bu yüzden çoğul-evrenselcilik kapitalizmin yıkılması üzerine kuruludur ve varoluşunun önkoşulu olan karşı-hegemonik postkapitalist projeye muhtaçtır. Evrenselciliğin –özellikle de mevcut evrenselciliğin– sorunu teorik buyruklarla saf

dışı edilememesidir. R. Grosfoguel, 2012, s. 101; Parekh, B. (1999). *Non-ethnocentric universalism.* Tim Dunne ve Nicholas J. Wheeler (Ed.). Human rights in global politics içinde (s. 128-159). Cambridge: Cambridge University Press.; W. Mignolo, 2011, s. 275; Laden, A. S. (2014). *Reasoning: a social picture.* Oxford: Oxford University Press.

41. Laclau, E. (2011). *Identity and hegemony: the role of universality in the constitution of political logics.* Judith Butler, Ernesto Laclau ve Slavoj Žižek (Ed.). Contingency, hegemony and universality: Contemporary dialogues on the left içinde. Londra: Verso.
42. Sternfeld, N. (2007). *Whose universalism is it?.* (Mary O'Neill. Çev.). Erişim adresi: eipcs.net; F. Jullien, 2014, s. 92.
43. Butler, J. (2011). *Restaging the universal: hegemony and the limits of formalism.* Judith Butler, Ernesto Laclau ve Slavoj Žižek (Ed.). Contingency, hegemony and universality: contemporary dialogues on the left içinde (s. 33). Londra: Verso.
44. Jonsson, S. (2010). The ideology of universalism. *New Left Review, II*(63), Mayıs-Haziran, s. 117.
45. K. Matin, 2013.
46. Negatif özgürlüğün temel dayanak noktası için bkz. Berlin, I. (2002). *Two concepts of liberty.* Henry Hardy (Ed.), Liberty içinde, Oxford: Oxford University Press.
47. Friedman, M. (2002). *Chapter 1,* Capitalism and freedom: fortieth anniversary edition içinde. Chicago: University of Chicago Press.
48. Hayek, F. (2006). *The constitution of liberty.* Londra: Routledge.
49. Bu, Philippe van Parijs'in (ve diğer birçok teorisyenin) biçimsel ve gerçek özgürlük arasında yaptığı ayrımla kimi

açılardan örtüşür, ama "sentetik" özgürlük mefhumu özgürlüğün insan doğasının bir parçası değil, inşa edilmesi gereken bir şey olduğunu vurgular. Bkz. Van Parijs, P. (1997). *Real freedom for all: What (if anything) can justify capitalism?* (s. 21-24). Oxford: Oxford University Press.

50. Raventós, D. (2007). *Basic income: the material conditions of freedom* (s. 68). (Julie Wark. Çev.). Londra: Pluto.; W. Mignolo, 2011, s. 300-301.
51. Marx, K. ve Engels, F. (1976). *The German ideology* (s. 44). Londra: Prometheus.
52. Lukes, S. (2005). *Power: a radical view* (2. bs) (s. 65). Houndmills: Palgrave Macmillan.
53. Erik Olin Wright'in ifade ettiği gibi, "'Gelişim' kavramı sadece insanın çocukluğu boyunca içinden geçtiği zihinsel, psikolojik ve sosyal gelişimi değil, aynı zamanda hayatı boyunca yetilerini kullanma olanaklarını ve yaşam koşulları değiştikçe yeni yetiler geliştirmesini de kapsar." Wright, E. O. (2010). *Envisioning real utopias* (s. 47-48). Londra: Verso.
54. Kitabın geri kalanı çoğunlukla ilkine odaklanacak olsa da, bu üç unsur arasında katı bir tercih sıralaması gözetilmemiştir.
55. Gourevitch, A. (2013). Labor republicanism and the transformation of work. *Political Theory, 41*(4), s. 597.
56. Žižek, S. (2015, 23 Şubat). *Utopia and its discontents.* Slawomir Sierakowski ile röportaj. Erişim adresi: lareviewofbooks.org.
57. Marx, K. (1976). *Wage-labour and capital & value, price and profit* (s. 54). New York, NY: International Publishers.; Marx, K. (1973). *Grundrisse: introduction to the critique of political economy* (s. 706). (Martin Nicolaus. Çev.). Middlesex: Penguin.; Marx, K. (1977). *Capital: a critique of political economy, Volume III* (s. 820). Londra: Lawrence & Wishart.

58. Bu duruş noktasına alternatif olarak, ücretli emeğin müdahaleden farklı biçimde tahakküm içerdiğini ve yalnızca varoluş için gerekli temel araçlar sağlandığında bu tahakkümün üstesinden gelebileceğimizi öne süren cumhuriyetçi bir argüman mevcuttur. Aristoteles'ten Robespierre'e ve on dokuzuncu yüzyılın aktivist işçilerine kadar, bu gelenekle ilişkilendirilen uzun bir düşünürler listesi vardır. Her ne kadar çalışma sonrası toplumu savunurken bu listeye başvurmayacak olsak da, liberal özgürlük kavramsallaştırmalarının gelişmesinde bu listede yer alan düşünürlerin önemli katkıları olmuştur. Bkz. D. Raventós, 2007, 3. Bölüm.; A. Gourevitch, 2013, s. 593-598.
59. Corsani, A. (2007). *Beyond the myth of woman: the becoming-transfeminist of (post-)Marxism.* (Timothy S. Murphy. Çev.); *SubStance, 36*(1), s. 127.
60. Bu yaklaşım için bkz. P. Van Parijs, 1997, s. 17-20.
61. Bu, birlikte-güçlenme ve güç-verme fikirleriyle benzerlik gösterir. Bkz. Gordon, U. (2007). *Anarchy alive! Anti-authoritarian politics from practice to theory* (s. 54-55). Londra: Pluto Press.; Holloway, J. (2002). *Change the world without taking power: the meaning of revolution today* (s. 28). Londra: Pluto.
62. Laden, 2014, s. 14-23; Gordon, 2007, s. 54.
63. Bilişsel iskele olarak dil anlayışı için bkz. Clark, A. (2008). *Chapter 3.* Supersizing the mind: embodiment, action, and cognitive extension içinde. New York: Oxford University Press.
64. Akt. Elliott, G. (2006). *Althusser: the detour of theory* (s. 16). Leiden: Brill.
65. Ehricke, K. (1978, Şubat). The extraterrestrial imperative. *Air University Review.*

66. Marx, K. ve Engels, F. (1976). *The German ideology* (s. 44). Londra: Prometheus.
67. Prometheus ruhunun savunusu için bkz. Brassier, R. (2014). *Prometheanism and its critics.* Robin Mackay ve Armen Avanessian (Ed.). #Accelerate: The accelerationist reader içinde. Falmouth: Urbanomic.
68. Siborg doğamızın ilk tarihsel yorumlarından biri için bkz. Haraway, D. (1991). *A cyborg manifesto: science, technology, and socialist-feminism in the late twentieth century.* Simians, cyborgs and women: the reinvention of nature içinde. Londra: Free Association Books. Bu görüşün daha güncel bir versiyonu için Laboria Cuboniks'in manifestosuna bakınız: Hester, H. ve Avanessian, A. (Ed.). (2015). *Dea Ex Machina.* Berlin: Merve Verlag.
69. Singleton, B. (2014). *Maximum jailbreak.* Robin Mackay ve Armen Avanessian (Ed.). #Accelerate: the accelerationist reader içinde. Falmouth: Urbanomic.
70. Schmidt, A. (2014). *The concept of nature in Marx* (s. 144-145). Londra: Verso.
71. Plant, S. (1996, 3 Haziran). *Binary sexes, binary codes.* Erişim adresi: future-nonstos.org.
72. Negarestani, R. (2014). *The labor of the inhuman.* Robin Mackay ve Armen Avanessian (Ed.). #Accelerate: The accelerationist reader içinde. Falmouth: Urbanomic.
73. A.g.e., s. 438.
74. Bu tür yetersiz savunulara örnek olarak bkz. Habermas, J. (2003). *The future of human nature.* Cambridge: Polity.; Fukuyama, F. (2003). *Our posthuman future: Consequences of the biotechnology revolution.* Londra: Profile.
75. Bedensel deneylerin hayranlık verici iki örneği için bkz. Bell, S. (2010). *Fast feminism.* New York, NY: Autonomedia.;

Preciado, B. (2013). *Testo junkie: sex, drugs and biopolitics in the pharmacopornographic era.* New York, NY: Feminist Press CUNY.

76. Kitabın geri kalanı çoğunlukla sentetik özgürlüğün ilk iki etkisine odaklanacaktır: varoluşun temel koşulları ve kolektif eylem imkânları. İnsanlığın teknolojik ilerlemesine ise *Sonuç* bölümünde geri döneceğiz.
77. Buck-Morss, S. (2009). *Hegel, Haiti, and universal history* (s. 106). Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press.

V. Gelecek Çalışmıyor

1. Hindistan'da ve Almanya'da yazılan ve çalışmanın yüceltilmesine karşı çıkan iki yeni manifesto için bkz. Kranti, K. (1997). *A ballad against work.* Erişim adresi: libcom.org; Krisis-Group. (1999). *Manifesto against labour*. Erişim tarihi: krisis.org.
2. Marx, K. (1977). *Capital: a critique of political economy, Volume III* (s. 820). Londra: Lawrence & Wishart.
3. Araştırmalar, ekonomik kriz zamanlarında ortaya çıkan farklı fırsatların, bir toplumsal hareket yaratma konusunda toplumdaki sorun ve şikâyetlerden çok daha etkili olduğunu gösteriyor. Diğer bir deyişle, durumu daha da kötüleştirmenin devrimle sonuçlandığına dair ölçülebilir kanıtlar sayıca çok az. Tarrow, S. (1998). *Chapter 5.* Power in movement: social movements and contentious politics (2. bs) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Marx, K. (1990). *Part 8.* Capital: a critique of political economy, Volume I içinde. (Ben Fowkes. Çev.). Londra: Penguin.
5. Perelman, M. (2000). *The invention of capitalism: classical political economy and the secret history of primitive accumulation* (s. 14). Durham, NC: Duke University Press

6. Marx'ın yazdığı gibi, "'Proleter' sözcüğünden, iktisadi anlamda, yalnızca 'ücretli işçi', yani 'sermayeyi' üreten, sermayenin değerini belirleyen ve *sermayenin değerlenmesi için gereksiz hâle geldiği anda sokağa atılan* kişi anlaşılmalıdır." Marx, 1990, s. 764. (Vurgu bize aittir.)
7. Ücretsiz ev işçilerinin içinde bulunduğu duruma bakıldığında, proletarya hayatta kalmak için başkasının kazandığı ücrete muhtaçtır ve bu muhtaçlığın doğuracağı tüm sorunlu bağımlılık biçimlerine maruz kalabilir. Öyleyse, proletarya hayatta kalmak için ücretli emeğe *dolaylı olarak* muhtaçtır.
8. Freeman, R. (2007). *The great doubling: the challenge of the new global labor market.* John Edwards, Marion Crain ve Arne Kalleberg. (Ed.). Ending poverty in America: how to restore the American dream içinde. New York, NY: New Press.
9. Fraser, S. (2015). *The age of acquiescence: the life and death of American resistance to organized wealth and power* (s. 60). New York, NY: Little, Brown US.
10. Artık nüfusun nasıl tanımlandığı, çoğu zaman önemsiz olduğu düşünülerek literatür dışına itilen bir sorundur. Ancak bu konu göz ardı edemeyeceğimiz kadar önemli meseleler barındırıyor. Artık nüfus ücretli ve ücretsiz ayrımı üzerinden tanımlandığında, hapishanelerde çalışan nüfus da artık nüfusun bir parçası olmaz mı? Peki ya ücret karşılığı piyasa için üretim yapan muazzam boyutlardaki enformel işgücü? Öte yandan artık nüfusu, üretken emek ve üretken olmayan emek ayrımıyla tanımladığımızda ise başka sorunlar ortaya çıkıyor. Bu sorunlar arasından özellikle bir tanesi, bizi Negri ve Hardt'ın vardığı sonuca götürüyor: Post-Fordizm sonrası koşullarda toplumsal açıdan üretken emek her yerde mevcut

olduğundan, kavram artık anlamını yitirmiştir. (Hardt, M. ve Negri, A. (2005). *Multitude: war and democracy in the age of empire* (s. 131). New York, NY: Penguin.) Biz bu sonucu reddediyor ve kavramın hâlâ analiz ve açıklayıcılık açısından kullanışlı olduğunu göstermeye çalışıyoruz. Artık nüfusun, kapitalist üretim koşullarına tabi olan ücretli işgücünün dışında kalanlar olarak tanımlanabileceğini düşünüyoruz. Bu kapsama göre, kapitalist üretim koşulları altında çalışmayan enformel işgücünün büyük bir kısmı da bu kategoriye dahil edilebilir. Burada özellikle Kalyan Sanyal'ın çalışmaları bizim için yol gösterici olmuştur.

11. Robinson, J. (1964). *Economic philosophy* (s. 46). Harmondsworth: Penguin.
12. Ekonomide bu durum, enflasyonu artırmayan işsizlik oranıyla (NAIRU) ilişkilendirilir. İşsizlik bu seviyedeyken işçi alımı yapmanın ücretleri artıracağı; bu durumun ise enflasyona sebep olacağı düşünülür. Böylece işsizlik oranlarının ne kadar düşmesi gerektiğine karar vermeyi kolaylaştıracak bir zemin yaratılır.
13. İşsizliğin siyasi hedeflerle kullanılmasını anlatan önemli çalışmalar için bkz. Kalecki, M. (1943). Political aspects of full employment. *Political Quarterly, 14*(4).; Bowles, S. (1985). The production process in a competitive economy: Walrasian, Neo-Hobbesian, and Marxian models. *American Economic Review, 75*(1).
14. Uzun soluklu eğilimleri vurgulamanın, Marksist işsizlik anlayışına özgü bir nitelik olduğunu düşünüyoruz.
15. Otomasyonun işlerimizi elimizden alacağı korkusunun çok uzun bir geçmişi vardır; bu korkunun ilk örneklerinden biri Ludditlerdir. Yakın tarihimizde bu korku, 1960'larda sibernasyon tartışmaları ve 1980'li ve 1990'lı yıllarda gazete

manşetlerine taşınan analizlerle birlikte önemli bir gündem hâline geldi ve geçtiğimiz yıllarda tekrar yükselişe geçti. Bu konuyla ilgili bazı metinler için bkz. Ad Hoc Committee. (1964). The triple revolution. *International Socialist Review, 24*(3).; Michael, D. (1962). *Cybernation: the silent conquest.* Santa Barbara, CA: Center for the Study of Democratic Institutions.; Mattick, P. (1962). *The economics of cybernation.* New Politics, 1(4).; Noble, D. (1995). *Progress without people: in defense of Luddism.* Toronto: Between the Lines.; Rifkin, J. (1997). *The end of work: the decline of the global labor force and the dawn of the post-market era.* New York: Putnam.; Ford, M. (2009). *The lights in the tunnel: automation, accelerating technology and the economy of the future.* US: CreateSpace Independent Publishing Platform.; Brynjolfsson, E. and McAfee, A. (2014). *The second machine age: work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies.* New York, NY: W. W. Norton.

16. Bu tahminlere Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki işgücü piyasaları üzerinden ulaşılmıştır, ancak benzer rakamlar küresel çapta da geçerlidir ve hatta gelişmekte olan ekonomilerde durum daha kötü bile olabilir. Frey, C. B. ve Osborne, M. (2013). *The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation?*. Erişim adresi: oxfordmartin.ox.ac.uk; Bowles, J. (2014). The computerisation of European jobs. *Bruegel.* Erişim adresi: bruegel.org; Elliott, S. (2014). Anticipating a Luddite revival. *Issues in Science and Technology, 30*(3).
17. Marx, K. (1990). *Capital: a critique of political economy, Volume I* (s. 566-567). (Ben Fowkes. Çev.). Londra: Penguin.
18. Einzig, P. (1957). *The economic consequences of automation* (s. 78). New York, NY: W. W. Norton.

19. Berger, T. ve Frey, C. B. (2014). *Technology shocks and urban evolutions: Did the computer revolution shift the fortunes of US cities?* (s. 6). (Oxford Martin School Araştırma Raporu).
20. Bessen, J. (2015). Toil and technology. *Finance & Development, 52*(1), s. 17.
21. Veriler, banka şubelerinin sayısında küresel çaplı bir düşüş yaşandığını gösteriyor. Frey, C. B. ve Osborne, M. (2015). *Technology at work: the future of innovation and employment* (s. 25-26). Citi – Global Perspectives and Solutions. Erişim adresi: ir.citi.com.
22. Leontief, W. (1983). *National perspectives: the definition of problems and opportunities.* The long-term impact of technology on employment and unemployment içinde. National Academy of Engineering sempozyumunda sunulan bildiri.
23. Bunun gerçekleştiğine dair bulgular mevcuttur: İşletmeler vasıflı işçi bulmakta zorlandıklarını bildiriyor ve en çok vasıf gerektiren işler ile en az vasıf gerektiren işler arasındaki ücret farkı yükseliyor. J. Bessen, 2015, s. 19.
24. Jovanovic, B. ve Rousseau, P. L. (2005, Ocak). *General purpose technologies.* (National Bureau of Economic Research Araştırma Raporu). Erişim adresi: nber.org; Terbough, G. (1966). *The automation hysteria: an appraisal of the alarmist view of the technological revolution* (s. 54-55). New York, NY: W. W. Norton.; Benanav, A. ve Endnotes. (2010). *Misery and debt.* Endnotes 2: Misery and the value form içinde (s. 31). Londra: Endnotes.
25. Eichengreen, B. (2015, Ocak). *Secular stagnation: the long view* (s. 5). (National Bureau of Economic Research Araştırma Raporu). Erişim adresi: nber.org.

26. Sanyal, K. (2013). *Rethinking capitalist development: primitive accumulation, governmentality and post-colonial capitalism* (s. 55). New Delhi: Routledge India. Daha da önemlisi, bu iktisadi unsur kapitalizm öncesi bir üretim biçiminin kalıntısı değildir, bilakis son derece günceldir.
27. Wildau, G. (2015, 4 Mayıs). *China migration: at the turning point*. Financial Times. Erişim adresi: ft.com.; Wildau, G. (2015, 4 Mayıs). *Global labor glut sinking wages means U.S. needs to get schooled*. Bloomberg. Erişim adresi: bloomberg.com. Afrika henüz küresel kapitalist sisteme tamamen dahil edilemedi, fakat Çin ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan devletlerin entegrasyonunun, küresel işgücünde önemli bir artışa yol açtığını vurgulamakta fayda var. Bu noktadan itibaren, artık nüfus üreten bu mekanizmanın önemi genel anlamda azalacaktır.
28. İlk iki mekanizma kapitalist birikim için tümleyici işleve sahiptir (üretici güçlerin geçirdiği değişim ve kapitalist toplumsal ilişkilerin yaygınlaşması), üçüncüsünün ise sadece birikime indirgenemeyecek bir mantığı vardır. Ayrıca bu grubun ampirik nitelikleri zaman içerisinde değişir (örneğin geçtiğimiz kırk yıl içerisinde kadınların işgücüne dahil edilmesinde olduğu gibi). Yanz, L. ve Smith, D. (1983). Women as a reserve army of labour: a critique. *Review of Radical Political Economics, 15*(1), s. 104.
29. Öte yandan bu tahakküm biçimleri kapitalizm için çoğu zaman işlevseldir. Ancak tahakkümün işlevi, tahakkümün nasıl ortaya çıktığını açıklamaz.
30. Günümüzde tam 36 milyon insanın kölelik koşullarında yaşadığı düşünülüyor: *Global Slavery Index*. (2014). Dalkeith, Western Australia: Walk Free Foundation.

31. Baptist, E. E. (2014). *Half has never been told: slavery and the making of American capitalism.* New York, NY: Basic Books.; Federici, S. (2012). *Wages against housework.* Revolution at point zero: housework, reproduction, and feminist struggle içinde. Oakland, CA: PM Press.
32. Küresel işsizlik bağlamında, geçtiğimiz yıllarda yaşanan krizin bedelini kadınlar ödedi. International Labor Organization. (2015). *World employment and social outlook: the changing nature of jobs* (s. 18). Geneva: International Labour Organization.
33. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde otomasyondan ve üretimde dış kaynak kullanımından en çok etkilenenler siyah erkekler olmuştur. Wilson, W. J. (1997). *When work disappears: the world of the new urban poor* (s. 29-31). New York, NY: Vintage Books.
34. McIntyre, M. (2011). Race, surplus population, and the Marxist theory of imperialism. *Antipode, 43*(5), s. 1500-1502.
35. Bu ayrımlar, Marx'ın sabit olmayan/yedek işgücü ordusu ile görünmez/durgun arasında çizdiği ayrıma dayanıyor, fakat burada Marx'ın sunduğu tarihsel örneği günümüze uygun hâle getirmek amacıyla önerildiler.
36. Fields, G. (2012). *Working hard, working poor: a global journey* (s. 46). New York, NY: Oxford University Press.
37. Bu, Kalyan Sanyal'ın "ihtiyaç ekonomileri" olarak adlandırdığı şeydir. Bkz. K. Sanyal, 2013.
38. Küresel istihdamın yüzde 48'ini "hassas istihdam" alanları oluşturuyor; yani, bu alanlar kriz öncesi seviyeye göre beş kat büyümüş durumda. Hassas istihdam alanlarının enformel ve kayıt dışı olmaları sebebiyle, bu oranların olması gerekenden daha düşük tespit edildiği de düşünülüyor. International Labour Organization. (2014). *Global employment trends 2014:*

risk of a jobless recovery? (s. 12). Geneva: International Labour Organization.; Neilson, D. ve Stubbs, T. (2011). Relative surplus population and uneven development in the neoliberal era: theory and empirical application. *Capital & Class, 35*, s. 443.

39. Marx'ın meta-para-meta şemasında, geçinmek için satın alınacak ürünlerin parasını kazanmak amacıyla meta üretilir ve üretilen metalar piyasada satılır. Bu durum, ürünlerin kişisel tüketim için üretildiği kapitalizm öncesi geçim ekonomilerinden farklıdır; burada piyasa ürünlere aracılık etmek zorundadır. K. Sanyal, 2013, s. 69-70.
40. Denning, M. (2010). Wageless life. *New Left Review II, 66*(Kasım-Aralık), s. 86; International Labour Organization. (2014). *G20 labour markets: outlook, key challenges and policy responses* (s. 8). Geneva: International Labour Organization/ OECD/World Bank. Erişim adresi: ilo.org.
41. Power, M. (1983). From home production to wage labor: women as a reserve army of labor. *Review of Radical Political Economics, 15*(1).
42. Harvey, D. (2010). *A companion to Marx's Capital, volume I* (s. 280). Londra: Verso.
43. International Labour Organization. (2013). *Key indicators of the labour market* (8. bs). Geneva: International Labour Organization. Erişim adresi: ilo.org.
44. Gallup. (2013). *State of the global workplace: employee engagement insights for business leaders worldwide* (s. 27). Erişim adresi: ihrim.org.; Foster, J. B, McChesney, R. W. ve Jonna, R. J. (2011, Kasım). *The global reserve army of labor and the new imperialism*. Monthly Review.; Neilson ve Stubbs, 2011. Uluslararası Emek Örgütü (International Labour Organization - ILO) şu anda çalışma yaşındaki

nüfusun yüzde 5.9'unun (201 milyon insanın) işsiz olduğunu tahmin ediyor, ancak bu tahminler çok katı bir işsizlik tanımına dayanarak yapılıyor. [International Labour Organization. (2015). *World employment and social outlook - Trends 2015* (s. 16). Geneva: International Labour Organization. Erişim adresi: ilo.org.] Eğer bir kişi bir saat çim biçerek çalışıyorsa, sokakta el yapımı ürünlerini satarak para kazanıyorsa ya da doktorası olmasına rağmen bir çağrı merkezinde çalışıyorsa, Uluslararası Emek Örgütü bunu istihdam olarak kabul ediyor. Başka bir deyişle, yarı zamanlı çalışanlar, kayıt dışı çalışanlar ve yetersiz istihdam edilen işçilerin hepsinin çalıştıkları kabul ediliyor. Uluslararası Emek Örgütü'nün işsizlik verileri, insanlar işgücü piyasasının dışında kaldığında *iyileşiyor*: Daha dar bir işgücü piyasası, daha düşük işsizlik oranları anlamına geliyor. Bu yüzden çalışma yaşındaki nüfusun istihdam oranını ölçmek daha anlamlı olacaktır. Uluslararası Emek Örgütü bu durumda dünya nüfusunun yüzde 40'ından fazlasının işsiz olduğunu hesaplıyor. [International Labour Organization. (2015). *World employment and social outlook - Trends 2015* (s. 28). Geneva: International Labour Organization.] Fakat bu ölçümlere göre bile çalışan insan sayısı fazla hesaplandığı için, söz konusu yetersizliği gidermek amacıyla başka ölçüm yöntemleri denendi. Örneğin Gallup "istihdamı" resmi olarak haftada otuz saat ve daha fazla süreli çalışma olarak tanımlayarak küresel işgücünün yüzde 74'ünün bu tanımı karşılamadığı sonucuna vardı. [Gallup. (2013). *State of the global workplace: employee engagement insights for business leaders worldwide* (s. 27). Erişim adresi: ihrim.org.] Uluslararası Emek Örgütü'nün işsizleri, hassas istihdam alanlarına dahil olanları ve ekonomik faaliyete katılmayanları içeren verilerini temel

alan bir başka çalışma ise çalışma yaşındaki toplam nüfusun yüzde 61'inin artık nüfusa dahil olduğunu hesaplıyor (bu hesaplamanın dayandığı veri kaynağı için bkz. D. Neilson ve T. Stubbs, 2011, s. 444). Bu alternatif ölçümlerden çıkarılacak sonuç oldukça basit: Küresel artık nüfus devasa boyutlara ulaşmıştır ve hatta resmi olarak işçi sınıfından da büyüktür.

45. Fanon, F. (2011). *Chapter 2.* The wretched of the earth içinde. (Constance Farrington. Çev.). Londra: Penguin Classics.; Connelly, P. (1978). *Last hired first fired: women and the Canadian work force.* Toronto: The Women's Press.
46. Cleaver, burada "proleter" durum olarak adlandırdığımız yerde "lümpen" kavramını kullanır. Cleaver, E. (1972). On lumpen ideology. *The Black Scholar, 4*(3), s. 9-10.
47. P. Mattick, 1962, s. 19.
48. A. Benanav ve Endnotes, 2010.; Jameson, F. (2011). *Representing Capital: a reading of volume one* (s. 2). Londra: Verso. Güncel tartışmalarda artık nüfus kavramının kullanımını genel anlamda ikiye ayırabiliriz. İlki, tikel toplumsal grupların (mesela siyah azınlıkların) artık nüfus kavramıyla nerelerde kesiştiği üzerinde durur. Görece az sayıda bir dizi argüman ise artık nüfusun uzun vadede daha da büyüyeceğini iddia eder.
49. K. Marx, 1990, s. 798.
50. Duboff, R. (1997). Full employment: the history of a receding target. *Politics & Society, 7*(1), s. 7-8.
51. Enflasyonu artırmayan işsizlik oranı tam istihdam için tartışmalı bir ölçüt olmakla birlikte; savaş sonrası dönemde işsizlik genel olarak enflasyonu artırmayan işsizlik oranının altında, neoliberal dönemde ise işsizlik istikrarlı bir biçimde enflasyonu artırmayan işsizlik oranlarının üstündeydi.

Bernstein, J. ve Baker, D. (2014, 3 Kasım) *Full employment: the recovery's missing ingredient* (s. 10). Washington Post.; Nun, J. (2000). The end of work and the "marginal mass" thesis. *Latin American Perspectives, 27*(1), s. 8.; Standing, G. (2011). *The precariat: the new dangerous class* (s. 46-47). Londra: Bloomsbury Academic.; Straussman, J. (1977). The "reserve army" of unemployed revisited. *Society, 14*(3), s. 42.

52. Federal Reserve Board. (2014, Aralık). *Economic projections of federal reserve board members and federal reserve bank presidents* (s. 1). Erişim adresi: federalreserve.gov.
53. Miller, C. C. (2014, 15 Aralık). *As robots grow smarter, American workers struggle to keep up*. New York Times.
54. Bureau of Labor Statistics. (2014). *Civilian employment–population ratio.* Federal Reserve Bank of St Louis. Erişim adresi: research.stlouisfed.org.; Basu, D. (2012). *The reserve army of labour in the postwar US economy: some stock and flow estimates* (s. 7). Araştırma raporu. Amherst: University of Massachusetts.
55. International Labour Organization, 2014, s. 17.
56. İstihdamda büyüme seviyesi 1991 ve 2007 yılları arasında yüzde 1.7 iken, 2007 ve 2014 yılları arasında yüzde 1.2'ye geriledi. International Labour Organization, 2015, s. 16; International Labour Organization, 2015, s. 29.
57. A.g.e., s. 20.
58. Gelişmekte olan ekonomilerde işçiler uzun zamandır zaten güvencesiz koşullarda yaşıyordu. Eğretileşmeye yönelik bu yeni ilgi, gelişmiş ekonomilere özgü savaş sonrası çalışma modelinin çöküşüne işaret ediyor.
59. Bu belirleyici unsurlara dair daha kapsamlı açıklamalar için bu kitaba başvurabilirsiniz: G. Standing, 2011, s. 10-11.
60. K. Marx, 1990, s. 789.

61. Green, F., Mostafa, T., Parent-Thirion, A., Vermeylen, G., van Houten, G., Biletta, I. ve Lyly-Yrjanainen, M. (2013). Is job quality becoming more unequal?. *Industrial & Labor Relations Review, 66*(4), s. 770-771.; Glyn, A. (2007). *Capitalism unleashed: finance, globalization, and welfare* (s. 114). Oxford: Oxford University Press.
62. Gleason, C. ve Lambert, S. (b.t.). *Uncertainty by the hour* (s. 1-3). Erişim adresi: opensocietyfoundations.org.
63. Eğretileşmenin bu yönü sık sık vurgulanır, ancak düzensiz çalışma en ileri kapitalist ülkelerin işgücü piyasalarının hâlâ küçük bir kısmını oluşturuyor. Moody, K. (2015, 10 Şubat). Precarious work, "compression" and class struggle "leaps". *RS21*. Erişim adresi: rs21.org.uk. Gelişmiş ekonomilerdeki işçilerin yaklaşık dörtte birinin geçici sözleşmelerle ya da sözleşmesiz olarak çalıştırıldığı tahmin ediliyor. International Labor Organization, 2015, s. 30.
64. *Self-employed workers in the UK-2014*. (2014). Londra: Office for National Statistics. Erişim adresi: ons.gov.uk.
65. Bureau of Labor Statistics. (b.t.). *Employment level - part-time for economic reasons, all industries.*
66. İşletmeler üzerine yapılan resmi araştırmalar, Birleşik Krallık'ta 1.4 milyon kişinin sıfır saat sözleşmeleriyle çalıştığını gösteriyor. Bkz. Office for National Statistics. (2014, 30 Nisan). *Analysis of employee contracts that do not guarantee a minimum number of hours*. Londra: Office for National Statistics. Erişim adresi: ons.gov.uk.
67. Baker, D. ve Bernstein, J. (2013). *Getting back to full employment: a better bargain for working people* (s. 12). Washington, DC: Center for Economic and Policy Research.
68. J. Bernstein ve D. Baker, 2014.

69. Anaakım iktisat uzmanlarıyla yapılan bir ankette, anketi yanıtlayanların yüzde 43 oranındaki büyük kısmı ücret durgunluklarında teknolojinin merkezi bir rol oynadığını düşünürken, yüzde 28'i bu görüşe katılmadığını belirtti. IGM Forum. (2014, 25 Şubat). *Poll results: robots*. Erişim adresi: igmchicago.org.
70. International Labour Organization. (2014). *G20 labour markets: outlook, key challenges and policy responses* (s. 5). Geneva: International Labour Organization/OECD/World Bank. Erişim adresi: ilo.org.; US Congressional Budget Office. (2014, Şubat). *The slow recovery of the labor market* (s. 6). Erişim adresi: cbo.gov.; Taylor, C. Jowett, A. ve Hardie, M. (2014). *An examination of falling real wages, 2010-2013*. Londra: Office for National Statistics. Erişim adresi: ons.gov.uk.
71. Amerika'daki kişisel birikim seviyeleri 1970'lerden bu yana ciddi bir düşüş yaşadı. US Bureau of Economic Analysis. (b.t.). *Personal Saving Rate*.
72. CareerBuilder. (2013, 25 Eylül). *Share of U.S. workers living paycheck to paycheck continues decline from recession-era peak, finds annual CareerBuilder survey*. Erişim adresi: careerbuilder.com.; 8 million people one paycheque away from losing their home. (2013, 11 Nisan). *Shelter*. Erişim adresi: england.shelter.org.uk.
73. Sassen, S. (2014). *Expulsions: brutality and complexity in the global economy* (s. 54). Cambridge: Harvard University Press.
74. Nordt, C., Warnke, I., Seifritz, E. and Kawohl, W. (2015). Modelling suicide and unemployment: a longitudinal analysis covering 63 countries, 2000-11. *Lancet*, s. 5.; Wolfers, J. (2003). *Is business cycle volatility costly? Evidence from surveys of subjective wellbeing*. National Bureau of Economic Research Araştırma Raporu. Erişim adresi: nber.org.; Antonakakis, N. ve Collins,

A. (2014). The impact of fiscal austerity on suicide: on the empirics of a modern Greek tragedy. *Social Science & Medicine, 112.*; McVeigh, K. (2014, 14 Aralık). *DWP urged to publish inquiries on benefit Claimant suicides.* Guardian.

75. Bernanke, B. (2003, 6 Kasım). *The jobless recovery.* Global Economic and Investment Outlook Conference'ta sunulan makale. Carnegie Mellon University, Pittsburgh, Pennsylvania. Erişim adresi: federalreserve.gov.
76. Coibon, O., Gorodnichenko, Y. ve Koustas, D. (2013, Güz). *Amerisclerosis? The puzzle of rising US unemployment persistence.* Brookings Papers on Economic Activity içinde. Brookings Institution. Erişim adresi: brookings.edu.
77. Kolesnikova, N. ve Liu, Y. (2011, Nisan). Jobless recoveries: causes and consequences. *Regional Economist.* Erişim adresi: stlouisfed.org.
78. US Congressional Budget Office, 2014, s. 2; Bureau of Labor Statistics. (b.t.). *Employed, usually work full time.*
79. International Labour Organization. (2014). *G20 labour markets: outlook, key challenges and policy responses* (s. 4). Geneva: International Labour Organization/OECD/World Bank. Erişim adresi: ilo.org.
80. Bu ilişkinin sebeplerinden birinin, durgunluk sonrasında otomasyona tabi olabilecek işlerde, firmaların işe alım konusunda riskten kaçınmaları olduğu öne sürülüyor. Jaimovich, N. ve Siu, H. E. (2012). *The trend is the cycle: job polarization and jobless recoveries* (s. 29). National Bureau of Economic Research Araştırma Raporu. Erişim adresi: nber.org.
81. Rutin ve rutin olmayan işler arasında yapılan ayrım, düşük ve yüksek eğitim seviyesi ya da üretim ve hizmet işleri arasında yapılan ayrımlara kıyasla, verileri daha iyi açıklıyor. A.g.e., s. 3, 16-19.

82. Geçtiğimiz otuz yılda, orta seviyede vasıf gerektiren, otomatikleştirilebilir pozisyonlarda gerçekleşen istihdam kaybının tam yüzde 92'si gerileme döneminin ilk on iki ayı içinde gerçekleşti. A.g.e., s. 2.
83. Önceki gerileme dönemlerinde ortadan kalkan rutin işler asla geri kazanılamadı. A.g.e., s. 14.
84. International Labour Organization. (2014). *Global employment trends 2014: risk of a jobless recovery?* (s. 11-12). Geneva: International Labour Organization.; Bureau of Labor Statistics. (1948, 1 Ocak). *Of total unemployed, percent unemployed 27 weeks and over.* Federal Reserve Economic Data, Federal Reserve Bank of St Louis.; Eurostat. (2015). *Long-term unemployment rate.* Erişim adresi: ec.europa.eu.
85. Krueger, A., Cramer, J. ve Cho, D. (2014, Bahar). *Are the long-term unemployed on the margins of the labor market?.* Brookings Papers on Economic Activity.
86. Wacquant, L. (1996). The rise of advanced marginality: notes on its nature and implications. *Acta Sociologica, 39*(2), s. 125; Florida, R., Matheson, Z., Adler, P. ve Brydges, T. (2014). *The divided city and the shape of the new metropolis.* Martin Prosperity Institute. Erişim adresi: martinprosperity.org.
87. Wilson, W. J. (1997). *When work disappears: The world of the new urban poor* (s. 15). New York: Vintage Books.
88. Wacquant, L. (2014). Class, race and hyperincarceration in revanchist America. *Socialism and Democracy, 28*(3), s. 46.
89. Piven, F. F. ve Cloward, R. (1988). *Poor people's movements: why they succeed, how they fail* (s. 191). New York, NY: Random House.
90. Alexander, M. (2012). *The new Jim Crow* (s. 218). New York, NY: New Press.

91. Üretimde çalışan siyah erkeklerin sayısı, 1973 ile 1987 yılları arasında neredeyse yarı yarıya düşmüştü. W. J. Wilson, 1997, s. 29-31.
92. A.g.e., s. 42.
93. A.g.e., s. 19.
94. L. Wacquant, 1996, s. 127.
95. Kayıt dışı ekonominin ulaştığı boyutu ölçmek oldukça zor, ancak her anlamda küresel ekonominin önemli bir kısmını kayıt dışı ekonomi oluşturuyor. Küresel gölge ekonomiyi ölçmek için kullanılan metotların bir özeti için bkz. Schneider, F. ve Buehn, A. (2013). *Estimating the size of the shadow economy: methods, problems, and open questions.* CESifo Araştırma Raporları Dizisi, No. 4448. Erişim adresi: papers.ssrn.com. Bir kentteki kayıt dışı ekonomi üzerine yapılmış ayrıntılı bir etnografi için ise bkz. Venkatesh, S. A. (2006). *Off the books: the underground economy of the urban poor.* Cambridge: Harvard University Press.
96. Birleşmiş Milletler gelişmekte olan ekonomilerdeki işçilerin beşte ikisinin enformel sektörde çalıştığını öne sürerken, başka araştırmalar ise bu oranların 1985 ile 2007 yılları arasında ciddi oranda arttığını gösteriyor. Davis, M. (2006). *Planet of slums* (s. 176). Londra: Verso.; Schneider, F. (2014). *Outside the state: the shadow economy and the shadow economy labour force* (s. 20). Araştırma raporu. Erişim adresi: econ.jku.at.
97. UN-Habitat. (2003). *The challenge of slums: global report on human settlements 2003* (s. 46). Nairobi: UN-Habitat. Erişim adresi: mirror.unhabitat.org.
98. Polanyi, K. (2001). *The great transformation: the political and economic origins of our time* (s. 41). Boston, MA: Beacon.

99. Breman, J. (2012). *Introduction: the great transformation in the setting of Asia.* Outcast labour in Asia: circulation and informalization of the workforce at the bottom of the economy içinde (s. 8-9). New Delhi: Oxford University Press.; Kaldor, N. (1967). *Strategic factors in economic development.* Ithaca, NY: New York State School of Industrial and Labor Relations.
100. Breman, J. (2013). A bogus concept?. *New Left Review II, 84*(Kasım–Aralık), s. 137.
101. Dasgupta, S. ve Singh, A. (2006). *Manufacturing, services and premature deindustrialization in developing countries: a Kaldorian analysis* (s. 6). World Institute for Development Economics Research Araştırma Raporları Dizisi. Erişim adresi: ideas.repec.org.; J. Breman, 2013, s. 2.; G. Fields, 2012, s. 58.; M. Davis, 2006, s. 15.
102. M. Davis, 2006, s. 175.; J. Breman, 2013, s. 3-8; Ciccariello-Maher, G. (2013). *Chapter 9.* We created Chávez: a people's history of the Venezuelan revolution içinde. Durham, NC: Duke University Press.
103. S. Sassen, 2014, 2. Bölüm.
104. K. Sanyal, 2013, s. 69.
105. M. Davis, 2006, s. 181-182.
106. Üretim, toplam istihdamın yüzde 30 ila 40'ını değil, yaklaşık olarak yüzde 15 ila 20'sini oluşturuyor ve kişi başına düşen milli gelirin 10,000 dolardan 3,000 dolar civarına düşmesiyle birlikte üretimde gerileme söz konusu. Rodrik, D. (2013, 11 Ekim). *The perils of premature deindustrialization* (s. 5). Project syndicate içinde. Erişim adresi: project-syndicate.org.
107. 1996'dan bu yana üretimde 30 milyondan fazla istihdam kaybı yaşandı. Brynjolfsson, E., McAfee, A. ve Spence, M. (2014, Ağustos). *New world order.* Foreign Affairs.

108. Elfstrom, M. ve Kuruvilla, S. (2014). The changing nature of labor unrest in China. *ILR Review, 67*(2).
109. Reel ücretler 2000 ile 2010 yılları arasında yüzde 300 oranında arttı. International Labour Organization. (2013). *Global wage report 2012/13: wage equitable growth* (s. 20). Geneva: International Labour Organization. Erişim adresi: ilo.org.
110. International Labour Organization. (2014). *Global employment trends 2014: risk of a jobless recovery?* (s. 29). Geneva: International Labour Organization.
111. International Federation of Robotics. (2014). *World robotics: industrial robots 2014* (s. 19). Frankfurt: International Federation of Robotics. Erişim adresi: worldrobotics.org.; Yee, L. C. ve Jim, C. (2011, 1 Ağustos). *Foxconn to rely more on robots; could use 1 million in 3 years.* Reuters.; China Daily. (2014, 16 Nisan). *Guangzhou spurs robot use amid rising labor costs.* Erişim adresi: chinadaily.com.cn.; Young, A. (2014, 20 Mayıs). *Nike unloads contract factory workers, showing how automation is costing jobs of vulnerable emerging market laborers.* International Business Times.
112. Boston Consulting Group. (2013, 24 Eylül). *Majority of large manufacturers are now planning or considering "reshoring" from China to the US.* Erişim adresi: bcg.com.; Clifford, S. (2013, 9 Eylül). *US textile plants return, with floors largely empty of people.* New York Times.
113. Rodrik, D. (2015). *Premature deindustrialization* (s. 2). BREAD 439 no'lu araştırma raporu. Bureau for Research and Economic Analysis of Development. Erişim adresi: ipl.econ.duke.edu.
114. Tregenna, F. (2011). *Manufacturing productivity, deindustrialization, and reindustrialization* (s.11). World

Institute for Development Economics Research. Erişim adresi: econstor.eu.

115. 481 milyonluk işgücünün yaklaşık 1 milyonu bu sektörde çalışıyor. G. Fields, 2012, s. 51.
116. C. B. Frey ve M. Osborne, 2015, s. 62.; E. Brynjolfsson ve A. McAfee, 2014, s. 184-185.
117. Luxemburg, R. (2003). *The accumulation of capital* (s. 344-345). Londra: Routledge.
118. Çin'in devasa proleter nüfusuna rağmen, reel ücretler arttıkça işgücündeki arz fazlasının sorun hâline gelmesinin sebebi budur.
119. Therborn, G. (1991). *Why some people are more unemployed than others: the strange paradox of growth and unemployment* (s. 23-24). Londra: Verso.
120. D. Harvey, 2010, s. 280.
121. Bu duruma neden olan siyasi müdahaleler, geçmişteki otomasyon deneyimleri konusunda iyimser olan yorumcular tarafından çoğunlukla gözden kaçırılır. Örnek için bkz. Terbough, G. (1966). *Chapter 5.* The automation hysteria: an appraisal of the alarmist view of the technological revolution içinde. New York, NY: W. W. Norton.
122. Corey, L. (1934). *The decline of American capitalism* (s. 272). New York, NY: Covici Friede.
123. Braverman, H. (1995, Ekim). Automation: promise and menace. *American Socialist.* Erişim adresi: marxists.org; A. Benanav ve Endnotes, 2010, s. 36.; R. Duboff, 1997, s. 1.
124. Hunnicutt, B. K. (1988). *Work without end: abandoning shorter hours for the right to work* (s. 259-260). Philadelphia: Temple University Press.
125. Dardot, P. ve Laval, C. (2014). *The new way of the world: on neoliberal society* (s. 67). (Gregory Elliot. Çev.). Londra: Verso.

126. International Labor Organization. (2015). *Trends.* World employment and social outlook: the changing nature of jobs (s. 23) içinde. Geneva: International Labour Organization.
127. Cappelli, P. (2013, 27 Kasım). *The path not studied: schools of dreams more education is not an economic elixir.* Issues in Science and Technology. Erişim adresi: issues.org.; Aronowitz, S., Esposito, D., DiFazio, W. ve Yard, M. (1998). *The post-work manifesto.* Stanley Aronowitz ve Jonathan Cutler (Ed.). Post-work: the wages of cybernation (s. 48) içinde. New York, NY: Routledge.; Collini, S. (2012). *What are universities for?.* Londra: Penguin.; McGettigan, A. (2013). *The great university gamble: money, markets and the future of higher education.* Londra: Pluto Press.
128. G. Standing, 2011, s. 45.
129. Paul Krugman ve Lawrence Summers bile bu vasıf geliştirici eğitimlerin hızla yaklaşan sorunları çözebileceği konusunda şüphelidir. Krugman, P. (2013, 13 Haziran). *Sympathy for the Luddites.* New York Times.; Summers, L. (2015, 19 Şubat). *Roundtable: the future of jobs.* Hamilton Project, The Future of Work in the Age of the Machine panelinde gerçekleştirilen sunum. Washington, DC. Erişim adresi: hamiltonproject.org.
130. A. Glyn, 2007, s. 27-31.
131. D. Harvey, 2010, s. 284-285.
132. Proje Yönetim Enstitüsü (PMI) tarafından yapılan araştırmalar yıllık büyüme seviyesinin yüzde 2 olduğunu gösteriyor, ki bu oran, kişi başına düşen milli gelir artışına dair küresel standartların altında kalıyor. [Williamson, C. (2015, 4 Şubat). January's PMI surveys signal first global growth upturn for six months. *Markit.* Erişim adresi: markit.com.] Başka çalışmalar ise büyümenin bu orana kıyasla daha fazla olduğunu; gelişmiş ekonomilerde potansiyel çıktının

kriz öncesi süreçten bu yana gerileme kaydettiğini ve krizden sonra yapılan küresel potansiyel çıktı tahminlerinin sürekli düşüşe işaret ettiğini söylüyor. *World economic outlook 2015: uneven growth: short- and long-term factors* (s. 69-71). (2015). Washington, DC: International Monetary Fund. Erişim adresi: imf.org.

133. Burada, birbirleriyle yarış hâlindeki argümanlar üzerinden bir yargıya vardığımızı iddia etmiyor, sadece yavaş büyüme konusunda yeni bir çağa girdiğimize dair çoğalan uzlaşı zeminlerine dikkat çekiyoruz; Kliman, A. (2014, 24 Ocak). What lies ahead: accelerating growth or secular stagnation?. *E-International Relations*. Erişim adresi: e-ir.info.; Gordon, R. (2012, Ağustos). *Is US economic growth over? Faltering innovation confronts the six headwinds*. National Bureau of Economic Research Araştırma Raporu. Erişim adresi: nber.org.; Summers, L. (2014). US economic prospects: secular stagnation, hysteresis, and the zero lower bound. *Business Economics, 49*(2).; Cowen, T. (2011). The great stagnation: how America ate all the low-hanging fruit of modern history, got sick, and will (eventually) feel better. New York, NY: Dutton.; Teulings, C. ve Baldwin, R. (2014). (Ed.). Secular stagnation: facts, causes and cures. Londra: CEPR.
134. T. Cowen, 2011, s. 47-48.
135. Berger, T. ve Frey, C. B. (2014). *Industrial renewal in the 21st century: evidence from US cities?*. Oxford Martin School Araştırma Raporu.
136. Hesaplamalarda kullanılan veriler için bkz. Bureau of Labor Statistics. (b.t.). *Table 1*. Private sector gross jobs gains and losses by establishment age içinde.; Bureau of Labor Statistics. (b.t.). *Table 5*. Number of private sector establishments by age içinde.

137. Bazı merkez-sol iktisatçılar bu görüşü benimser. Bkz. D. Baker ve J. Bernstein, 2013.; Tcherneva, P. (2012, Eylül). *Beyond full employment: the employer of last resort as an institution for change*. Annandale-on-Hudson: Levy Economics Institute of Bard College. Erişim adresi: levyinstitute.org.
138. M. Denning, 2010, s. 84-86.
139. Bastani, A. (2013, 22 Mart). Weaponising workfare. *openDemocracy*. Erişim adresi: opendemocracy.net.; Davidson, J. (2013). Workfare and the management of the consolidated surplus population. *Spectre, 1*. Erişim adresi: spectrecambridge.wordpress.com.; Russell, M. (2001). The new reserve army of labor?. *Review of Radical Political Economics, 33*(2).
140. Aufheben. (2012). Editorial: The "new" workfare schemes in historical and class context (s. 4). *Aufheben, 21*. Erişim adresi: libcom.org.
141. 1820 yılında Britanya'nın nüfusu 12 milyondu; 1820 ile 1915 yılları arasında verdiği göç ise 16 milyon. Başka bir ifadeyle, bu dönem boyunca Britanya'daki nüfus artış oranlarının yarısından fazlası her yıl göç etti. Bu süreçte Avrupa'nın her yerinden "yeni dünyaya" (onun "ılıman iklimli, beyaz yerleşim bölgelerine") göç eden kişi sayısı ise 50 milyondu. J. B. Foster, R. W. McChesney ve R. J. Jonna, 2011.; M. Davis, 2006, s. 183.
142. Örneğin, 1970'ler ve 1980'lerde İsviçre, İtalyan göçmenlerin ülkelerine geri dönmesi nedeniyle deneyimlediği yavaş büyümeye rağmen işsizlik oranlarını düşük seviyelerde tutmayı başarmıştı. G. Therborn, 1991, s. 28.
143. Briani T. ve Laczko, F. (Ed.). (2014). *Fatal journeys: tracking lives lost during migration* (s. 12). Geneva: International

Organization for Migration. Erişim adresine: publications.iom.int.

144. Arnold, D. ve Pickles, J. (2011). Global work, surplus labor, and the precarious economies of the border. *Antipode, 43*(5).
145. 1998 ve 2013 yılları arasında dünya nüfusu toplamda yüzde 20 artarken, hapishanelerdeki nüfus yüzde 25 ila 30 seviyelerinde arttı. Walmsley, R. (2013). World prison population list (10. bs.) (s. 1). Londra: International Centre for Prison Studies. Erişim adresi: prisonstudies.org.
146. Moore, M. (2008, 29 Nisan). *In France, prisons filled with Muslims.* Washington Post.; Gilmore, S. (2015, 22 Ocak). Canada's racism problem? It's even worse than America's. *Macleans.* Erişim adresi: macleans.ca; Amparo-Alves, J. (2011, Mart). *Living in the necropolis: homo sacer and the black inhuman condition in Sao Paulo/Brazil.* Critical Ethnic Studies and the Future of Genocide toplantısında gerçekleştirilen sunum. University of California, Riverside. Erişim adresi: repositories.lib.utexas.edu.
147. M. Alexander, 2012, s. 13.
148. Rigakos, G. S. ve Ergul, A. (2011). Policing the industrial reserve army: an international study. *Crime, Law and Social Change, 56*(4), s. 355.
149. Davis, A. Y. (2014). Deepening the debate over mass incarceration. *Socialism and Democracy, 28*(3), s. 16.
150. Bu noktada iki olguya dikkat çekmek yeterli olacaktır: İnşa edilen hapishane sayısında yaşanan patlama, suç oranlarının düştüğü bir zamana denk geliyor ve geçtiğimiz otuz yıl boyunca suç oranları sabit kaldıysa bile, Amerika Birleşik Devletleri'nde verilen hüküm sayısı altı kat daha artmış durumda. M. Alexander, 2012, s. 218; L. Wacquant, 2014, s. 45.

151. L. Wacquant, 2014, s. 42.
152. California'da, davalıların yüzde 80'i devlet tarafından atanan avukatlara ihtiyaç duyuyor. Gilmore, R. W. (1998-1999). Globalisation and US prison growth: from military Keynesianism to post-Keynesian militarism. *Race & Class, 40*(2-3), s. 172.
153. L. Wacquant, 2012, s. 44.
154. Neal, D. ve Rick, A. (2014). *The prison boom and the lack of black progress after Smith and Welch* (s. 2). National Bureau of Economic Research Araştırma Raporu. Erişim adresi: nber.org.
155. L. Wacquant, 2012, s. 43.
156. Wacquant, L. (2002). From slavery to mass incarceration: rethinking the "race" question in America. *New Left Review II, 13*(Ocak-Şubat), s. 42.
157. A.g.e., s. 53.; M. Alexander, 2012, s. 219.
158. L. Wacquant, 2002, s. 57-58.; Rocamadur. (2014). The feral underclass hits the streets: on the English riots and other ordeals. *Sic 2*(10), s. 104. Erişim adresi: communisation.net.
159. Travis, J., Western, B. ve Redburn, S. (2014). *The growth of incarceration in the United States: exploring causes and consequences* (s. 258). Washington, DC: National Academies Press.; D. Neal ve A. Rick, 2014, s. 34.
160. Sendikaları ve toplumsal hareketleri yeni hedefler doğrultusunda dönüştürmenin yöntemlerini somut ve yerel koşullar bağlamında düşünmek gerekiyor. Sendikaların alışkanlıkları ve yapıları ülkeden ülkeye ve sektörden sektöre farklılık gösterdiğinden, koşullara göre tasarlanmış özel yöntemlere başvurulmalı.
161. Örneğin, kısa süre önce yapılan fast food grevlerinin ertesinde, asgari ücret artışlarının otomasyona yol açacağına

dair görüşler dillendirilmeye başlamıştı. Fast food sektöründeki işlerin ne kadar içler acısı hâlde olduğunu göz önüne aldığımızda, bu işlerin otomasyonunu tartışmasız olumlu bir adım olarak görüyoruz. Greenhouse, S. (2013, 4 Aralık). *$15 wage in fast food stirs debate on effects.* New York Times.

162. Lafargue, P. (2011). *The right to be lazy.* Bernard Marszalek. (Ed.) The right to be lazy: essays by Paul Lafargue (s. 45) içinde. Oakland: AK Press.
163. Bunun pratikte nasıl gerçekleştirilebileceğine dair görüşler için bkz. Davis, A. Y. (2003). *Chapter 6.* Are prisons obsolete? içinde. New York: Seven Stories.

VI. Çalışma Sonrası Tahayyüller

1. Bu bölüm, hem doğrudan hem de dolaylı olarak Kathi Weeks'in çalışmalarına çok şey borçludur. Bkz. Weeks, K. (2011). *The problem with work: feminism, Marxism, antiwork politics, and postwork imaginaries.* Durham, NC: Duke University Press.
2. Communiqué from an absent future. (2009, 24 Eylül). *We Want Everything.* Erişim adresi: wewanteverything.wordpress.com.
3. Trott, B. (2007). Walking in the right direction?. *Turbulence 1.* Erişim adresi: turbulence.org.uk.; Desiriis, M. ve Dean, J. (2012, 3 Ocak). A movement without demands?. *Possible Futures.* Erişim adresi: possible-futures.org.; Russell, B. (2014). Demanding the future? What a demand can do. *Journal of Aesthetics and Protest.* Erişim adresi: joaas.org.
4. K. Weeks, 2011, s. 218-224, 175.
5. Bu noktada Troçki'nin geliştirdiği "geçiş talepleri" kavramından ayrılırlar. B. Trott, 2007.; Trotsky, L. (1999).

The transitional program: death agony of capitalism and the tasks of the Fourth International. Londra: Bolshevik Publications.

6. Arzulanabilirlik, geçerlilik ve erişilebilirlik kriterleri üzerine, bkz. E. O. Wright, 2010, s. 20-25.
7. Bu yaklaşımın birer örneği için Stahanovist harekete ya da Lenin'in Taylorist yönetim metotları hakkındaki yorumlarına bakılabilir: "Ruslar gelişmiş ülkelerdeki insanlara kıyasla kötü işçilerdir [....] Rusya'da Taylor sisteminin çalışmaları ve öğretilerine göre örgütlenmeli ve bu sistemi kendi hedeflerimize göre uyarlamalıyız." Lenin, V. (1918). The immediate tasks of the Soviet government. *Marxists Internet Archive*. Erişim adresi: marxists.org.; Siegelbaum, L. H. (1990). *Stakhanovism and the politics of productivity in the USSR, 1935-1941*. Cambridge: Cambridge University Press. Bolluk olmadan özgürlük fikrinin bir eleştirisi için, bakınız: "Üretici güçlerdeki bu gelişme [....] mutlak zorunlu bir maddi önkoşuldur, çünkü bu gelişme olmaksızın yoksunluk genelleşir". Marx, K. ve Engels, F. (1976). *The German ideology* (s. 54). Londra: Prometheus.
8. Bu konuyu burada uzun uzun tartışma fırsatımız olmayacak, ancak yapay zekâ alanı başta olmak üzere makineler ve çalışma meselelerini kuşatan önemli etik sorunlar olduğunu belirtmek gerekir. Bu tür sorunların önümüzdeki yıllarda daha önemli hâle gelmesi kaçınılmazdır. Daha fazla bilgi için bkz. Metzinger, T. (2009). *The ego tunnel: the science of the mind and the myth of the self*. New York, NY: Basic Books.; Nourbakhsh, I. R. (2013). *Robot futures*. Cambridge, MA: MIT Press.
9. Çalışmayı ortadan kaldırmak sol içinde yaygın bir tema olsa da, tam otomasyon talebi şaşırtıcı biçimde çok az ifade

ediliyor. Örnek için bkz. Cleaver, E. (1972). On lumpen ideology. *The Black Scholar, 4*(3).; Solanas, V. (2004). *S.C.U.M. manifesto (society for cutting up men)* (s. 3). Londra: Verso.; Ramírez, J. J. (2012). Marcuse among the technocrats: America, automation, and postcapitalist utopias, 1900–1941. *American Studies, 57*(1). Daha yakın zamanda, NovaraMedia'dan Aaron Bastani "tam otomatik lüks komünizm" için; Plan C kolektifinin üyeleri de benzer şekilde "lüks komünizm" için çağrılarda bulundu. Bu kitabın katkıda bulunmaya çalıştığı tartışmalar da bunlardır.

10. "Toplumsal emeği üreten güçlerin gelişimi tarihsel bir görev ve sermayenin varlık nedenidir. Sermaye ister istemez daha gelişkin üretim tarzları için gerekli olan maddi koşulları yaratır." Marx, K. (1977). *Capital: a critique of political economy, Volume III* (s. 259). Londra: Lawrence & Wishart.
11. Fischer, M. (1982). Tensions from technology in Marx's communist society. *Journal of Value Inquiry, 16*(2), s. 125-126.; Frey, C. B. ve Osborne, M. (2013, 17 Eylül). *The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?* (s. 8). Erişim adresi: oxfordmartin.ox.ac.uk.; Marx, K. (1990). *Capital: a critique of political economy, Volume I.* (Ben Fowkes. Çev.). Londra: Penguin.
12. Marx, K. (1973). *Grundrisse: introduction to the critique of political economy* (s. 693). (Martin Nicolaus. Çev.) Middlesex: Penguin.
13. K. Marx, 1990, s. 517.
14. Goos, M. (2013). How the world of work is changing: a review of the evidence (s. 10-12). Geneva: International Labour Organization. Erişim adresi: ilo.org.; C. B. Frey ve M. Osborne, 2013, s. 10.
15. Latour, B. (1988). *How to write "The Prince" for machines*

as well as machinations. Brian Elliot. (Ed.). Technology and Social Change (s. 27) içinde. Edinburgh: Edinburgh University Press.

16. Tregenna, F. (2011). Manufacturing productivity, deindustrialization, and reindustrialization (s. 17). World Institute for Development Economics Research. Erişim adresi: econstor.eu.
17. Gill, C. (1985). *Work, unemployment and the new technology* (s. 95). Cambridge: Polity.
18. Morris-Suzuki, T. (1997). *Robots and capitalism*. Jim Davis, Thomas Hirschl ve Michael Stack. (Ed.). Cutting edge: technology, information, capitalism and social revolution (s. 15) içinde. Londra: Verso.; *World robotics: industrial robots 2014* (s. 15). (2014). Frankfurt: International Federation of Robotics. Erişim adresi: worldrobotics.org.
19. Küresel çapta işçilerin yüzde 45'i hizmet sektöründe, yüzde 32'si tarımda ve yüzde 23'ü üretimde çalışıyor ve istihdamda yaşanan son büyümenin yarısından çoğu hizmet sektörü kaynaklı. International Labour Organization (2014). *Global employment trends 2014: risk of a jobless recovery?* (s. 23). Geneva: International Labour Organization.
20. C. B. Frey ve M. Osborne, 2013, s. 11.
21. Bu sayıya eğlence, ev içi kullanım ve kişisel hizmet için satılan diğer robotlar dahil değildir. *World robotics: industrial robots 2014* (s. 20). (2014). Frankfurt: International Federation of Robotics. Erişim adresi: worldrobotics.org.
22. Bu dönemde, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki rutin işlerin toplam işlere oranı yüzde 60'dan yüzde 40'a düştü. Autor, D., Levy, F. ve Murnane, R. (2013) The skill content of recent technological change: an empirical exploration. *Quarterly Journal of Economics, 118*(4), s. 1296.; Albanesi, S., Gregory, V.,

Patterson, C. ve Şahin, A. (2013, 27 Mart). Is job polarization holding back the job market?. *Liberty Street Economics*. Erişim adresi: libertystreeteconomics.newyorkfed.org.

23. Cortes, G. M., Jaimovich, N., Nekarda, C. J. ve Siu, H. E. (2014, Temmuz). *The micro and macro of disappearing routine jobs: a flows approach*. National Bureau of Economic Research Araştırma Raporu. Erişim adresi: nber.org.
24. Autor, D. (2014, Eylül). *Polanyi's paradox and the shape of employment growth*. National Bureau of Economic Research Araştırma Raporu. Erişim adresi: nber.org; Goos, M., Manning, A. ve Salomons, A. (2009). Job polarization in Europe. *American Economic Review, 99*(2).
25. T. Morris-Suzuki, 1997, s. 17.
26. Üç boyutlu yazıcıların (ya da eklemeli üretimin) önemi öncelikle basit bir teknoloji kullanarak oldukça karmaşık formlar yaratabilmesinde yatıyor; evlerden jet motorlarına ve canlı organlara kadar her şey bu şekilde üretilebilir. İkinci olarak, hem maddi koşullar hem de işgücü bağlamında üretim masraflarını ciddi oranda azalttığından, temel altyapı ve barınma inşaatlarında yeni bir çağın habercisi olarak karşımıza çıkıyor. Son olarak, esnek olması da önemli bir avantaj. Böylelikle yeni üretim alanlarına yapılacak sabit yatırımları yeniden uyarlamanın getirdiği alışılmış harcamalardan tasarruf etmeyi sağlıyor.
27. Masrafları önemli oranda azaltacak olan bu teknolojiyi en hızlı benimseyenler, şirketler olacaktır. Hükümetler ve kamu hizmetleri (Londra'da bulunan yerüstü ray sistemlerinin otomasyonu gibi) muhtemelen ikinci sırada gelecektir. En sonunda, hukuk ve sigorta sistemindeki değişiklikler yoluyla tüketiciler de bu teknolojiyi benimsemek zorunda kalacak.
28. Arnsdorf, I. (2014, 25 Şubat). Rolls-Royce drone ships

challenge $375 billion industry: freight. *Bloomberg*. Erişim adresi: bloomberg.com.; BBC News. (2013, 2 Aralık). *Amazon testing drones for deliveries*. BBC News.; Kucera, D. (2012, 19 Mart). Amazon acquires Kiva systems in second-biggest takeover. *Bloomberg*. Erişim adresi: bloomberg.com; Validakis, V. (2013, 24 Nisan). Rio's driverless trucks move 100 million tonnes. *Mining Australia*. Erişim adresi: miningaustralia.com.au.; Hu, E. (2013, 29 Ağustos). The fast-food restaurants that require few human workers. *NPR*. Erişim adresi: npr.org.; Steiner, C. (2012). *Automate this: how algorithms came to rule our world*. New York, NY: Portfolio/Penguin.; Levinson, M. (2008). *The box: how the shipping container made the world smaller and the world economy bigger*. Princeton, NJ: Princeton University Press.; Beunza, D., MacKenzie, D., Millo, Y. ve Pardo-Guerra, J. P. (2011). *Impersonal efficiency and the dangers of a fully automated securities exchange*. Londra: Foresight.

29. Çeşitli otomasyon süreçlerine dair biraz eski ama yine de işe yarar bir özet için bkz. Ramtin, R. (1991). *Chapter 4*. Capitalism and automation: revolution in technology and capitalist breakdown içinde. Londra: Pluto.
30. Brynjolfsson, E. ve McAfee, A. (2014). *Chapters 2-4*. The second machine age: work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies. New York: W. W. Norton, 2014.
31. A.g.e., 1. bölüm.; C. B. Frey and M. Osborne, 2013, s. 44.
32. Lippe, P. ve Katz, D. M. (2014, 2 Ekim). 10 predictions about how IBM's Watson will impact the legal profession. *ABA Journal*. Erişim adresi: abajournal.com.
33. E. Brynjolfsson ve A. McAfee, 2014, 2. bölüm.
34. Cliff, D., Brown, D. ve Treleaven, P. (2011). *Technology trends in the financial markets: a 2020 vision* (s. 36). Londra:

Foresight. Finans piyasalarının otomasyonunda, kesin zaman çizelgesi söz konusu ürüne göre değişiklik gösterir. Borsada otomasyonun inişli çıkışlı kullanımlarına dair bir çerçeve için bkz. Frey, C. B. ve Osborne, M. (2015). *Technology at work: the future of innovation and employment* (s. 26-27). Citi - Global Perspectives and Solutions içinde. Erişim adresi: ir.citi.com

35. Vara, V. (2014, 29 Ekim). *The Lowe's robot and the future of service work.* New Yorker.
36. C. B. Frey ve M. Osborne, 2013, s. 19.
37. A.g.e., s. 42.
38. Eski bir Marksist teorinin beklenmedik bir şekilde yeniden gündeme gelmesiyle birlikte, otomasyonun işçilerin yoksullaşmasına neden olacağına dair iki yeni model öne sürüldü: Sachs, J., Benzell, S. ve LaGarda, G. (2015, Nisan). *Robots: curse or blessing? A basic framework.* National Bureau of Economic Research Araştırma Raporu. Erişim adresi: nber.org; Benzell, S., Kotlikoff, L., LaGarda, G. ve Sachs, J. (2015, Şubat). *Robots are us: some economics of human replacement.* National Bureau of Economic Research Araştırma Raporu. Erişim adresi: nber.org.
39. Summers, L. (2015, 19 Şubat). *Roundtable: the future of jobs.* Hamilton Project, The Future of Work in the Age of the Machine panelinde gerçekleştirilen sunum, Washington, DC. Erişim adresi: hamiltonproject.org. Uluslararası Çalışma Örgütü günümüzde küresel istihdamda gerçekleşen yavaş büyümenin büyük oranda ekonomideki yavaş büyümeden kaynaklandığını savunuyor ve üretimdeki artışın istihdam büyümesinden çok daha hızlı toparlandığına dikkat çekiyor. International Labor Organization. (2015). *World employment and social outlook: The changing nature of jobs* (s. 19, 23).

40. Bank of International Settlements. (2014). *Annual Report, 2013/2014* (s. 58-60). Basel: Bank for International Settlements. Erişim adresi: bis.org.; Gordon, R. (2013). US productivity growth: the slowdown has returned after a temporary revival. *International Productivity Monitor, 25.*; Autor, D. (2015, 19 Şubat). *Roundtable: the future of jobs.* Hamilton Project, The Future of Work in the Age of the Machine panelinde gerçekleştirilen sunum, Washington, DC. Erişim adresi: hamiltonproject.org.
41. Basu, S. ve Fernald, J. (2006). *Information and communications technology as a general-purpose technology: evidence from U.S. industry data* (s. 17). Araştırma raporu. San Francisco: Federal Reserve Bank of San Francisco. Erişim adresi: frbsf.org.
42. Ancak, yeni yapılan araştırmalar endüstriyel robotların güncel işgücü verimliliği artışına halihazırda yüzde 16 civarında bir oranla katkıda bulunduğunu gösteriyor. Graetz, G. ve Michaels, G. (2015). *Robots at work* (s. 21). Londra: Centre for Economic Performance. Erişim adresi: events.crei.cat.
43. C. B. Frey ve M. Osborne, 2015, s. 40.
44. C. B. Frey ve M. Osborne, 2013, s. 38.; Elliott, S. (2014). Anticipating a Luddite revival. *Issues in Science and Technology, 30*(3). Erişim adresi: issues.org.
45. Klasik Marksist sav, tam otomasyonun "nesnel" sınırlılıklarına dikkat çekerek kapitalizmin kendi artı değer kaynağından (örneğin işgücü) hiçbir koşulda vazgeçmeyeceğini öne sürer. Ama bu sav, sistemik sonuçlar ile bireysel motivasyonu, mutlak sınırlar ile içkin engelleri, siyasi mücadele ile teorik gerilimleri birbirine karıştırır. Öncelikle, diğer kapitalistlere nazaran daha çok artı değer elde etmek amacıyla teknolojik üretimi artırmak şart olmuştur. Bu

zorunluluk daha az artı değer üretimi nedeniyle genel olarak kapitalistler açısından yıpratıcı sonuçlar doğurur, ancak tek tek kapitalistler için hâlâ faydalı olduğundan devam ettirilir. İkincisi, kapitalist üretim tarzlarının sınırları, aynı zamanda olası tüm değişimlerin sınırları olarak kabul ediliyor. Yani, kapitalizm tam otomasyonla bir arada varlığını sürdüremiyorsa, bu durumda tam otomasyona geçişin mümkün olamayacağı düşünülüyor. Bu yaklaşıma göre kapitalizm tarihte ulaşılabileceğimiz son nokta olarak kabul edilir ve postkapitalizm en başından reddedilir. Son olarak, sermayenin, artan verimlilik, yeni yapısal terkipler ve düşen kâr miktarları arasında teorik bir gerilimin ortaya çıkmasına, sistemsel sonuçları nedeniyle asla izin vermeyeceği düşünülür. Bu yaklaşımda ise bir siyasi hareketin kapitalizmi köşeye sıkıştırabileceği ve bu amaç doğrultusunda mücadele edebileceği gözden kaçırılır. Başka bir deyişle, tam otomasyonun asla gerçekleşmeyeceğini söylemek, siyasi mücadelenin temelde etkisiz olduğunu iddia etmektir. Sonuç olarak, böyle kurulmuş bir düşünce zinciri kapitalizme eleştirel bakan her türlü yaklaşımdan elini çeker ve kapitalizmi tarihin geldiği son aşama olarak kabul eder. Ramin Ramtin'in açıkça dile getirdiği gibi, "(Tam otomasyonun) tartışmalı sosyoekonomik ve siyasi ikilemler yaratacak olması, imkânsız olduğu anlamına gelmez." (R. Ramtin, 1991, s. 103). Tam otomasyon talebi, temelde kapitalist olmayan yollarla da servet üretilebileceğini iddia eder. Tam otomasyona yönelik bazı eleştirel yaklaşımlar için bkz. Mandel, E. (1998). Late capitalism (s. 205). Londra: Verso.; Caffentzis, G. (2012). *The end of work or the Renaissance of slavery? A critique of Rifkin and Negri*. In letters of blood and fire (s. 78) içinde. Oakland, CA: PM Press.

46. Örtülü bilgi gerektiren görevlerin çevresel kontrol ve makine öğrenmesi üzerinden otomatikleştirilebildiğini, ancak son dönemde geliştirilen inovasyonların kontrollü çevre ihtiyacını gitgide ortadan kaldırmaya başladığını da eklemek gerek. C. B. Frey ve M. Osborne, 2013, s. 27.; D. Autor, 2014.; Yang, S. (2015, 21 Mayıs). New "deep learning" technique enables robot mastery of skills via trial and error. *Phys.org*. Erişim adresi: phys.org.
47. Marx'ın da belirttiği üzere, bu yüzden "makineleşmenin uygulanabileceği alanlar komünist bir toplumda, burjuva toplumundakinden tamamen farklı olacaktır." K. Marx, 1990, s. 515, n. 33.
48. Federici, S. (2013, 7 Mart). Permanent reproductive crisis: an interview. *Mute*. Erişim adresi: metamute.org.
49. Tarihteki alternatif ev içi düzen deneyimlerine dair oldukça başarılı bir çalışma için bkz. Hayden, D. (1996). *Grand domestic revolution: a history of feminist designs for American homes, neighbourhoods and cities*. Cambridge: MIT Press.
50. Ancak, tarihsel olarak ev içi emeği azaltmaya yönelik cihazların daha fazla serbest zaman yaratmak yerine, ev işleri konusunda daha fazla talep yaratma eğiliminde olduğunun farkında olmamız önemli. Schwartz Cowan, R. (1985). *More work for mother: the ironies of household technology from the open hearth to the microwave*. New York, NY: Basic Books.; Fortunati, L. (1995). *The arcane of reproduction: housework, prostitution, labor and capital* (s. 145). Brooklyn: Autonomedia.; Federici, S. (2012). *The reproduction of labor power in the global economy and the unfinished feminist revolution*. Revolution at point zero: housework, reproduction, and feminist struggle (s. 106-107) içinde. Oakland, CA: PM Press.

51. Burada "verimlilik" kavramını tamamen Marksist bir anlamda kullanıyoruz ve ev içi emeğin verimsiz olduğunu söylemiyoruz.
52. Robot capable of sorting through and folding piles of rumpled clothes. (2015, 16 Mart). *Phys.org*. Erişim adresi: phys.org.
53. Dikkatimizi bu noktaya çektiği için Helen Hester'a teşekkür ederiz.
54. Firestone, S. (2003). *The dialectic of sex: the case for feminist revolution* (s. 180-181). New York: Farrar, Straus & Giroux.
55. Thompson, E. P. (1967). Time, work-discipline, and industrial capitalism. *Past & Present 38*(1), s. 85.; Aronowitz, S., Esposito, D., DiFazio, W. ve Yard, M. (1998). *The post-work manifesto*. Stanley Aronowitz ve Jonathan Cutler. (Ed.). Post-work: the wages of cybernation (s. 59-60) içinde. New York, NY: Routledge.; Graeber, D. (2012). *Revolution at the level of common sense*. Federico Campagna ve Emanuele Campiglio. (Ed.). What we are fighting for: a radical collective manifesto (s. 171) içinde. Londra: Pluto.
56. Hunnicutt, B. K. (1998). *Work without end: abandoning shorter hours for the right to work* (s. 9). Philadelphia: Temple University Press.
57. Paulsen, R. (2013). Non-work at work: resistance or what?. *Organization*. Erişim adresi: sagepub.com.
58. Rybczynski, W. (1991). Waiting for the weekend (s. 115-117). New York, NY: Penguin.; E. P. Thompson, 1967, s. 76.
59. W. Rybczynski, 1991, s. 133.
60. B. K. Hunnicutt, 1998, s. 1.
61. A.g.e., s. 155.
62. A.g.e., s. 147-149.
63. Lafargue, P. (2011). *The right to be lazy*. Bernard Marszalek. (Ed.) The right to be lazy: essays by Paul Lafargue (s. 34) içinde. Oakland: AK Press.

64. Keynes, J. M. (1963). *Economic possibilities for our grandchildren.* Essays in persuasion içinde. New York, NY: W. W. Norton & Co.; B. K. Hunnicutt, 1998, s. 155.
65. Marx, Capital, 1977, s. 820.
66. B. K. Hunnicutt, 1998, 7. bölüm.
67. Başta Fransa olmak üzere Avrupa Birliği'ne üye bazı ülkeler haftalık çalışma saatlerini otuz beş saate kadar düşürdü, ama genel eğilim kırk saatlik süreyi koruma yönünde. Ayrıca 1970'li yıllarda kimi sektörlerde, özellikle haftalık çalışma saatlerinin azaltılması talebini dile getiren grevler de yapılmıştı. A.g.e., s. 198.; Hayden, A. (2013). *Patterns and purpose of work-time reduction: a cross-national comparison.* Anna Coote ve Jane Franklin. (Ed.). Time on our side: why we all need a shorter working week (s. 128) içinde. Londra: New Economics Foundation.; S. Aronowitz vd., 1998, s. 63.; Harman, C. (1979). *Part 8.* Is a machine after your job? New technology and the struggle for socialism içinde. Londra. Erişim adresi: marxists.org.
68. B. K. Hunnicutt, 1998, s. 2.
69. Bu durum özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde bir dönüm noktasına işaret ediyor. 40 milyon yeni işçinin işgücüne katılmasına rağmen, ortalama çalışma saati 1998 ile 2013 yılları arasında hiç değişiklik göstermedi. Sprague, S. (2014). What can labor productivity tell us about the U.S. economy?. *Beyond the Numbers: Productivity, 3*(12), s. 1.
70. Crary, J. (2013). *24/7: Terminal capitalism and the ends of sleep.* Londra: Verso.
71. Saad, L. (2014, 29 Ağustos). The "40-hour" workweek is actually longer - by seven hours. *Gallup.* Erişim adresi: gallup.com.

72. Bryson, V. (2013). *Time, care and gender inequalities.* Anna Coote ve Jane Franklin. (Ed.). Time on our side: why we all need a shorter working week (s. 56) içinde. Londra: New Economics Foundation.
73. Lambert, C. (2015, 20 Mayıs). The second job you don't know you have. *Politico.* Erişim adresi: politico.eu.
74. G. Standing, 2011, s. 120-127.
75. Tarih boyunca haftalık çalışma saatlerinin azaltılmasına yönelik olarak, fiziksel ve zihinsel sağlık üzerindeki faydaları, teknolojik işsizliğe çözüm sunabilmesi, verimliliği artırması ve işgücüne daha iyi bir pazarlık konumu sağlayabilmesi gibi çok boyutlu argümanlar öne sürülmüştür. Şimdi olduğu gibi, bu argümanlar yirminci yüzyılın başlarında da etkiliydi.
76. Rosnick, D. ve Weisbrot, M. (2006, Aralık). *Are shorter work hours good for the environment? A comparison of US and European energy consumption* (s. 7). Center for Economic and Policy Research. Erişim adresi: cepr.net.; Hayden, A. ve Shandra, J. M. (2009). Hours of work and the ecological footprint of nations: an exploratory analysis. *Local Environment, 14*(6).
77. Schor, J. (2013). *The triple dividend.* Anna Coote ve Jane Franklin. (Ed.). Time on our side: why we all need a shorter working week (s. 9-10) içinde. Londra: New Economics Foundation.
78. Campbell, S. (2014, 1 Temmuz). *UK needs four-day week to combat stress, says top doctor.* Guardian.
79. A.g.e., s. 20-21.
80. Hlatshwayo, M. (2014). NUMSA and Solidarity's responses to technological changes at the ArcelorMittal Vanderbijlpark Plant: unions caught on the back foot. *Global Labour Journal, 5*(3).; R. Ramtin, 1991, s. 132.

81. Bu yaklaşım 1970'lerde Birleşik Krallık'ta İşçi Sendikaları Kongresi (TUC) tarafından benimsenmiş, Batı Almanya'daki metal işçileriyle kısmi bir başarıya ulaşmıştır. C. Gill, 1985, s. 171-172.
82. Bu, 1996'da Fransız kamyon sürücülerinin grevinde yaşanmıştır. Riding, A. (1996, 30 Kasım). *French trucker strike ends with indirect defeat for government*. New York Times.
83. Gorz, A. (1985). *Paths to paradise: on the liberation from work* (s. 46). (Malcolm Imrie. Çev.). Boston: South End Press.
84. Coote, A., Franklin, J. ve Simms, A. (2010). *21 hours*. Londra: New Economics Foundation. Erişim adresi: neweconomics.org; Hodgkinson, T. (2014, 24 Nisan). *Campaigners call for 30-hour working week to allow for healthier, fairer society - and more time for fun*. Independent.
85. Littler, J., Power, N. and Precarious Workers Brigade. (2014, 20 Mayıs). *Life after work*. New Left Project. Erişim adresi: newleftproject.org.
86. Dahlgreen, W. (2014, 16 Nisan). Introduce a four day week, say public. *YouGov*. Erişim adresi: yougov.co.uk.
87. J. Schor, 2013, s. 8.
88. Coote, A. Introduction: a new economics of work and time. Anna Coote ve Jane Franklin. (Ed.). Time on our side: why we all need a shorter working week (s. xxi) içinde. Londra: New Economics Foundation.; A. Hayden, 2013.
89. Yukarıdaki alt başlık Sleaford Mods'un aynı adlı şarkısından ilhamla seçilmiştir.
90. Mattick, P. (1962). The economics of cybernation. *New Politics, 1*(4), s. 30.
91. Bu fikir aynı zamanda güvence altına alınmış gelir, sosyal yardım payı, vatandaşlık geliri ve negatif gelir vergisi olarak

da adlandırılır. Bu kavramların her biri kısmen farklı şeyler akla getiriyor. Biz ise "evrensel temel gelir" kavramını tercih ediyoruz; çünkü "vatandaşlık gelirinin" aksine bu, gelirin sağlanacağı kişi konusunda doğrudan bir kısıt getirmiyor ve "negatif gelir vergisinin" yansıttığı türden bir gelir tavanını şart koşmuyor.

92. Evrensel temel gelir talebini destekleyen sayısız düşünür vardır. Pek çok kaynak arasında öne çıkanlar için bkz. Paine, T. (2008). *Agrarian justice, rights of man, common sense, and other political writings.* Mark Philp. (Ed.). Oxford: Oxford University Press.; Russell, B. (2006). *Roads to freedom: socialism, anarchism and syndicalism.* Nottingham: Spokesman.; Theobald, R. (1966). (Ed.). *The guaranteed income: next step in economic evolution?.* Garden City, NY: Doubleday.; King, M. L. (2010). *Where do we go from here? Chaos or community?.* Boston, MA: Beacon.; Friedman, M. (2002). *Capitalism and freedom: fortieth anniversary edition.* Chicago: University of Chicago Press.; Bookchin, M. (2004). *Post-scarcity anarchism.* Edinburgh: AK Press.; Hardt, M. ve Negri, A. (2001). *Empire.* Cambridge, MA: Harvard University Press.; K. Weeks, 2011.
93. Van Trier, W. (2002, 8 Mart). *Who framed "social dividend"?* (s. 29). 1. USBIG konferansında gerçekleştirilen sunum. CUNY, New York. Erişim adresi: econpapers.repec.org.
94. Chancer, L. (1998). *Benefitting from pragmatic vision, part I: the case for guaranteed income in principle.* Stanley Aronowitz ve Jonathan Cutler (Ed.). Post-work: The wages of cybernation (s. 86) içinde. New York, NY: Routledge.
95. Forget, E. (2011). *The town with no poverty: using health administration data to revisit outcomes of a Canadian guaranteed annual income field experiment.* Winnipeg:

University of Manitoba.; Hum, D. ve Simpson, W. (2011, Şubat). *A guaranteed annual income? From Mincome to the Millennium.* Policy Options/Options Politique.

96. L. Chancer, 1998, s. 86.
97. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde Nixon'ın Aile Yardım Planı (Family Assistance Plan) ve Carter'ın Daha İyi İşler ve Daha Fazla Gelir Programı (Better Jobs and Income Program); ancak bu programların ikisi de yasalaşamamıştır. 1973 yılında Avustralya'da Yoksulluk Komisyonu (Poverty Commission) güvence altına alınmış gelir önerisinde bulundu, ancak seçimlerin ertesinde, kazanan yeni hükümetle birlikte bu öneriye yönelik destek de kayboldu. A.g.e., s. 87-89.; Jones, B. (1982). *Sleepers wake! Technology and the future of work* (s. 204-205). Londra: Oxford University Press.
98. Temel gelir politikasının yükseliş ve düşüş öyküsüne dair temel bir kaynak ve kültürel çerçevenin bu politikanın geçerliliği üzerindeki etkileri konusunda önemli bir rehber için bkz. Steensland, B. (2007). *The failed welfare revolution: America's struggle over guaranteed income policy.* Princeton, NJ: Princeton University Press.
99. Raventós, D. (2007). *Basic income: the material conditions of freedom* (s. 12). (Julie Wark. Çev.). Londra: Pluto Press.
100. Krugman, P. (2013, 13 Haziran). *Sympathy for the Luddites.* New York Times.; Wolf, M. (2014, 11 Şubat). *Enslave the robots and free the poor.* Financial Times.
101. Daha somut örnekler verirsek; İngiltere ve Galler Yeşiller Partisi (Green Party of England and Wales) manifestosuna evrensel temel gelir talebini ekledi; Kanada Liberal Partisi (Liberal Party of Canada) evrensel temel gelir önerisini gündemine aldı ve partinin lideri 2001 yılında fikrin uygulanması konusunda çalıştı; Kanada'daki Daimi Sosyal

Hizmetler Komitesi evrensel temel gelir uygulamasını yoksullukla mücadele yöntemi olarak önerdi ve İsviçre evrensel temel gelir için referanduma gidecek. Balibouse, D. (2013, 4 Ekim). *Swiss to vote on 2,500 Franc basic income for every adult*. Reuters.; D. Hum ve W. Simpson, 2011.; Osterkamp, R. (2013). The basic income grant pilot project in Namibia: a critical assessment. *Basic Income Studies, 8*(1).; Davala vd., *Basic income*; E. Forget, 2011, s. 2.

102. Davala vd., *Basic income*; Jacobson, B. (2013, 29 Eylül). Basic income is a human right! A report on the demonstration in Berlin. *Basic Income UK*. Erişim adresi: basicincome.org.uk.; Mazzamauro, A. (2014, 20 Ocak). *"Only one big project": Italy's burgeoning social movements*. ROAR Magazine. Ayrıca Dünya Temel Gelir Ağı (Basic Income Earth Network - BIEN), 1986 yılından bu yana evrensel temel gelir mücadelesi veriyor.
103. Ancak bu, planın nasıl tasarlanacağı yönünde yapılacak tercihlere bağlıdır. Örneğin muhafazakârların evrensel temel gelir önerileri ya da işlev açısından benzerlik sergileyen negatif gelir vergisinde sıklıkla gelir testi uygulanır. Örnek için bkz. Meriam, L. (1946). *Relief and social security*. Washington, DC: Brookings Institution.; M. Friedman, 2002.
104. Evrensel temel gelir programında refah devleti de dönüşmelidir. Sağlık hizmetleri, çocuk bakımı, barınma, toplu taşıma ve internet bağlantısı gibi sosyal hizmetler sürdürülmeli ve bu programların kapsamları genişletilmelidir. Tüm bunlar, yalnızca faydalı oldukları için değil, aynı zamanda kamu hizmetlerindeki artışın toplam enerji tüketimini azaltmak için de gerekli olması nedeniyle, solun en acil hedefleri arasında yer almalıdır. Battistoni, A. (2014). Alive in the sunshine. *Jacobin 13*. Erişim adresi: jacobinmag.com; E. O. Wright, 2010, s. 4.

105. E. Forget, 2011.; D. Hum ve W. Simpson, 2011; L. Chancer, 1998, s. 99-109.
106. 1960 ve 1970'li yıllarda evrensel temel gelir talebi, siyasete dahil olan tüm kesimlerden destek alabildiği için güç kazanmıştır. B. Steensland, 2007, s. 18-19.
107. E. O. Wright, 2010, s. 218.
108. J. Cutler ve S. Aronowitz, 1998, s. 8.
109. Kalecki, M. (1943). Political aspects of full employment. *Political Quarterly, 14*(4).
110. Sıklıkla başvurulan Holmes ve Rahe Stres Ölçeği'ne göre işini kaybetmek, bir yetişkinin karşılaşabileceği en stres verici olaylardan biridir. Rahe, R. H. ve Arthur, R. J. (1978). Life change and illness studies: past history and future directions. *Journal of Human Stress, 4*(1).
111. 1970'lerden bu yana temel gelir mücadelesi veren engelli aktivistlerin kurduğu Japonya Blue Grass Kolektifi'nin en önemli odaklarından biri evrensel temel gelir olagelmiştir. Yamamori, T. (2006, 29 Nisan). *Una sola moltitudine: struggles for basic income and the common logic that emerged from Italy, the UK, and Japan* (s. 9-12). Immaterial Labour adlı çalıştayda gerçekleştirilen sunum. Multitudes and New Social Subjects Konferansı. King's College, University of Cambridge. Erişim adresi: academia.edu
112. Virno, P. (2004). *A grammar of the multitude* (s. 98-99). Cambridge: Semiotext(e).
113. K. Marx ve F. Engels, 1976, s. 53.
114. Van Der Veen, R. J. ve Van Parijs, P. (1986). A capitalist road to communism. *Theory and Society, 15*(5), s. 645-646.
115. K. Weeks, 2011, s. 230.
116. Mckay, A. ve Vanevery, J. (2000). Gender, family, and income maintenance: a feminist case for citizens basic income. *Social*

Politics: International Studies in Gender, State and Society, 7(2), s. 281.; A. Gorz, 1985, s. 42.

117. Bu tutum, ücret ve hizmet alabilmenin çaba ve fedakârlığa bağlı olduğu Parecon ve Yeni Sosyalizm gibi biz dizi başka öneriden açık bir biçimde ayrılır. Albert, M. (2004). *Parecon: life after capitalism* (s. 157). Londra: Verso.; Cockshott, W. P. ve Cottrell, A. (1993). *Towards a new socialism* (s. 27). Nottingham: Spokesman.; Marx, K. (1966). *Critique of the Gotha Program* (s. 8-10). New York, NY: International.
118. K. Weeks, 2011, s. 149.
119. A. Mckay ve J. Vanevery, 2000, s. 280.
120. D. Hum ve W. Simpson, 2011, s. 81.
121. Bu nedenle evrensel temel gelir, ev içi emeğin ücretlendirilmesinden daha iyi bir öneridir. K. Weeks, 2011, s. 144.
122. D. Raventós, 2007, 8. Bölüm.; L. Chancer, 1998, s. 120-122; Standing, G. (2013, 21 Kasım). *The precariat needs a basic income.* Financial Times.; A. Gorz, 1985, s. 45.
123. Çalışma ahlakına karşı incelikli bir polemik için bkz. Campagna, F. (2013). *The last night: anti-work, atheism, adventure.* Winchester: Zero.
124. B. Steensland, 2007, s. 13-18.
125. A.g.e., s. 17.
126. Dardot, P. ve Laval, C. (2014). *The new way of the world: on neoliberal society* (s. 260). (Gregory Elliot. Çev.). Londra: Verso.
127. F. Campagna, 2013, s. 16
128. K. Weeks, 2011, s. 44.
129. A.g.e., s. 46.
130. A.g.e., s. 70-71.

131. Cha, Y. ve Weeden, K. A. (2014). Overwork and the slow convergence in the gender gap in wages. *American Sociological Review, 79*(3).
132. Milburn, K. (2015, 7 Mayıs). On social strikes and directional demands. *Plan C*. Erişim adresi: weareplanc.org.
133. Gallup. (2013). *State of the global workplace: employee engagement insights for business leaders worldwide* (s. 12). Erişim adresi: ihrim.org.
134. Her zaman olduğu gibi, hiciv gazetesi The Onion yakın zamanda attığı bir başlıkla herkesten bir adım öndeydi: "Çin'deki Fabrika İşçileri Makinelerin Asla Yerlerini Almayacağından Korkuyor".
135. Tamás, G. M. (2007). Telling the truth about class. *Grundrisse 22*. Erişim adresi: grundrisse.net.
136. Her ne kadar yaygınlaşamayan folk siyasetçi pratikler arasında yer alsa da, 1970'lerin "toprağa dönüş" hareketi birçok anlamda egemen çalışma ahlakından kaçış arzusunun bir ifadesiydi. Marszalek, B. (2011). *Lafargue for Today*. Bernard Marszalek. (Ed.) The right to be lazy: essays by Paul Lafargue (s. 13) içinde. Oakland: AK Press.
137. A. Gorz, 1985, s. 10.
138. B. Steensland, 2007, s. 220.

VII. Yeni Bir Sağduyu

1. Wood, L. (2014). Crisis and control: The militarization of protest policing. Londra: Pluto.
2. Kapitalizmin kökenleri üzerine bazı özet tartışmalar için bkz. Wood, E. M. (2002). *The origin of capitalism: A longer view* (1. ve 3. bölümler). Londra: Verso.
3. Sömürgecilik sonrası kapitalizmin koşullarını ve "kalkınmacı" hegemonyayı anlamak için bkz. Sanyal,

K. (2013). *Rethinking capitalist development: primitive accumulation, governmentality and post-colonial capitalism.* New Delhi: Routledge India.

4. Görünen o ki Venezuela'ya özgü koşullar bu stratejinin, oldukça ilginç bir dönüşüm geçirerek tam anlamıyla uygulanabilmesini sağlayan yegâne alanı yaratabilmiştir. Bkz. Ciccariello-Maher, G. (2007). Dual power in the Venezuelan revolution. *Monthly Review, 59*(4).; Lenin, V. (1917, 9 Nisan). The dual power. *Pravda.* Erişim adresi: marxists.org.
5. Müşterekleştirme yaklaşımlarındaki bu eğilimin eleştirisi için bkz. Toscano, A. (2012). *Now and never.* Benjamin Noys. (Ed.). Communization and its discontents: contestation, critique, and contemporary struggles içinde. Brooklyn: Minor Compositions.
6. J. K. Gibson-Graham'ın karşı-hegemonik yaklaşımına ve postkapitalist tahayyüldeki ısrarına katılsak da, onun folk siyasetçi topluluk ekonomileri ve söylemsel hegemonya anlayışından ayrılıyoruz. Analizlerimizin arasındaki temel fark, Gibson-Graham'ın kapitalist evrenselciliği reddederek küçük ölçekli tikelliklerin değişen ekonomiler için yeterli olduklarını düşünmesidir. Kapitalist evrenselciliğin eleştirisi ve postkapitalist bir hegemonya geliştirmek konularında, sırasıyla bkz. Gibson-Graham, J. K. (2006). *The end of capitalism (as we knew it): a feminist critique of political economy.* Minneapolis: University of Minnesota Press.; Gibson-Graham, J. K. (2006). *A postcapitalist politics.* Minneapolis: University of Minnesota Press.
7. Kavramın Marksist düşünce içindeki evrimi, G. V. Plehanov'un 1884 yılındaki yazılarına *gegemoniya* olarak girmesiyle başlar ve Lenin'in zamanında da sınıfsal ittifak içindeki siyasi liderlik fikrine doğru evrilir. Lenin'in

düşüncesi Gramsci tarafından hatırı sayılır oranda geliştirilmiş, hem Marksist stratejiyi hem de kapitalist iktidarın mevcut durumunu analiz etmeyi sağlayan, daha çokyönlü ve daha karmaşık bir tür "rıza üretimi yoluyla yönetim" anlayışına dönüşmüştür. Plekhanov, G. F. (1974). Socialism and the political struggle. *Selected philosophical works, vol. 1* içinde. Moscow: Progress.; Lenin, V. I. (1971). *What is to be done?*. Moscow: Progress.; Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks*. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell-Smith. (Ed.). Londra: Lawrence & Wishart.

8. Bazı hegemonya eleştirileri için bkz. Day, R. J. F. (2005). *Gramsci is dead: anarchist currents in the newest social movements*. Londra: Pluto.; Lash, S. (2007). Power after hegemony: cultural studies in mutation?. *Theory, Culture & Society, 24*(3).; Karatzogianni, A. ve Robinson, A. (2010). *Power, resistance, and conflict in the contemporary world: social movements, networks, and hierarchies*. Londra: Routledge.; Beasley-Murray, J. (2010). *Posthegemony: political theory and Latin America*. Minneapolis: University of Minnesota Press. Bu eleştirilerin pek çoğu hegemonyanın ya tahakkümle aynı anlama gelecek şekilde (Gramsci sonrası formülasyonların hiçbirinde böyle değildir) ya da aktif rızaya dayandırılarak (ki dayandırılmaz), yanlış bir şekilde kurulduğunu söyler. Foucault, Deleuze, Guattari ve Bourdieu gibi düşünürler tarafından sunulan diğer iktidar kavrayışları, hegemonya düşüncesinin sağladığı perspektifi tamamlamak açısından kullanışlı olsalar da, kimileri tarafından yakın zamanda öne sürüldüğü gibi hegemonyanın yerini alabileceklerine katılmıyoruz.

9. Hegemonik yönetişim genellikle, en azından pasif rıza düzeninde işler, ancak bu tahakkümün ya da zor kullanımına

dayalı iktidarın tamamen yok olacağı anlamına gelmez. Burada zora dayalı iktidar, karşılıklı rıza kılığına bürünür. Bkz. A. Gramsci, 1971, s. 80. Hegemonya düşüncesinin özellikle Britanya sömürgeciliği süreci boyunca Hindistan ya da kölelik döneminde Amerika Birleşik Devletleri gibi birbirlerinden oldukça farklı siyasi koşullara uygulanamayacağını vurgulayarak bu düşünceye tarihsel ve kültürel özgüllük yüklemek isteyen eleştirmenlerin, Gramsci'nin hegemonya teorisine yönelik suçlamalarına benzer suçlamaların önüne geçmek için böyle bir açıklama yapmayı gerekli gördük. Bkz. Guha, R. (1998). *Dominance without hegemony: history and power in colonial India.* Cambridge, MA: Harvard University Press.; Wilderson, F. (2003). Gramsci's black Marx: whither the slave in civil society?. *Social Identities, 9*(2). Bu bölümde, hegemonyayı genel anlamıyla, temel yönetim tarzının tahakküme dayanmadığı karmaşık toplumlarla ilişkilendirerek ele alacağız.

10. Bu aynı zamanda Podemos lideri Pablo Iglesias'ın da değindiği bir noktadır. Iglesias, P. (2014, 9 Aralık). The left can win. *Jacobin.* Erişim adresi: jacobinmag.com.
11. Holloway, J. (2002). *Change the world without taking power: the meaning of revolution today.* Londra: Pluto.
12. Gramscicilik çoğu zaman Avrupa komünizminin siyasi eğilimlerinden biri olarak kabul edilse bile, biz hegemonya teorisinin sağladığı temel siyasi çözümlemeleri ve stratejik anlayışı onun bu özel tarihsel konumundan ayrı biçimde ele alıyoruz. Açıkçası daha büyük bir hegemonik dönüşüm yaratma hedefiyle seçimciliğe odaklanmak, bize göre hegemonyanın özündeki anlayışın, en başta da iktidarın birbirleriyle bağlantılı pek çok odağı olduğu ve devletin de

bunlardan yalnızca biri olduğu yaklaşımının terk edilmesi demektir.

13. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un çalışmalarında, özellikle siyasal öznellikler başta olmak üzere hegemonya kavramının genişletilmesini desteklesek de, bu söz konusu çalışmaların sorunsuz olduklarını düşündüğümüzü göstermez. Söylem teorisinden bir toplumsal ontoloji olarak yararlanmak, gerçekçilik karşıtı bir yaklaşıma yol açabilir ki bu da siyasetin karmaşık dünyasını anlamlandırma çabalarımıza hiç yoktan zarar verecektir. Bkz. Laclau, E. ve Mouffe, C. (1985). *Hegemony and socialist strategy.* Londra: Verso.; Laclau, E. (1990). *New reflections on the revolution of our time.* Londra: Verso. Laclau and Mouffe'un söylem temelli hegemonya teorisinin kapsamlı bir eleştirisi için bkz. Boucher, G. (2009). *The charmed circle of ideology: a critique of Laclau and Mouffe, Butler and Žižek.* Melbourne: re.press.
14. Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism* (s. 40). Oxford: Oxford University Press.
15. Bu kavram Joseph Overton tarafından, düşünce kuruluşlarının olağan işleyiş amaçları bağlamında geliştirilmiştir. Bkz. Russell, N. J. (2006, 4 Ocak). *An introduction to the Overton window of political possibilities.* Mackinac Center for Public Policy. Erişim adresi: mackinac.org.
16. Kültürel bağlamda bu durumu "kapitalist realizmin" oluşumu olarak değerlendirebiliriz. Bkz. Fisher, M. (2009). *Capitalist realism: Is there no alternative?* Winchester: Zero.
17. "Böyle bir durumda, hegemonyanın insanların size inanmasını sağlama yetisiyle hiçbir ilgisi yoktur; hegemonya bütünüyle stratejik bir yeti olarak insanların inançlarını veyahut inançsızlıklarını geçersiz kılmakla ilgilidir." Gilbert, J. (2013). *Hegemony now* (s. 16). academia.edu.

18. Harvey, D. (2000). *Spaces of hope* (s. 159). Berkeley, CA: University of California Press.
19. Wajcman, J. (2004). *TechnoFeminism* (s. 35). Cambridge: Polity.
20. Joseph, J. (2002). *Hegemony: a realist analysis*. New York: Routledge.
21. Hughes, T. (1994). *Technological momentum*. Merritt Roe Smith ve Leo Marx. (Ed.). Does technology drive history? The dilemma of technological determinism içinde. Cambridge, MA: MIT Press.; Smith, M. R. ve Marx, L. (Ed.). (1993). *Networks of power: electrification in western society, 1880-1930*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
22. Peter Thomas tam olarak bunu ifade ediyordu: "Gramsci [....] toplumsal pratikleri sadece birtakım bölgesel kavrayışların dışavurumu olarak değil, toplumsal bütünlük dahilinde gerçekleşen toplumsal ilişkiler olarak gördüğü için, yani tam da toplumsal pratiklere Marksist bir bakışla yaklaştığından, tüm bu pratiklerin birbirleriyle ilişkili olduğunun farkındaydı. Böylece, benim 'toplumsalın siyasi olarak inşa edilmesi' olarak tasvir ettiğim şeyi tasarladı." Thomas, P. (2012). *"The Gramscian moment": an interview with Peter Thomas*. Adam Thomas. (Ed.). Antonio Gramsci: working-class revolutionary: essays and interviews içinde. Londra: Workers' Liberty.
23. Kilgore, D. W. D. (2003). *Astrofuturism: science, race, and visions of utopia in space* (s. 21). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
24. Siddiqi, A. A. (2014). *The red rockets' glare: spaceflight and the Russian imagination, 1857-1957* (s. 78). Cambridge: Cambridge University Press.

25. Federov, N. F. (1990). *The philosophy of the common task.* What was man created for? içinde. (Elisabeth Kouitaissof ve Marilyn Minto. Çev.). Londra: Honeyglen.
26. Örneğin bkz. Bogdanov, A. (1984). *Red star: The first Bolshevik utopia.* Loren Graham ve Richard Stites. (Ed.). (Charles Rougle. Çev.). Bloomington, IN: Indiana University Press.
27. A. A. Siddiqi, 2014, s. 86-87.
28. Stites, R. (1989). *Revolutionary dreams: utopian vision and experimental life in the Russian Revolution* (s. 36). Oxford: Oxford University Press.
29. Spufford, F. (2010). *Red plenty: inside the fifties' Soviet dream.* Londra: Faber & Faber.; A. A. Siddiqi, 2014, 8. bölüm.
30. Çoğu zaman Sovyetler Birliği'nin iktisadi bir fiyasko olduğu söylense de, 1928 ile 1970 yılları arasında istisnai ölçüde başarılı bir ekonomisi vardı; Japonya hariç tüm diğer ülkelerin önüne geçmişti. Allen, R. (2003). *Farm to factory: a reinterpretation of the Soviet industrial economy* (s. 6-7). Princeton, NJ: Princeton University Press.
31. Fraser, S. (2015). *The age of acquiescence: The life and death of American resistance to organized wealth and power* (6. bölüm). New York, NY: Little, Brown US.
32. M. Fisher, 2009.
33. Star Trek'in seküler, postkapitalist teknolojik iyimserliğinden Battlestar Galactica'nın köktenci teknolojik kötümserliğine geçiş bunun bir örneğidir. Buzan, B. (2010). America in space: the international relations of Star Trek and Battlestar Galactica. *Millennium: Journal of International Studies, 39*(1).
34. Örneğin bkz. Weeks, K. (2011). *The problem with work: feminism, Marxism, antiwork politics, and postwork imaginaries* (s. 182-183). Durham, NC: Duke University Press.; Fraser,

N. (2013). *The fortunes of feminism: from women's liberation to identity politics to anti-capitalism*. Londra: Verso.; Hester, H. (2015). *Promethean labours and domestic realism*. Joshua Johnson. (Ed.). The scales of our eyes: the scope of leftist thought içinde. Londra: Mimesis International.; Muñoz, J. E. (2009). *Cruising utopia: the then and there of queer futurity* (s. 19-21). New York: New York University Press.; Firestone S. (1970). *The dialectic of sex: the case for feminist revolution*. New York, NY: Morrow.

35. Jameson, F. (2010). *Valences of the dialectic* (s. 413). Londra: Verso.
36. "Tek başına Marx, isyanın politikasıyla 'geleceğin şiirini' birleştirmeyi amaçladı ve kendisini sosyalizmin kapitalizmden daha çağdaş ve daha verimli olduğunu göstermeye adadı. Bu fütürizmi ve heyecanı yeniden canlandırmak, bugün her sol 'söylemsel mücadelenin' kuşkusuz en temel görevidir." Jameson, F. (2011). *Representing capital: a reading of volume one* (s. 90). Londra: Verso.
37. Jameson, F. (2002). *A singular modernity: essay on the ontology of the present* (s. 8). Londra: Verso.
38. Burada soyut ve somut ütopyalar arasında bir ayrım yapabiliriz. İlki mevcut siyasi koşullardan bağımsız bir gelecek imgesi tasarlarken, ikincisi verili konjonktürü her yönüyle çözümleyerek kendi yönünü tayin eder ve müdahalenin şimdi ve burada olması gerektiğini söyler. Schmidt, A. (2014). *The concept of nature in Marx* (s. 128). Londra: Verso.; Bloch, E. (1995). *The principle of hope*. Cambridge, MA: MIT Press.
39. Young, G. (2012). *The Russian cosmists: the esoteric futurism of Nikolai Fedorov and his followers*. Oxford: Oxford University Press.

40. Stites, R. (1984). *Fantasy and revolution: Alexander Bogdanov and the origins of Bolshevik science fiction.* Red star: The first Bolshevik utopia (s. 15) içinde. Bloomington, IN: Indiana University Press.; A. A. Siddiqi, 2014, 4. bölüm.
41. Wright, E. O. (2010). Envisioning real utopias (s. 23). Londra: Verso.
42. F. Jameson, 2002, s. 26.; Geoghegan, V. (2008). *Utopianism and Marxism* (s. 16). Oxford: Peter Lang.
43. Bauman, Z. (2011). *Socialism: the active utopia* (s. 13). Londra: Routledge.
44. D. W. D. Kilgore, 2003, s. 237-238; R. Stites, 1989, s. 33.
45. Žižek, S. (2014, 22 Mayıs). *Towards a materialist theory of subjectivity.* Birkbeck, Londra. Erişim adresi: backdoorbroadcasting.net.
46. K. Weeks, 2011, s. 204.
47. Levitas, R. (2011). *The concept of utopia.* Oxford: Peter Lang.
48. Thompson, E. P. (1976). Romanticism, utopianism and moralism: the case of William Morris. *New Left Review I, 99*(Eylül-Ekim), s. 97.
49. Bu ütopyacı boyut en yoğun ve müdahaleci biçimine manifestoyla kavuşur. Bkz. K. Weeks, 2011, s. 213-218.
50. Castells, M. (2012). *Networks of outrage and hope: social movements in the internet age* (s. 15). Cambridge, UK: Polity.
51. Reed, P. (2014). *Seven prescriptions for accelerationism. Robin Mackay ve Armen Avanessian.* (Ed.). #Accelerate: the accelerationist reader (s. 528-531) içinde. Falmouth: Urbanomic.
52. Brown, W. (1999). Resisting left melancholy. *Boundary 2, 26*(3).
53. Mason, P. (2012). *Why it's kicking off everywhere: the new global revolutions* (s. 66-73). Londra: Verso.

54. Fisher, M. (2014, 5 Ocak). Going Overground. *K-Punk*. Erişim adresi: k-punk.org.
55. E. Bloch, 1995.
56. Gilroy, P. (1993). *The black Atlantic: modernity and double consciousness* (s. 37). Londra: Verso.; K. Weeks, 2011, s. 190-193; V. Geoghegan, 2008, s. 20.
57. İlginç bir biçimde, uzay keşiflerinde kâr amacının olmayışı, birtakım sol çevrelerin onu "kapitalist bir ütopya" olarak yaftalamasına neden oldu. Caffentzis, G. ve Federici, S. (2012). *Mormons in space*. George Caffentzis. (Ed.). In letters of blood and fire (s. 65) içinde. Oakland: PM Press.
58. Althusser, L. (2001). *Ideology and ideological state apparatus (notes towards an investigation*. Lenin and philosophy and other essays (s. 88-89) içinde. New York: Monthly Review.
59. A. Gramsci, 1971, s. 10.
60. Morgan, M. ve Rutherford, M. (1998). American economics: the character of the transformation. *History of Political Economy, 30*.
61. Harcourt, G. C. (1972). *Some Cambridge controversies in the theory of capital*. Cambridge: Cambridge University Press.
62. Samuelson, P. A. (1971). Understanding the Marxian notion of exploitation: a summary of the so-called transformation problem between Marxian values and competitive prices. *Journal of Economic Literature, 9*(2).
63. Fullbrook, E. (2008). *Introduction*. Edward Fullbrook. (Ed.). Pluralist economics (s. 1-2) içinde. Londra: Zed.
64. Daha fazla bilgi için bu grupların internet sitelerine göz atabilirsiniz: rethinkeconomics.org.
65. Colander, D. ve Landreth, H. (2008). Pluralism, formalism and American economics. Edward Fullbrook. (Ed.). Pluralist economics (s. 31-35) içinde. Londra: Zed.

66. En sık kullanılan ders kitabı eski bir Bush yalakası ve Yüzde 1'in cesur bir savunucusu olan Greg Mankiw tarafından yazılmıştır: Mankiw, N. G. (2012). *Macroeconomics* (8. bs.). New York: Worth.
67. Mitchell, W. ve Wray, L. R. (2014). *Modern monetary theory and practice*. Erişim adresi: mmtonline.net.
68. Kısa ve öz iki örnek için bkz. Terranova, T. (2014). *Red Stack Attack!*. R. Mackay and A. Avanessian (Ed.), #Accelerate: The accelerationist reader içinde. Falmouth: Urbanomic.
69. Bu konu üzerine yapılmış bazı araştırmalar için bkz. Lange, O. ve Taylor, F. M. (1964). *On the economic theory of socialism*. New York: McGraw-Hill.; Cockshott, W. P. ve Cottrell, A. (1993). *Towards a new socialism*. Nottingham: Spokesman.; Cockshott, W. P., Cottrell, A., Michaelson, G., Wright, I. ve Yakovenko, V. (2009). *Classical econophysics*. Londra: Routledge.; Pollack, A. (1997). Information technology and socialist self-management. *Monthly Review, 49*(4).; Greenwood, D. (2007). From market to non-market: an autonomous agent approach to central planning. *Knowledge Engineering Review, 22*(4).
70. Halihazırda bu sorunlar üzerine çalışan pek çok iktisatçı var. Ancak çoğu döngüsel ve uzun dönemli trendler konusunda benzer sonuçlara ulaşan çoklu ölçümler ve görünenin ardında yatan rastlantısal mekanizmalara doğru derinleşmeyen, yüzeysel araştırmalar yüzünden sorunlar tam olarak tespit edilemez hâlde. Üretim sürecinde sabit sermayenin kullanımı ile uzun vadede kârlılıkta meydana gelebilecek uzun dönemli gerileme arasında bir ilişki varmış gibi görünüyor, ancak şu ana kadar kurulan her bağ varsayım düzeyinde kalıyor. Daha fazlası için bkz. Li, M., Xiao, F. ve Zhu, A. (2007). Long waves, institutional changes, and historical trends: a

study of the long-term movement of the profit rate in the capitalist world-economy. *Journal of World-Systems Research, 13*(1).; Carchedi, G. (2012). *Behind the crisis: Marx's dialectic of value and knowledge.* Chicago: Haymarket.; Basu, D. ve Vasudevan, R. (2013). Technology, distribution and the rate of profit in the US economy: understanding the current crisis. *Cambridge Journal of Economics, 37*(1).; Dumenil, G. ve Levy, D. (2002). The profit rate: where and how much did it fall? Did it recover? (USA 1948–2000). *Review of Radical Political Economics, 34*(4).

71. Morgan, M. (2012). *The world in the model: how economists work and think.* Cambridge: Cambridge University Press.
72. Daha fazla bilgi için bkz. wea.org.uk.
73. Clark, A. (2008). Supersizing the mind: embodiment, action, and cognitive extension. New York: Oxford University Press.
74. Zerzan, J. (1996). Future primitive and other essays. Brooklyn: Semiotext(e).; Jensen, D. (2006). *Endgame: the problem of civilization, volume 1.* New York: Seven Stories.
75. Mueller, G. (2013). *The rise of the machines.* Jacobin 10. Erişim adresi: jacobinmag.com.
76. Bu konu, bilim ve teknoloji çalışmalarının ve teknolojiye feminist yaklaşımların temel odak noktalarından biri olmuştur. Bu konu üzerine yapılan araştırmalardan bazı örnekler için bkz. J. Wajcman, 2004; Bijker, W., Hughes, T. ve Pinch, T. (Ed.). (1987). *The social construction of technological systems.* Cambridge, MA: MIT Press.; Bijker, W. (1997). *Of bicycles, bakelites, and bulbs: toward a theory of sociotechnical change.* Cambridge, MA: MIT Press.; MacKenzie, D., Muniesa, F. ve Siu, L. (Ed.). (2007). *Do economists make markets? On the performativity of economics.* Princeton, NJ: Princeton University Press.; Hughes, T. (1993).

Networks of power: electrification in western society, 1880-1930. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

77. Bu konu, "yeniden düzenleme tezi" üzerine yapılan güncel tartışmalar tarafından ele alınır. Toscano, A. (2011). Logistics and opposition. *Mute.* Erişim adresi: metamute.org.; Bernes, J. (2013). Logistics, counterlogistics and the communist project. *End Notes 3: Gender, Race, Class and Other Misfortunes,* (Eylül).; Toscano, A. (2015). Lineaments of the logistical state. *Viewpoint.* Erişim adresi: viewpointmag.com.

78. "Makineler sermaye olmaktan çıkar çıkmaz kullanım değerini kaybetmez. Makineler sabit sermaye için en uygun kullanım değerini üretse de, makinelerin kullanıldığı nihai ve en uygun toplumsal üretim ilişkileri, bir toplumsal ilişki olarak sermaye kapsamında gerçekleşmek zorunda değildir." Marx, K. (1973). *Grundrisse: introduction to the critique of political economy* (s. 699-700). (Martin Nicolaus. Çev.). Harmondsworth: Penguin.

79. Burada sunulan örneklerin de gösterdiği gibi, yeniden amaçlandırma ve yaratım fazlasıyla iç içe geçmiştir. Yeniden amaçlandırma eski materyallerin yaratıcı biçimde değerlendirilmesini, her yaratım ise mevcut materyallerin yeniden amaçlandırılmasını içerir. İkisi arasında yapılan ayrım esasen bir zıtlık değil, vurgu meselesidir.

80. Feenberg, A. (2002). *Transforming technology: a critical theory revisited.* New York, NY: Oxford University Press.

81. İşçilerin teknolojiyi işyerlerinde nasıl kullanabileklerine dair faydalı öneriler için bkz. Harman, C. (1979). *Is a machine after your job? New technology and the struggle for socialism* (8. bölüm). Londra. Erişim adresi: marxists.org.

82. Mazzucato, M. (2013). *The entrepreneurial state: debunking public vs. private sector myths.* Londra: Anthem.; Hanlon, M.

(2014, 3 Aralık). The golden quarter. *Aeon Magazine*. Erişim adresi: aeon.co.

83. Ayrıntılı bir analiz için bkz. M. Mazzucato, 2013, 5. bölüm.
84. Mazzucato, M. (2015). *Building the entrepreneurial state: a new framework for envisioning and evaluating a mission-oriented public sector* (s. 9). Levy Economics Institute of Bard College 824 no'lu Araştırma Raporu. Erişim adresi: levyinstitute.org.; Perez, C. (2003). *Technological revolutions and financial capital: the dynamics of bubbles and golden ages.* Cheltenham: Edward Elgar.
85. M. Mazzucato, 2015, s. 2.
86. Daha fazla bilgi için bkz. missionorientedfinance.com.
87. Penna, C. ve Mazzucato, M. (2014, 24 Temmuz). *Beyond market failures: the role of state investment banks in the economy.* Mission-Oriented Finance for Innovation adlı konferansta sunulan makale. Londra. Erişim adresi: youtube.com.
88. Almanya'nın yoğun biçimde yenilenebilir enerjiye yönelmesi belki de bunun en iyi ve en güncel örneğini sunuyor.
89. Dyer-Witheford, N. (1997). Cycles and circuits of struggle in high-technology capitalism. Davis, J., Hirschl, T. ve Stack, M. (Ed.). Cutting edge: technology, information, capitalism and social revolution (s. 206-207) içinde. Londra: Verso.; Smith, A. (2014). *Socially useful production* (s. 2). STEPS Araştırma Raporu 58. Brighton STEPS Centre. Erişim adresi: steps-centre.org.
90. Bu, Murray Bookchin'in özgürleştirici teknolojiler kavramıyla kimi benzerlikler taşır, ancak açıkçası biz onun küçük ölçekli komüniteryen gelecek tahayyülüne pek yakın değiliz. Bookchin, M. (2004). *Towards a liberatory technology.* Post-scarcity anarchism içinde. Edinburgh: AK Press.

91. Wainwright, H. ve Elliott, D. (1981). *The Lucas Plan: a new trade unionism in the making?* (s. 16). Londra: Allison & Busby.
92. A.g.e., s. 10, 89.
93. A.g.e., s. 101-107.
94. A. Smith, 2014, s. 5.
95. A.g.e., s. 1.
96. A.g.e., s. 2.
97. H. Wainwright ve D. Elliott, 1981, s. 231.
98. A.g.e., s. 157.
99. Tiqqun (b.t.). *The cybernetic hypothesis.* Erişim adresi: theanarchistlibrary.org.
100. Medina, E. (2011). Cybernetic revolutionaries: technology and politics in Allende's Chile (s. 26). Londra: MIT Press.
101. A.g.e., s. 64.
102. A.g.e., s. 72.
103. A.g.e., s. 146.
104. A.g.e., s. 150.
105. A.g.e., s. 79.
106. F. Jameson, 2010.; A. Toscano, 2011.; Davis, M. (2010). Who will build the ark?. *New Left Review II, 61*(Ocak-Şubat); E. Medina, 2011; Dyer-Witheford, N. (2013). Red plenty platforms. *Culture Machine, 14.*; T. Terranova, 2014.; Morozov, E. (2015). Socialise the data centres!. *New Left Review, 91*(Ocak-Şubat).
107. Çokyönlü bir karşıt argüman için bkz. J. Bernes, 2013.
108. Bu sorunlara dair yarı kurmaca, yarı tarihsel ve oldukça ilgi çekici bir anlatı için bkz. Spufford, 2010.
109. Saunders, C. ve Barber, A. (2006, Temmuz). *Food miles - comparative energy/emissions performance of New Zealand's agriculture industry.* Agribusiness and Economics Research Unit. Erişim adresi: lincoln.ac.nz.

110. A. Feenberg, 2002, s. 58.; Reinfelder, M. (1980). *Introduction: breaking the spell of technicism.* Phil Slater. (Ed.). Outlines of a critique of technology (s. 17) içinde. Londra: Ink Links.
111. Bilim ve teknoloji çalışmaları alanının politik karakteri üzerine kapsamlı bir literatür mevcut, fakat biz ayrıca belli bir sınıf ve vasıf grubu lehine gerçekleşen teknik değişim hakkındaki araştırmaları da eklemek istiyoruz. Autor, D., Levy, F. ve Murnane, R. (2003). The skill content of recent technological change: an empirical exploration. *Quarterly Journal of Economics, 118*(4).; Basole, A. (2013). Class-biased technical change and socialism: some reflections on Benedito Moraes-Neto's "On the labor process and productive efficiency: discussing the socialist project". *Rethinking Marxism, 25*(4).
112. Bu konuya dair ilk tartışmalardan biri için bkz. Panzieri, R. (1980). *The capitalist use of machinery: Marx versus the "objectivists".* Phil Slater. (Ed.). Outlines of a critique of technology içinde. Londra: Ink Links.
113. Noble, D. F. (1986). Forces of production: A social history of industrial automation. New York, NY: Oxford University Press.; K. Marx, 1990, s. 526.
114. Kranzberg, N. (1986). Technology and history: "Kranzberg's laws". *Technology and Culture, 27*(3), s. 545.
115. Basalla, G. (1988). *The evolution of technology* (s. 7). Cambridge: Cambridge University Press.
116. Kullanıcıların teknolojiyi nasıl şekillendirdiğine dair bkz. Oudshorn, N. ve Pinch, T. (Ed.). (2005). *How users matter: the co-construction of users and technology.* Cambridge, MA: MIT Press.
117. Cleaver, H. (1981). *Technology as political weaponry.* The responsibility of the scientific and technological

enterprise in technology transfer içinde. American Association for the Advancement of Science. Erişim adresi: academia.edu.

118. Hiç kullanılmasalar bile nükleer silahların temel işlevi kitlesel imhadır.
119. Zihin emekçileri ve onların işçi sınıfının diğer bileşenleriyle ilişkisine dair isabetli bir çözümleme için bkz. Pasquinelli, M. (2014). To anticipate and accelerate: Italian Operaismo and reading Marx's notion of the organic composition of capital. *Rethinking Marxism, 26*(2).

VIII. Gücün İnşası

1. "Güç" derken kişinin kendi çıkarlarını gerçek kılabilme kapasitesinden bahsediyoruz. Lukes, S. (2005). *Power: a radical view* (2. bs.). Houndmills: Palgrave Macmillan.
2. Holloway, J. (2002). *Change the world without taking power: the meaning of revolution today.* Londra: Pluto.
3. Burada sadece üç faktöre odaklanıyoruz, ancak şans ve bireysel tahayyüller gibi tahmin edilmesi güç unsurlar dahil olmak üzere, şüphesiz pek çok başka faktör de mevcut.
4. Geleneksel sınıf mücadelesi bağlamında kaldıraç noktaları, kurumsal iktidarı, piyasadaki pazarlık gücünü ve işyerindeki pazarlık gücünü de kapsar. Silver, B. (2003). *Forces of labor: workers' movements and globalization since 1870* (s. 13-16). Cambridge: Cambridge University Press.
5. İşin aslı, kapitalist sistmede yaşanan sınıf çatışmasının antagonizmayı basitleştirme eğilimi taşıdığı öne sürülür. Marx, K. ve Engels, F. (1988). *The communist manifesto.* Economic and philosophical manuscripts of 1844, and the communist manifesto (s. 210) içinde. Amherst, NY: Prometheus Books.

6. The holding pattern: the ongoing crisis and the class struggles of 2011-2013 (s. 49-50). (2013). *Endnotes 3*. Erişim adresi: endnotes.org.uk.
7. Piven, F. F. ve Cloward, R. (1988). Poor people's movements: why they succeed, how they fail (s. 194). New York, NY: Random House.
8. K. Marx ve F. Engels, 1988, s. 217-218.
9. Beverly Silver, bu taktiklerin ve kaldıraç noktalarının en başından, zaten var olduklarını varsaymamak gerektiğini söyler. Bu taktik ve kaldıraç noktaları icat edilmeli ve hem eylemlilik hem de deneyimler yoluyla inşa edilmelidir. B. Silver, 2003, s. 6.
10. Editorial (s. 7). (2013). *Endnotes 3*. Erişim adresi: endnotes.org.uk.
11. Therborn, G. (2014). New masses? Social bases of resistance. *New Left Review II, 85*(Ocak-Şubat, s. 9.
12. Lee, C. K. (2007). Against the law: labor protests in China's rustbelt and sunbelt. Berkeley, CA: University of California Press.; Hamlin, K., Gridneff, I. ve Davison, W. (2014, 22 Temmuz). *Ethiopia becomes China's China in global search for cheap labor*. Business Week.
13. Federici, S. (2004). Caliban and the witch: women, the body and primitive accumulation (s. 63-64). New York, NY: Autonomedia.; Cope, Z. (2012). *Divided world, divided class: global political economy and the stratification of labour under capitalism*. Montreal: Kersplebedeb.
14. Bu konuyu daha geniş bir düzlemde tartışırken, müştereklerin inşası, hegemonya söylemi, parti, düzen ve çerçeve ekseninde ortaya çıkan sorunları ele alabiliriz. Sırasıyla bkz. Hardt, M. ve Negri, A. (2005). *Multitude: war and democracy in the age of empire*. New York, NY: Penguin.; Laclau, E. (2007).

On populist reason. Londra: Verso.; Dean, J. (2012). *The communist horizon*. Londra: Verso.; The holding pattern: the ongoing crisis and the class struggles of 2011-2013 (s. 49-50). (2013). *Endnotes 3*. Erişim adresi: endnotes.org.uk.; Tarrow, S. (1998). *Power in movement: social movements and contentious politics* (2. bs.). Cambridge: Cambridge University Press.

15. Örneğin, Badiou temel insan haklarını, insanı hayvani altyapısına indirgediklerini söyleyerek eleştirir. Badiou, A. (2002). *Ethics: an essay on the understanding of evil* (s. 11-13). (Peter Hallward. Çev.). Londra: Verso.
16. Feigenbaum, A., Frenzel, F. ve McCurdy, P. (2013). Protest camps (s. 176). Londra: Zed.
17. Daha klasik bir dille, nesnel birliğin öznel çoğullukla karşı karşıya kaldığını söyleyebiliriz.
18. Popülist hareketler sık sık sınıf hareketlerinin zıddı olarak konumlandırılsa da, popülist hareketlerin sınıf hareketlerini kapsadığını söylemek daha doğru olacaktır. Laclau'nun öne sürdüğü gibi, popülizm sınıf mücadelesini reddetmez, sınıf mücadelesinin toplumsal değişimin tek itici gücü olması gerekliliğinin tarihdışı olduğunu iddia eder. Ama popülist bir hareket içerisinde belli başlı mücadeleler diğerlerinden daha fazla geçerlilik kazanabilir ve artık nüfusların mevcut koşullarına baktığımız zaman, sınıfın –baskı altında da olsa– bugün yeniden bir mücadele odağı olarak yükselişe geçtiğini düşünüyoruz. Buradan da anlaşılacağı üzere, popülizm bu yüzden bağımsız bir içerik yerine birleştirici bir mantık ihtiva eder. Dolayısıyla "halk" bir özne, tözel bir varlık değil; ilişkilenme mantığıyla kurulmuş, oluş hâlinde bir kolektiftir. Zerilli, L. (1998). This universalism which is not one. *Diacritics, 28*(2).; E. Laclau, 2007, s. 236.

19. "Popülizmin" birleştirici niteliğinin değişimine dair bir soykütük çalışması için bkz. D'Eramo, M. (2013). Populism and the new oligarchy. (Gregory Elliot. Çev.). *New Left Review II, 82*(Temmuz-Ağustos).
20. Laclau, 2007, s. 117.
21. Stavrakakis, Y. ve Katsambekis, G. (2014). Left-wing populism in the European periphery: the case of Syriza. *Journal of Political Ideologies, 19*(2).; Iglesias, P. (2014, 9 Aralık). The left can win. *Jacobin.* Erişim adresi: jacobinmag.com; Hancox, D. (2015, 9 Şubat). *Why Ernesto Laclau is the intellectual figurehead for Syriza and Podemos.* Guardian.; E. Laclau, 2007.; Ciccariello-Maher, G. (2013). *We created Chavez: a people's history of the Venezuelan Revolution.* Durham, NC: Duke University Press.
22. Laclau, E. (2006). Why constructing a people is the main task of radical politics. *Critical Inquiry, 32*(4), s. 655.
23. Dussel, E. (2009). Twenty theses on politics (s. 83). (George Ciccariello-Maher. Çev.). Durham, NC: Duke University Press.
24. Örneğin, *Wall Street Journal* Amerika Birleşik Devletleri'nde yılda 500.000 doların altında kazanan herkesin Yüzde 99'a dahil edilebileceğini tahmin ediyor. Oysa, bu miktarın biraz altında kazanan pek çok kişinin Occupy Wall Street'in dile getirdiği projeyle hemfikir olduğunu düşünmek biraz zor. Bkz. Izzo, P. (2011, 19 Ekim). What percent are you?. *WSJ Blogs - Real Time Economics.* Erişim adresi: blogs.wsj.com.
25. Dördüncü bölümdeki evrenselcilik tartışmasına tekrar dönersek, tikellerin evrenselciliğe bulaşması (ya da tam tersi) tam olarak budur.
26. Therborn, 2014, s. 8-9.
27. Russell, B. (2014). Demanding the future? What a demand

can do. *Journal of Aesthetics and Protest*. Erişim adresi: joaas.org.

28. Trott, B. (2007). Walking in the right direction?. *Turbulence 1*. Erişim adresi: turbulence.org.uk.
29. Bu aynı zamanda Plan C'nin "referans topluluğu" olarak adlandırdığı şeyle de benzerlikler taşır. B. Russell, 2014.
30. Terranova, T. (2014). *Red Stack Attack!*. R. Mackay and A. Avanessian (Ed.), #Accelerate: The accelerationist reader (s. 387) içinde. Falmouth: Urbanomic.
31. Carroll, W. K. (2006). Hegemony, counter-hegemony, anti-hegemony. *Socialist Studies/Études Socialistes, 2*(2), s. 30-32; Day, R. J. F. (2005). *Gramsci is dead: anarchist currents in the newest social movements*. Londra: Pluto.
32. Harvey, D. (2013). *Rebel cities: from the right to the city to the urban revolution* (s. 125). Londra: Verso.
33. The Free Association. (b.t.). *Rock'n'Roll suicide: political organisation in post-crisis UK*. Freely Associating içinde. Erişim adresi: freelyassociating.org.
34. "Öncü birimler" üzerine bir tartışma için bkz. Nunes, R. (2014). *Organisation of the organisationless: collective action after networks* (s. 34-40). Londra: Mute.
35. Örgütlenme tarzlarında çoğulluğun önemine dair bir tartışma için bkz. S. Tarrow, 1998, 5. bölüm.
36. W. K. Carroll, 2006, s. 22.
37. R. Nunes, 2014, s. 30.
38. Rodrigo Nunes'in "ağ-sistem" olarak kavramsallaştırdığı şey budur. A.g.e., s. 20. Nunes'in çalışmaları ayrıca sonraki araştırmalar için önemli olabilecek başka bir alanı da öne çıkarır: hareketlerin oluşturduğu ağların karşılaştırmalı bir topolojisi. Bu alanda, çizge teorisinin matematiksel araçlarından muhakkak faydalanılacaktır.

39. Steensland, B. (2007). *The failed welfare revolution: America's struggle over guaranteed income policy* (s. 22). Princeton, NJ: Princeton University Press.
40. Farrell, H. ve Shalizi, C. (2012, 23 Mayıs). Cognitive democracy. *Crooked Timber*. Erişim adresi: crookedtimber.org.
41. Tufekci, Z. (2014, 19 Mart). *After the Protests*. New York Times.
42. Castells, M. (2012). *Networks of outrage and hope: social movements in the internet age* (s. 34-35). Cambridge, UK: Polity.
43. McAlevey, J. (2014). *Raising expectations (and raising hell): my decade fighting for the labor movement* (s. 312). Londra: Verso.
44. B. Steensland, 2007, s. 230.
45. Simon, R. (1991). *Gramsci's political thought* (12. bölüm). Londra: Lawrence & Wishart.
46. Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks* (s. 5-6). Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell-Smith. (Ed.). Londra: Lawrence & Wishart.
47. SomeAngryWorkers. (2014, 14 Eylül). Gr***ford? Where the hell's that?!. *Libcom*. Erişim adresi: libcom.org.
48. J. McAlevey, 2014, s. 37.
49. Buna "tüm işçilerin örgütlenmesi" adı verilir. Bkz. A.g.e., s. 14-16.
50. Wright, E. O. (2010). *Envisioning real utopias* (s. 223). Londra: Verso.
51. Badiou, A. (2012). *The rebirth of history: times of riots and uprisings* (s. 30). Londra: Verso.
52. D. Harvey, 2013, s. 132.
53. J. McAlevey, 2014, s. 51.
54. Fletcher, B. ve Gapasin, F. (2009). *Solidarity divided: the crisis in organized labor and a new path toward social justice* (s. 174). Londra: University of California Press.

55. Standing, G. (2011). *The precariat: the new dangerous class* (s. 1). Londra: Bloomsbury Academic.
56. Greenhouse, S. (2002, 6 Ekim). *The nation: the $100,000 longshoreman; a union wins the global game*. New York Times.
57. Nina Power yakın zaman önce evrensel temel gelirin ulusal değil, küresel bir talep olması gerektiğini öne sürdü. Prensipte kendisine katılıyoruz, ancak mevcut siyasi koşullar bu taleplerin önce tekil devletler düzeyinde gerçekleşmelerini zorunlu kılıyor. Power, N. (2015, 10 Nisan). *Re-engineering the future*. Re-Engineering the Future adlı panelde gerçekleştirilen sunum. Tate Britain. Londra, Birleşik Krallık.
58. Son yıllarda parti temelli örgütlenmenin krizde olduğu sıklıkla dile getiriliyor, ancak bu türden iddialar koşullar değiştikçe partilerin de koşullara uygun olarak yeni biçimler aldığını gözden kaçırıyor. Basit bir ifadeyle, öncü parti ve sosyal demokrat partiler bir tür çöküş hâlinde. Öncü partilerde, elit entelektüellerden meydana gelen küçük bir grup kitlelere kendi çıkarlarını öğretir ve onları devrim yapmaları için kışkırtırdı. [Lih, L. T. (2008). Lenin rediscovered: "What is to be done?" in context (s. 13-18). Chicago: Haymarket.] Sosyal demokrat partiler için ise kitlelerin desteği, seçim politikaları, bağımsız bir finans kaynağı ve geleneksel işçi örgütlerinde merkezi bir konuma yerleşmek önem arz ediyordu. [Moschonas, G. (2002). *In the name of social democracy: the great transformation, 1945 to the present* (s. 35). (Gregory Elliott. Çev.). Londra: Verso.] İkisi de gelişmiş kapitalist ülkelerdeki güncel koşullara uygun değildir, ama Gramscici modern Prens olarak parti anlayışının hâlâ değerli olabileceğini ve Podemos benzeri partilerin yapılarını açıklayabileceğini düşünüyoruz. Parti

tartışmaları elbette burada bahsedilenlerden çok daha fazlasını kapsıyor. Ancak biz Peter Thomas'ın izinden giderek, partiyi (1) geniş popülist hareketi oluşturan parçalardan yalnızca biri; (2) hareketin özerk olabilme yollarından biri; (3) kimlik dayatmacılığı yerine farklılıkları kurumsallaştıran bir örgüt ve (4) hem hareketin taleplerini sentezleyen hem de bu taleplere öncülük eden deneysel bir aygıt olarak görüyoruz. Thomas, P. (2013). The communist hypothesis and the question of organization. *Theory & Event, 16*(4). Erişim adresi: muse.jhu.edu.

59. Azzellini, D. (2013, Yaz). *The communal state: communal councils, communes, and workplace democracy.* North American Congress on Latin America. nacla.org.
60. Hancox, D. (2014, 22 Ekim). *Podemos: the radical party turning Spanish politics on its head.* Newsweek.
61. Özellikle Podemos örneğinde "her vatandaşın oy kullanabildiği önseçimler, grupların kurulması ve çoğaltılması, katılımcı bir parti programının oluşturulması ve bu programın onaylanması, kolektif fonlama, şeffaf muhasebe, parti içindeki görevlerin iptal edilebilmesi yönünde mutabakat, temsilcilerin yetkilerinin ve aldıkları maaşların sınırlanması", bu mekanizmalar arasında yer alıyordu. Cano, G., Lago, J., Maura, E., Bustinduy, P. ve Moruno, J. (2014, 3 Mayıs). Podemos: overcoming representation. *Cunning Hired Knaves.* Erişim adresi: hiredknaves.wordpress.com.
62. Ancak Podemos içerisinde hareketin hangi yönde ilerleyeceği konusunda ciddi bir tartışma sürüyor. Devlet temelli ve merkezi gücü destekleyenler ile merkezsiz ve yerel toplumsal hareketlerin daha da güçlendirilmesini isteyenler olarak ayırabileceğimiz iki grup mevcut. Bkz. Stobart, L. (2014, 14

Kasım). Understanding Podemos (2/3): radical populism. *Left Flank*. Erişim adresi: left-flank.org.
63. Genosko, G. (2003). *The party without bosses: lessons on anti-capitalism from Félix Guattari and Luís Inácio 'Lula' Da Silva* (s. 19). Winnipeg: Arbeiter Ring.
64. G. Ciccariello-Maher, 2013, s. 16.
65. Levinson, M. (2008). *The box: how the shipping container made the world smaller and the world economy bigger* (s. 10). Princeton, NJ: Princeton University Press.
66. A.g.e., s. 27.
67. B. Silver, 2003, s. 47.
68. Mitchell, T. (2013). Carbon democracy: political power in the age of oil (s. 19). Londra: Verso.
69. Kumar, A. (2014, Nisan). 5 reasons the strike in China is terrifying! (to transnational capitalism). *Novara Wire*. Erişim adresi: wire.novaramedia.com.
70. SomeAngryWorkers, 2014.
71. Cowen, D. (2014). *The deadly life of logistics: mapping violence in global trade* (s. 41-45). Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
72. Erik Olin Wright'a göre bu yapısal iktidar türlerinden biridir. Wright, E. O. (2000). Working-class power, capitalist-class interests, and class compromise. *American Journal of Sociology, 105*(4), s. 962
73. Cutler, J. ve Aronowitz, S. (1998). *Quitting Time*. Stanley Aronowitz ve Jonathan Cutler (Ed.). Post-work: The wages of cybernation (s. 9-11) içinde. New York, NY: Routledge.
74. Cockburn, C. (1991). *Brothers: male dominance and technological change*. Londra: Pluto.
75. J. McAlevey, 2014, s. 28.
76. J. Cutler ve S. Aronowitz, 1998, s. 17.

77. A.g.e., s. 12-13; Chomsky, N. (2012). *Occupy* (s. 34). Londra: Penguin.
78. Wardrop, M. (2012, 28 Şubat). *Boris Johnson pledges to introduce driverless tube trains within two years.* Daily Telegraph.
79. Einzig, P. (1957). The economic consequences of automation (s. 235). New York, NY: W. W. Norton.
80. Autor, D. (2014, Eylül). *Polanyi's paradox and the shape of employment growth* (s. 26). National Bureau of Economic Research Araştırma Raporu. Erişim adresi: nber.org.
81. Nguyen, A., Yosinski, J. ve Clune, J. (2015). Deep neural networks are easily fooled: high confidence predictions for unrecognizable images. *arXiv.* Erişim adresi: arxiv.org.
82. Bu konudaki temel kaynaklardan biri için bkz. Piven, F. F. ve Cloward, R. (1988). *Poor people's movements: Why they succeed, how they fail.* New York, NY: Random House. Ek olarak, bkz. Mason-Deese, L. (2012). The neighborhood is the new factory. *Viewpoint, 2.* Erişim adresi: viewpointmag.com.
83. R. J. F. Day, 2003, s. 42.
84. Vizcarra, J. ve Araiza Kokinis, T. A. (2014, 5 Aralık). Freeway takeovers: the reemergence of the collective through urban disruption. *Tropics of Meta: Historiography for the Masses.* Erişim adresi: tropicsofmeta.wordpress.com.
85. Örneğin Batı Yakası'nda bulunan bir limanda gerçekleşen kapatma eyleminin etkisini ortaya çıkarmak amacıyla, bu eylemin bütün endüstriler üzerindeki etkisinin yanı sıra çabuk bozulan ve iade edilen ürünlerin sonucunda ortaya çıkan etkileri ayrı ayrı tespit etmek için genel bir denge modelinden faydalanılmıştır. Model, bu etkileri ithalat,

ihracat ve tüketicilerin alım gücü ekseninde sınıflandırarak, liman kapatma yoluyla yaratılacak siyasi baskının hangi bileşen üzerinde etkili olduğunu gösterebiliyor. National Association of Manufacturers and the National Retail Federation. (2014, Haziran). *The national impact of a West Coast port stoppage* (s. 9). Erişim adresi: nam.org.

86. Lojistik ağlarındaki yeni örgütlenme biçimlerinin gelişimi için bkz. Slaughter, J. (2012, Nisan). *Supply chain workers test strength of links*. Labor Notes.
87. J. McAlevey, 2014, s. 37.

SONUÇ

1. Marx, "özgürlük alanı yalnızca emek gereklilik üzerinden belirlendiğinde ve gündelik kaygılar ortadan kalktığında *başlar*" derken bu noktaya işaret eder. (Vurgu bize ait.) Marx, K. (1977). *Capital: A critique of political economy, Volume III* (s. 820). Londra: Lawrence & Wishart.
3. Cinsiyete dayalı toplumsal ayrışmanın köklü yapısına dair bkz. Mies, M. (1999). Patriarchy and accumulation on a world scale: women in the international division of labour. Londra: Zed.
4. Weeks, K. (2011). *The problem with work: feminism, Marxism, antiwork politics, and postwork imaginaries* (s. 216). Durham, NC: Duke University Press.
5. Van Der Veen, R. J. ve Van Parijs, P. (1986). A capitalist road to communism. *Theory and Society, 15*(5), s. 637.
6. Mandel, G. N. ve Gathii, J. T. (2006). Cost-benefit analysis versus the precautionary principle: beyond Cass Sunstein's Laws of Fear. *University of Illinois Law Review, 5*.
7. Bu konu üzerine yapılmış çok önemli bir çalışma için bkz. Singleton, B. (2014). *Maximum jailbreak*. Robin Mackay ve

Armen Avanessian (Ed.). #Accelerate: The accelerationist reader içinde. Falmouth: Urbanomic.

8. Mason, P. (2014, 12 Haziran). *What would Keynes do?*. New Statesman.
9. B. Singleton, 2014.; Federov, N. F. (1990). *The philosophy of the common task*. What Was Man Created For? içinde. (Elisabeth Kouitaissof ve Marilyn Minto. Çev.). Londra: Honeyglen.
10. Bu konuya dair anlaşılır bir açıklama için bkz. Arthur, W. B. (2009). *The nature of technology: what it is and how it evolves*. Londra: Penguin.
11. Smith, T. (2015). Red Innovation. *Jacobin, 17*, s. 75.
12. Mazzucato, M., Brynjolfsson, E. ve Osborne, M. (2014, 15 Temmuz). *Robot panel*. FT Camp Alphaville festivalinde gerçekleştirilen sunum. Londra. Erişim adresi: youtube.com.
13. Hanlon, M. (2014, 3 Aralık). The golden quarter. *Aeon Magazine*. Erişim adresi: aeon.co.; Cowen, T. (2011). The great stagnation: how America ate all the low-hanging fruit of modern history, got sick, and will (eventually) feel better (s. 13). New York, NY: Dutton.
14. Bu husus, Mariana Mazzucato'nun önemli kitabındaki temel çıkarımlardan biridir. Mazzucato, M. (2013). *The entrepreneurial state: debunking public vs. private sector myths*. Londra: Anthem.
15. Apple'ın iPhone'u yaratmak için devlet tarafından geliştirilen teknolojileri nasıl menfaatperest bir şekilde kullandığına dair kapsamlı bir analiz için bkz. A.g.e., 5. bölüm.
16. Harcamalarındaki açıklara ve kâr etmemelerine rağmen pek çok dev projenin hâlâ devam ediyor olması bir paradoks olarak değerlendiriliyor: Flyvbjerg, B., Bruzelius, N. ve Rothengatter, W. (2003). Megaprojects and risk:

an anatomy of ambition (a. 3-5). Cambridge: Cambridge University Press.

17. Gorz, A. (1985). *Paths to paradise: on the liberation from work* (s. 61). (Malcolm Imrie. Çev.). Boston: South End Press.
18. Marx ve Engels'in sözleriyle, "üretici güçlerdeki bu gelişme [....] mutlak zorunlu bir maddi önkoşuldur, çünkü bu gelişme olmaksızın yoksunluk genelleşir, yoksunluk genelleştikçe zorunlu ihtiyaçlar için verilen savaşım yeniden başlar ve eski kirli düzen mecburen tekrar kurulur". Marx, K. ve Engels, F. (1976). *The German ideology* (s. 54). Londra: Prometheus.
19. Örneğin kapitalist sistemin dışına çıkabilen insana yönelik bu tür bir yaklaşım, Jacques Camatte'ın çalışmalarındaki sorunlu noktalardan biridir. Bkz. Camatte, J. (1996). *This world we must leave*. Brooklyn: Semiotexte.
20. K. Weeks, 2011, s. 169.
21. Mandel, E. (1998). Late capitalism (394-395). Londra: Verso.
22. Çeviride küçük bir değişiklik yaptık. "İnsan enerjisi", "insan yetileri" olarak çevrildi. K. Marx, 1977, s. 820.
23. Campagna, F. (2013). *The last night: anti-work, atheism, adventure* (s. 68). Winchester: Zero.
24. İktisadi ve siyasi özgürlüğe dair bkz. Kollontai, A. (1977). Selected Writings. (Alix Holt. Çev.). Londra: Allison & Busby.
25. Bronner, S. E. (2004). *Reclaiming the enlightenment: toward a politics of radical engagement* (s. 15). New York: Columbia University Press.
26. K. Weeks, 2011, s. 103.
27. Bratton, B. (2015). *The stack: on software and sovereignty*. Cambridge, MA: MIT Press.

28. Terranova, T. (2014). *Red Stack Attack!*. R. Mackay and A. Avanessian (Ed.), #Accelerate: The accelerationist reader (s. 391-393) içinde. Falmouth: Urbanomic.
29. Katılımcı ekonomide gündelik hayat anlatılarını okumak aydınlatıcı olacaktır. Bkz. Albert, M. (2004). Parecon: life after capitalism (3. kısım). Londra: Verso.
30. Dyer-Witheford, N. (2013). Red plenty platforms. *Culture Machine, 14.*, s. 13.
31. Saniye bazında gerçekleşen işlemler üzerinden hesaplandığında 1969 yılındaki işlem gücü ile 2019 senesinde ulaşılması beklenen düzey arasındaki fark 10^7 karşısında 10^{18}'dir. A.g.e., s. 8.

Dizin

15 Mayıs 28, 46
1968 37, 118, 337

afrofütürizm 9, 251, 256
algoritmik alım satım 201
Allende, Salvador 268
Almanya 85, 86, 99, 101, 106-108, 169, 215, 364, 401, 420
alternatifçilik 348
Althusser, Louis 149
Amerika Birleşik Devletleri 52, 70, 84, 85, 106, 107, 111, 112, 115, 185, 242, 246, 250, 269, 300, 349, 367, 370, 376, 386, 391, 399, 403, 410, 426
Amerika 18, 37, 59, 74, 89, 116, 174, 178, 188, 200, 285, 293, 337, 340, 342, 357
Apple 264, 434
Arap Baharı 238, 284
Arjantin 57, 71-75, 116, 266, 311
artık nüfus 76, 158, 159, 161, 162, 164-172, 175, 176, 178-181, 185-192, 218, 219, 225, 237, 281, 283, 298, 299, 310, 365, 366, 369, 373, 425
aylaklık 158, 207

bakım emeği 205, 220
bankacılık 83-86, 114
barınma 23, 67, 143, 147, 174, 176, 177, 299, 301, 392, 404
Beveridge Raporu 214
Birleşik Krallık 23, 42, 77, 80, 85, 86, 103, 106, 109, 114, 116, 117, 169, 171, 172, 213, 214, 261, 266, 272, 309, 347, 375, 401, 429
Birleşik Otomobil İşçileri 305
Bolşevik Devrimi 238
Bolşevikler 249
Rus Devrimi 252
borç 10, 11, 24, 46, 47, 69, 71, 84, 85, 116, 172, 268, 298, 299, 311
Bretton Woods 41, 114, 116
Brezilya 139, 215, 266, 282, 303
Brown, Michael 311
büyük anlatılar 136
Büyük Buhran 88, 113, 122, 181, 184, 208
büyük veri 200, 201

Chicago Okulu 97, 103, 112
cinsiyet 9, 10, 33, 38, 39, 45, 61, 62, 79, 88, 162, 165, 179, 206, 209, 210, 222, 223, 227, 246, 253, 281, 307, 318, 350, 433
Cleaver, Eldridge 168, 373
Critchley, Simon 134
Cumhuriyetçi Parti (ABD) 245
Cybersyn 268-270

çalışma 10, 38, 42, 47, 78, 88, 120, 157-159, 162, 170, 171, 183, 184, 189, 190-192, 197-199, 203, 204, 207-213, 218-221, 223-230, 236, 237, 239, 253, 264, 265, 271, 275, 283, 288, 289, 293, 298, 308, 312, 318-320, 322, 325, 328, 338, 364, 371-375, 389, 399, 400
ücretli emek 137, 153, 165, 168, 191, 247, 311
iş 10, 73, 79, 118, 120, 146, 157, 158, 162, 163, 165, 169, 174-177, 179-184, 200, 202, 205, 207-210, 212, 225,-227, 235, 266, 298, 307
çalışma sonrası 47, 129, 153, 158, 159, 192, 195, 197, 205-207, 214, 216, 224, 225, 228, 231, 235-237, 242, 251, 253, 256, 276, 279, 280, 284, 288-290, 293, 294, 300, 301, 312, 317-320, 322, 325, 362
Çin 160, 164, 177, 306
Çöküş Sonrası İktisat Topluluğu 258

demokrasi 10, 11, 19, 54, 55, 59, 61, 63, 64, 132, 135, 146, 237, 249, 329
dil 149, 240, 287, 288, 295
direniş 12, 17, 29, 34, 68, 88, 91, 93, 129, 130, 134, 138, 207, 243, 283, 311, 327, 332, 342, 359
doğrudan demokrasi 27, 53, 55, 57, 61, 62, 63, 66, 70, 293, 303, 340
doğrudan eylem 18, 27, 34, 39, 40, 53, 56, 57, 69, 75, 129, 341
dolayımsız 29, 55, 61, 270, 287
duygulanım 21, 36, 98, 204, 206, 254, 255, 342
Dünya Ticaret Örgütü 19, 332
düşünce kuruluşları 16, 103, 106, 108, 109-113, 117, 124, 213, 244, 296, 411

eğitim 60, 73, 98, 100, 112, 117, 119, 147, 181, 182, 184, 189, 190, 210, 241, 254, 256-258, 261, 307, 383
eğretileşme 159, 161, 170, 172, 174, 179, 190, 220, 223, 228, 236, 298, 300, 310, 311, 374, 375
güvencesizlik 170, 189, 220
eklemeli üretim 200, 260, 328, 392
enerji 10, 36, 41, 80, 81, 210, 211, 265, 267, 272, 293, 306, 323, 324, 329, 330, 404, 420

enformel ekonomi 179
Engels, Friedrich 146, 435
Erhard, Ludwig 107
eşitsizlik 47, 145, 147, 188, 228, 242
etik 28, 34, 76, 78-80, 83, 87, 204, 358, 389
    çalışma ahlakı 224-231, 237, 241, 406, 407
evrensel temel gelir 197, 214-224, 228, 230, 231, 253, 259, 402-406, 429
    temel gelir 148, 214-225, 230, 235, 237, 293, 296, 300, 403, 405
evrenselcilik 129, 130, 139-144, 153, 216, 318, 354, 355, 358, 359, 426

feminizm 9, 222, 251, 336
Fisher, Antony 109, 111, 352
Fransa 37, 103, 116, 269, 299, 336, 399
Friedman, Milton 97, 106, 112, 115

G20 19, 172
geçici istihdam programları 111, 184, 189, 191
gelecek 9, 130, 131, 133, 134, 137, 138, 319-321, 326
geri çekilme 27, 45, 89-91, 129, 238, 327
gettolar 174, 175, 187, 188, 192
gıda mili 80, 81
göç 174, 176, 180, 185, 186, 191, 385
gölge iş 210
Graeber, David 64
Gramsci, Antonio 241, 296, 409, 410, 412, 429
grev 24, 26, 56, 66, 69, 72, 211, 219, 270, 280, 281, 299, 305, 306, 308-311, 341, 387, 399, 401
güç 9, 11-13, 21, 26, 35-37, 40, 42, 47, 56, 57, 64, 105, 114, 116, 129, 279, 282, 290, 303, 318
Güney Afrika 215, 282, 305
Güvencesiz İşçiler Birliği 213

hapishane 165, 186-188, 365, 386
    hapsetme 186-188, 190-192, 241, 288
Harvey, David 245
Hayek, Friedrich 97, 102-106, 109, 352
hidrolik kırma 23, 333
Hindistan 160, 179, 215, 237, 266, 364, 410

hiperbatıl 133, 138, 231, 251
Holzer, Jenny 317, 351
hümanizm 152

ırk 33, 38, 41, 45, 54, 56, 61, 62, 63, 77, 88, 165, 166, 174, 175, 179, 186-188, 253, 281, 307, 336

İkinci Dünya Savaşı 88, 102, 106, 107, 209, 257, 281, 308
ikinci makine çağı 201
iklim değişikliği 31, 32, 76, 176, 211, 301
İktisadı Yeniden Düşünmek 258
İktisadi İlişkiler Enstitüsü 106, 109, 110
ilerleme 43, 47, 131-137, 195, 201, 221, 228, 231, 238, 251, 322, 324
ilkel birikim 160, 164, 166, 176, 177
intihar 172
İran Devrimi 238
İspanya 28, 46, 66, 69, 85, 285, 294
istihdamsız büyüme 159, 161
işçi sendikaları 37, 401
sendikalar 26, 42, 43, 54, 89, 114, 116, 120, 191, 192, 212, 236, 246, 261, 267, 281, 298-300, 305, 308, 312, 338, 387
işçi yönetimindeki fabrikalar 73
işgal 12, 17, 18, 20, 26, 27, 28, 39, 58, 282
işgücü 73, 116, 157, 162-166, 169-186, 188, 189, 199, 200, 202-205, 209, 213, 229, 231, 275, 281, 307, 365-367, 369, 370, 372, 375, 382, 392, 395, 399, 400
işsizlik 105, 113, 114, 145, 159-161, 164-175, 179-181, 184, 210, 214, 223, 227, 231, 235, 266, 285, 288, 300, 366, 370, 372, 373, 385
İzlanda 66, 294, 342

Jameson, Fredric 33, 168
Japonya 266, 405, 413
Jimmy Reid Vakfı 213
Jobs, Steve 323
Johnson, Boris 309

Kalecki, Michał 219
karmaşık sistem 31, 189
kenar mahalle 174-177, 187, 190

kişisel birikim 172, 376
komplo teorileri 33, 34
kozmizm 251
kölelik 132, 165, 174, 369, 410
kripto paralar 260, 328
Krugman, Paul 215, 383
küreselleşme karşıtı 12, 285, 290

Laclau, Ernesto 279, 285, 411, 425
Lafargue, Paul 208
Leninizm 303
Live Aid 22
lokavorizm 77, 79, 80
Lucas Aerospace 266
Luxemburg, Rosa 35
Lyotard, Francois 136

Manhattan Politika Araştırmaları Enstitüsü 109, 111
Marikana Katliamı 305
Marinaleda 90, 91
Marx, Karl 146, 157, 168, 208, 220, 281, 326, 339, 365, 370, 371, 397, 414, 433, 435
Mattick, Paul 168, 214
medya 10, 20, 21, 60, 69, 98, 108, 112, 113, 117, 119, 124, 162, 215, 228, 229, 235, 241, 243-245, 291, 294-296, 319, 329
Mısır 63, 65, 66, 294, 342
Mirowski, Philip 124
modernite 48, 113, 118, 131, 132, 134, 135, 137, 168, 249, 312
modernleşme 47, 113, 118, 131, 132, 134, 135, 137, 168, 249, 312
Mont Pelerin Cemiyeti 103-106, 108, 121, 123-125, 158, 243, 244, 295, 297, 352
Murray, Charles 111
Musk, Elon 323
müşterekleştirme 168, 408

negatif dayanışma 42, 72
neoliberal 20, 23, 29, 33, 36, 42, 45, 98, 242, 243, 255, 290, 304, 312, 328
neoliberalizm 12, 30, 44, 45, 89, 93, 98, 211, 212, 217, 219, 225, 242, 257, 267, 280, 319, 323, 330

Occupy Wall Street 12, 19, 39, 58, 63, 346, 426
ordoliberaller 102, 103, 107, 108
organik entelektüel 296, 297
otomasyon 10, 11, 158, 162, 171-175, 178, 190, 191, 198-206, 212, 221, 230, 259, 265, 283, 328, 366, 370, 377, 382, 387-389, 392-396
Overton penceresi 244, 253
öncü birimler 292
özgün 26, 27, 34, 55 92
özgürlük 117, 118, 220, 222, 226, 231, 326, 327
negatif özgürlük 145, 146, 325
sentetik özgürlük 145-148, 222, 318, 330, 361

Paranı Taşı 83, 84
Partido dos Trabalhadores 303
Piketty, Thomas 253
Plan C 213, 390, 427
planlama 10, 35, 101, 255, 257, 267, 329
Plant, Sadie 151
Podemos 285, 286, 302, 410, 429, 430
polis 18, 59, 65, 70, 71, 187, 189, 241, 288, 301, 307, 311
postkapitalist 30, 34, 36, 62, 66, 147, 153, 198, 208, 230, 246, 260, 262, 270-272, 274, 282, 325, 326, 329, 359, 408, 413
postkapitalizm 37, 74, 237, 259, 263, 271, 272, 273, 283, 301, 322, 326, 396
Pou Chen Group 306
prematüre sanayisizleşme 177-179, 190
protesto 17, 18, 20, 21, 39, 46, 56, 59, 60, 61, 66, 69, 71, 72, 92, 93, 123, 228, 258, 276, 293, 294, 302, 307, 333

radyo frekans tanımlama 200
Reagan, Ronald 113, 115, 123, 130
refah 13, 33, 114, 116, 131, 136, 175, 184, 185, 192, 214, 216, 217, 222, 404
reformist olmayan reformlar 196
rekabetçi özne 119, 182, 225
Robinson, Joan 161
robotikleşme 178, 201
makineleştirme 206
Rolling Jubilee 23, 24
ruhsal rahatsızlık 119

sağduyu 23, 25, 26, 44, 45, 72, 76, 93, 103, 104, 108, 111, 113, 117, 121-123, 134, 235, 239, 241-243, 255, 276, 290, 304, 312, 317, 327
Samuelson, Paul 256
savaş karşıtı 12, 17, 46, 290
serbest zaman 9, 21, 61, 148, 158, 205, 210, 214, 219, 300, 397,
sıfır saat sözleşmeleri 171, 310, 375
sınıf 30, 33, 36, 43, 44, 51, 58, 59, 80, 88, 100, 104, 111, 112, 160, 161, 167, 168, 175, 176, 178-180, 182, 185, 187, 188, 190, 211, 219, 223, 230, 237, 240, 253, 261, 279-287, 304, 311, 0312, 339, 373, 408, 422, 423
siyasi partiler 37, 43, 65, 66, 110, 191, 212, 215, 225, 236, 291, 294, 301, 302
sosyal demokrasi 12, 13, 38, 87, 88, 123, 130, 134, 183, 300, 319
sosyal demokrat 26, 31, 36, 38, 41, 42, 44, 46, 108, 134, 147, 148, 180, 183, 223, 230, 300, 301, 429
sosyal medya 10, 21, 329
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği 116-118, 145, 253, 369
Sovyetler Birliği 108, 130, 137, 248, 252, 273, 329, 413
soyutlama 26, 70, 76, 150, 240, 260
sömürgecilik 153, 176, 251, 407
stagflasyon 41, 114, 115, 122, 182
Stalinist 37, 40, 249
strateji 26, 42, 47, 52, 76, 93, 104-106, 124, 125, 142, 205, 212, 231, 238-240, 247, 264, 267, 275, 276, 279, 293-295, 306, 312, 408, 409
stratejik 25, 27, 29, 33, 35, 37, 51, 57, 92, 99, 104, 124, 129, 143, 196, 197, 211, 239, 244, 292, 294, 304, 310, 311, 410, 411
sürücüsüz arabalar 2014, 204
Syriza 285, 286

Şili 99, 116, 268-270

tahliyeler 23, 29, 69
Tahrir Meydanı 63, 65
taktik 18, 26, 27, 35, 39-41, 55-57, 75, 76, 92, 113, 211, 280, 282, 293, 294, 306-311, 424
talepler 10, 19, 36, 38, 41, 45, 59, 64, 89, 143, 144, 170, 182, 195, 196, 214, 231, 236, 251, 264, 280, 282, 284-286, 289, 299, 320, 333, 429, 430
geçiş talepleri 388
talep yok 20, 333
tam istihdam 180, 182-184, 219, 223, 231, 171

Taylorizm 274
teknoloji 9, 13, 134, 150, 162, 163, 179, 198, 199, 235, 246, 247, 262-266, 270, 271, 322, 323, 328
Thatcher, Margaret 110, 113, 115, 117, 123, 130, 134, 182

UK Uncut 228
Ulusal Demiryolu, Denizcilik ve Ulaşım İşçileri Sendikası 309
uzun dönemli iktisadi durgunluk 259

ücret 73, 107, 113, 114, 132, 161, 171, 172, 177, 179, 200, 202-205, 207, 212, 219, 221, 223, 227, 271, 281, 285, 298, 300, 308, 365, 368, 376, 381, 382, 387, 406
ütopya 56, 67, 90, 103, 131, 134, 196, 240, 248-254, 256, 321, 326, 414-416

Venezuela 302, 408
verimlilik 162, 202, 203, 206, 212, 226, 248, 300, 396, 398

Wilde, Oscar 328

yabancılaşma 33, 151
yapay zekâ 201, 260, 265, 389
yataycılık 52, 53, 65, 71, 72, 75, 76, 89, 91, 129, 303
yavaş gıda 28, 77-80
Yeni İktisat Vakfı 213
yeni sol 38, 40, 42, 43, 45
Yeni Zelanda 272
yerelcilik 28, 76, 77, 82, 91, 129, 303
yürüyüş 18, 19, 60, 92, 93

Zapatistalar 28, 46, 53, 67, 74
Žižek, Slavoj 253
Zuccotti Parkı 60, 62

GELECEĞİ İCAT ETMEK

POSTKAPİTALİZM VE ÇALIŞMANIN OLMADIĞI BİR DÜNYA

NICK SRNICEK & ALEX WILLIAMS

TÜRKÇELEŞTİREN: AHMET ALPHAN SABANCI

"İnsanlığın geleceği, teknolojik dönüşümdeki özgürleşmeye sıkı sıkıya bağlıdır. Geçerliliğini korumak ve siyasal açıdan etkili kalmak isteyen her hareketin teknolojik dünyamızdaki imkân ve gelişmeleri yakalaması gerekir. Sol şimdiki hâliyle ne günümüzde kalabilir ne de geçmişe dönebilir. Yeni ve daha iyi bir gelecek kurmak için yeni bir hegemonya inşa etmemiz ve bunun için de gerekli adımları atmamız gerekiyor. Kolektif hayal gücümüzü kapitalizmin koyduğu sınırların ötesine taşımak zorundayız. Bugün ne kadar sağlam görünürse görünsün, neoliberalizmin geleceği de güvende değildir. Şimdiye dek tanık olduğumuz tüm toplumsal sistemler gibi neoliberalizm de sonsuza kadar sürmeyecektir. Bugün bize düşen, neoliberalizmden sonrasını icat etmektir."

Teknolojideki ilerlemeler ve dijitalleşme yaşamlarımızı radikal bir biçimde dönüştürürken gelecek üzerine düşünmenin ve yeni bir dünya icat etmenin vakti geldi de geçiyor bile. Srnicek ve Williams, bu göreve talip olan sol siyasetlerin, teknolojiyle ilgili önyargıları ve hapsoldukları yerel savunma siyasetleri nedeniyle sınırlı kaldıklarını ifade ederek küresel kapitalizmin ancak evrensel bir vizyonla alt edilebileceğini söylüyor. Antikapitalist mücadeleye ve günümüzün toplumsal hareketlerine dair güncel bir bakış vadeden bu çalışma, kapitalizmin olmadığı bir dünya hayalini her zamankinden daha geçerli ve güçlü kılıyor.

THG
0102073
NFP

ISBN: 978-605-2349-45-8

delidolu.com.tr
delidolukit
#NE YAPMAL